

**BALKAN SAVAŞLARI'NIN BALKANLAR'DAN
ANADOLU'YA TÜRK GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİSİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hacer ZORLU UĞUR

Kütahya - 2018

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**BALKAN SAVAŞLARI'NIN BALKANLAR'DAN
ANADOLU'YA TÜRK GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİSİ**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR

Hazırlayan:
Hacer ZORLU UĞUR

Kütahya – 2018

Kabul ve Onay

Hacer ZORLU UĞUR'un hazırladığı “Balkan Savaşları'nın Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk Göçü Üzerine Etkisi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2018

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR (Danışman)		
Dr. Öğr. Üyesi Suat SÖYLEMEZ		
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA		

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Balkan Savaşları’nın Balkanlar’dan Anadolu’ya Türk Göçü Üzerine Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Hacer ZORLU UĞUR

...../...../2018

Özgeçmiş

Marmara Üniversitesi, (BYYO) İletişim Fakültesi, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler bölümünü birincilikle bitirdikten sonra dil eğitimi için burslu olarak İngiltere'ye gitti. Yurda döndükten sonra özel bir bankada çalışmaya başladı. Banka şubelerinde, bölge ve operasyon müdürlüklerinde ve yurt dışı şube ve iştiraklerinde görev yaptı. 2015 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümü öğrencisidir.

Tezimi hazırlarken değerli vakitlerini ayırıp yol gösteren, teşvik eden ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hakan Arıdemir'e ve manevi desteğinden ve sabrından dolayı sevgili eşim Mustafa Uğur'a en içten dileklerimle sonsuz teşekkürler ediyorum.

ÖZET

BALKAN SAVAŞLARI'NIN BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA TÜRK GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİSİ

UĞUR ZORLU, Hacer

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR

Kasım 2018, 317 sayfa

Yarımadadaki ilk Türk varlığı, Hunların 4. yüzyılda bölgeye gelmesiyle başlamış ve daha sonraki yüzyıllarda Avarlar, Bulgarlar, Vardar Türkleri, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar-Kıpçaklar gibi Türk kavimleri bölgeye göç etmiştir. Balkanlar'a kuzeyden gelen bu Türk kavimlerinden sonra 13. yüzyılda Anadolu'dan Selçuklu Türkleri ve onları takiben de 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkleri gelmeye başlamıştır. 1361'de Edirne'nin fethinden sonra Balkan topraklarına doğru genişleyen Osmanlı Devleti, Balkanlar'da kurulmuş ve bir Balkan İmparatorluğu olarak doğup gelişmiştir. Anadolu gibi Balkanlar da Türklere vatan olmuştur.

19. yüzyılda Balkan Müslümanlarının yeni milliyetçilik akımı ile katliama uğramaları 1821 Yunan ayaklanmasıyla başlamış ve Yunan ulus devletinin kurulması diğer Balkan milletleri için örnek teşkil etmiştir. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu yüzyıl boyunca Balkanlar'da isyanlarla mücadele etmiştir.

Balkan Savaşı'na hazırlıksız yakalanan Osmanlı İmparatorluğu, Balkan devletleri karşısında beklenmedik bir yenilgiye uğramıştır. Doğu Sorunu'nun bir hedefi ve bu siyasi düşüncenin bir sonucu olan Balkan Savaşı'nda, Rumeli'nin tamamına yakın kısmı çok kısa bir süre içerisinde elden çıkmıştır. 17. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da toprak kaybetmesiyle başlayan göçler, Avrupa'daki topraklardan geri çekilmenin devam etmesi ile hızlanmıştır. Balkanlar'da yeni ulus devletler yaratılırken bir engel olarak görülen Müslümanlar ya katliama uğramış ya da göç etmeye zorlanmışlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan göç ve katliamların benzerleri Balkan Savaşı sürecinde de yaşanmıştır. Balkan Savaşları sonunda Türkler, Anadolu ile birlikte vatan olan ve bazı bölgelerinde çoğunluğu oluşturdukları Balkanlar'da azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, İsyanlar, İskân, Balkan Savaşları, Mezalimler, Göçler.

ABSTRACT**THE EFFECT OF BALKAN WARS ON TURKISH MIGRATION FROM
BALKANS TO ANATOLIA****ZORLU UĞUR, Hacer****Master's Thesis, Political Science and International Relations****Supervisor: Asst. Prof. Hakan ARIDEMİR****November 2018, 317 pages**

The first Turkish entity on the peninsula began with the arrival of the Huns during the 4th century and followed by other Turkish tribes like Avars, Bulgars, Vardar Turks, Pechenegs, Uz Turks, Cumans-Kipchaks in subsequent centuries. After these Turkish tribes arrived in the Balkans through the North, Seljuk Turks came to the region during the 13th century and followed by the Ottoman Turks during the 14th century. The Ottoman Empire, expanding towards the Balkan lands after the conquest of Edirne in 1361, was established in the Balkans and was born and developed as a Balkan Empire. Balkans became a homeland for Turks as well as Anatolia.

Massacres against the Balkan Muslims as part of the new nationalism movement during the 19th century began with the Greek uprising in 1821 and the establishment of the Greek national state constitutes an example for other Balkan nations. The Ottoman Empire struggled with several other revolts in the Balkans throughout the 19th century.

The Ottoman Empire was caught unprepared for the Balkan War and suffered an unexpected defeat against the Balkan states. In the Balkan War, which was a goal of the Eastern Question and a result of this political thought, nearly all of Rumelia had been lost in a very short period of time. Migrations, which started at the end of the 17th century with the land loss by the Ottoman Empire in Europe, had been accelerated by the continued withdrawal from European lands. Muslims, who were seen as an obstacle to the creation of new national states in the Balkans, were either massacred or forced to migrate. The migrations and massacres occurred during and after the Ottoman-Russian War in 1877-1878 also took place in the Balkan Wars. At the end of the Balkan Wars the Turks became minorities in the Balkans, which were a homeland land along with Anatolia and where in some regions they formed the majority.

Keywords: Balkans, Rebellions, Settlement, Balkan Wars, Atrocities, Migrations.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DA GENEL DURUM VE BALKANLAR'A TÜRK GÖÇÜ

1.1. BALKANLAR'IN COĞRAFİ SINIRLARI, ETNİK KÖKENİ, DİLİ VE DİNİ	10
1.1.1. Balkan Kavramı ve Coğrafi Sınırları	10
1.1.2. Balkanlar'ın Etnik Kökeni	16
1.1.3. Balkanlar'ın Siyasi Tarihi	26
1.1.4. Balkanlar'da Diller	39
1.1.5. Balkanlar'da Dinler	44
1.2. BALKANLAR'A TÜRK GÖÇÜ	53
1.2.1. Balkanlar'a Kuzey'den Gelen Türkler	54
1.2.2. Balkanlar'a Anadolu Üzerinden Gelen Türkler	62
1.2.2.1. Selçuklular Dönemi Anadolu'dan Türk Göçleri ve Sarı Saltuk	62
1.2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	66

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ MEVCUT DURUM

2.1. ŞARK MESELESİ'NİN BİR HEDEFİ VE SONUCU OLARAK BALKAN SORUNU	79
2.2. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN İÇ VE DIŞ GELİŞMELER	86
2.2.1. Fransız İhtilali Sonuçlarından Milliyetçiliğin Balkan Milletleri Üzerindeki Etkisi	86
2.2.2. Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne Karşı İsyanlar ve Bağımsızlık Hareketleri	89
2.2.2.1. Sırp İsyanı	95
2.2.2.2. Yunan İsyanı	101
2.2.2.3. Karadağ İsyanları	111
2.2.2.4. Bosna-Hersek İsyanları	115
2.2.2.5. Romen İsyanları	118
2.2.2.6. Bulgar İsyanları	125

2.2.2.7. Arnavutluk İsyanları.....	142
2.2.2.8. Makedonya Sorunu	149
2.2.3. Balkanlar'daki Ulusçuluk Akımları Sonucu Çöken Viyana Sistemi	158
2.2.4. XIX. Yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları ve Sonuçlarının Balkanlar Üzerindeki Etkileri	159
2.2.4.1. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı.....	160
2.2.4.2. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı.....	160
2.2.4.3. 1853-1856 Kırım Savaşı.....	162
2.2.4.4. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı	165
2.2.5. Balkan Savaşları Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasi Durum; Islahat Hareketleri ve Meşrutiyet İdaresine Geçiş	172
2.2.6. Doğu Sorunu'nda Mısır Krizi ve Boğazlar Sorunu	177
2.2.7. Bosna-Hersek Bunalımı ve Balkanlar Üzerindeki Etkisi.....	180
2.2.8. Balkan İttifakı Öncesi Trablusgarp Savaşı.....	182
2.2.9. Balkan Savaşı Öncesi Balkan Birliği'nin Kuruluşu.....	185

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI VE YOLAÇTIĞI MEZALİM VE GÖÇLER

3.1. BALKAN SAVAŞLARI VE SONUÇLARI	189
3.1.1. Balkan Savaşı'nı Hızlandıran Nedenler	189
3.1.2. I. Balkan Savaşı'na Katılan Devletlerin Askeri Gücü ve Askeri Hazırlıklar.....	191
3.1.3. I. Balkan Savaşı ve Londra Antlaşması	198
3.1.4. II. Balkan Savaşı ve Yapılan Antlaşmalar	210
3.1.5. Balkan Bozgununun Değerlendirilmesi	220
3.2. SİVİL HALKA YAPILAN MEZALİMLER VE YAŞANAN GÖÇLER ...	244
3.2.1. Balkan Savaşları Öncesinde Yaşanan Mezalimler ve Göçler	244
3.2.2. 1912-1913 Yıllarında Müslüman Sivil Halka Uygulanan Mezalimler	260
3.2.3. Balkan Savaşları'nın Yol Açtığı Göçler	277
3.2.4. Balkan Savaşları'nın Değerlendirilmesi	285
SONUÇ.....	295
KAYNAKÇA	299
DİZİN	313

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.1: Balkanlar’da Osmanlı Egemenliği	38
Tablo 3.1: Osmanlı Devleti ile Balkan İttifakı’nın Nüfus ve Askeri Kuvvetleri	196
Tablo 3.2: 1882-1906 Yılları Arasında Makedonya Topraklarındaki Nüfus Dağılımı.....	289
Tablo 3.3: Osmanlı’nın Avrupa Topraklarındaki Vilayetlerinde Din Temeline Dayalı “ <i>Millet</i> ” Topluluklarının 1911 Yılındaki Nüfus Dağılımı.....	289
Tablo 3.4: Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya’nın Eline Geçen Topraklardaki Savaş Öncesi ve Sonrasındaki Müslüman Nüfus	292

KISALTMALAR

ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz.	Bakınız
GAMER	Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezleri
IMRO	Makedonya Dahili Devrimci Örgütü
KM²	Kilometrekare
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
OBİV	Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
RUYİAD	Rumeli Yönetici ve İş Adamları Derneği.
vb.	ve benzeri

TEZ METNİ

GİRİŞ

Balkan tarihi, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Türkçe olan Balkan kelimesi¹ “Sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamlarına gelmektedir. Doğusu, batısı ve güneyi denizlerle çevrili olan yarımadanın kuzey sınırı hakkında farklı görüşler vardır.² Stratejik bakımdan kara sınırı, kuzeyde Tuna, Sava ve Kupa nehirleri, Avrupa Alpleri ve Karpatlar ile Orta Avrupa’dan ayrılan Balkanlar, tarih boyunca etnik ve dini çatışmaların, sosyal karışıklıkların yaşandığı bir bölge olmuştur.³ Birçok medeniyetlerin hâkim olabilmek için güç sarf ettikleri bir bölge olan Balkanlar, Asya ve Avrupa kıtalarındaki uygarlıklar arasında önemli bir köprü görevini görmüştür.⁴

Toprakları kuzey Afrika’ya kadar uzanmış olan Osmanlı Devleti, tarihteki diğer Türk devletlerinden farklı olarak hem Asya hem de Avrupa devletiydi. Asıl metropol toprakları Asya’da Anadolu, Avrupa’da Rumeli olup tam orta yerinde ise payitaht İstanbul’un bulunduğu imparatorlukta kurucu unsur Türkler hem Anadolu’da hem de Balkanlar’da yoğunlaşmışlardı. Tuna’nın güneyi yoğun bir şekilde Türkleşmiş ve Balkanlar, Anadolu ile birlikte gerçek vatanımız olmuştur. Bizim coğrafyamız, tarihimiz ve Avrupa kapımız olan⁵ Rumeli’deki devletin varlığı Anadolu’yu da korumaktaydı.⁶

İlk sakinleri İllirler (İliryalılar), Traklar ve Daçlar olarak bilinen bölgede tarih boyunca, (antik) Makedonlar, Gotlar, Bizanslılar, Romlar, Arnavutlar, Germanler, Venedikliler, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçaklar, Slavlar, Yunanlılar ve Osmanlı döneminde iskân edilen çeşitli Türk toplulukları varlık göstermişlerdir. Ayrıca kısmen Makedonya’yı işgal ve talan eden Normanları, Bizans’a

¹ Halil İnalçık, (1993), *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (Obiv) Yayınları*, s.9, www.inalcik.com/images/pdfs/15810373TürklerveBalkanlar.pdf .,(12.11.2012).

² Ramazan Özey, (2007), *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasî Coğrafya*, Genişletilmiş 5.Baskı, Aktif Yayınları, İstanbul: s.247.

³ Halil Şimşek, (2000), *Balkanlar’daki gelişmeler ve Türkiye’ye etkileri, 21’nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye’nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Harp Akademileri Basım Evi, 07-08 Aralık 1999, İstanbul: ss. 99-100.

⁴ H.Yıldırım Ağanoğlu, (2012), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Gözden geçirilmiş ve Genişletilmiş 7.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: s.23.

⁵ Bilâl Şimşir, (2017), *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara: ss.11, 25,139.

⁶ Mahmud Muhtar, (2012), *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu’nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri/Mahmud Muhtar*, 1.Baskı, Gurulkan, Kemal (Ed.), *Günümüz Türkçesi ile Yayına Hazırlayan, A.Basad Kocaoğlu, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul: s.187.

karşı başlayan Bulgar isyanına destek olan Ulahları, Bulgarlarla birlikte Bizans'a saldıran Tatarları da eklemek gerekir. Hunların 378'de bölgeye gelmesiyle Balkanlar'daki Türk varlığı başlamış, daha sonra 5. yüzyılda Avarlar, (henüz bir Türk boyu olan) Bulgarlar, 7. yüzyılda Bizans tarafından Selanik ve çevresine yerleştirilen Vardar Türkleri (Vardariotlar) yarımada gelmişlerdir. 9. yüzyılda, Torbeş, Pomak ve Goran Türklerinin ve kültürlerinin ilk çekirdeklerini oluşturan Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak kavimleri de bu bölgeye ulaşmışlardır.⁷ Peçenek, Kuman ve Kıpçak Türkleri zamanla Hristiyanlaşmış olsa da Hristiyanlık öncesi adet ve geleneklerini korumaya devam etmiş olmaları sebebiyle bunların izlerine birçok noktada rastlamak mümkündür.⁸

3. yüzyıldan 14.yüzyıla kadar sürekli bir demografik karmaşa içerisinde olan Balkanlar, yeni halkların istilaları ile sürekli karışıklık içinde olmuş, bu topraklara gelen çeşitli göçmen aşiretler kendilerinden önce gelenlerin yerlerini almış, onları asimile etmiş veya onlarla karışmışlardır.⁹

Balkanlar'ın ilk Müslüman yerleşimcileri çoğunlukla Türk kökenlidir. 10 ve 11. yüzyıllar gibi erken dönemlerde bölgeye birkaç topluluğun gelmiş olma olasılığı bulunmakla birlikte, Balkanlar'a 13. yüzyılda gelip Varna'dan Dobruca'daki Babadağ'a kadar olan bölgeye yerleştirilen ilk önemli grup İzzeddin Keykâvus'un ve Sarı Saltuk'un adamlarıdır. Balkanlar'a en büyük ve en uzun süreli Müslüman yerleşimi ise 14.yüzyılın ikinci yarısının başında, yıkıcı hanedan mücadeleleri nedeniyle yerli nüfusları yok denecek kadar azalmış olan üç Bulgar prensliğinin fethinin ardından gerçekleşmiştir. Kendilerini yöneten üç prens arasındaki savaşların da etkisiyle Balkan topraklarındaki Bulgarların sayıları muhtemelen 200.000 kişi kadar kalmıştı. Bugünkü Bulgaristan en önemli Türk yerleşim bölgesi olmuş ve Bulgaristan'ı Trakya ve Makedonya izlemiştir. Balkanlar'ın ikinci büyük Müslüman grubunu oluşturan Boşnak ve Arnavutlar, kendi istekleriyle 15. yüzyılda kitleler halinde Müslümanlığı seçmişlerdir.¹⁰

1361'de Edirne'nin fethinden sonra Osmanlı, Balkanlar'da hızlı bir yayılma siyaseti izlemiş ve bu süreçte akıncı beyleri önemli rol oynamışlardır. Edirne'den sonra

⁷ Halim Çavuşoğlu, (2007), "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar/2007, Sayı:41, Ankara: s.124.

⁸ Ağanoğlu, a.g.e., s.25.

⁹ Kemal Karpat, (2004), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusculuk*, Recep B.(Çev), 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: ss. 20,57

¹⁰ Karpat, (2004), a.g.e., ss.51, 287-289.

1363'te Filibe, 1386'da Niş fethedilmiştir.¹¹ Edirne ve Marmara Denizi arasında kalan sahipsiz Bizans topraklarını oldukça barışçı bir şekilde ele geçiren Osmanlı, Balkan topraklarına doğru genişlemiştir.¹²

Bir beylik olarak Bursa'ya yakın Söğüt kasabasında doğan Osmanlı İmparatorluğu, bir dünya devleti olarak Balkanlar'da kurulmuş ve serpilmiştir.¹³ Anadolu'nun batısında kurulan Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Doğu Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya doğru genişlemeye başlamadan önce 14. yüzyılın sonlarında Balkanlar'da büyümüş ve bir dünya gücü haline gelmiştir.¹⁴ Bir Balkan İmparatorluğu olarak doğup gelişen Osmanlı İmparatorluğu,¹⁵ bir Asya devleti olmadan önce bir Avrupa gücü haline gelmiştir.¹⁶

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış birçok sorununun odak noktası haline gelen Balkan Yarımadası'nı 14 ve 15. yüzyılda fetheden Osmanlı hanedanı yönetimindeki Türkler, Balkanlar'daki topraklarını 16. yüzyıla kadar genişletmeyi sürdürmüşlerdir.¹⁷ 500 yıldan fazla Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Balkanlar'da 1526 Mohaç zaferiyle en geniş sınırlara ulaşılmış ve Müslümanlar o dönemde bu topraklarda yaşayan nüfusun %75'ini oluşturmuşlardır.¹⁸ Defterlerde yer alan bilgilere göre, 16.yüzyıl başlarında Sofya, Filibe, Eski Zagra gibi yerlerde Müslüman nüfus toplam nüfusun % 80-90 kadarını meydana getirmiş, 1570 yılında Şumnu, Silistre, Razgrad bölgesindeki Müslüman nüfus da çoğu göçle gelenlerden dolayı %300 artmıştır.¹⁹

Osmanlı'da uygulanan millet sistemi, Ortodoks Hristiyan yurttaşlarının inanç ve cemaat temsilcilerine olan bağlılıklarını derinleştirmelerine ve bunun yanı sıra, etnik kimliklerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Karpat'ın ifade ettiğine göre, Osmanlı hükümet politikaları Ortodoks dinini baskı altında tutmak yerine, aslında onun

¹¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.27.

¹² Karpat, (2004), a.g.e., s.65.

¹³ Hakan Okçal, (2012), Balkanlar ve Türkiye, *GAMER*, I,1, s.198.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/66/1680/17_921.pdf, (22.04.2018).

¹⁴ Karpat, (2004), a.g.e., s.290.

¹⁵ İlber Ortaylı (2007a), *Osmanlı Barışı*, 4.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: s. 50.

¹⁶ Claude Cahen, (2002), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Erol Ü. (Çev), 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s.174.

¹⁷ Edward J.Erickson, (2013), *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Gül Ç.G.(Çev), 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: s.3.

¹⁸ Özey, (2007), a.g.e., s.247.

¹⁹ Karpat, (2004), a.g.e., s.288.

güçlenmesine sebep olmuştur.²⁰ Doğrudan doğruya bireyler yerine örgütlenmiş Hristiyan grupları ile ilgilenmeye eğilimli olan Osmanlı Devleti, fetihten önce var olan yerel sistemleri desteklemiş ve teşvik etmiştir.²¹

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da miras aldığı etnik ve dinsel topluluklar mozağini korumuş ve çeşitli farklı cemaatler Osmanlı yönetiminde millet sistemi altında eskiden olduğu gibi yaşamaya devam etmiştir. Tüm Ortodoks Kiliselerin İstanbul Patrikhanesi'nin yetkesi altına alınmasıyla millet sistemi altında Hristiyanlar tek bir cemaat haline getirilmişlerdir. Osmanlı yönetimi altında yerel kilise ve okullarını koruyan Balkan Hristiyanları güçlü bir Ortodoks dinsel kimlik geliştirmişlerdir. Güçlü ve göreceli olarak daha gelişmiş olan Osmanlı Devleti'nin, isteseydi Balkan nüfusunun büyük bir bölümünün dinini değiştirmeyi, hatta onları Türkleştirmeyi başarabileceğini söyleyen Karpas'a göre, "*Müslüman bir devletin yönetici kurumu olmayı seçen Osmanlı devleti, ...yönetimi altında bulunanların başlıca bağlılıklarını kendi inançlarına yönelttikleri bir sistem kurmayı amaçladı.*" Bu sistemle uyruklar inançlarını sürdürmekte serbest bırakılmış, modern Balkan devletleri tarafından "*ulus olmanın*" kanıtı olarak gösterilen dinsel inancın sürekliliği güvence altına alınmıştır.²²

Oysa Osmanlılar uzun yıllar süren ve kendilerine özgü geleneksel dini hoşgörülerinden dolayı çok az takdir edilmişler ve McCarthy'nin belirttiği gibi, bu hoşgörülerinin bedelini de ağır ödemişlerdir. Bir yandan yabancı güçler, Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için Hristiyan azınlıkları korumayı ve din kardeşliği mazeretini kullanırlarken diğer yandan Hristiyan millet mensupları farklı dine sahip olmalarından hareketle Osmanlı karşıtı milliyetçiliklerini yaratmışlardır.²³

En geniş olduğu zaman sınırları Slovakya ve Ukrayna'dan, Somali ve Yemen'e, Kafkasya'dan Cezayir'e kadar uzanan ve çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı'nın dağılmasıyla birlikte, toprakları üzerinde ulus devletlerin kurulması sorunu Batı diplomasisini yüz yılı aşkın bir süre uğraştıran Doğu Sorunu'nu oluşturmuştur.²⁴

²⁰ Karpas, (2004), a.g.e., ss.14,37.

²¹ Barbara Jelavich, (2009), *Balkan Tarihi 1 18. ve 19. Yüzyıllar*, İhsan D.(Çev.1-3.bölümler), Haşim K. ve Gülçin K.(Çev.4-7 bölümler), 2.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul: s.81.

²² Karpas, (2004), a.g.e., ss.17,24-25,39,58.

²³ Justin McCarthy, (2014), *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Fatma S. (Çev), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.Baskı, Ankara: s.8.

²⁴ Stefanos Yerasimos, (2002), *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya, Orta-Doğu*, 5.Baskı, Şirin T. (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: s.7.

19 ve 20. yüzyıl içindeki Osmanlı-Avrupa mücadelelerinin asıl nedeni, kökeni çok eskilere kadar giden “*Doğu Sorunu*”na dayanmaktadır ve 1683’teki Viyana yenilgisiyle de Doğu Sorunu’nun ikinci safhası başlamıştır. Bu safhanın; Balkanlar’daki Hristiyan milletleri Osmanlı egemenliğinden kurtarmak için bu toplumları isyana teşvik etmek, önce özerklik sonra bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlamak, bunların gerçekleşmemesi halinde reformlar talep etmek ve Türkleri Balkanlar’dan atmak ile ilgili kısımları 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonucunda gerçekleşmiştir.²⁵

19. yüzyılın başından 1912 yılına kadar ortaya çıkan bunalımlar Osmanlı İmparatorluğu için toprak ve tebaa kaybı ile sonuçlanmıştır. Osmanlılar, Tunus, Mısır, Trablusgarp, Kıbrıs ve Kafkasya’nın bazı kesimlerinde egemenliklerini yitirdikleri gibi 1830 yılına gelindiğinde Yunanistan bağımsızlık kazanmış, Sırbistan özerklik elde etmiştir.²⁶ Sırbistan, Romanya, Karadağ 1878’de bağımsızlıklarını kazanırlarken Bulgaristan 1908’de, Arnavutluk da 1912’de bağımsız olmuştur.²⁷

Karpat’a göre, devletin nihai çöküşü, ekonomik geri kalmışlığına karşın bir iç parçalanma ile değil, fakat Avrupa’dan gelen askeri saldırılar ile olmuştur. 1683’ten sonra Avrupa devletleri Balkanlar’a doğru askeri ve siyasi saldırılara başlamış, bu durum hem Osmanlı toplumunun çözülmesine hem de milliyetçi duyguların gelişmesine neden olmuştur. Avrupa’nın hem askeri hem de siyasal müdahalelerinin yanı sıra, kapitalist ekonomik sisteminin hızla girişinin de etkisi ile Osmanlı düzeni bozulmaya başlamıştır. Balkanlar’ın büyük bir bölümünün 1878’de kaybedilmesi Osmanlı Devleti’ne büyük bir darbe indirmiş ve ilk sahip olunan toprakların çok büyük bir kısmı elden çıkmıştır. Osmanlı Devleti Balkanlar’daki topraklarının çoğunu kaybetmesinin yanı sıra, çok etnikli bir yapıya sahip ve çok dinli bir devlet olma iddiasını da yitirmiştir.²⁸

Yerasimos’un ifade ettiği gibi, “*Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesi ve Balkanlarda ulus devletlerin kurulması, kaybedilmiş toprakların yeniden ele geçirilmesi*

²⁵ Ahmet Halaçoğlu, (1994), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: ss. 6-7.

²⁶ Erickson, a.g.e, ss.3-4.

²⁷ Fahir Armaoğlu, (1991), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 7.Baskı, C.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: s.41.

²⁸ Karpat, (2004), a.g.e., ss.26, 59, 127-128, 242.

*olarak görüldü ve Birinci Dünya Savaşı'na son veren Paris konferansına kadar amaç, Türkleri Avrupa'dan atmak oldu.”*²⁹

Balkanlar'da ulusal devletler, halk isyanları aracılığı ile değil de yeni bağımsız devletlerin yaratılmasını desteklemek için kendilerine özgü nedenleri olan Avrupalı devletlerin gücüyle kurulmuştur. Karpat'a göre, resmi onayın verildiği tarihte hiç biri gerçek “ulus” olmayan bu devletlerde küçük bir aydınlar grubu devlet aygıtını ele geçirmiş ve bir ulus oluşturmaya çalışmışlardır.³⁰

Balkanlar'daki isyan ve bağımsızlık hareketlerinin ortak özellikleri sivil halka karşı bir katliam hareketine dönüşmeleridir. Tam bilincinde olmayan halkı milli bağımsızlık eylemlerine katabilmenin en etkili yolu, topraklara ve çiftliklere sahip bulunan Türk ve Müslümanları mülklerinden koparmaktır. 1702'de Karadağ'da tek bir Müslüman kalmamacasına kılıçtan geçirilmesinin Karadağ'ın bağımsızlığının başlangıcı sayılması, 1804 Sırp ayaklanmasında çiftlik sahipleri ve sipahilerin öldürülmesi, 1821 Yunan ayaklanmasında toplu katliamların yaşanması, Bulgar isyanlarının 1877-1878 yıllarında sivil halka karşı bir katliama dönüşmesi ve 1903 Makedon eylemleri buna örnek olarak gösterilebilir.³¹

19 ve 20. yüzyılda Rus istilaları ve yeni ulusal Balkan devletlerinin baskı ve hatta etnik arındırma hareketleri ile Müslümanlar ortadan kaldırılmaya çalışılmış, yüzbinlerce Müslüman ya soykırıma kurban gitmiş ya da yurtlarından göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Balkanları 500 yıldır yurt edinmiş Müslümanların soykırıma uğramaları karşısında Batı Hristiyan dünyası kayıtsız kalmış ve hatta 19. yüzyılda Avrupalı bir devlet adamı “Çadırları ile geldiler, çadırlarını toplayıp gidiyorlar.” sözünü sarf edebilmiştir.³² Castellan'ın da belirttiği gibi, Balkanlar'da bağımsızlık savaşları sırasında Hristiyan halk, Türk olarak bilinen Müslüman halkı katliamlar ve zorunlu göçler ile yok etmeye çalışmış, onlara karşı acımasızca davranmıştır.³³

Balkanlar'da Türkleri ve diğer Müslümanları kovarak bir ulus yaratma yöntemi uygulanmış ve buradaki Müslüman toplulukların talihsizliği, meydana getirilecek yeni

²⁹ Yerasimos, a.g.e., s.14.

³⁰ Karpat, (2004), a.g.e., s.59.

³¹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.74-75.

³² İnalçık, (1993), a.g.m., s.21.

³³ Georges Castellan, (1993), *Balkanların Tarihi 14.-20.Yüzyıl*, 1.Baskı, Ayşegül Y.- B., (Çev), Milliyet Yayın A.Ş., İstanbul: s.21.

ulus devletler önünde bir engel olarak görülmeleri olmuştur. Talihsizliklerini arttıranca Osmanlı İmparatorluğu'nun bu insanları savunacak güçten yoksun kalmış olmasıdır. Türkler eğer güçlü oldukları dönemde Yunan milliyetçilerinininkine benzer bir davranış uygulamış olsalardı, Hristiyanlar sürülmüş olacaklarından o topraklar sadece Müslüman Türk ulusunun yaşadığı yerler haline gelecekti diyen McCarthy, bu konuda şunları da söylemektedir:

“...Osmanlılar, Hristiyanların topraklarında kalmasına müsamaha göstermelerinin acısını çektiler. Osmanlılar Hristiyanlara kimi zaman iyi kimi zaman kötü davranmışlardı, fakat onları topraklarından sürmemiş; dillerini, geleneklerini ve dinlerini muhafaza etmelerine izin vermişlerdi. Doğru olan davranış biçimi de budur, fakat 15. yüzyıl Türkleri hoşgörülü olmasaydı, 19. yüzyıl Türkleri yurtlarında kalmaya devam edebilirlerdi.”³⁴

Balkan Savaşları ile ilgili olarak Avrupa ulusları Osmanlı Devleti'ne “bire karşı on ile” saldırmıştır diyen Nivet'e göre, Doğu Sorunu'nun ortaya çıkış nedeni, Türklerin mağlup Hristiyanlara karşı gösterdikleri alıcenaplık ve yumuşaklıktır. Rusların Lehistan ve Fillandiya'yı Ruslaştırmak veya Almanya'nın Lehistan ile Alsace-Lorraine'i Almanlaştırmak için kullandıkları yöntemi onlardan önce Türkler de uygulayabilirlerdi diyen Nivet, bu yönetsel önlemler, Osmanlı Devleti'nde uygulanmış olsaydı, “Avrupa bugün Türk toprakları içinde çeşitli milliyetler iddiası peşinde koşan Hristiyanlar bulamazdı.” demektedir.³⁵

Balkan Savaşları hem Balkanlar'da hem de Avrupa'da dengenin bozulmasına yol açmış ve Birinci Dünya Savaşı'nın gerçek öncüsü olmuştur.³⁶

Ana hatlarına yukarıda değindiğim bu araştırmada Balkanları yurt edinmiş olan Türklerin sürgün edilmeleri ve katliama uğramaları sonucu azınlık haline gelmeleri süreci 3 bölüm halinde incelenmiştir.

Birinci bölümde, kuzeyden ve Anadolu üzerinden gelen Türklerin Balkanlar'a yerleşmesi ve bölgede ilk Türk varlığının başlangıcı incelenmiştir. Kronolojik sıra takip edilerek bölgeye kuzeyden gelen Türk kavimlerinin ve Anadolu Türklerinin siyasi

³⁴ McCarthy, a.g.e., ss.14-15.

³⁵ Nivet, a.g.e., ss.20,34.

³⁶ Yılmaz Öztuna vd., (2015), *Balkan Savaşlarının Kısa Tarihi*, (Der.), 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara: s.24.

etkilerine yer verilmiştir. Bölgedeki varlığı 4. yüzyıla kadar dayanan Türklerin Balkanlar'ı yurt edinmiş oldukları savı ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Doğu Sorunu kapsamında Türk ve Müslümanları göçe zorlayan ya da katledilmelerine neden olan savaşlar, alınan siyasi kararlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasının paylaşılması ile ilgili olarak Avrupa devletlerinin çıkar çatışmaları, yeni ulus devletler oluşturabilmek ve Türkleri Balkanlar'dan atmak için çıkarılan isyanlar incelenmiştir. Balkan Sorunu'nun, Doğu Sorunu'nun bir hedefi ve sonucu olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Balkan Savaşları ve Balkan Savaşı bozgununun sebepleri ile Balkanlar'da Türk varlığını yok etmeye yönelik katliamlar ve zorunlu göçler incelenmiştir. Yeni kurulacak ulus devletler önünde bir engel olarak görülen Türklerin katliamlar ve göçler ile çoğunluk oldukları yerlerde bile bu süreç içerisinde azınlık hale getirilmeleri bazı istatistiki bilgiler ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DA GENEL DURUM VE BALKANLAR'A TÜRK GÖÇÜ

1.1. BALKANLAR’IN COĞRAFİ SINIRLARI, ETNİK KÖKENİ, DİLİ VE DİNİ

1.1.1. Balkan Kavramı ve Coğrafi Sınırları

Balkan kelimesi, Türkçe bir sözcük olup *sıradağ* veya *dağlık* anlamına gelmektedir.³⁷ Adını batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan’ı ikiye bölen dağ silsilesinden alan Balkan Yarımadası’nda ilk dikkati çeken coğrafi özellik dağlık oluşudur.³⁸ Birçok Osmanlıca ve Türkçe sözlük, Balkan sözcüğünün bir dağa veya sıradağlara verilen ad olduğunu açıklamakta, bazıları bu adı ağaçlarla kaplı dağ, bazıları da sık ormanlarla kaplı kayalık dağlar diye tanımlamaktadır. Ormanlık dağ anlamında kullanılan Balkanlık aynı zamanda engebeli yüzeyleri de anlatmaktadır. Türkiye’nin kuzeybatısında bugün bile “*taşlık yer*” anlamında kullanılmaktadır.³⁹ Bu kelimenin kullanımı Anadolu’da unutulmuş olmasına rağmen halen Batı Trakya, Bulgaristan ve Makedonya’da yaşayan Türkler arasında “*Balkana gidip odun keselim.*” benzeri kullanımlarına rastlanmaktadır.⁴⁰

“*Sarp, geçit vermez, dağlık arazi*” anlamına gelen Balkan sözcüğünü Türkler, Meriç’le Tuna arasında onlara paralel uzanan dağlara isim olarak vermiştir. Yarımada ise bu Türkçe kelimeyi verenler Avrupalı coğrafyacılar olmuştur.⁴¹ Osmanlı yöneticileri için ise orası “*Rum-Eli*”, “*Rumeli-i Şahane*”, “*Avrupa-i Osmanî*” idi.⁴² Osmanlıların Balkan Yarımadası’na verdikleri coğrafi bir isim olan Rumeli, aynı zamanda bu bölgeyi içine alan Osmanlı eyaletinin de adıydı.⁴³

“*Balkan*” sözcüğü, diğer dağ oluşumları için de kullanılmış olmasına rağmen Bulgaristan’ın bir ucundan diğer ucuna uzanan sıradağların adı olmuş ve bu ad daha sonraları “*Türkiye’nin Avrupa toprakları*”, “*Rumeli*”, “*Güneydoğu Avrupa*” vb. gibi isimlerin yanı sıra, bütün yarımada için kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁴ 1878 Berlin

³⁷ İncalcık, (1993), a.g.m., s.9.

³⁸ Karpat, H.Kemal, (1992), *Balkanlar, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.V, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul: s.25.

³⁹ Maria Todorova, (2015), *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, 5. Baskı, Dilek Ş. (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: s.63.

⁴⁰ Fahriye Emgili, (2012), *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri (1878-1934)*, 1.Basım, Bilge Kültür Sanat, İstanbul: s.53.

⁴¹ Yılmaz Öztuna, (2014), *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiye’sini Kaybımız Rumeli’nin Elden Çıkışı*, 16.Basım, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul: s.11.

⁴² Todorova, (2015), a.g.e., s.65.

⁴³ Halil İncalcık, (2001), *Rumeli, İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, M.E.B., Eskişehir: s.766.

⁴⁴ Maria Todorova vd., (2013), *Balkanlar’daki Osmanlı Mirası*, (Der.), 6. Baskı, Gül Ç.G. (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: ss.71-72.

Kongresi'ne kadar en sık kullanılan “*Avrupa Türkiyesi*”, “*Avrupa'daki Türkiye*”, “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa yakası*”, “*Avrupa Akdenizi*”, “*Doğu Yarımadası*” gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yarımadaadaki varlığını çağrıştıracak şekilde adlandırmalar türetilmiştir.⁴⁵

Latin dilinde Hacmus denilen bölge için⁴⁶ Balkan adının ilk kullanımına, İtalyan hümanist yazar ve diplomat Filippo Buonaccorsi Callimaco'nun 15. yüzyıldan kalma eserinde rastlanır. Callimaco, yapıtında diplomatik görevle Osmanlı başkentine giderken gördüğü Haimos'un kısa bir betimlemesini verir ve 1490 yılında Papa VIII. Masum'a yazdığı yazıda yerel halkın bu dağa Balkan adını verdiğini belirtir. 1794 yılında ise Akdeniz ülkelerine bir yolculuğa çıkan ve Bulgaristan'daki Şıpka Geçidi'nden Balkan Dağları'nı aşarak İstanbul'a giden İngiliz gezgin John Morritt, kız kardeşine yazdığı mektupta bu dağlara Balkan adının verilmesinden duyduğu rahatsızlığı şöyle anlatır:

“Klasik dönemin yaşandığı topraklara yaklaşıyorduk. Bir dağın eteğinde uyuduk. Bulgaristan'ı Romanya'dan (antik Trakya) ayıran bu dağı ertesi gün aştık. Bir zamanlar adını taşıdığı Haimos'un heybetini yansıtan bu dağlara bu gün Balkan adı verilmesi ne yazık”

Bulgaristan'ı doğudan batıya kesen ve Tuna boyunca yükselen sıradağlar, bu mektup ile İngiliz dilinin gezi edebiyatına ilk kez Balkanlar adıyla girmiş ve 18. yüzyıl boyunca Haimos ve Balkan adı gittikçe yan yana ya da iç içe geçerek kullanılmıştır.⁴⁷

Dağların antik adı, eski Yunanlılar için Traklardan Yunanlılara geçen Aemus, Romalılar için ise Haimos'tu. Önceleri Balkan adı sadece Haimos Dağı'yla eşanlamlı olarak kullanılmaya başlanmış fakat Alman coğrafyacı August Zeune'in 1808 tarihli “*Goea*” adlı çalışmasında *Balkanhalbeiland* (Balkan Yarımadası) terimi ilk kez kullanılmıştır.⁴⁸ Daha sonra da Balkan Halbinsel kullanılmıştır. Fakat bu isim aynı yüzyıl içinde ve daha sonraki yüzyıllarda yaşamış yazarlar tarafından pek beğenilmemiştir.⁴⁹

Todorova'nın Halil İnalcık'tan aktardığına göre, balkan sözcüğü Osmanlılar tarafından ilk önce Rumeli'de genel olarak dağ anlamında kullanılmış, kesin coğrafi

⁴⁵ Todorova, (2015), a.g.e., s.65.

⁴⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, (1999), *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Basım Evi, Ankara: s.1.

⁴⁷ Todorova, (2015), a.g.e., ss.54-56,58.

⁴⁸ Todorova, (2015), a.g.e., ss.55,60-61.

⁴⁹ Besim Darkot, (2001), *Balkan, İslam Ansiklopedisi*, 5.Baskı, C.II., M.E.B., Eskişehir: s.281.

yapıyı belirlemek amacıyla da yanına ek adlar ya da sıfatlar konulmuştur. Balkan sıradağlarının Karadeniz'e doğru alçalan doğu uçtaki kısmına Emine Balkan; ana dağ silsilesine Koca Balkan; Şumla'nın (Bulgaristan'daki adı Şumen) kuzeyine doğru düzlüğe uzanan dağ burnuna Küçük Balkan; Karpatlara da Unguru (Macar) Balkan denilmiştir. Aslında Emine Balkan “*Haimos Dağı*”nın Osmanlıca'daki tam karşılığı olup Bizans'ın “*Aimos*” “*Emmon*” ve “*Emmona*” sözcüklerinden “*Emine*” türetilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 1565 yılından kalma bir belgede, “*Balkan*” sözcüğü yeni bir derbentçi köyünün (bugün Bulgaristan sınırlarındaki Triavna) kurulduğu bir dağ adı olarak geçmekte ve bu sözcüğün ve adın, yarımada Osmanlı Türklerinin gelişile beraber girmiş olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

Geniş ölçüde kullanılan “*Balkan*” adının yerine, son zamanlarda Balkanlı, Avrupalı ve Amerikalı yazarlar tarafından Güneydoğu Avrupa adı kullanılmaktadır. İlber Ortaylı “*Güneydoğu Avrupa*” tabirinin kullanılmasını şöyle değerlendirmektedir.

“(...) Son zamanlarda uluslararası teşekküllerde ve özellikle Batı Avrupa'nın hâkim olduğu kuruluşlarda bu bölgenin adı ısrarla 'Güneydoğu Avrupa' olarak kullanılmaktadır. Örneğin; UNESCO gibi, tarafsız bir kuruluş olması gereken bir yerin genel müdürünün, toplantılarda ve demeçlerinde 'Güneydoğu Avrupa' ismini ısrarla kullandığı görülmektedir. Bunun arkasında yatan sebep ise, Balkanlara has kaba bir milliyetçiliktir. Bazı Balkan ülkeleri ilmi mehafilde, siyasi ve diplomatik çevreler arasında Balkan tarihinden bu beş tane Türk asrını silmeyi amaçlamaktadırlar. Kuşkusuz amaç ve niyet her zaman gerçeğe bağdaşmamaktadır. Çünkü gerçekler bu beş asrın getirdiği mirası ve karmaşıklıkları her an göz önüne sermektedir (...).”⁵¹

Ayrıca “*Güneydoğu Avrupa*” tabiri Avrupa'dan bakış açısına göre kullanılan bir terim olduğu için Doğu'dan Balkanlara bakıldığı zaman bu tabir yerini bulamamaktadır.⁵²

Delanty'nin Hobsbawm'dan aktardığına göre Balkanlar, coğrafi anlamda kesin olarak Avrupalı olsalar da siyasal olarak Asya'ya daha yakındır ve Asya'nın bir uzantısı olarak görülerek bugüne kadar Yakın Doğu olarak nitelendirilmiştir. İki uygarlığı birbirinden ayıran bir çizgi ve Avrupa ile Asya'nın çarpışma noktası olan Balkanlar, eski çağlarda sınır bölgesidir ve 4. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı

⁵⁰ Todorova, (2015), a.g.e., ss.63-64.

⁵¹ Arzu Şaybak, (2006), *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: ss.50-51.

⁵² Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., ss.1-2.

olarak ikiye ayrılmasıyla da yine sınır bölgesi haline gelmiştir. Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları arasında bir geçiş bölgesi olan Balkanlar, Latin Batı ve Müslüman Doğu'nun da çarpışma noktası olmuştur.⁵³

395'te Roma İmparatorluğu'nu Batı ve Doğu diye ikiye ayıran Drina Nehri hattı boyunca, Karadağ sahillerinden Sava Nehri'nin Tuna Nehri'ne kavuştuğu çizgi aradaki sınır olmuştur. Bu hat, öylesine basit bir devlet sınırı olmaktan daha çok, zamanla iki medeniyet ve kültür havzasını ayıran bir koridor özelliği kazanmış, bir tarafta Latin-Katolik Batı, diğer tarafta ise Slav-Ortodoks Doğu olmak üzere iki Avrupa ortaya çıkmış ve bu günümüzde dahi geçerliliğini koruyan bir ayrışma oluşmuştur.⁵⁴

Güneyde Akdeniz, batıda Adriyatik Denizi veya uzun yüzyıllar Venediğin savunduğu şekliyle Venedik Körfezi ile sınırlanan Balkan Yarımadası'nın kuzeydeki sınırı Roma döneminden beri Tuna Nehri ile belirlenmiştir. Tuna, Boğazlar gibi aşılması güç bir su engeli oluşturmakla birlikte Karadeniz'e inen başlıca ticaret yolu olması ve iki kıyısı arasındaki sıkı ticaret bağları sebebiyle de asla aşılmaz bir engel oluşturmamıştır. Tuna Nehri, özellikle askeri bakımdan Balkanlar'ın kuzey sınırı olarak kalmıştır. Belgrad'dan sonra Sava Nehri, Batı Balkanlar'ı Syrmia ve Macaristan'dan ayıran bir sınır oluşturmuştur. 1683-1699'da Habsburglar'la yapılan savaştan sonra da Tuna ve Sava iki imparatorluk arasında sınır olmuş ve Osmanlıların *Ungurus'un Kapısı* dedikleri Belgrad Kalesi sürekli kuzey sınırının kilit noktası olarak kalmıştır.⁵⁵

Yarımadanın doğu, güney ve batıdan denizlerle iyice belirlendiği coğrafyacılar tarafından kabul edilmişken kuzey ve kuzeybatı sınırları üzerinde anlaşmazlıklar yoğunlaşmıştır.⁵⁶ Balkanlar'ın kuzey sınırının doğal bir sınır olarak ayrılmaması, somut olarak nereye kadar uzandığı konusunda sık sık anlaşmazlığa düşülmesi, yarımadanın coğrafyasını muğlâk hale getirmektedir. Coğrafyacılar genel olarak, Balkan bölgesinin güney ucu Yunanistan'ı içine alacak şekilde Adriyatik Denizi, Ege Denizi ve Türk Trakya'sını içine alarak Karadeniz ile sınır çizerler. Tuna-Sava-Kupa akarsularını Yugoslavya'nın Fiume limanına birleştiren hayali çizgi yarımadanın kuzey sınırı olarak

⁵³ Gerard Delanty, (2013), *Avrupa'nın İcadı*, 3.Baskı, Hüsamettin İ. (Çev), Adres Yayınları, Ankara: ss.135-137.

⁵⁴ Necmettin Alkan vd., (2007), *Yugoslavya'nın Dağılması*, (Der.), C.II, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul: s.23.

⁵⁵ İnalçık, (1993), a.g.m, ss.11-12.

⁵⁶ Todorova, (2015), a.g.e., s.71.

kabul edilmekle birlikte, siyasal sınırların ve kültürel hareketlerin göz önüne alınması durumunda böyle bir sınıflama yeterli olmamaktadır.⁵⁷ Ayrıca kimi zaman kuzeyde Tuna-Sava nehirleri ile sınırlanan bölge, kimi zaman da 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da kalan toprakları Balkanlar olarak adlandırılmıştır.⁵⁸

Avrupa kıtasının güneyinde Akdeniz'e doğru uzanan üç büyük yarımadadan en doğudaki olan Balkan Yarımadası'nın coğrafi bakımdan kuzey sınırının Tuna-Sava olması gerektiğini söyleyen Öztuna'ya göre, siyasi-beşeri coğrafya bakımından bu sınırı çok daha kuzeye götürmek gerekmektedir.⁵⁹

Bir zamanlar Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava'nın fiziksel bir sınır olarak kabul edilmesi durumunda, 1918 sonrası Yugoslavya toprakları Tuna'nın ötesine doğru genişlemiş olduğundan bu çizgi siyasal ve demografik sınırlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle fiziksel coğrafya ve siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar'ın sınırları iki farklı tanımla belirlenmektedir.⁶⁰

Doğusunda Adalar (Ege) Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz, güneyinde Akdeniz ve batısında ise Adriyatik Denizi olan Balkanlar, kuzey sınırı Tuna Nehri ve onun kolu Sava Irmağı esas alınarak sınırlandırılması durumunda 505 bin km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Eski Yugoslavya ve Romanya'nın kuzey sınırı ölçü olarak alınması durumunda ise, toplam 788.685 km²'lik bir yüzölçüme sahip olmaktadır.⁶¹ Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Hristiyan dünyası ile çizdiği sınırı esas alan sınıflandırmaya göre ise, Balkanlar'ın yüzölçümü 1.000.000 km²'ye ulaşmaktadır. Balkan Yarımadası'nda, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Romanya ile birlikte Türkiye'nin Trakya Yarımadası da (23,764 km²) yer almaktadır.⁶² Bugün Yunanistan'a ait olan,

⁵⁷ Muhammed Kaçmaz, (2014), Balkan Coğrafyası, Türk Tarihinde Balkanlar, *Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, ss.10-11.
<http://muhammetkacmaz.com/wp-content/uploads/2014/12/balkancogrfyasi.pdf>, (02.11.2016).

⁵⁸ Mehmet Z.İbrahimgil vd., (2003), *Balkanlar'daki Kültür Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme*, (Der.), ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.191.

⁵⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.11.

⁶⁰ Kaçmaz, a.g.m., s.11.

⁶¹ Ramazan Özey, (2005), *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, Genişletilmiş 6.Baskı, Aktif Yayınları, İstanbul: s.272.

⁶² Kaçmaz, a.g.m., ss.12, 30.

Anadolu'nun çok yakınındaki adalar (Midilli, Sakız, Rodos, vs.) Asya kıtasında olup Balkanlar dışındayken diğer adalar ve en güneydeki Girit ise Avrupa kıtasında olup Balkanlar'a bağlı adalar durumundadır.⁶³

Balkan Yarımadası'nın ilk dikkat çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur ve dağların uzanışı, nehirlerin kuzeyde Tuna Nehri'ne veya güneyde özellikle Ege Denizi'ne dökülmelerini belirler.⁶⁴ Balkanlar'ı kaplayan dağlar, doğuda enlemesine, batıda boylamasına uzanmakta ve yarımada adını veren Balkan Dağları yarımada'nın kuzeyinde yer almaktadır. Yarımada'nın başlıca sıradağları Romanya'daki Karpatlar, Bulgaristan'daki Balkan ve Rodop Dağları, Eski Yugoslavya'daki Dinar Alpleri ve Yunanistan'daki Pindhos Dağları'dır.⁶⁵ Castellan, dağlarının hiç birisinin 3000 m'yi geçmemesine, asla aşılamayacak kadar yüksek olmamasına rağmen engellerin yolcuları geciktirip, orduları yeni yollar keşfetmeye zorlaması sebebiyle Balkanlar'ı çelişkiler ülkesi olarak tanımlar. Ana yollar dışındaki kapalı bölgeler, vadiler, çöküntüler, platolar, yükseltiler, dağlar, havzalar gibi sığınma yerlerinde küçük veya büyük kültürler korunmuştur.⁶⁶

Bölgenin bazı kısımlarının irtibatı zorlaştıracak kadar dağlık olması kültür, dil ve gelenekleri etkilemiş, geçit vermeyen dağlar beraberinde dışa kapalılığı getirmiş, iletişime ve etkileşime imkân tanımamıştır. Bu nedenle de yarımada'da kültürler farklı şekillerde gelişmiş, bazı bölgelerde çok eski gelenekler hemen hemen hiç değişmeden çok uzun yıllar devam ettirilebilmiştir.⁶⁷ Stratejik açıdan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan Balkan Yarımadası, fetih açısından da bir geçit olarak cezbedici görülmüştür. Balkan halklarının birbirinden soyutlanmalarında ve farklı görüşlere sahip olmalarında etkisi bulunan yarımada'nın dağları, yabancı istilacıların yarımada'ya girişine karşı bir kalkan görevi görememiştir.⁶⁸

Karadeniz ile Kuzey Denizi'ni birbirine bağlayan Tuna Nehri, 2860 km'lik uzunluğu ile Balkanlar'ın en büyük nehri olmasının yanı sıra, Avrupa'nın da Volga

⁶³ Öztuna, (2014), a.g.e., s.12.

⁶⁴ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md, s.25.

⁶⁵ Ramazan Özey, (2016), *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara: s.4.

⁶⁶ Castellan, a.g.e., ss.17-18.

⁶⁷ Bilgehan Gökdağ, (2012), *Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları, Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:32, Ankara: s.2.

⁶⁸ Jelavich, a.g.e., s.3.

Nehri'nden sonra gelen ikinci uzun nehridir ve Balkanlar'ın ekonomik ve stratejik değerlerine yaptığı katkı sebebiyle önemli coğrafi öğelerden birisidir.⁶⁹ Almanya'nın güneyindeki Kara Orman bölgesinden başlayan Tuna Nehri, Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'nın topraklarını sulayıp, yarımada'yı bir uçtan öteki uca kat ederek Karadeniz'e dökülür.⁷⁰ Drava, Sava, Tisa, Morava, İsker, Seret, Prut nehirlerinin döküldüğü Tuna Nehri sadece Demirkapı'da geçiş için bir engel oluşturur. Diğer önemli nehirler Vardar, Struma ve Meriç ise Ege Denizi'ne dökülür.⁷¹

1.1.2. Balkanlar'ın Etnik Kökeni

Etnolojik bir müzeye benzeyen Balkanlar'ın Adriyatik kıyısında İlliryahılar, doğuda Tuna'nın güneyine doğru Traklar ve kuzeyinde ise İskitler ve ortaya çıkmış⁷² kavimlerin geçiş yolunda olması sebebiyle Balkanlar birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin ilk sakinleri olarak İlirler, Traklar, Daçlar, Dorlar, Akalar, Dalmatlar, Desitlar'dan bahsedilmektedir. Daha sonraki zamanlarda Yunanlılar, Romalılar, Hunlar, Gotlar, Franklar, Slavlar, Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar, Uzlar, Macarlar, Germenler, Çingeneler, Normanlar, Araplar ve Selçuklu-Osmanlı Türkleri yarımada'ya kalıcı olarak yerleşmişlerdir.⁷³

Atatürk, Balkanlar'a doğru göç eden kavimler hakkında şunları söylemiştir:

*(...) Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arz ederlerse etsinler, onların Orta-Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır. Karadeniz'in şimal ve cenup yollarıyla, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbirini ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveran eden kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir. (...)*⁷⁴

⁶⁹ Şaybak, a.g.t., s.56.

⁷⁰ Zülküf Oruç, (2009), Düünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi, *Journal of Azerbaijani Studies*, s.51.

<http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/903/1/4.pdf>, (02.11.2016).

⁷¹ Jelavich, a.g.e., s.1.

⁷² William Sloane, (1987), *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, 1.Baskı, Sibel Ö. (Çev), Süreç Yayıncılık, İstanbul: ss.10,49-50.

⁷³ Emgili, a.g.e., ss.53-54

⁷⁴ Kemal Girgin, (1992), *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.112.

Eski çağlardan beri Balkanlar'daki dağların, gelip yerleşen kavimleri birbirinden ayırmasıyla etkileşim engellenmiş ve coğrafi koşullar bölgede kültürel çeşitliliğe yol açmıştır. Akdeniz'in üçüncü büyük yarımadası olan Balkanlar, Kıta Avrupası'ndan Pireneler ile ayrılan İber Yarımadası ve Alpler ile ayrılan İtalya Yarımadası gibi Avrupa'dan böyle doğal engellerle ayrılmadığı gibi ayrıca Karpat ve Balkan Dağları Avrupa'dan Asya'ya ve Asya'dan Avrupa'ya da kolay geçit vermektedir. Bu nedenle, tarih boyunca Balkan Yarımadası doğu ile batı arasında bir engel olmaktan daha çok bir bağ ve fiziksel köprü olmuştur. Bunun sonucunda da istilacı uluslar rahatlıkla yarımadaya hâkim olmuş ve tarihler boyunca çok çeşitli kültür ve yaşayışın etkisi altında kalan Balkan ulusları birbirlerinden gittikçe uzaklaşmışlardır.⁷⁵

Yüzyıllar boyunca kavimlerin geçiş alanı olan Balkanlar'a, kuzeybatıdaki ovalar Orta Avrupa'dan, kuzeydoğudaki Boğdan koridoru Ukrayna bozkırlarından ve İstanbul Boğazı da Anadolu'dan girişi sağlamıştır. Bunların yanı sıra, Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ne bakan Yunanistan ve Dalmaçya kıyıları da Balkanlar'a girmeyi kolaylaştırmıştır. Farklı yönlerden gelen insanlar kendi kültür ve etnik yapılarını bölgeye taşıyarak bölgenin bir milletler, kültürler mozaigi haline gelmesine yol açmışlardır.⁷⁶

Kuzey ve doğu yönlerinden gelen istilalara ve göçlere açık olan Balkanlar'a özellikle Avusturya ve Macaristan'a açılan Panonia ovaları kuzeyden girişe izin vermektedir. Yarımada, tarih boyunca genellikle Boğazlar ve Trakya'dan, Güney Rusya ve Aşağı Tuna Vadisi'nden, Avusturya ve Macaristan'dan giren birçok kavimlerin ve orduların istilalarına hedef olmuştur.⁷⁷

Bölgenin dağ sıraları ile bölmelere ayrılması yüzünden yarımadaya giren yabancı kütller içerlere girdikçe, dağılıp birbirlerinden ayrılarak geri dönmek üzere kalıp eski kavimlere karışmışlardır. Bu nedenle sadece sayı itibarıyla çok ve kuvvetli olan kavimler bugüne kadar varlıklarını sürdürebilmiş, diğerleri hemen tamamıyla ortadan kalkmışlardır. Kenar bölgelerinin bağlanacağı merkezi bir coğrafi birliğin olmaması yarımadada kuvvetli bir tek millet oluşumuna mani olmuş ve dolayısıyla tek bir devlet

⁷⁵ Kaçmaz, a.g.m., s.4.

⁷⁶ Halil Akman, (2006), *Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk'un Balkan Ülkeleri ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze: s.10.

⁷⁷ Hikmet Öksüz, (1996), *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul: s.3.

kurulamamıştır.⁷⁸ Karpat da zor geçit veren dağların çeşitli bölgeler arasında, özellikle batıda irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olduğunu belirtmektedir.⁷⁹

Birbirinin içine geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümünde olan Balkanlar'a, Osmanlı Türkleri'nin bölgeye gelmesinden önceki yüzyıllarda Kimor, İllir, Galat, Trak, Kelt, İskit, Avar, Hun, Vizigot, Ostrogot, Peçenek, Kuman, Bulgar, Slav ve daha başkaları peşi sıra gelmiş, yerleşmiş veya nüfuslarının bir kısmını bırakarak gelip geçmişlerdir.⁸⁰ Balkan Yarımadası, Avrupa'nın Doğu'ya açılan kapısı olması sebebiyle bu kapıdan gelip geçen, yerleşen kavim ve topluluklar çok olmuş ve etnolojik yapısı devamlı olarak karışıma uğramıştır. Türkler, Bulgarlar, Makedonyalılar, Arnavutlar, Güney Slavlar, Romenler, Macarlar, Yunanlıların yanı sıra, Yahudiler ve Çingeneler de bugün bu zengin kültür mozaığının içinde yer almaktadır.⁸¹

Karpat'ın verdiği bilgiye göre, Balkanların en eski sakinleri İlliryalılardır.⁸² Jelavich'e göre de Balkan Yarımadası'nın kendilerine dair bilgiye sahip olunan ilk sakinleri daha çok Morava Vadisi'nin batısından Adriyatik'e doğru uzanan bölgede yaşamış olan İlliryalılar ile Ege'den Tuna'nın kuzeyine doğru uzanan topraklarda nehrin doğu tarafında yaşayan Trakyalılardır.⁸³

Milattan önce 1200 yıllarında Balkan Yarımadası'nda yaşayan, kendi kayıtları olmayan İlliryalıların, Yunan kaynaklarında kuzey ve batıdaki Yunan olmayan insanlar olarak nitelendirilmeleri ile ilgili verilere dayanan tarihçiler bu insanların günümüzdeki Arnavutluk civarında olduklarını söylemektedirler. Yunanlılar yarımadanın ilk yerlileri olmamasına rağmen kendileri ve komşuları hakkında yazılı kaynak bırakan ilk toplum oldukları için öyle düşünülmüştür. Romalılar tarafından Adriyatik'in doğu kıyısı, bugünkü Arnavutluktan çok daha geniş bir bölge İllirya olarak adlandırılmıştır.⁸⁴

⁷⁸ Darkot, *İslam Ansiklopedisi*, a.g.md., s.282.

⁷⁹ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.25.

⁸⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.11,

⁸¹ Mediha Akarslan, (1993), *Bosna-Hersek ve Türkiye*, 1.Baskı, Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul: s.29.

⁸² Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md.,s.28.

⁸³ Jelavich, a.g.e., s.4.

⁸⁴ Akman, a.g.t., ss. 11-12,16.

Uzun bir müddet kabileler halinde yaşayan İlliryalılar, ilk çağlarda merkezi İşkodra olan İllirya Devleti'ni (M.Ö.627-600) kurmuşlardır.⁸⁵ İllirya kökenli Arnavutlar, özellikle Slavların akınları olmak üzere iki bin sene boyunca birçok sürekli akına rağmen Adriyatik kıyılarında Arnavut halkının doğuşunu sağlamışlardır.⁸⁶

Arnavutlar yaşadıkları bölgelere göre farklı şekillerde adlandırılmış, Kuzeyli Arnavutlara Geg, Güneyli Arnavutlara ise Tosk denilmiştir. Cesur, kolaylıkla yola gelmeyen, herhangi bir medeniyeti zor benimseyen, boyunduruk altına alınması zor insanlar olan İlliryalılar, Adriyatik Denizi'nin doğusunda Epir'in kuzeyinde yaşamışlardır.⁸⁷ Birçok etnolog ve dilbilimcinin vardığı kanıya göre, İlliryalılar, yarımadanın güney bölgesinde yerleşmiş, sınırları İtalya ve Trakya'ya kadar uzanan Helen öncesi dönemde yaşayan Tyrrhenopelasgia halkının çekirdeğini oluşturmuşlardır.⁸⁸ 12. yüzyılda merkezi Kruje olan bir prenslik kurulmuş ancak kısa ömürlü olmuştur. İlliryalılar ve Trakyalıların her ikisi de Demir Çağı medeniyetiydi ve kabile örgütlenmelerine dayalıydılar. Trakyalılar, M.Ö.5. yüzyılda örgütlü bir devlet kurmuşlar ve Trakyalıların bir kolu olan Daçyalılar, Rumen ulusunun temel unsurunu oluşturmuşlardır.⁸⁹

Castellan da Romenlerin kökeninin, Hint-Avrupa Daçya-Trakya bloğundan M.Ö. 2000'lerin sonuna doğru özerkleşmiş olan Daçyalılara dayandığını belirtmektedir. Trajan'dan Aurelien'e kadar M.S.106-271 yılları arasında Romalılaştırılan bu topluluk, Gotlar özellikle de Slavların etkilerine maruz kalmışlar,⁹⁰ idaresi altında kaldıkları Romalılarla karışarak onların dilini almışlardır. Romen milliyetçileri kendilerini Slavların arasında Latin kökenli bir medeniyet adası olarak görseler de geçmişten bu güne kadar Slav ve Asyalı etkiler Romenleri büyük oranda etkilemiş ve dönüştürmüştür.⁹¹

Balkan Yarımadası'nın çeşitli yerlerine dağılmış olarak Trakya'da, Makedonya'da, Tesalya'da ve Moesiya'da yaşamış olan Ulahlar, Romalılaştırılmış

⁸⁵ Oktay Göktaş, (1995), *Balkanlar'ın Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.1.

⁸⁶ Castellan, a.g.e., ss.19-20.

⁸⁷ Sir Charles Eliot, (t.y.), *Avrupa'daki Türkiye*, C.II, Adnan S. ve Şevket Serdar T. (Çev), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: ss.122-124.

⁸⁸ Gürkan Akyol, (2007), *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta: s:2.

⁸⁹ Jelavich, a.g.e., ss.4, 27.

⁹⁰ Castellan, a.g.e., s.20.

⁹¹ Oruç, a.g.m., s.52.

çobanlardır. Slavların Balkanlar’da görülmeleriyle beraber yoğun değişikliklerden geçmişlerdir. Rumen dilinde güney Slavcadan geçmiş sözcükler bulunmakta olup “Ulah” sözcüğü de Slav kökenlidir.⁹² “Valah” (Ulah) adı, Slavların genellikle Latince kökenli tuhaf bir dil konuşan yabancılarla karşılaştıklarında kullandıkları bir sözcükten gelmiştir. Valahlar ise kendilerini “Aroman” (Aromâni) diye adlandırmışlardır.⁹³

Ulahlar; Dobruca, Eflak ve Boğdan’da (Romanya) yoğun olarak bulunmalarının yanında Sırbistan, Makedonya, Yunanistan ve Bulgaristan’ın dağ etekleri ve yüksek otlakları ile Balkanlar’ın kıyı bucağına dağılmışlardır. Özellikle küçükbaş hayvan sürüleri bulunan göçebe bir halk olan Ulahların araştırmacılar tarafından yirmi iki değişik adı olduğu saptanmıştır. Bunlar, Aromunlar -keçi çobanları- daha yaygın olarak Ulahlar ya da Vallaklar, bazen de Kutzovlaklar olarak bilinirler. Roma kökenlerine sahip çıkarak, övünç duymaktadırlar. Bağımsızlıklarından sonra Rus etkisi ve Türk egemenliğine sırt çevirerek Fransız kültür kaynaklarına dönmüşlerdir.⁹⁴

Yunan adı altında toplanan boyların Ege Denizi kıyısında görülmesinden çok önce, merkezi Girit Adası ve kurucuları Hititler, Frikler ve Lidyalılar olan “Ege Uygarlığı” bulunmaktaydı. M.Ö. 2000 yıllarından itibaren, Yunanistan ve adalar, kuzeyden gelen Akalar, Dorlar, İyonlar, Traklar ve İlliryalılar gibi kavimlerin istilasına uğramışlardır. M.Ö. iki binli yılların ilk yarısında kuzeyden ilk olarak, Güney Rusya ile Tuna bölgesinde yerleştikleri ve Orta Asyalı bir kavim oldukları kabul edilen Akalar’ın İyonlar ile birlikte Yunanistan’a indiği kabul edilmektedir. Daha sonra da Dorlar bölgeye göç etmişlerdir.⁹⁵ Yunanistan’da M.Ö.1600-1200 yılları arasında ileri bir Bronz Çağ’ı uygarlığı gelişmiştir.⁹⁶

M.Ö.1000 yıllarında proto-Türklerden kabul edilen İskitler Karpat-Tuna bölgesinde görülmüşler, Romenlerin ataları kabul edilen Traklar ile temas kurarak

⁹² István Vásáry, (2008), *Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı Öncesi Balkanlar’da Doğulu Askerler (1185-1365)*, Ali Cevat A. (Çev), 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: ss.32-33.

⁹³ Noel Malcolm, (1999), *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Özden A. (Çev), 1.Baskı, Sabah Kitapçılık San. ve Tic. A.Ş., İstanbul: s.50.

⁹⁴ Sloane, a.g.e., ss. 64-66.

⁹⁵ Yeni Hayat Ansiklopedisi, (1982), Yarımada ve Adalar Üzerine Kurulmuş Bir Balkan Ülkesi Yunanistan, C.VI, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul: ss.3377-3378.

⁹⁶ Jelavich, a.g.e., s.4.

Mangalya (İskitlerden kalan bir isimdir) dolaylarında bazı Romen aşiretlerini yönetimleri altına almışlardır.⁹⁷

Balkanları fetheden Türklerin tarihi çok eskilere, uygarlıkları da eski ve saygın temellere dayanmaktadır. Ural-Altay grubundan bir dil altında birleşmiş bir halklar topluluğu olan Türkler, göçebe kökenlidir.⁹⁸ Orta Asya'dan Tuna boyuna ve Balkanlar'a M.S.300'lerden itibaren akın eden ilk Türk boyu Hunlar olmuş⁹⁹ ve daha sonraki yüzyıllarda da Balkanlar Türk kavimlerinin gelip yerleştikleri bir yurt olmuştur. Yarımadaya doğudan, Asya içinden, Kuzey Karadeniz step bölgesi yolu üzerinden birbiri ardına gelip yerleşen atlı göçebe Türk kavimleri ya burada Dak, Trak ve Slav aslından yerli halkla karışmış, ortadan kaybolmuş (XI. yüzyılda Oğuz aslından Peçenekler ve Uzlar gibi) veya askerî egemen sınıf olarak Kuzey-Doğu Balkanlar'da güçlü devletler kurmuşlardır. Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hristiyanlığa geçmiş Kıpçak/Kumanlar da çeşitli hanedanlar kurmuşlardır.¹⁰⁰

Hunlardan itibaren takip eden dönemlerde bölgeye yerleşen bazı Kıpçak ve Oğuz Türk boyları buralarda çeşitli kültür katmanları oluşturmuşlardır.¹⁰¹ Macarların Karpat havzasına yerleşmeleri (896) ve İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun kuruluşu (1185) arasındaki 300 yıllık sürede, daha sonra Rumen prensliklerinin kurulacağı kuzey Tuna topraklarının sakinleri çoğunlukla Slav ya da Türkî kökenlilerdir.¹⁰² Karadeniz'in kuzeyinden gelen ve bazı tarihçilerce kayıp ya da asimile Türk kavimleri olarak adlandırılan Türk kavimleri konusuna daha sonra değinilecektir.

Oder ve Dinyeper arasında kalan ovalıkların ilk sahipleri olan Slavlar, güneye doğru Morav Geçidi, Karpat kıyıları, Boğdan Ovası yolu ile 6.yüzyıldan itibaren Karpatlar'ı geçmeye başlamış, Dalmaçya kıyılarına ulaşmış, Split yakınlarındaki Salona ve Dyrrachium'u (Durres) tehdit etmiş, daha sonra Altaylar'dan gelmiş olan Avarlar'a boyun eğmişlerdir. Yunanistan'daki Slav kabileleri 9.yüzyıldan başlayarak dini ve kültürel bir Yunanlı'laştırma sonucunda asıl karakterlerini yavaş yavaş kaybetmişler, komşuları arasında kararsız kalmış Makedonyalı Slavlar da komşularıyla mücadelelerden

⁹⁷ Osman Horata vd.,(2003), *Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri*, (Der.), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.154.

⁹⁸ Castellan, a.g.e., s.47.

⁹⁹ Emgili, a.g.e., s.55.

¹⁰⁰ İnalçık, (1993), a.g.m.,s.9.

¹⁰¹ Gökdağ, a.g.m., s.3.

¹⁰² Vásáry, a.g.e.,s 146.

dolayı 20.yüzyıla kadar kendilerine özgü bir kimlik kazanamamışlardır. Hırvat ve Sırp toplulukları, Frankların yardımı ile Avarlar’dan kurtulup ilk kez 9 ve 10. yüzyıllarda kendi devletlerini kurmuşlardır. Alp ovalarına yerleşik kuzey batılı Slovenyalılar, Germen İmparatorluğu’nun hâkimiyetine girmiş ve 1918 yılında ancak devlet şekline gelebilmişlerdir.¹⁰³ Güney Alpleri ile Adriyatik arasındaki bölgeye 7.yüzyılda gelen Slovenler, Orta Çağ’da diğer Slavlar gibi devlet kuramamış, Avusturya ve Almanya’nın yönetiminde yaşamışlardır.¹⁰⁴

Başta Onogur, Oturgur, Saragur, Kutrigurlar olmak üzere “Ogur” adı verilen ve çeşitli Türk boylarından meydana gelen bir boylar birliği olan Bulgarlar, önceleri Asya Hun İmparatorluğu’nun batısında yaşamaktayken Hun İmparatorluğu parçalandıktan sonra II. yüzyılın sonunda Kafkasya’ya gelmişlerdir. Avarlar’ın zayıflamasıyla birlikte 583 yılında Kubrat Han idaresinde Karadeniz’in kuzeyinde Büyük Bulgar Hanlığı’nı kurmuşlar, Kubrat Han’ın ölümünden sonra Hazar Devleti’nin baskıları sonucunda Asparuh Han zamanında Tuna havzasına yerleşmişler ve 681 yılında Tuna Bulgar Devletini kurmuşlardır.¹⁰⁵

Karadeniz’in kuzeyinden gelerek VII. yüzyılın ortalarında Tuna havzasına yerleşen Bulgarlar, M.S.670’de Bizans ordularını ağır yenilgiye uğratarak, Tuna ve Kocabalkan Dağları arasına yerleşip Tuna Bulgar Hanlığı’nı kurmuşlardır.¹⁰⁶ Slavların ardından Rusya’nın doğusundan Balkanlar’a gelen Ugur kabilesinden olan Bulgarlar, Rum Ortodoks dinini benimsedikten sonra kendi dillerini bırakarak Slavca konuşmaya başlamışlardır.¹⁰⁷ M.S.864’ten sonra Hristiyan dinini kabul eden Bulgarlar, Slav-Bulgar karışımı bir unsur olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁰⁸

Köken bakımından Alyat’lı bir aşiret olup göçebeler gibi Balkan Yarımadası’nın büyük bir kısmını istila etmiş olan Vulgar ya da Bulgarlar, Boşnaklar, Sırp, Arnavutlar ve Türkler tarafından o sıralar Güney Slavlarının ikamet ettikleri topraklara

¹⁰³ Castellan, a.g.e., ss. 20-21.

¹⁰⁴ Ceyda Üçyıldız, (2006), *Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasında AB’nin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.5.

¹⁰⁵ Nimet Ayşe Bakırcılar, (2003), *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya: ss. 3-4.

¹⁰⁶ Emgili, a.g.e., s.55.

¹⁰⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e.,s.26

¹⁰⁸ Emgili, a.g.e.,s.55.

püskürtülmüşlerdir.¹⁰⁹ Türk dillerinden birisini konuşan Bulgarlar, 7. yüzyılda Balkanlar'a gelip yerleştiklerinde, Slav unsuru o kadar kök salmıştı ki onları fetheden Bulgarlar kendi dillerini unutmuş ve Slav dilleri konuşan kendi tebaaları içinde erimişlerdir.¹¹⁰

Makedonlar, M.Ö.700'lerde kurmuş oldukları krallıkla M.Ö. 300'lerde Büyük İskender döneminde Yunanistan'a hâkim olmuşlar, M.Ö. ilk yüzyıllarda başlayan çeşitli barbar kavim akımları ve 7. yüzyıldan sonra başlayan Slav, Bulgar, Ulah göçleri ve saldırıları sonucunda etnik olarak karışmışlar ve etnik bağımsız varlıklarını yitirmişlerdir. 1371'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'ya egemen olmasıyla buraya yoğun Türk ve Arnavut nüfus yerleşmiştir.¹¹¹

Slav kökenli olan Slovenler ve Hırvatlar, Balkanlar'ın istilasından sonra bölgenin kuzeybatısını yerleşmişlerdir. Bağımsız siyasi bir varlık oluşturamayan Slovenler, 8. yüzyılda Frank Krallığı'nın bir parçası haline gelmiş ve Katolik inancını benimsemişlerdir. 14. yüzyılın sonunda da toprakları Habsburg İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. Güneyde, Sava ve Una nehirlerinin kuzeyinde ve Adriyatik sahil şeridinde yaşayan Hırvatlar ise bağımsız bir devlet kurmuşlar ve 10. yüzyılda Tomislav kral ünvanını alan ilk yöneticileri olmuştur. Hem Roma'nın hem de İstanbul'un etkilerine maruz kalan Hırvatistan'ın 11. yüzyılda Roma seçeneğini kabul etmesinden sonra Hırvatistan toprakları Katolikliğin ve Batı'nın etkisi altına girmiştir.¹¹²

Romalılar Bosna'ya geldiklerinde güney Bosna'da İliryalılar, kuzeydoğusunda İlirya-Kelt kökenli Skordisi, orta Bosna'da Desiyati kabilelerine rastlamışlar ve bölge daha sonra Avarlar, Franklar, Gotlar ve Slavlara kadar değişik kabilelerin akınlarına uğramıştır. Bosna'nın 796'ya kadar dâhil olarak kaldığı Avarlar devleti bu tarihten sonra Franklar tarafından yok edilmiştir.¹¹³

Obri, Obruk ve Obrobas gibi bazı yer adlarından yola çıkarak Avarların uzun bir süre Bosna'da varlıklarını korudukları ve Hunlardan sonra Bosna'ya gelen ve yerleşen

¹⁰⁹ Sloane, a.g.e., s.64.

¹¹⁰ Malcolm, a.g.e., s.47.

¹¹¹ Nesrin Kenar, (2005), *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara: s.12.

¹¹² Jelavich, a.g.e., s.25.

¹¹³ Amela Zahović, (2005), *1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: ss.83-84.

ikinci Türk kavminin Avarlar olduğu düşünülmektedir. Askeri yeteneklerinden dolayı konfederasyonda üst sınıfı oluşturan Avarlar hem Slavlar ile beraber hem de ayrı olarak Bosna'ya yerleşmişlerdir. Boşnakların yaşadığı topraklar siyasi olarak Roma İmparatorluğu, Bosna Hersek Krallığı (1377-1463), Osmanlı İmparatorluğu (1463-1878), Avusturya-Macaristan Devleti (1878-1918) yönetimlerinde kalmıştır.¹¹⁴

Dilleri ve kültürel gelenekleri ile belirlenmiş bu temel oluşumlara, tarih kuvvetli grupları da eklemiş, Osmanlı İmparatorluğu adı altında Türkler yarımadaının tamamını yönetmişlerdir. Ayrıca bu bölgeye yerleşen topluluklar arasında Boğdan'a yerleşmiş Kafkas Çerkezleri, Bulgar düzlüklerine yeniden yerleşmiş Tatarlar ve daha sonra Hristiyanlığı seçmiş Peçeneklerin torunları olan Varna dolaylarındaki Gagauzlar ile Ermeniler de vardır.¹¹⁵ Balkanlar'a yerleşmiş olan Türkler, kuzeyden gelen ve Anadolu'dan gelen Türkler başlığı altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

Balkanlar'da daha çok Bulgaristan'da Varna ve Balçık'da yaşayan Gagauzların nereden geldikleri konusunda farklı teoriler olmakla birlikte, Anadolu'dan geldiklerini, II. İzzettin Keykavus'un (1238-1278) adamları olduğunu ve adlarının Keykavus'tan geldiğini ilk defa ortaya atan Bulgar tarihçisi G.D. Balascev olmuştur. Karpat'a göre, Balkanlar'ın diğer yerlerinde de Surkuc adı altında yaşamakta olan Gagauzların en kalabalık oldukları bölge bugün Sovyetlerce Moldavya olarak tanınan Besarabya'dır. Karpat, adlarının Gagavuz değil, kendilerinin de telaffuz ettiği gibi Gagauz olarak kullanılması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁶ Gagauz sözcüğünün etimolojisinin açıklanması ile ilgili farklı tezlere yer veren Yaşar Nabi ise Gagauz kelimesinin Oğuz adından çıkmış bir söz olduğunu ve onlara Gök-Oğuz diyebileceğimizi belirtmektedir.¹¹⁷

Yarımadada bu etnik kökenlerin yanı sıra, 1492'de İspanya'dan kovularak Sultan'a sığınan Seferadlar ve daha sonra onlara katılan Çar'ın imparatorluğunda baskı altında olan Aşkenaz Yahudileri ile 15. yüzyıldan itibaren Hindistan'dan gelmeye başlayan Çingeneler de bulunmaktadır.¹¹⁸ İnalçık'ın belirttiği üzere milli monarşi olarak kurulmuş İspanya'nın mili yapıyı kuvvetlendirmek için Hristiyan olmamaları durumunda

¹¹⁴ Emgili, a.g.e., ss.57-59.

¹¹⁵ Castellan, a.g.e., s.21.

¹¹⁶ Karpat, (2004), ss.376-387.

¹¹⁷ Yaşar Nabi, (1999), *Balkanlar ve Türklük I*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul: s.89.

¹¹⁸ Castellan, a.g.e., s.21.

İber Yarımadası'ndan Müslümanları ve Yahudileri atmaya karar vermesi üzerine hicrete zorlanan İspanya Müslümanlarını Kuzey Afrika'ya göç etmelerine yardım edip gemileriyle taşıyan Osmanlı, aynı zamanda Sefardik Yahudilere de sahip çıkmıştır. 100 bin civarında olduğu tahmin edilen Yahudileri himayesine alıp, gemilerle naklederek Rumeli şehirlerinden Avlona ve Selanik'e bir kısmını da İstanbul'a, Filistin'e, Safed'e yerleştirmiştir.¹¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu'na 15 ve 16. yüzyılda yoğun Safarad (İspanyalı) Yahudi göçü olmasıyla 15.yüzyılın sonundan itibaren Selanik, dünyanın en büyük Yahudi merkezi haline gelmiştir.¹²⁰

Avrupa'nın en kalabalık Çingene topluluğu Balkanlar'da olup bunların büyük bölümü Romanya ile Macaristan'da diğerleri ise Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'da yaşamaktadırlar. Hindistan'ın kuzeyinden ayrılarak Avrupa'ya gelen paryaların torunlarıdır.¹²¹

Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun etkileri 1354 yılında Gelibolu'nun fethi ile birlikte başlamış olup 1364'te Filibe'nin fethi ile Anadolu'dan ilk Osmanlı Türk nüfus Balkanlar'a yerleşmeye başlamıştır. Günümüzde Bulgaristan, Yunanistan ve Eski Yugoslavya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk nüfusun yanı sıra, farklı bir kökenden gelip Müslümanlığı ve Türkçeyi benimsemiş topluluklar da bulunmaktadır.¹²²

İliryalılar, Traklar ve Yunanlıların dışında bölgeye Kimmer, Galat, Kelt, İskit, Avar, Hun, Vizigot, Ostrogot, Peçenek, Kuman, Bulgar ve Slav gibi toplumlar da gelmiştir. Bunların bir kısmı, geldikleri toprakları vatan edinirken bir kısmı ayrılmış, bir kısmı da yerel halklarla kaynaşarak asıl kimliklerini kaybetmişlerdir.¹²³ Balkanlar'da günümüzde, Arnavut, Boşnak, Bulgar, Sırp, Sloven, Alman, Çingene, Goran, Hırvat, Macar, Pomak, Romen, Ulah, Yunan, Torbeş ve Türk milletlerine ait topluluklar yaşamaktadır.¹²⁴

¹¹⁹ Halil İnalcık, (2012), *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun Diplomasi*, 2.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: ss.165,173-174.

¹²⁰ Ortaylı, (2007a), a.g.e.,s.16.

¹²¹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s. 27.

¹²² Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., ss.12,24-25.

¹²³ Gökdağ, a.g.m., s.2.

¹²⁴ Emgili, a.g.e., s.54.

1.1.3. Balkanlar'ın Siyasi Tarihi

Eski çağlardan beri daha çok kuzey, kuzey-doğu ve güney-doğudan büyük göç dalgalarına maruz kalan Balkanlar, Asya'dan gelen nüfus hareketlerinin çoğunun Avrupa'nın orta ve batı taraflarına yönelmeden önce indiği bir yer olmuştur. Bölgeye Eski Çağ'da İllirler, Traklar, Daklar, İtalikler, Etrüskler, Akalar ve Dorlar, Orta Çağ'da da Germanler, Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar, Süevler, Slavlar Angıllar ve Saksonlar göç etmişler ve günümüz Avrupa'sının etnik ve kültürel yapısının temelini oluşturmuşlardır.¹²⁵ Büyük İskender'le birlikte Helen kültürünün, daha sonra da Roma kültürünün etkisi altına giren Balkanlar'da Doğuda hâkimiyet peşinde olan Avrupalılar ile Batıya yönelmek isteyen Asyalı kavimler arasında, günümüze kadar devam eden bir çatışma hali yaşanmıştır.¹²⁶

Büyük İskender'in ölümünden sonra İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde generaller krallıklarını ilan etmişlerdi. Üzerlerindeki baskılardan kurtulan Balkan halkları yeniden klan sistemine dönmeleri sonucunda zayıf düşmüşler, Bosna ve Hersek olarak bilinen bölgelerde Keltlerin istilasına uğramışlardı. Keltlerin kısa süren egemenliğinden sonra Roma lejyonları bölgede ağır ve zorlu bir istila süreci başlatmışlardı.¹²⁷ Romalılar, zaferle sonuçlanan savaşların ardından, M.Ö.148 yılında Makedonya'yı ele geçirerek Roma'nın bir eyaleti haline getirildiğini ilan etmişlerdi.¹²⁸

Gotlar Karadeniz'in kuzeyine yerleşmişler, Vandallar taşrayı kana bulamışlar, Hunlar bölgeye girmişler ve 382 yılında yarımada'nın orta kesimlerine yerleşen Vizigotlar, 395'te Konstantinopolis'i tehdit eder hale gelmişlerdi.¹²⁹

4. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla bu iki ülke arasındaki sınır bölgesi eski çağlarda da olduğu gibi yine Balkanlar olmuştu.¹³⁰ Kral Theodorse Roma İmparatorluğu'nu iki oğlu arasında 395 yılında paylaşmış ve Doğu ile Batı arasında sınır, Sirmium'dan (Tuna üzerindeki Sremski Karlovci) geçen Konstantinopolis'e tüm yarımadayı verip, Roma'ya da İllirya

¹²⁵ Sema Altunan, (1999), *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: s.13.

¹²⁶ Suat Zeyrek, (2012), *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s.4.

¹²⁷ Sloane, a.g.e., s.52.

¹²⁸ Jelavich, a.g.e., s.9.

¹²⁹ Sloane, a.g.e., ss.56-57.

¹³⁰ Delanty, a.g.e., s.136.

Dalmaçya'sını bırakarak Kotor'a kadar uzanan bir hat olmuştu.¹³¹ Theodosios büyük oğlu Arkadios'a devletin doğusunu, küçük oğlu Honorius'a ise devletin batısını bırakmış, kısa süre sonra taraflar arasında anlaşmazlık konusu olan Dacia ve Macedonia piskoposluk bölgeleri doğuya ilhak edilmişti.¹³² Adriyatik sahilinden başlayıp Drina Nehri boyunca devam eden, oradan da Sava ve Tuna'ya ulaşan bu hat, gelecekte Katolik ve Ortodoks kiliseleri ile batı ve doğu arasındaki kültürel kuşakları arasındaki sınırı da yaklaşık olarak teşkil edecekti.¹³³

4. yüzyılda Germen kabilesi olan Gotlar, önceleri Bizans'ın izniyle Tuna'nın güneyine geçmiş, sonra yaptıkları akınlarla Yunanistan'a ve Arnavutluk kıyılarına kadar inmişlerdi. Bölge 440'lı yıllarda da Atilla yönetimindeki Hunların saldırılarına uğramıştı.¹³⁴ M.S. 378 yılında Tuna'yı geçen Hunlar, Trakya'ya kadar yayılmışlar ve M.S. 434 yılında Atilla Bizans'a akınlar yapmıştı. Atilla'nın ölümüyle bölgedeki Hun hâkimiyeti sona ererken yarımadaya Avarlar gelmişti.¹³⁵

Roma İmparatorluğu'nun Gotlar karşısında ağır bir yenilgiye uğramasıyla birlikte göçebe grupların ve kabilelerin devamlı olarak akınına uğrayan Balkanlar, Kavimler Göçü ile birlikte sürekli bir yerleşim yeri haline gelmişti. 4. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da baş gösteren Hun hâkimiyeti, Roma'nın gücü üzerinde etkili olmuş ve İstanbul'un Balkanlar ile irtibatı kesilmişti. Göçler devam ettikçe Balkanlar'daki Doğu Roma'nın hâkimiyeti zayıflamış ve Balkanlar'ın yeni sahipleri Türk kökenli Avarlar ile Slavlar olmaya başlamıştı.¹³⁶

Hazar ile Azak Denizi arasındaki yurtlarından gelen Avarlar, 6.yüzyılın son çeyreğinde yarımadayı istila etmişlerdi.¹³⁷ Bütün Balkan Yarımadası'na, batıda Adriyatik kıyılarına, güneyde ve doğuda Ege sahillerine kadar inen Avarlar, yağmadan sonra büyük oranda tekrar Tuna gerisine çekiliyorlardı.¹³⁸ Avarların talepleri Bizans tarafından

¹³¹ Castellan, a.g.e., s.22.

¹³² Georg Ostrogorsky, (2011), *Bizans Devleti Tarihi*, Fikret I.(Çev), 7.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: s.49.

¹³³ Jelavich, a.g.e., s.11.

¹³⁴ Malcolm, a.g.e., s.47.

¹³⁵ Emgili, a.g.e., s.55.

¹³⁶ Zeyrek, a.g.t., s.4.

¹³⁷ Sloane, a.g.e., s.58.

¹³⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s.86.

karşılanmayınca Balkan eyaletlerine akınlar başlamış, 568 yılında Avar saflarındaki Kutrigur akıncıları Dalmaçya ve Bosna'yı yağmalamışlardı.¹³⁹

M.S. 5 ve 6. yüzyıllarda, Tuna'nın kuzeyinde kalan Orta Avrupa topraklarını istila eden Slav kabilelerden Sırplar, esas olarak Çek toprakları ve Saksonya'da, Hırvatlar ise Bavyera, Slovakya ve Güney Polonya'da üstlenmişlerdi.¹⁴⁰ Slav kabilelerini Balkanlar'a süren Avarlar, yarımadada ilk Slavların görünmesini sağlamış ve gittikçe artan bir Slav göçünü harekete geçirmişlerdi.¹⁴¹ 6 ve 7. yüzyıllarda, Asya'da Araplar ile Perslerin, Avrupa'da ise Avarlar ile Slavların ilerleyişleri Bizans İmparatorluğu için en önemli tehlikeyi oluşturmuştu.¹⁴²

Doğudan İranlılar, kuzeyden Avar ve Slavlar, Bizans Devleti'nin başkentine iki taraftan yürümüşlerdi.¹⁴³ 7. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Avar ordularının akınları, Bizans başkentinin surlarına kadar dayanarak tehdit eder hale gelmişti.¹⁴⁴ Bizans'ın yıllardır kuzey cephesini ihmal etmesi, Avarlar ile mücadelesi ve İran'la devam eden savaşları yüzünden Balkanlar'ın doğusu savunmasız kalmış, Slavlar hiçbir engel görmeden Yunanistan'a kadar inmişler ve istilacılar boşalan yerlere yerleşmişlerdi.¹⁴⁵

Adriyatik Denizi'ne, Korint Körfezine ve Ege'nin kıyılarına kadar uzanan yıkıcı saldırılarla Tuna Nehri'ni aşip şehirlere hücum eden ve daha sonra nehrin kuzeyine doğru çekilen Slavlar, gittikçe çoğalan kitleler halinde Bizans topraklarına yerleşmişler ve Panonya Ovası'nda büyük bir imparatorluk kurmuş olan Avarlar tarafından yönetilmişlerdi.¹⁴⁶

Avar ordularının başkent surlarına kadar dayanmasından sonra 610'lar veya 620'lerin Bizans İmparatoru, Avar tehdidine karşı koymaları için Orta Avrupa'dan Hırvatları çağırmıştı. Malcolm'un belirttiğine göre, Hırvatlar bu bölgeye yanlarına Sırpları da alarak gelmiş ve her iki topluluk Avarlardan boşalan topraklara yerleşmişti. Hırvatlar, bugünkü Hırvatistan'ı ve Bosna'nın batısını yurt edinirlerken Sırplar da

¹³⁹ Osman Karatay, (2013) *Avar Hakimiyeti ve Balkanların Slavlaşması*, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Gökdağ, Bilgehan Atsız ve Karatay, Osman (Ed.), C.I, Akçağ Yayınları, Ankara: s.93.

¹⁴⁰ Malcolm, a.g.e., s.47.

¹⁴¹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.15.

¹⁴² Jelavich, a.g.e., s.14.

¹⁴³ Ostrogorsky, a.g.e., s.88.

¹⁴⁴ Malcolm, a.g.e., s.48.

¹⁴⁵ Karatay, a.g.e., s.94.

¹⁴⁶ Castellan, a.g.e., s.33.

Kosova'nın kuzeybatı sınırındaki Rascia ile günümüzde Karadağ'ın bulunduğu bölgeyi yurt edinmişlerdi. Bu dönemde Sırlar, devlet benzeri bir örgütlenme oluşturmamış fakat “ župa” adı verilen birkaç kabile bölgesi oluşturmuşlardı.¹⁴⁷

Avarların yönetiminden çıkan Slavlar, iki yüzyıl süresince kendi yönetimlerinde kalacak olan Peloponnes'e kadar gitmiş ve Balkanlar'a yerleşmişlerdi. Bizans, Karpatlar'ın kuzeyindeki yurtlarını terk ederek gelen Sırp ve Hırvatlara, Avarları kovduktan sonra şimdi bulundukları yere yerleşmelerine izin vermişti.¹⁴⁸

Bizans 7. yüzyıl ortalarına doğru başlayan İslam fetihlerini doğu sınırında savaşıarak durdurmaya çalışırken, Bulgarlar 7. yüzyılın sonunda yarımadaya girip Varna bölgesine kadar ilerlemişlerdi.¹⁴⁹ Kavim göçleri içinde önemli bir dalga yeni bir devletin doğmasına yol açmış, Asparuh'un (Esperüh, Esperik) göçebe savaşçıları 679-680 yıllarında Tuna Nehri ile Haimos (Balkan) Dağları arasında Bulgar İmparatorluğu'nu kurmuşlardı. Muzaffer Bulgar Türkleri, izleyen iki yüzyılda Slavlaşmış ve 864'te Boris'in Hristiyanlığı kabul etmesiyle Bizans Kilisesi'nin bir parçası olmuşlardı.¹⁵⁰

Tarihçilerin protobulgar olarak adlandırdıkları, Turan kökenli ve Hunlar ile akraba olan Bulgarlar, 6. yüzyılda Azak Denizi çevresinde bir krallık meydana getiren fatih bir topluluktu. Hazarların 7. yüzyıl ortalarında bu krallığı yıkmalarıyla Bulgarların bir kısmı teslim olmuş, Asparuk yönetimindeki ordu ise 680'de Tuna Nehri'ni aşarak Slavların yaşadığı ve yerli kabilelerin birliğini temsil eden Mesya'yı işgal etmişti.¹⁵¹ Balkan Dağları ile Tuna arasındaki bölgede, bir Bulgar-Slav devleti kurulmuştu.¹⁵²

Önceleri Aşağı İdil havzasında yerleşik olan Bulgarlar, Türklerin en yakın akrabalarıydı ve ortaya ilk çıkışlarından itibaren çevrelerindeki göçebelere asimile olmuşlardı. Tuna, Eflak, Macaristan'ın bir kısmı ve kendi toprakları üzerinde 702-1014 yılları arasında üç yüzyıl süren güçlü bir imparatorluk kurmuşlardı.¹⁵³ Birinci Bulgar İmparatorluğu en güçlü olduğu döneme Boris'in oğlu Simeon'un yönetimi zamanında ulaşmış, İstanbul'u almak için peş peşe gerçekleştirdiği girişimlerinin başarısızlıkla

¹⁴⁷ Malcolm, a.g.e., s.48.

¹⁴⁸ Castellan, a.g.e., s.33.

¹⁴⁹ Altunan, a.g.t., ss.14-15.

¹⁵⁰ Vásáry, a.g.e., s.9.

¹⁵¹ Castellan, a.g.e., s.36.

¹⁵² Ostrogorsky, a.g.e., s.118.

¹⁵³ Sloane, a.g.e., s.59.

sonuçlanmasından sonra 925 yılında kendisini “*Romalıların ve Bulgarların İmparatoru*” ilan etmişti.¹⁵⁴

Eski topraklarından Moesiya’nın kaybını kabullenmeyen Bizans İmparatorluğu, 1018 yılında Bulgar direnişini ezmeyi başararak o dönemin Bulgaristan’ını Doğu Roma İmparatorluğu’na katmıştı. Bulgaristan hem siyasi hem idari-dini bağımsızlığını yitirmiş, Güney Slav halkının Helenleştirilme süreci başlamıştı. Kuzeydeki rakibin ortadan kalkmasıyla bölgede bir iktidar boşluğu oluşmuş, göçebe kavimlerini sınırından uzaklaştıramayan Bizans, yeni ve daha güçlü saldırılarla karşı karşıya kalmıştı.¹⁵⁵

1035 yılında ise Zeta hükümdarı Bizans’ın koruyucu hâkimiyetine başkaldırmış, 1043 yılında Ruslar son olarak Bizans’a karşı saldırıda bulunmuş ve bu arada Bizans dış siyasetinin asıl etkenleri değişikliğe uğramıştı. Doğuda Arapların yerini Selçuklu Türkleri, batıda Normanlar, kuzeyde ise Bulgar ve Rusların yerini step kavimleri olan Peçenek, Uz ve Kumanlar almış, 1048 yılında Peçenekler Tuna’yı geçmişti.¹⁵⁶

1025-1048 yılları arasında 20 bin Peçenek Tuna’yı geçerek Kegen komutasında Deliorman’ı işgal ettikten sonra Tıraş Han yönetimindeki 800 bin Peçenek de Trakya’ya kadar olan bölgeyi istila etmişti.¹⁵⁷ Bizans, kuzeydeki bütün düşmanlarına karşı savaşçı, göçebe kavim Peçeneklerden müttefikleri olarak faydalanmış, gerektiği zaman Peçenekler, Bulgarlara ve Macarlara arkadan saldırmış, Ruslara ise güney yolunu kapatmıştı. Bulgaristan’ın Bizans tarafından ilhakından sonra devlet arazisi Tuna kenarına kadar uzandığından, Peçeneklerin yağma akınları devletin düşmanı olan Bulgarlara değil de doğrudan Bizans topraklarına yapılmış oluyordu. Bizans geri püskürtmede yetersiz kalınca, göçebe kitleleri devlet arazisine iskân ederek sınır muhafazasında ve askeri hizmetlerde kullanmaya başlamıştı.¹⁵⁸

Peçeneklerden sonra Tuna’yı geçen 600 bin Uz (Guz-Oğuz) Bizans tarafından Makedonya’da iskân edilirken bölgeye en son akın eden Türk boyu Kumanlar (Kıpçaklar) ise 11. yüzyılın sonlarına doğru, Rodoplar ve bugünkü Makedonya’nın doğu kısımlarına yerleştirilmişlerdi. Kumanlar, Peçenek Türkleri ile birlikte 11.yüzyılda Bulgaristan’dan

¹⁵⁴ Jelavich, a.g.e, s.18.

¹⁵⁵ Vászary, a.g.e., ss.9-10.

¹⁵⁶ Ostrogorsky, a.g.e., ss.301,309.

¹⁵⁷ Emgili, a.g.e., s.55.

¹⁵⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s.309.

Makedonya'ya kadar Yeni Pazar, Kosova, Bosna Hersek ve Arnavutluk'un da içinde yer aldığı geniş bir alanda “*Kuman-Peçenek Türk Federasyonu*”nu kurmuşlardı.¹⁵⁹

Bizans ordusunun 1071'de Malazgirt Savaşı'nda kesin bir yenilgiye uğramasından sonra Selçuklu Türkleri Bizans'ın Yakın Doğu'daki topraklarını ve Anadolu'daki topraklarının çoğunu ele geçirmiş ve bunun üzerine Batı'da bir Haçlı seferi düzenlenmişti.¹⁶⁰

11. yüzyılda, Tuna'nın sağ kıyısındaki rakiplerin Peçenekler ve Oğuzlar olduğunu, aynı yüzyılın ikinci yarısında ise yeni bir göçebe birliği, Kumanların Bizans'ın çıkar alanına girdiğini söyleyen Vásáry, Bizanslıların tarih kadar eski yöntemlere başvurarak Balkanlar'da Peçenek egemenliğine son vermek için Kumanları kullandığını belirtmektedir.¹⁶¹

Bogomillerin akıncı Peçenek kitlelerine yardım etmeleriyle Peçenek tehdidi daha da büyümüş, 1090 yılında Peçenekler başkent surları önüne kadar ilerlemişlerdi. Peçenek ve Oğuzların ardından gelmekte olan Kumanlar, Bizans'ın yardıma çağırmasıyla 1091'de devlet arazisine girmişlerdi. Bizanslılar ve Kumanlar ile Peçenekler arasında yapılan savaşta katliamı andırırcaasına Peçenekler tamamen imha edilmişlerdi.¹⁶²

Roma İmparatorluğu'nun batısına yerleşerek Katolikliği benimseyen Hırvatlar ise ilk defa 9.yüzyılda Trpimir yönetiminde bağımsız bir idareye sahip olmuş, 10. yüzyılda Tomislav yönetiminde bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmış ve topraklarını genişleterek Dalmaçya'yı ve Bosna-Hersek'in bir kısmını sınırlarına katmıştı. Hırvatların 1102'de kurdukları bağımsız devlet, önce yarı özerk statüyle Macaristan'a, 1526'da da Habsburg İmparatorluğu'na dâhil olmuştu.¹⁶³

1185 yılının Balkan tarihinde gerçek bir dönüm noktası olduğunu ifade eden Vásáry, Kumanların 1185'te İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun kuruluşundaki ve takip eden yıllardaki katkılarının Balkanlar'ın siyasi ve etnik haritasında büyük değişikliklere neden olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Emgili, a.g.e., ss.55-56.

¹⁶⁰ Jelavich, a.g.e., ss.23-24.

¹⁶¹ Vásáry, a.g.e., s.10.

¹⁶² Ostrogorsky, a.g.e., ss.332-333.

¹⁶³ Kenar, a.g.e., s.14.

¹⁶⁴ Vásáry, a.g.e., s.10.

1185 yılında Tırnova bölgesindeki Hemus arazilerinin sahipleri Bulgar Kuman bir aileden gelen iki kardeş Theodore Pierre ve Arsen, imparatorluk ordusuna girmeleri karşılığında imparatorudan *pronoia* isteklerinin ret edilmesiyle yeni vergilerden sarsılmış dağlı halkı da arkalarına alarak bir isyan başlatmışlardı. İmparator, başkent Tırnova olan yeni devletin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştı.¹⁶⁵

Balkanlar'da 1091'den sonra üstünlüğü ele geçiren, 1185-1186 yıllarında Bulgar İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasında ve kaderinde çok etkin olan Kumanlar, ayrıca Dördüncü Haçlı Seferi, Konstantinopolis'teki Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu tarihlerinde temel rol üstlenmişlerdi. Tatarların 1241 yılında Avrupa'yı istila etmelerinden sonra batıya kaçmak zorunda kalarak gruplar halinde Balkanlar'a yerleşmişler ve iki yeni hanedanın (Bulgaristan'ın Terter ve Şişman hanedanları) kuruluşunda görülmüşlerdi. Tatarlara yenilen İkinci Bulgar İmparatorluğu, 13. yüzyılın sonlarından 14. yüzyılın ilk birkaç on yılına kadar Altın Orda'nın egemenliğinde kalmıştı.¹⁶⁶

1071'de Malazgirt'te Alp Arslan'ın birlikleri tarafından bozguna uğrayan, 105 yıl sonra 1176 yılında Türklere yeniden yenilen ve imparatorluk siyasetinin batıda maruz kaldığı darbeler ile itibarı ağır bir şekilde sarsılan Bizans Devleti, ekonomik ve askeri bakımdan da tükenmişti.¹⁶⁷ Cahen'e göre, 1176'daki Türk zaferi, bir bakıma Malazgirt'in bir yüzyıl sonra tekrarıydı. Bu savaş sonrasında, Bizans'ın teoride kendilerinin kabul ettikleri Asya topraklarını gerçekte geri alma ve Suriye siyasetinde büyük bir rol oynama umutları kalmamıştı. Bu savaş, aynı zamanda, bundan sonra Anadolu'da kesin ve tamamıyla bağımsız bir Türk devletinin var olduğuna da işaret etmekteydi.¹⁶⁸

1204 yılında Haçlılar ve Venedikliler tarafından zapt edilen Bizans başkentinde üç gün süren ölüm ve yağmalar hüküm sürmüştü, şehrin en değerli hazineleri tahrip edilmişti. Haçlılar ve Venedikliler, şehrin paylaşılması ve İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu kurulması konusunda anlaşmışlardı. Anadolu'da ise Laskaris'in idaresinde İznik devleti kurulmuştu. Latin hâkimiyeti süresince İstanbul servet ve ihtişamından çok şey kaybetmiş, 1261 yılında Latin hâkimiyeti son buluncaya kadar Bizans hazineleri

¹⁶⁵ Castellan, a.g.e., ss.42-43. İsyanı çıkaranlar Petır ve Ivan Asen, bkz. Jelavich, a.g.e., s.19,

“İkinci Bulgar Devleti”nin kurucuları, Ivan ve Peter Asen kardeşler, bkz. Karpat, (2004), a.g.e., s.21.

¹⁶⁶ Vásáry, a.g.e., s.10.

¹⁶⁷ Ostrogorsky, a.g.e., ss.319,361-362.

¹⁶⁸ Cahen, a.g.e, ss.42-43.

istilacıların elinde mahvolmuş, tahrip edilmiş ve dünyanın o zamanki en büyük kültür merkezinin en değerli hazineleri batı ülkelerine gönderilmişti.¹⁶⁹

Castellan, 1204 yılında 4. Haçlı Seferi sırasında, üç gün boyunca batının başıboş askerlerinin Konstantinopolis'i korkunç şekilde yağmaladıklarını, o günlerin Osmanlı fethine kadar olan 250 yıllık süre boyunca toplum psikolojisi üzerinde ağır bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak Castellan, “*Bizans eseri, bazı barbar ya da kâfir kişiler tarafından değil, İsa'nın mezarını özgürlüğüne kavuşturmak için Haçlı Seferleri'ne girişen, baştan çıkmış, gözü dönmüş batılı Hristiyanlar tarafından yıkılmıştı.*” diye belirtmektedir. Bizanslı bir yazar da “*Omuzlarında haç taşıyan bu kişilerle karşılaştırıldığında, Müslümanlar'ın daha iyi kalacağı*”nı yazmıştır. Latin kesintisi ne kadar kısa olursa olsun, geriye kötü bir miras bırakmıştı. Toprak sahiplerinin imparatorun orduya çağırmasına artık cevap vermemeleri üzerine bunların yerine, Normandiyalı, Katalan, Kuman ve Türk paralı askerler geçmişti. 1204'teki yağmalama birikmiş hazineleri yok ettiği için Latin İmparatorları yaşamak için kiliselerin değerli eşyalarını satmışlardı. Yeniden düzenlenen Bizans, devam eden parasal krizi hiçbir zaman atlatamamış, yüzyıllar boyunca dünya pazarına hâkim olan para birimi *nomisma*, Venedik Dükalığı karşısında gerilemiş, paralı ordu pahalı geldiği için asker sayısı sınırlandırılmıştı.¹⁷⁰

Çoğunluğu 8.yüzyıldan 12.yüzyıla kadar Bulgarların ve Bizanslıların yönetimindeki topraklarda yaşayan Sırlar, birisi sonradan Karadağ adını alacak olan Zeta, diğeri de daha ileri bir tarihte doğuda ortaya çıkacak olan Raška olmak üzere iki devlet kurmuşlardı. 1.Stefan Nemanya Raška'nın ilk zupanı (yöneticisi) olmuş, Orta Çağ Sırp devleti en güçlü olduğu döneme ise Stefan Dušan ile erişmişti.¹⁷¹

1330 yılındaki savaşta Bulgar Çarı Mihail Şişman'ın ordusunu yenen,¹⁷² Selanik'e kadar bütün Makedonya'yı fetheden, Bizans'ın zayıfladığını görüp İstanbul'u fethetmeyi düşleyen Dušan, İpek metropolitini patriklik makamına yükseltmiş, 1346 yılında Konstantinopolis'in karşı çıkmasına rağmen Üsküp'te “*Sırlar'ın ve Yunanlılar'ın İmparatoru*” olarak taç giymişti.¹⁷³ Topraklarını Epir ve Teselya'ya kadar

¹⁶⁹ Ostrogorsky, a.g.e., ss.386, 393,415-416.

¹⁷⁰ Castellan, a.g.e., ss.39-41.

¹⁷¹ Jelavich, a.g.e., ss.19-20.

¹⁷² Ostrogorsky, a.g.e., s.465.

¹⁷³ Castellan, a.g.e., s.44.

genişletmiş ve daha sonra bu ünvanın kapsamının içine Bulgarları ve Arnavutları da katmıştı.¹⁷⁴

Bizans devlet arazisi küçüldükçe bir merkezden yönetilememeye başlamış ve hükümdar ailesinin çok başlı hâkimiyetine dönüşmüştü. V.Palailogos ve VI. Kantakuzenos arasındaki iç savaşta Kantakuzenos Osmanlı Türklerinden, Palailogos da Sırp ve Bulgarlardan yardım istemiş, Türk birliklerinin ilerlemesiyle Bulgarlar geri çekilmiş, Sırp güçleri ve V.Palaiologos'un Bizans birlikleri 1352'de Dimetoka'da ağır bir yenilgiye uğramıştı.¹⁷⁵ Duşan'ın 1355 yılında ölümünün ardından Sırp Krallığı da Bulgar Krallığı ile aynı akıbete uğrayarak parçalanmış ve Bulgar toprakları gibi birbiri ile rekabet halindeki asiller tarafından paylaşılmıştı.¹⁷⁶

Kısa süreliğine vücut bulan Bosna Krallığı'nın ilk banı (valisi) olan Stefan Tvrtko da 1377'de "*Sırp'ların, Bosna'nın ve Hırvatların*" kralı ünvanı ile taç giymiş ve Dalmaçya'yı da topraklarına katmıştı. Onun ölümünün ardından da diğer Balkan devletlerinde yaşanan gelişmeler ortaya çıkmış, krallık iç çatışmalar ve istilaların baskısı altında yıkılmıştı.¹⁷⁷

Bizans'ın durumu ise giderek bozulmuş, hazineye giren vergi miktarı azalmış, devlet fakir düşmüş, 14. yüzyıl başlarında Bizans altın sikkesi yeniden değer kaybetmiş, fiyatlar yükselmiş ve yiyecek maddeleri pahalılaşmıştı.¹⁷⁸ Asırlardır süregelen çatışmalar sonucunda iki kilise arasında kopma meydana gelmiş ve 1054 yılında Hristiyan Kilisesi, Bizans himayesinde Doğu Kilisesi ve Roma'nın himayesinde Batı Kilisesi olarak ikiye ayrılmıştı. Ayrıca Latin İmparatorluğu sırasında iki kilise arasındaki düşmanlık körüklenmişti. 13 ve 14. yüzyıllarda verilen çabalar ise sonuçsuz kalmıştı. 1452 senesinde Bizanslı bir yüksek memur, papanın elçisinin karşısında "*Başkentinde Latin külahını görmektense Türk sarığını görmek daha iyidir.*" demişti. Bizans İmparatoru VIII. Jean, Osmanlı tehlikesi karşısında, 1439'da Floransa'da ilan edilen Kiliseler Birliği'ni bir kere daha imzalamış olsa da din adamları ve halkın güçlü muhalefeti sebebiyle bu karar

¹⁷⁴ Jelavich, a.g.e., s.20.

¹⁷⁵ Ostrogorsky, a.g.e., ss.484,487.

¹⁷⁶ Jelavich, a.g.e., s.20.

¹⁷⁷ Jelavich, a.g.e., s.27.

¹⁷⁸ Ostrogorsky, a.g.e., ss.445-447.

sadece ölü bir belge olarak kalmış ve batıya düşman bir fanatizmin yeniden patlamasına neden olmuştu.¹⁷⁹

Öztuna, Katolik yönetimindeki ülkelerde bulunan Ortodoks Balkanlıların çok ağır şartlarda yaşadıklarını ve mezhep hürriyetine sahip olmadıklarını belirtmektedir.¹⁸⁰ Kinross da Batı Bulgaristan'ın Macarlar tarafından istila edildiğinde iki yüz bin kadar Bulgar'ın zorla Ortodoksluktan Latin dinine döndürülmüş olduğunu belirtmektedir. Öyle ki zulümler nedeniyle çoğu kişi ibadet özgürlüğünün temini için Müslüman fethini memnuniyetle karşılamışlardı.¹⁸¹

14. yüzyıla gelindiğinde Balkan Yarımadası'nda Hristiyan prensler birlikten uzak durumdaydı ve aynı dine mensup olmalarına karşın Balkan yöneticilerinin çoğu Müslümanlar ile ittifak halindeydi. Feodalizmin sırtlarına ağır yükler bindirdiği köylüler ise farklı bir toprak düzenine sahip yeni yöneticileri sevinçle karşılama eğilimindeydiler. Bosna'nın son yöneticisi, papaya, daha iyi koşullar vaat eden Türk yetkililerin köylüleri kendi yanlarına çektiğini söylemişti.¹⁸²

Itzkowitz'in belirttiği gibi, Osmanlılar Balkan halklarını egemenlikleri altına aldıkları zaman, Osmanlı yönetimi, köylülerin ürünlerinin yarısına zorla el koyan eski hükümdarların yönetiminden daha hafif bulunmuştu. Artık eskisinden daha hafif bir vergi yükümlülüğü taşıdıklarını ve ibadetlerini özgürce yapabildiklerini, can ve mal güvenliğine sahip olduklarını gören yerel halklar, aynı dinden olsa bile hem ürünlerine ve emeklerine zorla el koyan hem de acımasız olan yerli yöneticiler yerine Osmanlı egemenliğini tercih etmişlerdi.¹⁸³ Bizans'ın merkezi otoritesi bozulunca güvenlikleri kalmayan, ağır vergi yükü altında ezilen Trakya'nın Hristiyan köylüleri, kurtarıcı olarak gördükleri Osmanlılara direnme göstermemişlerdi.¹⁸⁴

14. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Balkanlar'ın Osmanlı fetihleri için hazır olduğunu söyleyen Vászary de iç kargaşa ve Balkan yerel seçkinlerinin umarsızlığının

¹⁷⁹ Castellan, a.g.e., ss.35,45

¹⁸⁰ Öztuna, (2014), a.g.e., s.17

¹⁸¹ Lord Kinross, (1979), *The Ottoman Centuries The Rise and Fall of the Turkish Empire*, First Morrow Quill Paperback Edition, New York: s.52.

¹⁸² Jelavich, a.g.e., s.32.

¹⁸³ Norman Itzkowitz vd., (2013), *Algılamalar Sorunu*, (Der.), Gül Ç.G. (Çev), 6.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: ss.52-53.

¹⁸⁴ Oral Sander, (2016), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 31.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: s.60.

Osmanlı ilerlemesini hızlandırdığını belirtmektedir.¹⁸⁵ Politik, dolayısıyla askeri alanda, Hristiyan halkları parçalanmış ve Bizans İmparatorluğu, başkent ile Selanik ve çevresi, Peloponnes'deki imparatorun kardeşlerinin elindeki yarı özerk Mistra despotluğu ve birkaç ada ile sınırlı kalmıştı.¹⁸⁶

Balkan prensleri ve Bizans imparatorları hepsi az çok batılılaşmışlar ve Latinleşmelerinin sonucu Balkanlı prensler bu dönemde tebaalarının sempati ve bağlılıklarını kaybetmişlerdi.¹⁸⁷ 1387'de Osmanlı egemenliğine geçen, 1403'te Bizans'a geri verilen ve 1423 yılında Venedik yönetimine teslim edilen Selanik'in halkı Venedik yönetiminde, Türk ve Venedik taraftarı olarak ikiye ayrılmış, Venedik'li yöneticilerin yapılan antlaşmaya bağlı kalmamaları ve gittikçe sertleşen tutumları halkın kentten göç etmesine ve Türk yanlısı grubun gittikçe kuvvetlenmesine yol açmıştı.¹⁸⁸

Var olan siyasi parçalanmadan yararlanmak isteyen Macaristan ve Venedik, Balkanlar'da yayılma politikası güdüyor, siyasi ve askeri egemenlikleri ile birlikte Katolikliği yaymaya ya da üstün kılmaya çalışıyorlardı. Bu ise Balkan halkları tarafından benimsenmiyordu. Ayrıca Ortodoks ruhbanın imtiyazlarını ve kilisenin bağımsızlığını tanıyan Osmanlı idaresi Ortodoks ruhban tarafından tercih ediliyordu.¹⁸⁹

Avrupa'da o sıralarda yayılmış olan ve nüfusun büyük bir kısmını kırıp geçiren veba, korku ve telaşa sebep olmuş, 1453 yılına kadar devam eden Yüzyıl Savaşları nedeniyle İngilizler ve Fransızlar büyük ölçüde güç kaybetmiş, Roma'daki kilise, iç çatışmalar yüzünden zayıflamıştı. Ticari devletler olan Ceneviz ve Venedikliler ise birbirleriyle rekabet halindeydiler.¹⁹⁰

Osmanlıların hızla ilerlemesini kolaylaştıran etkenler arasında, bu tarihlerde Balkanlar'da onların ilerleyişini durduracak kadar büyük bir devletin olmaması da bulunmaktaydı. Osmanlılar Gelibolu'yu fethettikleri sırada Sırp Çarı Stefan Duşan ölmüş ve Makedonya'dan Tuna'ya kadar kurmuş olduğu imparatorluk küçük devletlerle

¹⁸⁵ Vásáry, ag.e., s.176.

¹⁸⁶ Castellán, ag.e., s.45.

¹⁸⁷ Kamil Çolak, (1996), *XIV- XVI. Yüzyıllarda Balkanlar'da İslamlaşma*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.6.

¹⁸⁸ Melek Delilbaşı, (1989), *Johannis Anagnostis, Selanik (Thessaloniki)' in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih (Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: ss.1,3.

¹⁸⁹ Halil İnalıcık, (2011), *Balkanlar'da Osmanlı Fetihleri'nin Sosyal Koşulları*, Adam Akademi, 2011/1, Ankara: s.2

¹⁹⁰ Jelavich, a.g.e., s.33.

senyörlükler arasında parçalanmıştı. Aynı dönemde Bulgar Çarlığı da üç parçaya bölünmüş bulunmaktaydı.¹⁹¹ Osmanlı Devleti, birleşik bir Bulgaristan'ı değil, Şişman yönetiminde olan Tırnova, Ivan Straşimir yönetimindeki Vidin ve Ivanko yönetimindeki Dobruca olmak üzere üç küçük devleti fethetmişti.¹⁹² Bu devletlerin hiçbirisinin, sipahilerin ve yeniçerilerin akınlarına direnecek güçleri yoktu.¹⁹³

Vásáry'nin de ifade ettiği gibi, ne çökmekte olan Bizans ne de güçten düşmüş Bulgar ve Sırp devletleri kendi halkını o dönemin en düzenli ve ideolojik anlamda en iyi motive edilmiş ordusuna sahip olan Osmanlı'nın fethinden koruyabilmişti.¹⁹⁴

Bütün bu faktörlerin yanı sıra, bunlar kadar hatta daha da önemli olan demografik etkenlerin de hesaba katılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin hızla Balkanlar'a yayılmasının yalnız askeri üstünlüğe ve bölgedeki sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğa bağlamanın yeterli olmadığını söyleyen Karpat, Osmanlılardan çok önce Balkanlar'a gelip yerleşmiş çeşitli Türk kollarından bazılarının dillerini, örf ve adetlerini ve hatta dinlerini korumuş olmalarının, Osmanlı idaresinin Balkanlar'a kolayca yerleşmesine yardım ettiğini belirtmektedir.¹⁹⁵

1352'de Cinbi'de bir köprübaşı kuran, 1354'te Gelibolu Kalesi'ni ele geçiren Osmanlıların Balkan fütuhâtı başlamıştı. Bizans'ta Cantacuzenus ile Andronik arasındaki tahtı elde etmek için çıkan iç savaştan yararlanıp Trakya'da süratli bir şekilde yayılmıştı. 1361'de de bir dönüm noktası olarak Edirne'yi ele geçirmişti. 1371 Çirmen zaferi üzerine Bizans, Bulgaristan ve Makedonya'daki hanedanlar, Osmanlı Sultanı'nın tabiliğini tanıyarak haraç vermeyi ve ordusuna yardımcı kuvvetlerle katılmayı kabul etmişler ve böylece 1371'de Balkanlar'da yeni bir imparatorluk olarak Osmanlı İmparatorluğu doğmuştu. Ayrıca Kosova'da kazanılan zaferler de (1389, 1448) Osmanlılara Balkan egemenliğini sağlamıştı.¹⁹⁶

Sofya 1385, Niş 1386, Selanik 1387 yılında ele geçirilmiş ve ilerlemenin bu evresinde fethedilen topraklardaki bazı yerli prensler askeri yardımda bulunmaları şartıyla yönetimde bırakılmışlardı. 1389'da yapılan I. Kosova Savaşı'ndan sonra 1393

¹⁹¹ İnalcık, (1993), a.g.m., s.14.

¹⁹² Karpat, (2004), a.g.e., s.65.

¹⁹³ Castellan, a.g.e., s.45.

¹⁹⁴ Vásáry, a.g.e., s.176.

¹⁹⁵ Karpat, (2004), a.g.e., s.375.

¹⁹⁶ İnalcık, (1993), a.g.m., ss. 10-11,14-15.

yılında Tırnova fethedilmiş ve Eflak Osmanlı'ya tabi hale getirilmişti.¹⁹⁷ Kosova ve 1396 Niğbolu savaşlarından sonra Balkanlar'ın büyük bir bölümü Osmanlı topraklarına katılmıştı.¹⁹⁸

Babası II. Murad'ın 1444 Varna, 1448 Kosova savaşlarını kazanmasından sonra Fatih Sultan Mehmed 1453 yılında İstanbul'u alarak başkenti yapmış, Avrupa tarihinde yeni bir çağ açmıştı. Sultan Mehmed 1461'de Trabzon'u, 1462'de Midilli Adası'nı, 1463'te Bosna'nın büyük bir kısmını, 1479'da Peleponnes'in tamamını topraklarına katmıştı. 1466'da Karamanlılara boyun eğdirdikten sonra 1475'te Kırım Tatarlarını egemenliği altına almıştı.¹⁹⁹ Hersek 1482'de, Belgrad 1521'de ele geçirilmiş, 1526 yılında Mohaç'ta elde edilen zaferin ardından yapılan savaşlarla Erdel de dâhil olmak üzere Macar topraklarının büyük bölümü Osmanlı egemenliği altına girmişti.²⁰⁰

Tablo 1.1: Balkanlar'da Osmanlı Egemenliği ²⁰¹

Devlet	Tarih	Süre
Makedonya (Üsküp)	1371-1913	542
Sırbistan	1389-1829	440
Bulgaristan	1396-1878	483
Yunanistan	1456-1830	374
Bosna	1463-1878	396
Arnavutluk	1468-1912	444
Eflak	1476-1829	353
Hersek	1482-1878	396
Moldavya	1504-1829	325
Hırvatistan	1526-1699	173
Macaristan	1526-1699	173
Kıbrıs	1571-1878	307
Girit	1669-1898	229

(Veriler yaklaşık değerler olup sınırlar zaman içinde değişmiştir. Ayrıca özerklik ve yarı bağımsızlıktan tam merkezi hükümet denetimine kadar değişen farklı yönetim düzenlemeleri bu tabloya yansımamıştır.)²⁰²

¹⁹⁷ Jelavich, a.g.e., s.33.

¹⁹⁸ Karpat, (2004), a.g.e., s.66.

¹⁹⁹ Sloane, a.g.e., ss.14-15.

²⁰⁰ Jelavich, a.g.e., ss.35,37.

²⁰¹ L.Carl Brown vd., (2013), *Ülke ya da Bölge Olarak Osmanlı Egemenliğinin Tarih ve Süreleri*, (Der.), Gül Ç.G. (Çev), 6.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: ss.9-10.

²⁰² Brown, a.g.e., s.10.

1482’de Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Karadağ ise 1878’de bağımsızlığını elde etmiştir.²⁰³ Sınırları 1878’de belirlenen, dağlık ve yerleşime çok uygun olmayan Karadağ, hiçbir zaman bütünüyle Osmanlı denetimi altında olmamıştır.²⁰⁴

Balkanlar’ın Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde 500 yıl barış içinde yaşadığını söyleyen Vásáry şöyle bir kıyaslama yapmaktadır:

*“19. ve 20. yüzyılların Balkan milliyetçilikleri, yıkıcı yerel ve evrensel savaşlar, kitlesel katliamlar ve etnik temizlikler, 16.-19. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu gibi emperyalist güçlere, ya da 13.-14. yüzyıllarda Balkanlar’a hâkim olan derebeylik kargaşasına kıyasla, küçük ulus devletlerinin daha karmaşık sorunlar yaratıp daha derin yaralar açabileceklerini kanıtladı.”*²⁰⁵

1.1.4. Balkanlar’da Diller

Bu coğrafyada dinden sonra etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, dil olmuş ve bir milletler mozaïği oluşturan Balkan Yarımadası’nda pek çok dilin konuşulmakta olması bu yarımadayı dünyanın en çok bilinen dilbilim bölgelerinden yapmıştır. Yarımadanın bazı bölgeler arasında irtibatı zorlaştıracak kadar dağlık olması, dağların geçit vermemesi dışa kapalılığı getirmiş, iletişime ve etkileşime imkân tanımaması kültürlerin farklı biçimde gelişmesine yol açmış, dil, din ve gelenekler üzerinde etkileri olmuştur.²⁰⁶

Balkanlar’da yaşayan kavimlerin dağınık olarak yerleşmesi, kültürel kaynaşmayı, ortak kültür ve şuuru engellemiş, resmi dillerin yanı sıra, Almanca, Macarca, İtalyancanın da azınlıklar tarafından konuşulmasına yol açmıştır.²⁰⁷

Eker’in verdiği bilgiye göre, dünyanın en çok tanınan dil bilim bölgelerinden olan Balkan Yarımadası’nda, *Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Karadağca, Makedonca, Bulgarca* olmak üzere 6 Slav dili, 1 Latin dili *Romence*, bağımsız *Yunanca, Arnavutça* ve Hint-Avrupa dili olmayan tek dil, *Türkçe* yer almaktadır. Ana Slavcadan gelişen Slav

²⁰³ Süleyman Kocabaş, (1986), *Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*, Vatan Yayınları, Kayseri: ss.77,83.

²⁰⁴ Karpat, (2004), a.g.e., s.42.

²⁰⁵ Vásáry, a.g.e., s.176.

²⁰⁶ Gökdağ, a.g.m., ss.2,6,9.

²⁰⁷ Akman, a.g.t., s.10.

dilleri bölgenin konuşur sayısı en kalabalık dil ailesidir ve Güney Slavcanın doğu varyantını Sırpça, batı varyantını ise Hırvatça ve Boşnakça oluşturmaktadır.²⁰⁸

Karpat'a göre, Balkan dilleri beş ayrı gruba ayrılmaktadır ve bunları Slav dilleri topluluğu, Latin kökenli diller, Rumca, Arnavutça ve beşinci dil grubu olarak da Türkçe konuşanlar oluşturmaktadır. Üç ana bölümden oluşan Slav dilleri topluluğunda ilk grubu, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Hırvatistan'da konuşulan Sırpça ve Hırvatça ağızları, ikinci grubu eski Yugoslavya ile Bulgaristan'da yaşayan Slavların konuştuğu Makedonca ve Bulgarca, üçüncü grubu da Slovenler ve sayıları çok düşük olan Çekler ile Slovaklar'ın konuştuğu diller oluşturmaktadır. Latin kökenli diller Romence ve Ulahça olup Romence konuşanların çok büyük bir çoğunluğu Romanya'da, az bir kısmı eski Yugoslavya'nın Voyvodina bölgesi ile Bulgaristan'da Timok Nehri civarında yaşamaktadır. Ulahların önemli bir kısmı Yunanistan'da Pindus Dağları'nda, diğerleri eski Yugoslavya'daki Dinar Dağları ile İtalya sınırı civarında yaşamaktadır. Latin kökenli dil konuşanlardan küçük bir azınlık olarak İtalyan asıllılar da Dalmaçya sahillerinde yaşamaktadır. Yunanca konuşanlar çoğunluk halde Yunanistan'da, küçük azınlıklar halinde ise Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'da yaşamaktadır. Arnavutça konuşanlar Arnavutluk ve Kosova'da çoğunlukta, Türkçe konuşanlar Türkiye'nin Avrupa kesimindeki topraklarda (Trakya), Bulgaristan, Yunanistan (Batı Trakya), Makedonya (Üsküp), Kosova (Priştine bölgesi) ve Romanya'da (Dobruca) yaşamaktadır. Macar azınlığın konuştuğu Macarca'nın da altıncı dil grubu olarak sayılabileceğini belirten Karpat, bunların büyük kısmının Romanya'nın Erdel-Transilvanya bölgesine, kalanının ise Voyvodina (Banat) ve Hırvatistan'a yerleşmiş olduklarını söylemektedir. Bu dillerin yanı sıra, yazıları olmayan Çingenelerin ve Balkanlar'da yaşayan Alman ve Rus azınlığın dilleri de vardır.²⁰⁹

Yunanlılar Eski Yunan alfabesini kullanırlarken bir süre Arap harflerini kullanan Arnavutlar ise günümüzde Latin alfabesi ile yazmaktadır. Sırlar Slav alfabesini, Hırvatlar ise Latin alfabesini kullanmaktadır. Orta Asya'dan İdil boyuna, oradan Tuna'ya gelen, büyük bir Türk hakanlığı kuran Bulgarlar ise asırlar sonra Gök Tanrı dinini bırakıp

²⁰⁸ Süer Eker, (2006), Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, s.75.

https://www.researchgate.net/profile/Suer_Eker/publication/287999630_Bosna%27da_etno-Linguistik_Yapı_ve_Türk_Dili_ve_Kültürü_Üzerine./, (27.01.2017).

²⁰⁹ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.27.

Ortodoks olmuşlar ve X. yüzyılda Slavlar arasında eriyip Türkçeyi unutarak bir Slav lehçesi konuşmaya başlamışlardır.²¹⁰ Bulgarların konuştıkları dil, Rusça ve Sırp-Hırvatça'ya yakın bir Slav dilidir.²¹¹

M.S. 2 ve 3. yüzyıllarda Daçya'da Roma egemenliği altında yaşayan ve imparatorluğun dilini ve kültürünü büyük ölçüde benimseyen Rumenler ise Got, Slav, Bulgar ve Osmanlı istilaları karşısında dağlık bölgelere çekilerek yarı göçebe bir yaşam geliştirmişlerdir.²¹²

Hint-Avrupa dil grubuna ait olan Romence ya da bazı kaynaklarda yazıldığı şekli ile *Rumence*, Latince kökenli diller arasında, “*Daco-Romance*” içinde yer alıp Doğu Latince'nin bir kolunu oluşturmaktadır. Gökçel'in Kim Schulte'den aktardığına göre, dört farklı “*Daco-Romance*” dili olup bunlar Romence'nin farklı lehçeleri olan, Makedonya'da, Arnavutluk'ta, Kuzey Yunanistan'da, Sırbistan'da ve Bulgaristan'da konuşulan “*Aromanian*” lehçesi, Kuzey Yunanistan'da ve Makedonya'da konuşulan “*Megleno-Romanian*” lehçesi, Hırvatistan'ın İstirya Yarımadası'nda konuşulan “*İstro-Romanian*” lehçesi ve Romanya ile Moldova'da konuşulan “*Daco-Romanian*” lehçesidir.²¹³ Romenlerin dili zamanla Türkçe, Slavca, Farsça'dan kalıp sözcük ve deyimlerle karıştığı gibi Macar, Arnavut ve Ruslardan da sözcük ve deyimler almıştır. Sloane da Romence'nin, Romanya, Macaristan, Bukovina, Rusya ve Bulgaristan ile Karniyola'nın bazı kesimlerinde konuşulana “*Daçya Romencesi*”, Makedonya, Kuzey Yunanistan, Epir, Arnavutluk, Sırbistan, Bosna ve Bulgaristan'ın geri kalan kısımlarında konuşulana “*Aromence*”, Istriya, Fiume ve çevresinde konuşulana ise “*Meglen*” adı verildiğini belirtmektedir.²¹⁴ Castellan, çobanların konuştuğu Latince ailesinden gelen dili Arumenca olarak belirtmektedir.²¹⁵

Özgün bir lehçeye ve geleneklere sahip iki topluluğa ayrılan Arnavutlar ise kuzeyde ve Kosova Ovası'nda yaşayan Bairak (siyasi ve idari alt grup) ve Fis (klan) denilen siyasi topluluklara bölünmüş, aralarında bölgesel farklılıklar görülen 10 kabileye

²¹⁰ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.13-14.

²¹¹ İlker Limon, (2013), “*Balkanların Jeopolitiği Üzerine Bir İnceleme*”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne: s.76.

²¹² Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., ss.26-27.

²¹³ Ragıp Gökçel, (2012), Romen-Türk Kültürel Etkileşiminin Romen Diline Yansımaları, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı:2012/2, İstanbul: s.72.

²¹⁴ Sloane, a.g.e., ss.55, 65.

²¹⁵ Castellan, a.g.e., s.20.

ayrılmıştır.²¹⁶ Hint-Avrupa dil ailesinin İllirya kolundan olan Arnavutçanın kuzeyde Gega lehçesi, güneyde ise Toska lehçesi konuşulmaktadır.²¹⁷ Kuzeydeki Gegler'in, güneydeki Tosklar'dan Skumbi Nehri ile ayrıldığı Arnavutluk'ta, iki lehçe arasında adeta iletişimi olanaksız kılacak derecede olan farklılık yalnızca biçim ve deyimlere ilişkin olup gramer ve sözcük hazinesini kapsamamaktadır. Sloane, 5140 esas sözcüğün yaklaşık yarısının başka dillerden alınma olup Romence, Türkçe, Yunanca ve Slavca kökenli sözcüklerin bulunduğunu ve bunun yanı sıra, 400 kadar sözcüğün de eski İllirya kökenli olduğunu sanıldığını ifade etmektedir.²¹⁸

Yunan dili, Katharevousa, Dimotiki, Saracatsan lehçelerine sahiptir.²¹⁹ Karpat'ın verdiği bilgiye göre, 1829-1830'da, sınırı Atina'nın biraz kuzeyinde, milli devlet olarak ortaya çıkan Yunanistan'da birbirini anlamayan veya bazen çok güçlükle anlaşabilen en az yedi dil grubu bulunmaktaydı. Yunan hükümeti bu dillerin üstünde klasik Helen dilinden kaynaklanan yeni bir ulusal dil oluşturmak zorunda kalmıştı.²²⁰ Jelavich'in belirttiği gibi, kurmaca bir edebi dil olarak icat edilen Katharevousa, gelecekteki Yunan devletinde hükümet ve eğitim işlerinde resmi dil olarak uygulanacaktı.²²¹

Anadolu'dan geldikleri düşünülen Gagauzların konuştukları dil ise Türkçedir. Karpat'ın Kowalski'den aktardığına göre, Besarabya Gagauzları ile Deliorman yani Güney Dobruca ve Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin konuştukları diller arasında çok yakın benzerlikler bulunmaktadır. Tuna havzasında konuşulan Türkçede birbiri arkasına yerleşen üç tabaka dil etkileri bulunmakta olup en eski tabaka kuzeyden gelen Peçenek ve Kumanların Türkçesine aittir. İkinci dil tabakası Osmanlı hâkimiyetinden önce bu bölgeye gelerek yerleşen bir Anadolu grubunun kuvvetli dil bakiyesiyken, üçüncü dil tabakası da Osmanlılar döneminde göç ederek buralara yerleşenlerin dil bakiyesidir.²²²

XI ve XII. yüzyıllarda Balkanlar'a gelen Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uz Türklerinin bir kısmının XV. yüzyıla kadar varlıklarını korudukları ve o dönemde

²¹⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.26.

²¹⁷ Göktaş, a.g.t., s.III.

²¹⁸ Sloane, a.g.e., ss.67-68.

²¹⁹ Ethnologue: Languages of the World, (2017), A Language of Greece, Simons, Gary F.ve Charles D. Fennig, (Der.), 20. Baskı, Dallas, ABD. <https://www.ethnologue.com/language/ell.>, (24.02.2017).

²²⁰ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.27.

²²¹ Jelavich, a.g.e.,s.200.

²²² Karpat, (2004), a.g.e., ss.376-380.

Kumanlar ile ticaret yapan Avrupalılar için 2500 kelimelik Kumanca lüğatin (Codex Cumanicus) hazırlanmış olduğu bilinmektedir.²²³

Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar ve Kıpçaklar zaman içerisinde eriyip gitseler de arkalarında pek çok kültür unsuru bırakmışlardır.²²⁴ Avarların Ural-Altay menşeli dillerine ait bazı unsurların Slav dillerine girmiş olmasının muhtemel olduğunu söyleyen Morina, buna örnek olarak “*barut*” ve “*ban*” kelimelerini göstermektedir. Kral, kraliçe, kulübe örneklerinde olduğu gibi çok geniş olmamakla beraber Türkçe de Slav dillerinden etkilenmiştir.²²⁵

Öztuna’ya göre, Türkçede Yunanca asıllı 900 sözcük olmasına karşılık, Yunancada Türkçe asıllı sözcük sayısı 3.000’in üzerinde, Bulgarcada ise 5.000 kadardır. Sırp-Hırvatçada bulunan Türkçe asıllı sözcük sayısı ise 9.000’dir. Bulgarcanın Makedon lehçesindeki binlerce Türkçe sözcük 700 sayfalık bir çalışma halinde tespit edilmiştir.²²⁶ Romencede ise yaklaşık 3000 Türkçe sözcük bulunmaktadır.²²⁷

Balkanlar’daki Türk hâkimiyeti ile birlikte yer isimleri, şehir planlaması, ev donanımı, giyim kuşam ve mutfak eşyası, yemek ve akrabalık belirten isimler, at ve binicilik deyimleri, esnaf ve çarşı teşkilatı ile ilgili isimler, hukuk, askeri ve mülki idare ile ilgili terimler, çeşitli zanaat dalları ile ilgili sözcük ve terimler, çiçek ve bitki adları ve daha başka maddi ve manevi hayat ile ilgili pek çok terim ve sözcük Türkçeden bütün Balkan dillerine geçmiştir. Bunların yanı sıra, Türkçe, edebiyat alanında, türkülerde, epik şiirlerde de bölge dillerine etki etmiştir.²²⁸

XX. yüzyılın başlarına dek Balkanlar’da bir devlet dili olma özelliğini taşıyan Türkçe, Balkan milletleri arasında bir üst dil olarak benimsenmiştir.²²⁹ Hırvatların dinî, coğrafi, kültürel yakınlıkları bakımından Germen ve İtalyan etkisine daha açık olması ve Osmanlı hâkimiyetinin Adriyatik kıyılarına ve batıya doğru yayılması nedeniyle

²²³ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., ss.28-29.

²²⁴ Öztuna, a.g.e., s.15.

²²⁵ İrfan Morina, (2016), Osmanlı Türkleri Vasiyasıyla Arap Yarımadasından Balkanlara Taşınan Kültürel Miras, *TİKA*, ss.241-242. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

²²⁶ Öztuna, (2014), a.g.e., s.16.

²²⁷ Horata, a.g.e., s.155.

²²⁸ Necat Birinci, (1995), Sırp, Hırvat, Arnavut ve Makedon Dilleri Üzerine Türkçenin Etkisi, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, Sayı:1, İstanbul: ss:84,88-89.

²²⁹ Zülfikar Bayraktar, (2013), Balkanlar’da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:36, Ankara: s.232.

Türkizmler, Hırvatçada Sırpçaya oranla daha azdır.²³⁰ Türkçeyi en iyi kullanan ırklardan olan Torbeşler, dil ve göreneklerini korumuşlardır. Türk nüfus, Yunanistan, eski Yugoslavya ve Bulgaristan'da yoğunlaşmıştır. Balkanlar'daki Türkçe konuşan Müslümanların sayısı Türkiye'ye göçler sonucu azalmıştır.²³¹

Balkanlar'daki Aşkenazlar ise Almanca ve İbranice karışımı Yiddiş lehçesi ile konuşup, yoğun olarak Romanya'da yaşarken Sefardim ya da İspanyol-Portekiz Yahudileri daha çoğunlukla İstanbul, Selanik ve daha az sayıda kırsal Makedonya'da yaşamaktaydılar.²³² Çoğunlukla 1492 yılında İspanya'dan sürülen Yahudilerin soyundan olan Balkanlar'daki Yahudi topluluklarının bazıları hala İspanyolca'nın bir biçimi Ladino dilini konuşmaktadır. Temelde Hint dili konuşan Çingeneler ise Yakın Doğu üzerinden Avrupa'ya göç ederken Farsça, Ermenice ve Yunanca gibi dillerden birçok sözcük almıştır.²³³

1.1.5. Balkanlar'da Dinler

Üç büyük semavi dinin var olduğu Balkanlar'da teolojik yapı kültürle şekillenmiş, siyasi ve ekonomik yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir.²³⁴ Yarımada en kalabalık din grubunu Hristiyan Ortodokslar, ikinci büyük din grubunu halkın %15'ini oluşturan Müslümanlar ve üçüncü din grubunu ise Hristiyan Katolikler oluşturmaktadır.²³⁵

Balkanlar'a 7. yüzyılda göç eden Slovenler, Alp Dağları'nın güneyi ile Adriyatik Denizi arasında kalan bölgeye yerleşmişler ve 9. yüzyıl ortalarına kadar “*Sloven*” olarak adlandırılmamışlardır. 8. yüzyılın sonlarında Frank krallarının egemenliğine giren Slovenler, Katolikliği benimsemişler ve sonrasında da Germen İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmişlerdir. Balkanlar'a göç ettiklerinde, 395'te Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu'nun batısına yerleşen Hırvatlar Katolikliği benimsemiş, Roma İmparatorluğu'nun doğusuna yerleşen Sırlar da Bizans İmparatorluğu'nun etkisinde kalarak Ortodoksluğu benimsemişlerdir.²³⁶ Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının sınır hattına yakın yerde bulunan ve her ikisinin de etkilerine

²³⁰ Eker, a.g.m., s.80.

²³¹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., ss.24-25.

²³² Sloane, a.g.e., s.70.

²³³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e.,s.27.

²³⁴ Akman, a.g.t., s.10.

²³⁵ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.27.

²³⁶ Kenar, a.g.e., ss.13-15.

maruz kalan Hırvatlar, 11. yüzyılda Roma seçeneğinin kabul edilmesi ve Katolikleşme ile birlikte Batı'nın etkisi altına girmişlerdir.²³⁷ Katolik ve Ortodoks krallıkların arasında sıkışan Bogomil Boşnaklar ise mezheplerini değiştirmeye zorlanmışlardır.²³⁸

Roma'yı temsil eden misyonerlerle mücadele etmek üzere Bizans İmparatoru tarafından Orta Avrupa'daki Büyük Morovya Krallığı'na gönderilen Kiril ve Metodiy kardeşler bir Slav alfabesi üretmişlerdir.²³⁹ Önce bir Slav yazısı yaratan Selanikli kardeşlerden Konstantinos (Konstantinos ve kardeşi Methodios) sonra da Kutsal Kitap'ın Slavcaya tercümesine girişmiştir. Bulgar Kralı Boris, Franklara bir elçi gönderdiyse de Bizans'ın müdahale etmesiyle 864 yılında Bizans tarafından Hristiyanlaştırılmıştır.²⁴⁰ Sırbistan'da da Hristiyanlığı yayanlar Bulgaristan'da olduğu gibi Cyril ve Methodius kardeşler olmuş ve IX. yüzyılın ortalarında, bu kardeşler Kral Radoslav'ı vaftiz etmişlerdir.²⁴¹

Bulgaristan'da Varna ve Balçık, Sovyetler Birliği, Güney Kazakistan, Taşkent, Fergana, Bişkek'te ve en yoğun oldukları Besarabya'da (Moldavya) yaşayan ve Türkçe konuşan Gagauzlar Ortodoks Hristiyan dinindendir. Balascev, Dobruca'nın 1319-1320 yıllarında dini ve idari bölge olarak İstanbul Patrikhanesi'ne bağlandığına dikkat çekerek, Selçuklu Türklerinin Müslümanlığı bırakarak Hristiyanlığı kabul etmiş olabileceklerini dolaylı olarak ifade etmektedir. Karpat'ın belirttiğine göre, Selçukluların bir kısmı Bizans idaresinin baskısına dayanamayarak Anadolu'da Karesi'ye göç etmişler, bir kısmı ise kalarak muhtemelen 1318-20'lerde Hristiyanlaşmış ve eski dinlerini unutmuşlardır. Varna civarına yerleşmiş olanlar Hristiyanlığı kabul etmiş ancak arı Anadolu Oğuz lehçesini korumuşlardır. Bulgaristan'ın kuzeydoğusu ile Dobruca'nın kuzeyinde yerleşmiş olanlar ise Müslüman olarak kalmışlardır.²⁴²

Balkanlar'da yaşayan topluluklardan Türkler, Boşnaklar ve Pomakların tamamı ile Arnavutların çoğunluğu Müslümandır. Sırp, Bulgar, Karadağlı, Ulah ve Rumlar ile bir kısım Arnavutlar (Müslüman ve Katolik Arnavut dışında kalanlar) Ortodoks Hristiyandır

²³⁷ Jelavich, a.g.e., s.25.

²³⁸ Alkan, (2007), a.g.e., s.23.

²³⁹ Jelavich, a.g.e., ss.16-17.

²⁴⁰ Ostrogorsky, a.g.e., ss.214-215.

²⁴¹ Eliot, a.g.e., s.52.

²⁴² Karpat, (2004), a.g.e., ss.287,376,382,384.

ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum milleti adı altında tek bir cemaat olarak 1454'te Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmışlardır.²⁴³

1054'teki bölünmeden sonra Yunan Ortodoks mezhebi, Latin Batı tarafından Hristiyanlığa ters ve yabancı bir mezhep olarak görülmüştür. Yarı-Doğulu ve Latin Batı'ya yabancı bir inanç olarak görülen Ortodoksluk ve Latin Hristiyanlık arasındaki fark, 1204 yılından sonra Hristiyanlık ve İslam arasındaki fark kadar belirginleşmiştir. Balkanlar bir tarafta Müslümanlık ve Hristiyanlık arasındaki bölünme diğer tarafta Latin Katolik ve Hristiyan Ortodoks mezhepleri arasında ebedi bir bölünme olmak üzere iki bölünme arasında kalmıştır.²⁴⁴ Ortodoksluğun koruyucusu olarak Osmanlı Devleti'nin Roma Katolikliği ile mücadelesi yüzyıllar boyunca sürmüştür.²⁴⁵

İslam, yöneticilerin dini olmasının yanı sıra, ideolojik ve toplumsal nedenlerle de Balkanlar'da görece olarak geniş bir kabulle karşılaşılmıştır. Bölgede egemenlik kurmak için Roma Katolik Kilisesi ile Ortodoks Bizans arasındaki rekabet, Bogomiller gibi bazı etnik-dinsel gruplara kendi kültürel kimliklerini koruma olanağı sağlayan İslam'dan başka seçenek bırakmamıştır.²⁴⁶

Ortodoksluğu ve Katolikliği reddeden, Roma ve Bizans Kiliselerinden bağımsız, Bulgaristan kökenli Bogomil öğretisine bağlı ayrı bir Bosna Kilisesinin oluşturulmasıyla Bosnalılar dinsel ve kültürel dünyalarını Sırbistan ve Hırvatistan'dan ayırmışlardır.²⁴⁷ 950'lere doğru Çar Petros zamanında Bulgar kökenli Pavlosçular arasından çıkan ve aşağı tabakaya mensup Bogomil adında papazın kurduğu bu yeni mezhep özellikle Bulgar veya Yunanlılaşmış yüksek tabaka mensuplarına, diğer bir deyişle Bulgar Boyarlar'a ve Knezler'e karşı çıkan Slav köylüleri arasında revaç bulmaya başlamıştır.²⁴⁸ Heterodoks bir Hristiyan mezhebi olan Bogomillğin temel amacı bölgenin Bizanslaştırılması ve Latinleştirilmesini önlemektir.²⁴⁹

Büyük kitleler halinde Bizans tarafından Trakya'ya tehcir edilen ve uzun bir süre Bulgaristan ve Makedonya'da Slav halkıyla birlikte yaşayan *pavlikan* 'ların doktrininden

²⁴³ Emgili, a.g.e., ss.64-65.

²⁴⁴ Delanty, a.g.e., ss.138-139.

²⁴⁵ Karpat, (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.28.

²⁴⁶ Karpat, (2004), a.g.e., s.290.

²⁴⁷ Kenar, a.g.e.,s.16.

²⁴⁸ A.Yaşar Ocak, (2002), *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: s.94.

²⁴⁹ Zahoviç, a.g.t. s.85.

doğan Bogomil'lik öğretisi, kudretlilere, zenginlere ve hâkim olanlara karşı protestonun bir ifadesi olmuştur. Bütün zahiri ibadet şekillerinin ve kilise adetlerinin yanında tüm Hristiyan kilise nizamını da reddetmiştir.²⁵⁰

Bogomillğin Asya kökenli, Maniheen asıllı bir mezhep olduğunu söyleyen Eliot, onun Ermeni düalistlerinin bir kolu olan pavlikanların (paulikan) bir dalı olduğunu belirtmektedir. Pavlikan doktrinine düşmanca tavır takınan İmparator Konstantin 750 yıllarında bu gruptan büyük bir topluluğu Trakya'ya sürmüştür. Bunu Asya'dan yeni kolonilerin gelişi takip etmiş ve en büyük göç X. yüzyılda İmparator John Zimisces döneminde olmuştur.²⁵¹

Bogomiller, dualistlik, Hristiyanlık öncesi dinler, Hristiyanlık ve İslam dininden etkilenmişlerdir.²⁵² III. yüzyılda ortaya çıkan Maniheizm ve VII. yüzyılda doğan Pavlikianizm'in etkisi altında meydana geldiği iddia edilen ve X. yüzyılda Bulgaristan'da (Makedonya'da) ortaya çıkan Bogomilizm, baskılara rağmen kuvvetlenmeye devam etmiş ve Balkanlar'a, Anadolu'ya hızla yayılmış, müritleri aynı zamanda İtalya, Fransa ve Ren Nehri bölgesinde görülmüştür.²⁵³

Trakya Filibe merkezinden Balkanlar aracılığı ile Küçük Asya'ya yayılan Bogomil inancı, 11.yüzyılda Bizans'ın başkentine ulaşmıştır.²⁵⁴ Filipe ve İstanbul'daki birçok Bogomil zorla Ortodoksluğa sokulmuş, Bizans'ın başkentindeki liderleri ateşte yakılmıştır. Bogomilizm Sırbistan'da da 1180 yıllarında yayılmaya başlamış ve Stefan Nemanja zamanında şeflerinin dili kestirilmiş, kitapları yakılmış, müritleri memleketten sürdürülmüş ve o zaman bu din Bosna ve Dalmaçya'da ortaya çıkmıştır. Bogomillerin gittikçe kuvvetlenmesi üzerine, Papa ve Macar krallarının şiddet ve baskısı, engizisyon ve haçlı seferleri artmış, Papa 1221'de Bogomillere karşı haçlılar seferi kampanyası açmıştır.²⁵⁵ Bunun yanı sıra, Ortodokslar tarafından da Bogomiller inançlarından ötürü büyük kitleler halinde ölüme gönderilmişlerdir.²⁵⁶

²⁵⁰ Ostrogorsky, a.g.e.,s.250.

²⁵¹ Eliot, a.g.e., s.54.

²⁵² Eliot, a.g.e., s.55.

²⁵³ Tayyip Okiç, (1973), Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı: Aleksandar Vasiljević - Solovjev, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C.V, Cüz:1-4, ss.209-210.

²⁵⁴ Galip Çağ, (2012), *Avrupa'nın Ötekisi Balkanlar*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama Ve Araştırmalar Merkezi, Avrasya Araştırmaları Serisi-2, Çankırı: s.97.

²⁵⁵ Okiç, a.g.m., s.210.

²⁵⁶ Eliot, a.g.e., s.56.

Dualist olan Bogomiller, insan ruhunun iyilik ilkesini, beden ve maddi dünyanın ise kötülük ilkesini temsil ettiğine inanıyor ve ritüellere saygı duymuyor, kutsal ayinleri de kabul etmiyorlardı.²⁵⁷ Dünyanın iyilik (tanrı) ve kötülük (şeytan) olmak üzere iki prensibin egemenliğinde olduğuna inanan Bogomillik, birbirine zıt bu iki güç arasındaki mücadelenin bütün dünya olaylarını ve her insanın hayatını düzenlediğini kabul ediyordu.²⁵⁸

Bazı inanışları İslami anlayışa yakın olan Bogomiller, kiliselerde azizlere karşı yapılan ibadetleri kabul etmemekte, yalnız Allah'a tapılması gerektiğini söylemekte, İsa'nın havarilere gelişini müjdelediği Ruh'ı Kudüs'ün Hz. Muhammed olduğuna inanmaktaydılar. Kiliselerde bulunan resimleri putperestlik alameti olarak görmekte, haç işaretine ve kiliselerde bulunan resimlere karşı çıkmakta, ekmek-şarap ayinini kabul etmemekte, Mesih'in gerçekte işkence çekerek ölmemiş olduğuna, bütün hareketlerinin hayali, vizüel olduğuna inanmaktaydılar.²⁵⁹ Beden ve ruh temizliğine önem veren, ibadete başlamadan önce bedenlerinin belirli yerlerini yıkayıp temizleyen, oruç tutan Bogomiller, gündüzleri beş, geceleri dört defa dua eder, ibadetlerini yaparken eğilir, yere kapanırlardı. Bogomiller et yemez, şarap içmezdi ve cemaat önderleri de yaptıkları dini hizmetler için para almadıkları gibi kendi mallarını da ihtiyacı olanlara dağıtırlardı.²⁶⁰ Tanrı birdir diyen Bogomiller için inzivaya çekilip tek başına Tanrıya yalvarmak ibadetin asıl ve en yüksek derecesiydi.²⁶¹

Özellikle Bosnalılar, Bulgarlar ve Sırlar arasında yayılan, Balkanlar'ın dinsel yapısı içerisinde önemli bir yeri olan Bogomil mezhebinin, Katolik ve Ortodoks Kilisesi tarafından reddedilmiş olmasına ve bütün baskılara rağmen yayılması önlenememiştir. Bogomiller, Katolikler ve Ortodokslar arasında sürekli ezilmiş ancak Osmanlıların Balkanlar'a geçmesinden sonra yerli halka din özgürlüğünün tanınmasıyla rahatlamışlardır.²⁶²

²⁵⁷ Jelavich, a.g.e., s.18.

²⁵⁸ Ostrogorsky, a.g.e.,s.250.

²⁵⁹ Okiç, a.g.m., ss.209,212.

²⁶⁰ Metin İzeti, (2016), Balkanlarda İslam'ın Yapıcı ve Evrensel Paradigması ve Osmanlı Döneminden Günümüze İrfan Ocakları: Tekkeler ve Tarikatlar (Arnavutluk, Kosova ve Makedonya Örneği), *TİKA Yayınları*, ss.198-199. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

²⁶¹ Çağ, a.g.e.,s.93.

²⁶² Altunan, a.g.t., ss.24-25.

İstanbul'un fethinden 10 yıl sonra Bosna'ya bir sefer yapan Fatih Sultan Mehmet, birkaç Sakson madenci şehri ile Güney Slav yerleşme merkezi dışında doğru dürüst bir şehri olmayan, geri ve ormanları Nemanja hanedanının ve Macar kralının hışmına uğramış Bogomillerle ve zorla Katolikleştirilmiş kaçak Boşnaklarla dolu bir ülkeyle karşılaşmıştır. Toprak sahibi Bosna asilleri ise Katolik maskesi altında eski dinlerini devam ettirmişlerdir.²⁶³

Macarlardan bunalan ve Osmanlıları kurtarıcı olarak gören Bogomillerin çoğu İslamiyete geçmiştir.²⁶⁴ Kienitz'in ifade ettiği gibi, Osmanlı idaresi bu ülke için yepyeni bir çağın başlangıcı olmuş, öldürmeler ve yağmalar son bulmuş, Bogomiller Katolik ve Ortodokslar ile aynı haklara sahip olmuştur. Osmanlı hâkimiyeti, Bosna-Hersek Bogomilleri için Tanrı'nın yardım gayesi ile uzattığı bir el gibi gözükmüş, Bogomiller kitleler halinde kurtuluşlarını borçlu oldukları Türklerin dinine geçmeye başlamışlar ve ezilenler memleketin efendisi durumuna gelmişlerdir.²⁶⁵

Boşnakların çoğunluğunu oluşturan Bogomiller, Papa'ya sadık kalan kralları uğruna savaşmayı reddetmişler ve 1463 senesinde Osmanlıların bölgeyi kolayca fethetmeleri sonrasında asilzadeler ve halk kitleleri Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Fransa ve Sırbistan gibi diğer memleketlerde işkence ve haclı seferleriyle yok edilen bu din, Bosna'da hiçbir baskı görmeden ihtida yoluyla kendisini tasfiye etmiştir.²⁶⁶ Osmanlı'nın bölgede ağırlığını hissettirmeye başlaması Bogomil inancını ayakta tutmuş, Bogomilcilik de benzerlikleri sebebiyle Anadolu Bektaşiliği aracılığı ile daha sonraki dönemlerde kitlesel halde Müslümanlığa geçiş için zemin hazırlamıştır.²⁶⁷

Din değiştirme 15. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Daha sonra bazı Ortodoks Hristiyanların yerleştiği Saraybosna'da 1520 yılında hiç Hristiyan ailenin olmadığı bilinmektedir. Kienitz'e göre, 16 ve 17. yüzyıllarda Saraybosna ve Banjaluka gibi Bosna ve Hersek şehirlerinde Müslüman oranının imparatorluğun diğer şehirlerinden, İstanbul ve hatta Anadolu'dan daha ileri olması Türklük damgasının en kesin belirtisidir.²⁶⁸ Çok

²⁶³ Friedrich- Karl Kienitz, (1974), *Büyük Sancağın Gölgesinde*, Seyfettin Halit K. (Çev), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: ss.187-188.

²⁶⁴ Castellan, a.g.e., s.93.

²⁶⁵ Kienitz, a.g.e., s.188.

²⁶⁶ Okiç, a.g.m., ss.210-211.

²⁶⁷ Bakırcılar, a.g.t., s.10.

²⁶⁸ Kienitz, a.g.e., ss.188,191.

geçmeden Müslümanlar hemen her yerde kent nüfusunun çoğunluğunu ve aynı zamanda bazı bölgelerde kırsal kesimde de çoğunluğu oluşturmuştur. 1520-1530 Osmanlı nüfus sayımına göre, Osmanlıların kurduğu Saraybosna'da 1.024 hanenin tamamı, Üsküp'teki 842 hanenin 630'u, Manastır'daki 845 hanenin 640'ı Müslüman olarak kaydedilmiştir.²⁶⁹

Arnavutlar da Osmanlı'nın fetihlerinden sonra Balkanlar'da İslamiyeti büyük gruplar halinde kabul eden toplumlardandır. Arnavutluk dini bakımdan İstanbul Patrikhanesi'nin yönetiminde iken 1054 yılında İstanbul Kilisesi ve Latin Kilisesinin ayrılması sonucu, Kuzey Arnavutluk Romanın etkisi altına girmiş ve bu bölgede Katoliklik yayılmıştır. Başlangıçta Ohri'deki Bulgar Başpiskoposluğu'na bağlı olan Ortodoks Arnavutluk ise 1453'te İstanbul'un fethedilmesiyle yeniden kurulan Rum Ortodoks Kilisesine bağlanmıştır. Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasında zaman zaman yer değiştiren Arnavutlarda zaman içerisinde Hristiyan dinine karşı manevi bir çöküntü oluşmuş ve İslamiyet bu ortamda Osmanlı'nın fetihleriyle Arnavutlar arasında hızla yayılmıştır.²⁷⁰ Duka'ya göre, Arnavutluk'ta feodal beylerin İslâmlaşması Arnavut nüfusunun tümünün İslâmlaşması yolunda bir hareket noktası niteliğindedir.²⁷¹ Eliot'ın belirttiğine göre, Osmanlı fethi sırasında düğün ve cenaze törenlerinde Pagan adetlerine rastlanmakta olan Arnavutların Paganizmden Hristiyanlığa geçişi sathi kalmış ve daha sonra Müslümanlığı seve seve benimsemişlerdir.²⁷²

Arnavutların yerleştikleri yerlere göre Slav, Grek veya Roma tarafından çok şiddetli bir asimilasyon süreci altına sokulduğunu belirten Kaleshi, XVII. yüzyıldan beri büyük ölçülere varan İslamlaştırmanın kuzeyde Slavlaştırmanın, güneyde Grekleştirmenin, kıyı şehirlerinde Latinleştirmenin devamına en büyük engeli teşkil ettiğinin altını çizmektedir. Kaleshi'ye göre, Arnavut nüfusunun büyük bir kısmının İslamlaşması, yalnız Arnavut halkın etnik ve milli varlığının devamını sağlamakla kalmamış, üstelik Türk egemenliği altında Arnavut iskân sahalarının genişlemesi sonucunu da ortaya çıkarmıştır.²⁷³ Kendi milli kimliklerinin sınırlarını ancak yeni ihtida

²⁶⁹ Dennison Rusinow vd., (2013), *Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası*, (Der.), 6. Baskı, Gül Ç.G. (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: s.120.

²⁷⁰ Altunan, a.g.t., ss.23-24.

²⁷¹ Ferit Duka, (1991), XV.-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı:2, Ankara: s.64.

²⁷² Eliot, a.g.e., s.127.

²⁷³ Hasan Kaleshi, (1981), Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslâmlaştırılma (Arnavud Halkının Etnik ve Varlığının Korunmasının Sebepleri), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, İstanbul: ss.182,185, 194.

ettikleri dinleri sayesinde koruyabilmiş olan Boşnaklar gibi Arnavutlar da Osmanlı yönetimi altında İslamı kabul ederek bazı idari ve ekonomik ayrıcalıkların da sahibi olmuşlardır.²⁷⁴

Arnavutluk, Karadağ, Makedonya ve Kosova’da bulunan günümüz Arnavutların nüfusuna bir bütün olarak bakıldığında bunların dini köken olarak yaklaşık %80’ninin Müslüman, %12’sinin Ortodoks, %8’inin ise Katolik olduğunu söyleyen Noel Malcolm’un belirttiğine göre, Kosova’da ise bu oranlar kabaca %95 Müslüman ve % 5 Katoliktir.²⁷⁵

Bizans tarafından Hristiyanlığın Bulgarlara zorla kabul ettirildiğini ve bu zorla kabul ettirme sırasında 100 bini aşkın Bulgar’ın katledildiğini söyleyen Bulgar tarihçi Stoyan Dinkov, Slavcanın da Bulgarlara zorla kabul ettirilmesinin din aracılığı ile olduğunu belirtmektedir. Alfabe zorla kabul ettirilmeden önce Proto Bulgarlar, Türklerin kullandığı bir çeşit başka bir alfabeyi kullanmaktaydılar. “...Bizim topraklarımıza Osmanlı gelmemiş olsaydı, ne bir Bulgar kalırdı, ne de Ortodoks hristiyan dinimiz...” diyen Dinkov, Osmanlı Devleti içinde bütün etnik ve dini grupların korunduğunu ve hiçbir dilin yok edilmediğini belirtmektedir.²⁷⁶

Castellan da dini ideolojiler üzerine kurulmuş olsa dahi Osmanlı fethinin din değişikliğini beraberinde getirmediğini belirtmektedir.²⁷⁷ İnalcık’ın verdiği bilgiye göre, İslâmlaşmanın ilk iki yüzyılda çok kısıtlı olduğu cizye defteri kayıtlarıyla da ortaya çıkan bir gerçektir. 1489’da bir yılda Müslüman olmuş 94 hane ve ondan sonraki üç yıl içinde de sadece 255 hane hesaplanmıştır. İlk İslâmlaşmalar, Osmanlı ordusunda hizmet görenler, özellikle de Hristiyan tımar sipahileri arasında olmuştur. Bu dönemde sosyal faktörlerin etkisi ile sosyal bir olay olarak gerçekleşen İslamlaşmaya, Osmanlı Devleti’nin özel bazı hizmetler yüklediği gruplarda, genellikle Müslümanlar arasında yaşayan veya onlarla sıkı temas halinde bulunanlar arasında daha sık rastlanmıştır.²⁷⁸

Todorova ise din değiştirme olaylarının Osmanlıların bölgeye gelişinin hemen ardından başladığını ve 19. yüzyıla değin sürdüğünü, asıl yaygın örneklerle 17. yüzyılda

²⁷⁴ Oruç, a.g.m., s.56.

²⁷⁵ Malcolm, a.g.e., s.37.

²⁷⁶ Bulgar tarihçi ezber bozuyor, (2016), *Balkanhaber*.

<http://www.balturk.org.tr/bulgar-tarihci-dinkov-atillanin-varisiyiz.>, (07.06.2017).

²⁷⁷ Castellan, a.g.e., s.23

²⁷⁸ İnalcık,(1993), a.g.m., s.20.

rastlandığını, zorla din değiştirme örneklerinin de olmakla birlikte, İslam'ı kabul edenlerin büyük çoğunluğunun bunu zorlama sonucu yapmadığını belirtmektedir. Genellikle hüsn-i tabir yoluyla “*gönüllü*” olarak adlandırılan bu din değiştirmelerin idari baskıların değil, dolaylı ekonomik ve toplumsal baskıların sonucu olduğunu söyleyen Todorova'ya göre, bu esas olarak hâkim millet ile bütünleşme arzusundan kaynaklanmıştır.²⁷⁹

Avrupa'nın Reformasyon, Karşı-Reformasyon ve dini savaşlar dönemine girdiği tarihlerde Müslüman Osmanlı Devleti'nin hem Katoliklerin hem de Protestanların aşırılıklarına kıyasla oldukça hoşgörülü olduğunu söyleyen Jelavich de yalıtılmış ve istisnai vakalar dışında kimsenin din değiştirmeye zorlanmadığını ve Engizisyon benzeri bir kurumun da bulunmadığını belirtmektedir.²⁸⁰

XVII. yüzyıldan sonra Balkanlar'da gerçekleşen kitle hâlinde İslâmlaşmaları, bazı tarihçilerin cizye miktarının artırılmış olmasına bağlamalarına rağmen bu noktanın henüz yeterince araştırılmadığına değinen İnalçık, İslâmın, ihtidada zoru kabul etmediğini, Osmanlıların, dünyevi bir amaçla Müslüman olanları *ahriyan* adı altında gerçek Müslümanlardan ayrı tutmuş olduklarını belirtmektedir. Osmanlı döneminde İslâmiyeti kitle hâlinde kabul edenler en çok Balkanlar'ın batı kısmında, Arnavutluk, Kosova ve Bosna'daki yerli halk olmuştur. Rodop dağlık bölgesinde bulunan Pomaklar da bu grup içinde yer almaktadır. Buna karşılık, anadilleri Türkçe olan Balkanlar'ın doğu bölümündeki Müslümanlar Anadolu Türkleridir.²⁸¹ Dobruca, Makedonya, Kuzey Bulgaristan'a yerleştirilen Doğu Trakya'nın eski çekirdek yapısını oluşturanlar Müslüman Türklerdir.²⁸²

Osmanlı devlet anlayışının özünde sömürmenin, asimile etmenin ve emperyalist fikirler taşıyan bir siyasete yer vermenin olmadığını söyleyen Vırmıça, örf, âdet ve geleneklere saygılı olduğunu ve buna, Fatih Sultan Mehmet'in 28 Mayıs 1463 yılındaki aşağıda yer alan ahitnamesinin (fermanı) en bariz bir örnek olarak gösterilebileceğini belirtmektedir.

²⁷⁹ Todorova, (2013), a.g.e., ss.76-77.

²⁸⁰ Jelavich, a.g.e., s.50.

²⁸¹ İnalçık, (1993), a.g.m., ss.21-22.

²⁸² Castellan a.g.e., s.23

*“Ben Fatih Sultan Han bütün dünyaya ilan ediyorum ki kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosnalı fransiskanlar himayem altındadır ve emrediyorum. Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin, imparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar ve bu göçmen duruma düşen insanlar özgürlük ve güven içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrafından ne vezirlerden veya memurlardan ne de hizmetkârlarımdan hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecek. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmaz, hor görmesin veya tehlikeye atmasın, hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir. Bu padişah fermanını ilan ederek burada, yerlerin, göklerin yaratıcısı ve efendisi Allah, Allah’ın elçisi aziz peygamberimiz Muhammed ve 124 bin peygamber ile kuşandığım kılıç adına yemin ediyorum ki: emrime uyarak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermana yazılanların aksini yapmayacaktır.”*²⁸³

Ayrıca çağdaşları içinde üç tek tanrılı dini, etnik ve dilsel alt gruplarıyla birlikte resmen tanıyan tek devlet Osmanlı İmparatorluğu olmuştur.²⁸⁴

1.2. BALKANLAR’A TÜRK GÖÇÜ

Balkanlar’a yerleşmeleri çok eski tarihlere dayanan Türkler, yarımada Karadeniz’in kuzeyinden ve Anadolu’dan olmak üzere iki ayrı yoldan gelerek yerleşmişlerdir. M.S.300’lerden itibaren Karadeniz’in kuzeyinden bölgeye Oğur (Utrugur, Kutrugur), Bulgarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar (Kıpçaklar) gibi büyük çoğunluğu Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşan ve tarihçiler tarafından “*Kayıp Türk Kavimleri*” veya “*Asimile Kavimler*” olarak adlandırılan Türk boyları gelmiştir.²⁸⁵

376 yılında Hunlar Doğu Avrupa ufuklarında görünmüş, 558 yılında Avarlar Bizans kapılarına dayanmış, 670’li yıllarda Bulgarlar Aşağı Tuna boylarına gelmiş, 890’lı yıllarda da Peçenekler İdil Nehri’ni geçmiş, Doğu Avrupa ve Balkanlar’da hüküm sürmüşlerdir.²⁸⁶ Boğdan ve Ulahya yolu ile Tuna’yı geçmiş olan Kumanlar ise

²⁸³ Raif Vırmıça, (2016), Balkanların İslamlaşmasında Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve İdari Anlayışı- Yapısı, *Tika*, ss.382,384. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

²⁸⁴ Sacit Kutlu, (2007), *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.9.

²⁸⁵ İdris Koralp, (2008), Balkanlarda Türkler, *RUYİAD*, <http://www.ruyiad.org.tr/balkanlarda-turkler>, (13.03.2017).

²⁸⁶ Öner Tolan, (2014), *Karadeniz’in Kuzeyinde ve Balkanlarda Türk Varlığı (IV.- X.Yüzyıl)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ: s.251.

Balkanlar'a yerleşmiş olan Türk kavimlerinin en kudretlilerindendir.²⁸⁷ Kuman ve Tatar göçebe kavimleri ve kurdukları imparatorlukları 12. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Balkanlar'ın siyasi, askeri ve etnik tarihi üzerinde kalıcı izler bırakmışlardır.²⁸⁸ Türklerin oynadıkları rol bir batılı kaynakta şöyle ifade edilmiştir: “*Ortaçağ Avrupası'nı meydana getirenlerin Türkler olduğunu iddia etmek mantıksızlık olmaz.*”²⁸⁹

İnalcık, Kuzey Karadeniz bölgesinden gelen Türk oruklarının zaman içerisinde Hristiyanlığı kabul edip yerli Slavlarla karıştıkları hâlde, Anadolu'dan gelen Müslüman Türklerin kendi din ve kültürlerini saklamayı başardıklarını belirtmektedir.²⁹⁰

Castellan'ın daha sonra Hristiyanlığı seçmiş olan Peçeneklerin torunları olarak gördüğü Gagauzları,²⁹¹ bazı araştırmacılar da 9-11. yüzyıllarda kuzeydoğudan batıya doğru olan göçlere bağlamaktadır. Bir görüşe göre Gagauz, Gök ve Uz sözcüklerinin birleşmesinden adını almışken diğer bir görüşe göre Gagauzlar Anadolu'dan gelen II. İzzettin Keykavus'un adamlarıdır ve adları Keykavus'tan gelmektedir.²⁹² Jirecek, Gagavuz Türklerini Kumandanlardan sayarken İstoyan Cansızof'un ise Anadolu Selçukluları zamanında Sinop yoluyla Dobrice'ye geçmiş olan Müslüman Türklerin sonradan Hristiyan olmuş evlatları olduklarını sandığını belirten Uzunçarşılı, kendilerine Sorguç ismi de verildiğini belirtmektedir.²⁹³

1.2.1. Balkanlar'a Kuzey'den Gelen Türkler

Oldukça erken sayılabilecek bir tarihten itibaren Asya içlerinden, Kuzey Karadeniz step bölgesi yoluyla Balkan Yarımadası'na gelmeye başlayan Türk kavimleri başta Deliorman olmak üzere Varna'dan Tuna'ya kadar olan bölgeye yerleşmişler ve bölgeyi Osmanlı'dan önce Türk yerleşim alanı haline getirmişlerdir. Atlı göçebe Türk kavimleri ya Peçenekler ve Uzlar gibi burada Dak, Trak ve Slav asıllı yerli halkla karışmış, ortadan kaybolmuş ya da bir Türk boyu olan Kutrigurlar'ın VII. yüzyılda Bulgar

²⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C:I, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.183.

²⁸⁸ Vásáry, a.g.e., s.175.

²⁸⁹ Kocabaş, a.g.e.,s.9.

²⁹⁰ İnalcık, (1993), a.g.m., ss.9-10.

²⁹¹ Castellan, a.g.e., s.21.

²⁹² Karpat, (2004), a.g.e., ss. 377-380.

²⁹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.183.

Hanlığı'nı kurmaları gibi Kuzey-Doğu Balkanlar'da askeri egemen sınıf olarak güçlü devletler kurmuşlardır.²⁹⁴

Bölgedeki ilk Türk varlığı, M.S. 380 yılından itibaren Hunların Avrupa'da ve Balkanlar'da görülmesi ile birlikte başlamıştır. Avrupa'nın büyük bir kısmına hâkim olan Atilla, Balkanlar'ın da önemli bir kısmını fethetmiştir. Bunun yanı sıra, VI. yüzyıldan XI yüzyıla kadar da Kuzey Karadeniz bozkırlarından sürekli Hun, Avar, Peçenek, Kuman, Kıpçak gibi çeşitli Türk kavimleri gelerek yarımadaya yerleşmişler, Bizans'ın ve Slavların baskısıyla ortadan kaybolmuşlardır.²⁹⁵

İstanbul yakınlarına gelerek Batı Roma İmparatorluğu gibi Doğu Roma'yı da yıllık vergiye bağlayan,²⁹⁶ Filibe, Sofya, Lüleburgaz'a kadar olan bölgeleri hâkimiyetleri altına alan Hunların, Atilla'nın ölümünden sonra bölgedeki hâkimiyetleri sona ermiş, onların yerini ise Avarlar almıştır.²⁹⁷ Hunlar, Avarlar ve Peçeneklerin tarih sahnesinden tamamen kayboldukların söyleyen Kienitz, Bulgar ve Macarlar'ın da yerli halkla karışarak öz benliklerini kaybettiklerini belirtmektedir.²⁹⁸

Hunlardan sonra Avrupa'ya gelen ikinci Türk kavmi olan Avarlar, Balkanlar'da 558-835 yılları arasında devlet hayatı sürmüşlerdir.²⁹⁹ Slav kabilelerini Balkanlar'a sürerek, yarımadada ilk Slavların görünmesini sağlayıp gittikçe hızlanan bir Slav göçünü harekete geçiren ve VI. yüzyılda Balkanlar'ın kuzeyini egemenlikleri altına alan Avar Türkleri, 616 yılında İstanbul'u kuşatmalarına rağmen ele geçirememişlerdir.³⁰⁰

Balkanlar'ın eski Yugoslavya kısmında yerleşen Sloven, Hırvat, Boşnak, Sırp ve Karadağlıların atalarına hükmeden Avarlar, devletlerini kaybedince zaman içerisinde Alman, Slav, Bulgar, Macar gibi bölge halkları arasında erimişlerdir. 10. yüzyıl ortalarında Dalmaçya'da bile halen Avarlar olduğuna göre diğer halklar arasında erime aniden olmamıştır. Karatay'ın verdiği bilgiye göre, Avar kalıntılarının varlıklarını ve daha çok da Avarların bir dönem buraya yerleştirdikleri Kutrigurların bağımsızlıklarını

²⁹⁴ İnalcık, (1993), a.g.m., s.9.

²⁹⁵ Nizamettin Parlak, (2016), İki Yarımadada Yarım Kalmış Bir Serüven: İberya ve Balkan Yarımadalarında İslâm Varlığı, *TİKA*, s.300.
<http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

²⁹⁶ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.14-15.

²⁹⁷ Emgili, a.g.e., s.55.

²⁹⁸ Kienitz, a.g.e., ss.117-118.

²⁹⁹ Kocabaş, a.g.e., s.9.

³⁰⁰ Öztuna, (2014), a.g.e., s.15.

korudukları yer olarak Bosna'yı görmek gerekmektedir. Bu ülkeyi Orta Çağ boyunca yöneten ve Bosna ile özdeşleşen Kotroman sülalesinin aslı da Türklere dayanmaktadır.³⁰¹

Türkler, Hunlardan itibaren Karadeniz'in kuzeyindeki memleketleri ve Balkanlar'ı kendilerine bir yerleşme yeri yapmış ve devlet kurmuştur. Türklüğün batı kolunu oluşturan Ogurlar, kalan Hunlar ile karışarak Bulgar adı altında bu bölgede hâkimiyet kurmuşlar, zaman zaman 558-559 yıllarında Kutrigurların hanı Zebergan'ın İstanbul üzerine yürüyüşü gibi İstanbul önlerine ilerlemişlerdir.³⁰²

Bulgar halkı adını, Azak Denizi ile Kuban arasındaki bir bölgeyi mesken tutmuş Turanlılardan olan Bulgarlardan almıştır. Hazarlar tarafından yenilgiye uğratılan Bulgarlar göçmek zorunda kalmışlar, bir kısmı Asparuh'un liderliğinde Tuna'nın ağzına yakın bir bölgeye gelmiştir.³⁰³ Karadeniz'in kuzeyindeki Kubrat'ın Büyük Bulgarya Hanlığı'nın parçalanmasından sonra batıya ilerleyen bir kısım Bulgarlar (645), burada 680-681 tarihlerinde, yerleşik Slav kabileleri üzerinde bir devlet kurmuşlardır.³⁰⁴ Krum Han (803-814) yönetimi döneminde ve sonrasında Bulgarlar topraklarını genişletmişlerdir.³⁰⁵

İnalcık'ın belirttiği gibi, Mözya'ya gelip bu devleti kuranlar çoğunlukla iddia edildiği gibi savaşçı göçebelerden ibaret değildir. Geldikleri yerde hayvancılık kadar ziraatle de uğraşan yüksek kültür sahibi Bulgar Türklerinin şehirleri, farklı karakterde mimarileri, takvimleri (on iki hayvanlı Türk takvimi) ve kendilerine ait yazıları vardı. Bulgarların kardeşleri kuzeyde bugünkü Kazan bölgesinde tam anlamıyla yüksek kültürlü bir Türk Devleti kurarlarken, kendileri güneyde yoğun bir Slav kitlesi ortasında Hristiyanlığı seçip Slavlaşarak asli karakterlerini kaybetmişlerdir. Omurtag Han'dan (814-831) sonra bu akım gittikçe artmış, 865'te Hristiyanlığın kabulü ile Türk-Bulgarlar tamamen erimiştir. Slavların havarisi Metod ve Kiril tarafından temelleri atılan Slav-Bulgar dini edebiyatı parlak bir şekilde gelişmiş, resmi dil Slavlaşmış, Türkçe unvanlar atılmıştır.³⁰⁶

³⁰¹ Karatay, a.g.e., ss.95,97.

³⁰² Halil İnalcık, (1992), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi'nin 50. Yılı 1942-1992)*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul: s.V.

³⁰³ Jelavich, a.g.e., s.16.

³⁰⁴ İnalcık, (1992), a.g.e., s.V.

³⁰⁵ Jelavich, a.g.e., s.16.

³⁰⁶ İnalcık, (1992), a.g.e., ss.V- VI.

İlk zamanlar bir arada yaşayan Bulgarlar ve Slavların yöneticilerini ve asiller sınıfını oluşturan Bulgarlar, 9. yüzyıldaki asimilasyon sürecinin ardından Slavca konuşan ve Hristiyan olan insanlardan oluşan bir hal almışlardır. Slavlar gibi Pagan olan Bulgarlar, Hristiyanlığı Boris (852-889) yönetiminde kabul etmişlerdir.³⁰⁷

Bulgarların Dobruca'da bıraktıkları kitabelerde hükümdarları “*Han*” olarak anılmaktadır. IX-XI. yüzyıllarda, Bulgar Hanları 1018'e kadar olan dönemde Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun yerini almışlardır. Bulgaristan'da XIII ve XIV. yüzyıllarda, Kuman/Kıpçak asıllı Slavlaşmış Terteri ve Şişman Hanedanları egemen olmuştur.³⁰⁸

Bulgaristan'ın Bizans hâkimiyeti altında bulunduğu dönemde 1018-1185 yılları arasında Karadeniz'in kuzeyinden birçok Türk kavimleri (Peçenekler, Uzlar, Kumanlar) Balkanlar'a inerek zor anlar yaşatmışlar ve bir kısmı da bu bölgeye yerleşmişlerdir.³⁰⁹

Kuzey Karadeniz ve Balkan tarihinde önemli rol oynayan, IX. yüzyıl sonlarında İdil Nehri'ni geçen ve daha sonraları Balkanlar'a inerek bütün Trakya'yı istila eden Peçenekler, batıya doğru hareketleri ile Macarların bugünkü bulundukları yerlere gelip yerleşmelerine yol açmışlardır. Karadeniz'in kuzeyinde bulundukları dönemde Rus knezlerinin, Bulgarların ve Bizans'ın ittifak amacıyla müracaat ettikleri en önemli siyasi güç olan Peçenekler, XI. yüzyılın başından itibaren Balkanlar'a inerek ağırlık merkezlerini Tuna boylarına taşımış ve Bizans'ın en büyük rakibi haline gelmişlerdir.³¹⁰

1020'de Tuna'yı geçen Peçenekler, Balkanlar'da Bizans ile mücadeleye başlamış, 1053'te Bizans ordusunu Marmara sahillerinde bozguna uğratarak Selanik ve Mora'ya kadar olan bir alanı hâkimiyetleri altına almışlardır. Peçenekleri takiben de 1048 yılında Uzlar yarımada'ya gelmişlerdir.³¹¹

M.S. 10 ve 11. yüzyıllarda Balkanlar'a gelerek izlerini bırakan Peçenek ve Uz boylarından 1025-1048 yılları arasında Tuna'yı geçen 20 bin Peçenek, Kegen komutasında Deliorman'ı işgal etmiş daha sonra, Tıraş Han komutasında 800 bin Peçenek de Trakya'ya kadar olan bölgeyi istila etmiştir. Bunlardan sonra da Tuna'yı geçen 600

³⁰⁷ Jelavich, a.g.e, s.16.

³⁰⁸ İnalçık, (1993), a.g.m., s.9.

³⁰⁹ İnalçık, (1992), a.g.e., s.VI.

³¹⁰ Tolun, a.g.t. s.3.

³¹¹ Kocabaş, a.g.e., s.10.

bin Uz (Guz-Oğuz) Deliorman, Trakya, Makedonya ve Yunanistan'a kadar ilerlemiştir. Peçenekleri Serez, Niş, Ovçepole bölgesine zorla yerleştiren Bizans, Uzları da Makedonya'ya yerleştirmiştir.³¹²

1049'da yenilgiye uğrayan Peçeneklerin onbinlercesi Bizans tarafından Niş-Sofya arasına yerleştirilirken 1065'te Peçenekler karşısında yenilgiye uğrayan Uzlar da Bizans tarafından Sırbistan topraklarının yanı sıra, Balkanlar'da çeşitli bölgelere yerleştirilmiştir. 1091'de Bizans-Kuman ittifakı karşısında yenilgiye uğrayan Peçeneklerin bir kısmı sığındıkları Rodop Dağları'na yerleşirken bir kısmı da Bizans tarafından Makedonya, Ropçoz ve Filibe bölgeleri, Ohri gölü civarı ve Anadolu'ya yerleştirilmiştir.³¹³

11. yüzyılda Tuna'nın Balkan yakasında Kuzey Bulgaristan ile Sofya, Niş ve çevresine yerleşmiş olan ve Bulgarlar ile iyi ilişkiler içinde bulunan Peçenekler, Kuman Türklerine yenilmeleriyle onların arasına karışarak kaybolmuş³¹⁴ ve varlıkları XII. yüzyılda son bulmuştur.³¹⁵

Karadeniz'in kuzeyinden akın eden Türk boylarından olan Kumanlar (Kıpçaklar) ise XI. yüzyılının sonlarına doğru, Rodoplar ile bugünkü Makedonya'nın doğusuna yerleşmişler, aynı yüzyılda Peçenek Türkleri ile birlikte Bulgaristan'dan Makedonya'ya, Yeni Pazar, Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk'u da kapsayan geniş bir alanda "*Kuman-Peçenek Türk Federasyonu*" nu kurmuşlardır.³¹⁶

11. yüzyılın ikinci yarısında Kıpçak/Kuman birliğinin doğmasıyla beraber, Dinyeper ile Aşağı Tuna arasındaki stepler yaklaşık 200 yıl Kuman egemenliği altına girmiş, Kumanların doğuda Aral Gölü'nden batı da Aşağı Tuna'ya kadar uzanan geniş imparatorluklarını belirtmek için Müslüman kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak*, Rus kaynakların da ise *Pole Poloveckoe* adı kullanılmıştır. 1241-1242 Tatar istilasıyla bölgedeki güç dengesi temelden değişmiş, siyasi varlık olarak Kumanya yok olmuş, Kumanların bazıları Macaristan'a kaçarken diğerleri de Bulgaristan'a dağılmıştır. Karpatlar'ın doğusundaki ve güneyindeki topraklar Tatarların egemenliğine geçmiş,

³¹² Emgili, a.g.e., s.55.

³¹³ Çavuşoğlu, a.g.m., ss.124-125.

³¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.183.

³¹⁵ Tolun, a.g.t., s.3.

³¹⁶ Emgili, a.g.e., s.56.

siyasi varlığı sona ermesine rağmen Kumanya coğrafi terim olarak birkaç yüzyıl daha kullanılmıştır.³¹⁷

Diğer Türk kavimleri gibi göçebe hayatı yaşayan Kumanlar da Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmışlar ve 1200'lere gelindiğinde 375'lerde başlayan süreçten itibaren “*kayıp Türk kavimleri*” veya “*asimile Türk kavimleri*” olarak yedi Türk kavmi tarih sahnesinden silinmiştir.³¹⁸

Mözya'da yeniden müstakil bir Bulgar devletinin kurulmasında ve yaşamasında başlıca unsur Kumanlar olmuş, Karadeniz'in kuzeyindeki Türk yurdunda Kıpçak Hanlığı yerine geçen Altın-Ordu, Kıpçakların (Kumanların) Bulgaristan üzerindeki güçlü etkisini devam ettirmiş ve 1230'da Bulgar tahtına Terter adında bir Kıpçağı getirmiştir.³¹⁹

XII-XIV. yüzyıllarda Kıpçak/Kumanların bölgedeki üstün tarihî rolünün yeterince vurgulanmadığını, Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hristiyanlığa geçmiş olan Kıpçak/Kumanların çeşitli hanedanlar kurduklarını söyleyen İncalcık, bunlardan bir grubun, XIV. yüzyılın ikinci yarısında merkezi Kalliakra olan Dobruca- Varna bölgesinde bir beylik kurmuş olduklarını belirtmektedir. Dobrotiç ve bir Kuman adı taşıyan kardeşi Çolpan'ın Dobruca Beyliği 1388'de I. Murad tarafından Osmanlı'ya bağlanmış ve 1393'te de I.Bayezid tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştır.³²⁰

Kumanların Tuna boyunda sayısız devlete hükümdarlar ve hanedanlar sağladığını söyleyen Vásáry de birbirini izleyen üç Bulgar hanedanı Asenler (1185-1280) Terterler (1280-1323) ve Şişmanlar (1323-1398) ile Eflâk'ta Basarabları (1330-17.yüzyıla) buna örnek olarak göstermektedir. İvaylo ve daha sonra Smilec gibi gayri meşru yöneticilerin tahta bulunduğu ara dönem dışında, İkinci Bulgar Krallığı'nın bütün hanedanları da Kuman kökenlidir. O dönemde Bizans, Macaristan ve Sırbistan'ın siyasi tarihlerinde de önemli roller oynayan Kumanların bazı üyeleri Macaristan ve Bizans seçkinlerinin akrabaları arasında yerlerini almışlardır.³²¹ İncalcık, Kuman olan Bulgar hanedanları arasında Asen, Terter ve Şişman hanedanlarının yanı sıra, Dormanlar ve Eltemirler'i de saymaktadır.³²²

³¹⁷ Vásáry, a.g.e., ss.148-149.

³¹⁸ Kocabaş, a.g.e., s.10.

³¹⁹ İncalcık, (1992), a.g.e., ss.VI-VII.

³²⁰ İncalcık, (1993), a.g.m., s.9.

³²¹ Vásáry, a.g.e., ss.146,175.

³²² İncalcık, (1992), a.g.e., s.VI.

Kumanlar ve Tatarlar, Balkanlar'ın siyasi tarihinde etkin rol oynadıkları gibi Balkan Yarımadası'ndaki savaş ve çarpışmaların olmazsa olmaz varlıkları ve onların yokluğunda hiçbir tarafın zafer kazandığını iddia edemeyeceği gerçeğiyle, 12 ve 14. yüzyıllar arasında Balkan askeri tarihinde de özel rol oynamışlardır. Üçüncü olarak etnik tarihi açısından da izler bırakmışlardır. 13 ve 14. yüzyıllarda Kumanların Bulgar ve Rumen (Eflâklılı ve Moldavyalı) üst sınıflara, boyar ve knez katmanlarına sızmalarının yanında Kuman halkı da kitleler halinde Balkanlar'ın çeşitli yerlerine yerleşmişlerdir.³²³

Macaristan, Bulgaristan ve Romanya tarihinde önemli katkılarda bulunmuş olan Kumanların,³²⁴ son 150 yıl boyunca baskın etnik unsur olmalarına karşın bölgede devlet örgütlenmesi olmamıştır. Bulgar-Türkler ile Güney Slavları arasındaki ilişkilerde, Bulgarların devleti örgütlemelerinde, siyasi istikrar kazandırmalarında ve sonrasında daha kalabalık Slavların arasında erimelerinde olduğu gibi Kumanlar da Ulah yerleşimcilerini düzene koymuş ve birkaç kuşak sonra kültürel açıdan Ulahlar tarafından asimile edilmişlerdir. Kuman-Rumen ilişkilerine ait izler, Rumen sözlerinde, kişi ve yer adlarında, etnografya ve folklarda halen varlığını korumaktadır.³²⁵

Avrupa'yı hedef alan Hun akınlarından sonra Balkanlar'a gelerek yerleşen Avar, Kuman, Peçenek, Vardar Türkleri (Vardariot) gibi bazı Türk kavimlerinin izlerinin Osmanlı fetihleri başladığı sıralarda tamamen henüz silinmediğini söyleyen İzeti, Vardar, Kumanova gibi bir hayli Türk menşeli yer ismine rastlanmakta olduğunu belirtmektedir. Slav akınlarına ve kilise baskısına maruz kalarak, dinlerini ve dillerini büyük ölçüde kaybedip yer yer asimile olmalarına rağmen eski örf, adet ve geleneklerini devam ettiren Balkanlar'daki Türk unsuru, Osmanlı idaresinin ve İslam dininin benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.³²⁶

Hem Slavlar ile birlikte hem de müstakil olarak Bosna'ya yerleşen Avarların, Obri, Obruk, Obrobas gibi bazı yer isimlerine bakarak, uzun müddet Bosna'da varlıklarını korudukları anlaşılmaktadır.³²⁷ İmparator Teofil (829-842) tarafından Selanik ile Vodine

³²³ Vászary, a.g.e., ss.175-176.

³²⁴ Todorova, (2015), a.g.e., s.64.

³²⁵ Vászary, a.g.e., s.147.

³²⁶ İzeti, a.g.m., ss.196,205.

³²⁷ Emgili, a.g.e., s.59.

arasına ve Vardar Nehri dolaylarına iskân edilmiş ve sonradan Hristiyanlığı kabul etmiş olan Vardar Türkleri de ünlü Vardar Nehri'ne adlarını vermiştir.³²⁸

İdari bir kurum olan *jupanlık* Slavların arasında uzun süre varlıklarını devam ettiren Avarların bölgede bıraktıkları en önemli miraslardandır. Siyasi teşkilata karşılık gelen sözcüklerden birisi olan *boyar* da Türkçeden geçme bir sözcüktür ve Slovakya'da yer ve kişi adı olarak kullanılan Semerova da Bulgar Türkçesinde kullanılan Semer sözcüğüne dayanmaktadır.³²⁹

Brail ve Tulça'da, Baragan, Baraşu, Boca, Bucak, Karakal, Karayman, Tigine(Tekin), Turbata (Tört-aba)...gibi Avar, Kuman, Peçeneklerden kalma yer isimlerine rastlanmaktadır. Orta Çağ'da, Romen aristokrasisinin önemli bir kısmı Akbaş, Balaban, Burak, Buga, Gurban, Kazan, Ötemiş, Tarkan gibi Türk menşeli isimler taşımaktaydı ve Eflak devletinin kurucusu Toktemiroğlu Baseraba da Türkçe bir isimdi.³³⁰

Basarab'ın ve babasının Türk kökenli adlar taşıdıklarını söyleyen Vásáry, ikisinin de Kuman soyundan gelmiş olmasının muhtemel olduğunu belirtmektedir. Arslanapa, Urusoba, Terteraba Kutluba gibi Kuman adlarında ve Tonuzoba gibi Peçenek adlarında olduğu gibi adın ikinci bölümü onursal bir unvan olup Basar-aba'nın ilk kısmı bastırmak, yönetmek, ezmek anlamına gelen bas- fiilinden türetilmiştir.³³¹

Balkanlar'a yerleşmiş olan Türklerin en kudretlilerinden olan, Boğdan ve Ulahya yolu ile Tuna'yı geçip Peçenekleri yendikten sonra ilk önce kuzey Bulgaristan'a sonra da güneye inerek yerleşen Kumanlar, Hristiyanlığı kabul etmişlerse de dillerini korumuşlardır. Makedonya'daki Komanova'dan başka Sofya'da Komaniçe, Nevrekop'da Komanca, Kesriye'de Komaniçe gibi var olan mevki ve köy isimleri de dağıldıkları mıntikalara verdikleri coğrafi isimlere örnek olarak gösterilebilir.³³²

Osmanlı Devleti'nin hızla Balkanlar'a yayılmasının sadece askeri üstünlüğe veya bölgedeki sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğa bağlamanın yeterli olmadığını söyleyen Karpas, bütün bu faktörlerin yanı sıra, en az bunlar kadar veya daha da önemli

³²⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.183.

³²⁹ Tolan, a.g.t., s.247.

³³⁰ Horata, a.g.e., s.154.

³³¹ Vásáry, a.g.e., ss.161-162

³³² Uzunçarşılı, a.g.e., s.183.

olan demografik etkenlerin de hesaba katılması gerektiğini belirtmektedir. Osmanlılardan çok önce Balkanlar'a gelip yerleşmiş çeşitli Türk kollarından bazılarının dillerini, örf ve adetlerini ve hatta dinlerini korumuş olmaları, Osmanlı yönetiminin Balkanlar'a kolayca yerleşmesine yardım etmiştir.³³³

1.2.2. Balkanlar'a Anadolu Üzerinden Gelen Türkler

1.2.2.1. Selçuklular Dönemi Anadolu'dan Türk Göçleri ve Sarı Saltuk

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1246 yılında ölümünden sonra arkasında üç şehzade bırakmıştı. Annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir rahibin kızı olan en büyük oğlu II. İzzettin Keykavus, 1261 yılında Moğollar tarafından ağır bir bozguna uğratılınca ailesi ile birlikte Bizans İmparatoru VIII. Mihail Palaeologos'a sığınmıştı.³³⁴ Moğol idaresinden kaçan 30-40 Türkmen obası, Sarı Saltuk Baba ile birlikte İzzeddin Keykâvus'un yanına gelmiş ve 1263 yılında Bizans İmparatoru tarafından Kuzey Dobruca'ya yerleştirilmişlerdi.³³⁵

Bizans İmparatoru kendisine sığınan Selçuklu Türklerine Dobruca'da arazi vererek Karadeniz'in kuzeybatı kesiminde bulunan Bulgarların Tırnava devletine karşı bir baskı unsuru olarak kullanmayı amaçlamıştı. 1204'te IV. Haçlı seferiyle Bizans başkentini aldıkları gibi Balkanlar'a da hâkim olan Franklardan 1261'de başkenti geri alan İmparator, Balkanlar'ın fethinin devamını arzuladığı için Selçuklulardan gelecek yardımla da yakından ilgilenmekteydi.³³⁶ Ocak'ın belirttiğine göre ise imparator belki de Deşt-i Kıpçak'taki Tatar saldırılarından sınırlarını korumak ve bir savunma bölgesi yaratmak amacıyla da Dobruca'yı İzzeddin'in isteği üzerine tahsis etmiş olabilirdi.³³⁷

Sarı Saltuk önderliğindeki 10-12 bin Anadolu Türkmeni, Müslüman Berke Han zamanında, Müslüman erenlerin serbestçe dolaştıkları ve esas tebaası Kıpçaklardan oluşan, “*Kıpçak Hanlığı*” veya “*Kıpçak Sultanlığı*” olarak da adlandırılan Altın Ordu'nun

³³³ Karpat, (2004), a.g.e., s.375.

³³⁴ Ocak, a.g.e., ss.18,25-26.

³³⁵ İnalçık, (1993), a.g.m., s.10.

³³⁶ Karpat, (2004), a.g.e., ss.381,400.

³³⁷ Ocak, a.g.e., s.32.

hâkim olduğu Kuzey Dobruca'ya bugünkü Babadağı kasabasının civarına yerleşmişlerdi.³³⁸

Osmanlı kaynaklarında Dobruca-eli de denilen Dobruca, Avrasya kökenli istilalarla gelen Türk kavimlerinin yerleştiği bir bölgeydi. Bu bölgeye yerleşen Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Bizanslıların Kuman dedikleri Kıpçaklar çok geçmeden Slavlar ve Vlahlar ile karışarak Hristiyanlaşmışlardı. 13. yüzyılda Deşt-i Kıpçak'a yerleşen Moğollar, Dobruca sınırında Altın Ordu Devleti'ni kurmuşlardı. Moğolların hâkimiyetini kabul eden Kıpçaklar, Müslümanlığa geçmişler ve Tatar adı altında takip eden yüzyıllarda, Osmanlı hâkimiyetine girinceye dek önemli roller oynamışlardı. VIII. Mihail'in bu bölgeyi Anadolu'dan gelen on-on iki bin kişilik Türkmen aşiretine yurt olarak vermesiyle var olan eski Türk nüfus katmanının üstüne ikinci Türk katmanını eklenmişti. Osmanlı fetihleriyle de bunlara üçüncü katman eklenmiş olacaktı.³³⁹

Müslüman Altın-Ordu emiri Nogay'ın himayesi altına giren bu Anadolu Türkmenleri, burada Baba Saltuk kasabasının yanı sıra, başka kasabalar da kurmuşlardı.³⁴⁰ XIII. yüzyılın ikinci yarısında Altın Ordu hanı Berke ve ondan sonra emir Nogay, Balkan işlerine yakından müdahale etmişler ve Dobruca'daki Müslüman Türkleri himayeleri altına almışlardı. Bu tarihlerde aşağı Tuna üzerindeki Sakçı (İsakçı) bir Müslüman şehri olarak tanımlanmakta, Müslüman olan Nogay'ın Sarı Saltuk'un nüfuzu altına girdiği görünmekteydi. Nogay'ın oğlu Çeke'yi öldüren Bulgarlar, Dobruca Türklerini rahatsız etmeye başlamış, bunun üzerine Dobruca Türklerinin bir kısmı 1307-1311 yıllarında Anadolu'ya geri gelmişlerdir.³⁴¹

Nogay'ın ölümünden sonra yerine geçen putperest Moğol hanları zamanında Anadolu'ya geri göç eden Türkmenlerden geride kalanlar ise yerli Kumanlar arasında karışarak Hristiyanlığı kabul etmişler ve İnalçık'ın belirttiğine göre, Anadolu lehçesi konuşan bu halk, Keykavus'un halkı anlamında Gagavuz adıyla bugüne kadar varlıklarını korumuşlardır.³⁴² Dobruca'da 1365 tarihlerine doğru Balık ve kardeşi Dobrotiç

³³⁸ Tahsin Gemil, (2016), X-XIV. Yüzyıllarda Orta ve Doğu Avrupa'da İslâm Varlığı, *TİKA*, ss.44-46, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

³³⁹ Ocak, a.g.e., s.32.

³⁴⁰ İnalçık, (1993), a.g.m.,s.10.

³⁴¹ İnalçık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.767.

³⁴² İnalçık, (1993), a.g.m., s.10.

yönetiminde kurulan Dobruca despotluğunu bu Türkler ile Hristiyan Kumanların kurdukları iddia edilmektedir.³⁴³

Anadolu'dan Balkanlar'a gelip yerleşmiş ilk Müslüman velisi olan Saltuk Baba, Saltuknâme isimli destanda, Balkanlar'ı İslamiyete ve Türklere açan büyük bir veli-gazi olarak kutlanmaktadır.³⁴⁴ Selçuklu devletleri, gazilere karışmış, gezgin din adamları olan dervişleri ile ünlüdür.³⁴⁵ Akalın'ın belirttiği gibi, Gazi-derviş, bir başka söyleyiş ile alperen tipinin en karakteristik örneği olan Sarı Saltuk, İslam'ın Balkanlar'da yayılması ve Türk boylarının bu coğrafyada iskânı için faaliyetler yürütmüş, gazalara katılmış, cengâverliği ve erenliği ile efsanevi bir şahsiyet haline gelmiş bir Türk kahramanıdır.³⁴⁶

Türk-İslam âleminde derin izler bırakan hem Müslümanlardan hem de Hristiyanlardan hürmet gören, saygı ile anılan ve manevi yol gösterici olan Sarı Saltuk'un Balkanlar'da Türk-İslam kültürünü Yunusça, diğer bir deyişle gönülleri fethederek yaymış olduğu kanaati yaygındır. Fadıl Hoca'ya göre, önceden tasarlanmış bir İslamlaştırma ve Türkleştirme planının varlığına dair herhangi bir tarihi belge bulunmadığından Sarı Saltuk Baba'nın Balkanlar'a geçişi, fetih veya fethetme hazırlık olmaktan daha çok, aşiretinin varlığını korumaya yönelik bir çaba olarak düşünülmektedir. Dobruca bölgesine yerleştikten sonra Sarı Saltuk'un İslamı yaymak, insanları kötülerden ve kötülüklerden korumak için yaptıkları aslında onun bir Türkmen önderi ve Yesevi dervişi olarak en tabii görevleri arasında bulunmaktaydı.³⁴⁷

Balkanlar'da mevcut olan Bogomilizm'in yayılma sürecinin yavaşlama ve duraklama döneminde Sarı Saltuk'un bölgeye yerleştiğini söyleyen Fadıl Hoca, Saltuk Dede ve müritlerinin hoşgörü ve insan sever faaliyetlerinin Bogomil inancını idrak eden yerel halkın İslamiyeti tanıyıp sevmelerine ve kitlesel bir şekilde din değiştirmelerine vesile olduğunu belirtmektedir.³⁴⁸ Yaşar Ocak ise iki toplum arasında inanç yakınlığının sonucu, sınırlı da olsa Bogomilizm'den İslam'a geçiş sürecinin yaşanmış olmasının

³⁴³ İncelik, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.m.d., s.767.

³⁴⁴ İncelik, (1993), a.g.m., s.10.

³⁴⁵ Castellan, a.g.e., s.142.

³⁴⁶ Şükrü Halûk Akalın, (2016), Balkanlarda İslam'ın ve Türklüğün Yayılmasında Bir Öncü: Sarı Saltuk, *TİKA*, ss.55,68-69. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

³⁴⁷ Fadıl Hoca(2016), Balkanlar'da İslamiyet'in Yayılmasında Sarı Saltuk'la İlgili Efsaneler ve Rivayetlerin Önemi, *TİKA*, ss.82-85, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf>, (07.12.2016).

³⁴⁸ Hoca, a.g.m., s.81.

mümkün olduğunu ancak bu olayın fazla büyütüldüğü yolunda bazı itirazların da bulunduğunu belirtmektedir.³⁴⁹

XIII. yüzyılda yaşamış mistik bir şahsiyet ve bir Türkmen aşiret evliyası olan Sarı Saltuk'tan bahseden kaynaklar kendisinden birkaç yüz yıl sonra kaleme alındığından hiç birisi onun zamanına ait değildir. XIII. yüzyılın hem Bizans hem de Selçuklu kaynaklarında Sarı Saltuk etrafındaki bu “İslamlaşma hareketi” nin tam olarak analizini yapmaya yarayacak müspet tarihi kayıtlar bulunmamaktadır. A.Yaşar Ocak, onun konargöçer bir Türkmen aşiretinin hem siyasi hem de dini reisi olduğunu, bu aşiretin Dobruca'ya iskânına liderlik ettiğini, oradaki ikameti sırasında etrafa bir takım gazalar düzenlediğini fakat sistemli bir şekilde İslam propagandası yapan bir misyoner olmadığını bugün az çok tahmin edebilecek durumda olduğumuzu belirtmektedir.³⁵⁰

Anadolu'dan Balkanlar'a yapılan ilk yerleşmeden sonra Batı Anadolu'yu fetheden Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Karasi beylerinin donanmaları ile de Ege Denizi geçilerek akınlar yapılmıştır. Bu akınların en tanınmış kahramanı ise Aydınoğullarından Gâzî Umur Bey'dir.³⁵¹

Sarı Saltuk Türkmenlerini takiben Karesi Beyliği kurulduktan sonra Anadolu'dan Balkanlar'a Türk akınları başlamış ancak bu akınlar sonucu yerleşme olmamıştır. Yarımada'ya akınlar Ece Halil ve İshak gibi akın önderleriyle yapılmıştır. Çanakkale Boğazı'nın yerleşmeyi zorlaştırmasının yanında karşıya geçen küçük kuvvetler yerli güçlerce sarılma ve yok edilme tehlikesi ile karşılaşmışlardır. 1352'de Cinbi'de köprübaşı kurulana dek diğer yakaya birçok Türk akıncı birliği geçmiş, bunlardan bir kısmı Balkan devletlerinin hizmetine ücretli asker olarak girerken bir kısmı da yağmadan sonra Anadolu'ya geri dönmüştür.³⁵²

Rodos'u fetheden Menteşe Beyliği, 1310 yılında Sen Jan şövalyeleri tarafından buradan çıkarılmış, Ege Denizi kıyıları ve adalarına geniş çaplı sefer düzenlemesi engellenmiştir.³⁵³ Rumeli'de güvenilir bir müttefik bulmadan akın yapmak tehlikeli olduğundan Aydınoğlu Umur Bey Cantacuzenus'un ittifakını sağlayarak 1340'larda

³⁴⁹ Ocak, a.g.e., s.95.

³⁵⁰ Ocak, a.g.e., ss.1, 85, 127.

³⁵¹ İnalçık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.767.

³⁵² İnalçık, (1993), a.g.m, ss.10-11.

³⁵³ Paul Wittek, (2013), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Fatmagül B. (Çev), 3.Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul: s.52.

İzmir'den Balkanlar'ın her tarafına akınlar düzenlemiş ve bu akınlarda Dobruca ve Arnavutluk'a kadar gitmiştir. Bunu durdurmak isteyen Bizans, Batı Hristiyan âlemini harekete geçirmiş ve Batı Haçlıları 1344'te İzmir Kalesi'ni alarak onun denize çıkmasını önlemişlerdir. Bu durum, gazileri Batı Anadolu'dan Balkanlar'a geçmek için Çanakkale Boğazı'nı kullanmaya yöneltmiştir. O tarihlerde Karasi'de yerleşmiş olan Osmanlıların yurdu Anadolu gazilerini Rumeli'ye sevk eden hareket üssü haline gelmiştir.³⁵⁴

1340'lı yıllarda Bizans taht kavgaları sırasında taht varisi Kantakuzen'den yana taraf olarak bölgeye birkaç kez gelen Umur Bey, Rodoplar ve Makedonya bölgelerine en az 100 bin Türkmen getirerek burada kalmalarını sağlamıştır. Ardından Aydın'daki Çaka Bey, Semadirek ve Dedeoğlu taraflarında fiili egemenlik kurduktan sonra 54 bin kadar Türkmen'i Orta Rodoplar'a göndererek orada yerleştirilmelerini sağlamış ve 1065-1340 yılları arasında sadece Anadolu'dan getirilerek Batı Trakya, Makedonya ve Rodoplar bölgelerine yerleştirilen Türkmenlerin sayısı yaklaşık olarak 200 bine ulaşmıştır.³⁵⁵ Ayrıca Balkanlar'a akın yapmada Osmanlıların öncüsü olan Aydın Beyliği, Osmanlı Devleti ile birleştikten sonra hem düzenli bir deniz gücü hem de korsan donanması olarak katkıda bulunmuştur.³⁵⁶

1.2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Aydınoğullarının Latinlerle uğraşmaya mecbur kalması sonucunda, Rumeli harekâtında öncülük Osmanlılara geçmiş, Orhan Gazi, Umur Bey'in tavsiyesiyle Kantakuzen'in müttefiki olmuş ve kızı Teodora ile evlenmişti. Bizans İmparatorluğu'ndaki iç savaşta Sırlar ve Bulgarlar V.İoannis'i desteklerken Osmanlılar Kantakuzen'in yanında yer almış ve Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetler V.İoannis'i destekleyen Sırp-Yunan kuvvetlerini tam bir bozguna uğratmıştı. 1352'de kazanılan bu zafer Osmanlıların Rumeli'de yerleşmesini sağlayan bir dönüm noktası olmuş, Rumeli artık Anadolu gâzîleri için devamlı bir faaliyet sahası haline gelmişti.³⁵⁷

Orhan'dan gördüğü yardımlar karşılığında Gelibolu Yarımadası'ndaki kalelerden birisini vermeyi vaat eden Kantakuzen, bu suretle aldığı Türk kuvvetleri ile

³⁵⁴ İnalçık, (1993), a.g.m., s.11.

³⁵⁵ Çavuşoğlu, a.g.m., s.125. (1065'te Bizans, Anadolu'dan getirdiği çeşitli Türk gruplarını Balkanlar'da Teselya, Makedonya ve Rodoplar'a yerleştirmişti.)

³⁵⁶ Wittek, a.g.e., s.52.

³⁵⁷ İnalçık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.767.

Edirne’de kuşatma altındaki oğlunu kurtarmış ve yine Orhan’ın verdiği kuvvet ile Sırp ve Bulgarlar karşısında önemli bir başarı elde etmişti. Yardımcı kuvvetleri kumanda eden Orhan Gazi’nin büyük oğlu Süleyman Paşa Anadolu’ya dönerken Türklerin yardımlarına karşılık Kantakuzen’in verdiği Gelibolu Yarımadası’ndaki Çimpe (Çimbi) Kalesi’ne asker bırakmış ve Osmanlıların Rumeli’de gerçek yerleşmeleri bu tarihte başlamıştı.³⁵⁸

Kantakuzen’in (Cantacuzenus) müttefiki olarak defalarca Trakya’ya geçen Süleyman Paşa, 1352 yılında onun kışlamak için kendisine teslim ettiği Çimpe Kalesi’ne yerleşmiş³⁵⁹ ve bir süre sonra da Süleyman Paşa tarafından Gelibolu şehir ve limanı alınarak Rumeli’de yerleşmek için bir köprübaşı elde edilmişti.³⁶⁰

XIV. yüzyılın ortalarında, Osmanlılar Doğu ve Batı Trakya’yı fethetmeye başladıkları zaman, Doğu ve Batı Kiliselerinin arası tamamen açılmıştı. Bizans’ta taht mücadeleleri ve siyasi buhran devam ederken Doğu Trakya’da meydana gelen deprem, sel baskınları ve fırtınalar nedeniyle ortaya çıkan sefalet, bulaşıcı hastalıklara ve birçok kimsenin ölümüne sebep olmuştu. Tahsil edilmekte olan ağır vergilerle birlikte bu gibi durumlar halkı fakirleştirmişti. Gelibolu Yarımadası’nda ve bu yarımadaının kuzey bölgesinde birçok yer boş ve harap hale gelmiş, sakinleri ise daha kuzeye harap olmayan yerlere doğru çekilmişlerdi. Bu nedenle Osmanlılar Rumeli’de fethettikleri yerlere sadece askeri kuvvet göndermekle kalmamışlar, aynı zamanda bu bölgelerin teşkilatı ile de ilgilenmişlerdi. Anadolu’dan buralara nüfus naklederek harap yerlerin imarı için ve köprüler, derbentler, menzil mahallerinin korunması amacıyla yeni yeni köyler kurmak için çalışmışlar ve başarılı da olmuşlardı.³⁶¹

Şiddetli bir deprem sebebiyle şehirleri harap olan Trakya’da halk surları halen ayakta duran şehirlere kaçıp sığınmışlardı. Trakya’daki bu şehirleri ve Gelibolu’yu zapt eden ve Anadolu’dan getirdiği Türk halkını yerleştiren Süleyman Paşa, Gelibolu’yu akınlardan sonra döndüğü Rumeli’de merkez olarak görmüştü. Osmanlılar, Süleyman Paşa’nın da yaptığı gibi her yeni ucu oluşması ile birlikte, Anadolu’dan muhacirler

³⁵⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., ss.136-137.

³⁵⁹ İnalçık, (1993), a.g.m., s.11.

³⁶⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., ss.156-157.

³⁶¹ M.Münir Aktepe, (1953), XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair, *Türkiyat Mecmuası*, C.X, İstanbul: ss.299-300.

özellikle de savaşçı yörük grupları sevketmiş ve uç bölgelerinin daha ileriye gitmesiyle geride kalan eski uç merkezleri, kalabalık medeni Türk şehirleri olarak yükselmişti.³⁶²

Rumeli'nin bu şartları, büyük ölçüde topraksız kitlelerin Anadolu'dan Rumeli'ye göçünü temin ederken göç hareketlerinin de fütuhâtı adeta zorladığını söyleyen Şentürk, fetihlerin ise yalnız kılıç zoru ile değil, genellikle “*istimalet*” denilen uzlaştırmacı bir siyaset takip edilerek gerçekleştirildiğini belirtmektedir.³⁶³ İncalcık'ın belirttiğine göre de Süleyman Paşa idaresindeki Osmanlılar, Rumeli'de ilk fetihlerini yaparlarken yerli halka “*istimâlet*” vermişlerdi. Bu demek oluyor ki kendilerine meylettirecek şekilde davranmışlar, uçlarda gazâ akınları sürerken kendi himayesine girmiş zimmîleri, özellikle köylü halkı himayeye ve kendi tarafına kazanmaya çalışmışlardı.³⁶⁴

Ortaylı'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu bir Balkan İmparatorluğu olarak doğmuş ve gelişmiştir.³⁶⁵ İstanbul'u fethetmeden ve Anadolu'nun tamamında birliği sağlamadan önce Balkanlar'a yerleşmeye başlayan Osmanlı,³⁶⁶ bir Asya devleti olmadan önce bir Avrupa gücü haline gelmiştir.³⁶⁷

Osmanlı veliahdı Süleyman Paşa, küçük bir ordu ile Çanakkale Boğazı'nı aşırp Avrupa'ya ayak basmış ve XIV. yüzyıl sonunda Sava ve Tuna Nehri'nin aşağı kısmı yarımada'daki Osmanlı sınırı olmuştur. Balkanlar'da birçok şehir İstanbul'un fethinden çok önce Osmanlı egemenliğine girmiştir. Daha Anadolu'nun birçok bölgesi ele geçirilmediği halde, I.Murat, ağırlığı Balkanlar'a kaydırmış ve onun ilk yıllarından itibaren Osmanlılar, bir ayağı Anadolu'ya bir ayağı Balkanlar'a basan bir devlet olmuştur. Kienitz'e göre, Süleyman Paşa'nın Bursa'ya götürülmeyerek fethettiği Çanakkale topraklarına defnedilmesi, Osmanlıların buralardan çıkmak istemeyişlerini gösteren manidar bir davranıştır.³⁶⁸

1357'de ölen Süleyman Paşa ile ilgili İncalcık'ın değindiği bir rivayete göre, ölüm döşegindeki Süleyman, Rumeli'nin terk edilmesi gibi bir olasılığın önüne geçmek için

³⁶² İncalcık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., ss.768-769.

³⁶³ M.Hüdaî Şentürk, (1993), Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri, *Belleten*, C: LVII, Sayı:218, Ankara: s.93.

³⁶⁴ İncalcık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.769.

³⁶⁵ Ortaylı, (2007), a.g.e., s.50.

³⁶⁶ Mustafa Balbay, (2003), *Balkanlar*, 3.Baskı, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul: s.9.

³⁶⁷ Cahen, a.g.e., s.174.

³⁶⁸ Kienitz, a.g.e., ss.19,157-158.

Bolayır'a gömülmek istediğini ve yerinin belli olmamasını vasiyet etmiştir. Süleyman Paşa ölümünden önce 1352'de askerlerini Çimbi Kalesi'ne yerleştirmiştir. 1354'te Gelibolu'nun fethinden sonra halk Karesi'den Rumeli'ye geçip yerleşmeye, köyler kurmaya başlamış, gerçekte ise Trakya'da yerleşme daha çok Bolayır fethi sonucu mümkün olmuştur. Balkanlar'ın fâtihi Gazi Hüdavendigâr lakabını kazanan I Murat da 1361'de Edirne'yi fethetmiştir.³⁶⁹

Balkanlar'dan Sırp, Bulgar ve Macarların, Gelibolu Yarımadası'ndan ise Bizans ve Venediklilerin ittifak halinde ve müştereken taarruz ihtimaline karşı acilen Anadolu'dan Rumeli'ye sürgün yolu ile nüfus geçirerek bilinçli ve sistemli bir iskân siyaseti uygulanmaya başlanmıştır.³⁷⁰

15. yüzyılın başında Beyazıt'ın Ankara yakınlarında Timur kuvvetlerine yenilmesiyle Anadolu'da sadece ordusu değil, devleti de parçalanmış ancak bu bozgun Balkanlar'daki Hristiyan tebaa üzerinde hiçbir tepki yaratmamış, düzen devam ederek Osmanlı yönetimine bağlı kalmıştır.³⁷¹ Kietnitz de Balkan Yarımadası'nda güçlenen Osmanlı hâkimiyetinin Timur karşısında alınan yenilgi sebebiyle en ufak bir sarsıntı dahi geçirmedini belirtmektedir.³⁷²

Türklerin Balkanlar'la ilk temasları Karadeniz'in kuzeyinden yarımada'ya gelen Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Kuman Türk boyları ile olmuş ise de kalıcı ilişkiler 13. yüzyıldan itibaren bölgeye Anadolu'dan gelen Osmanlı Türkleri ile sağlanmıştır.³⁷³ Balkan topraklarına ayak basan Osmanlı hem Karadeniz'in kuzeyini takip ederek gelen Avar, Uz, Peçenek ve Kumanların bakiyeleri hem de Anadolu'dan gelmiş olan Anadolu Selçuklu Türklerinin varlığı sebebiyle kendi ırkdaşlarından oluşan topluluklarla karşılaşmıştır.³⁷⁴

Macar asıllı Arpad hanedanına 300 yıldan fazla hizmet eden Transilvanya'daki Müslüman toplumunun ağır baskılarla XIV. yüzyılın sonuna kadar Hristiyanlaştırılmaları sonucu tarihe karışmış olduğunu söyleyen Gemil, Dobruca'daki Müslüman toplumunun asla yok olmadığını belirtmektedir. XIV. yüzyılın sonlarında bu bölgeye gelen ilk

³⁶⁹ İnalçık, (2012), a.g.e., ss.21, 95,97,102,105,107.

³⁷⁰ Şentürk, a.g.m., s.91.

³⁷¹ Sander, a.g.e., ss. 63-64.

³⁷² Kienitz a.g.e., s.166.

³⁷³ İbrahimgil, a.g.e., s.191.

³⁷⁴ Emgili, a.g.e., s.64.

Osmanlı askerleri yerli ve oldukça sağlam Müslüman toplulukları ile karşılaşmışlar ve belki de bundan dolayı bu bölgelerde Osmanlı fethi oldukça kolay gerçekleşmiştir.³⁷⁵

Osmanlıların Balkanlar'da genişlemesini sadece askeri yeteneklerine bağlamanın çok eksik olacağını söyleyen Sander de devletin, egemenliği altındaki halkların din ve toplumsal yaşamlarına karışmamasının, “cizye” adı altında az bir vergi alınmasının, keyfi muamelenin yapılmamasının, Bizans'ın bozuk yönetimin yerine can ve mal güvenliğinin sağlanmasının bu başarılı genişlemeyi etkilediğini belirtmektedir. Özellikle Ortodoks halkın Katolik baskısına karşı Osmanlı yönetimini bir kurtuluş olarak görmesinin yanı sıra, Balkanlar'a yüzyıllar önce gelmiş ve sonradan Hristiyanlaşmış, bazıları hala Türkçe konuşan, Türkler ile aynı ırktan olan Peçenekler, Gagavuzlar, Kumanlar, Vardar Türkleri gibi kavimlerin varlığı da özümleme sürecine yardımcı olmuşlardır.³⁷⁶

XIII ve XIV. yüzyıllarda Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması sonucu ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumsal kargaşa, yolsuzluk, anarşi olaylarının yaşanması, baskı ve yağmalara maruz kalınması, Rum ve Latin kiliseleri arasındaki mücadele Osmanlı idaresinin benimsenmesine vesile olmuş, Osmanlı bir kurtarıcı olarak görülmüştür. İzeti de İslam'ın ve Osmanlı idaresinin kabul edilmesinde yer yer asimile olmuş ise de bölgede bulunan Osmanlı öncesi Türk varlığının önemli rolü olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak da İslam'ın ve Osmanlı idaresinin Balkan halkları tarafından toplu olarak benimsenmesinde Bogomilizm ve bu hareketin yapısındaki mistik anlayış ile Osmanlı öncesi bölgeye yayılan dervişlerin ve tasavvufî İslâm anlayışının önemli ölçüde etkisinin de olduğunu altını çizmektedir. İzeti'ye göre Balkanlar, Osmanlı ordusu tarafından askeri açıdan fethedilmeden önce, boş tenha yerlere yerleşmiş, İslamı anlatan, adaletsizlik pençesi altında yaşayan topluluklara alternatif bir hoşgörü anlayışı sunan seyyah dervişler tarafından bir anlamda fethedilmişti.³⁷⁷

Barkan'ın verdiği bilgiye göre, asayişin ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi gereken bir derbend yerinde zaviyeyi tesis etmiş ve köy oluşturmuş olan Bektaşî şeyhleri, aynı zamanda hizmetleri takdir edilen jandarmalar, dağ başlarında emniyeti sağlayabilecek tabiatta insanlardı. Devlet tarafından çoğunlukla seyahat ve

³⁷⁵ Gemil, a.g.m.. s.48.

³⁷⁶ Sander, a.g.e., s.63.

³⁷⁷ İzeti, a.g.m., ss.188, 196-198, 200, 205.

mübadele işleri için tehlikeli kabul edilen yerlerde kurulmalarının teşvik edilmesi sebebiyle zaviyeler dağlarda, korkunç boğazlarda kurulan sığınaklara, barınaklara, jandarma karakollarına benzemektedirler. Barkan, bu dervişlerin toprak açıp bağ ve bahçe, iyi cins meyve ağaçları, gül bahçeleri yetiştiren mahir bahçıvanlar olmalarının yanı sıra, değirmen inşa eden, kuyu kazıp su çıkaran, araziye sulamasını bilen muktedir mühendisler de olduklarını belirtmektedir.³⁷⁸

Balkanlar'a iskân, özellikle XIV. yüzyılda kütle halinde yerleşmeye dönüşmüş, Timur istilasını Anadolu'dan Balkanlar'a büyük bir göç dalgasına sebep olmuş, bundan sonra Osmanlılar Balkanlar'ı gerçek yurtları saymış ve Edirne devletin payitahtı olmuştur. İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'de kurulduktan sonra Anadolu'yu da içine aldığı iddiasının büyük bir hakikat payı taşıdığını belirtmektedir. Göçler sonucunda, Trakya, Doğu Bulgaristan, Meriç Vadisi, Dobruca, kuvvetle Türkleşmiş, tahrir defterlerine göre yapılan incelemeler, XVI. yüzyılda bu bölgelerin nüfusunun çoğunlukla Türklerden oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yerleşmelerde devletin uyguladığı iskân usulünün yanı sıra, Orhan Gazi zamanından beri süren kendiliğinden göçler de önemlidir. Pamuk ve pirinç ziraatı Türklerle Balkanlar'a girmiş ve yayılmış,³⁷⁹ göç edenler ziraat ve küçük el sanatları ile meşgul olmuş, hatta Balkanlar'da bulunmayan bazı meyveleri bile getirip yetiştirmişlerdir.³⁸⁰

Braudel da XV- XVI. yüzyıllarda Türklerle birlikte gelen yeniliklerin başında pirinç, susam ve pamuk üretimini saymaktadır.³⁸¹ Türk göçmenleri çoğunlukla duruma göre çeşitli Türk adları alan müstakil köyler kurmuşlar ve genellikle köylerde ve şehirlerde Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler yerli Hristiyan halkla karışmamışlardır.³⁸²

Osmanlıların Rumeli hareketi başlarda Aydın, Saruhan ve Karesi beyliklerinin Rumeli'ye çapul için yaptıkları akınlar gibi olacağı zannedilmiş ancak Trakya'nın işgali bu zannı boşa çıkarıp yerleşmek için geldiğini göstermiştir. Ayrıca II. Çirmen Muharebesi'nden sonra Makedonya'nın ele geçirilmesi, bu yerleşme siyasetinin kesin

³⁷⁸ Ömer Lütfi Barkan (t.y.), *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayın Dağıtım, İstanbul: ss.32,41-42.

³⁷⁹ İncalcık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.770.

³⁸⁰ Şentürk, a.g.m., s.97.

³⁸¹ Fernand Braudel, (1994), *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2*, Mehmet Ali K. (Çev), Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 2.Yayınlanış, İmge Kitabevi Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul: s.150.

³⁸² İncalcık, (2001), *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.md., s.770.

olduğunu göstermiş ve Kosova Meydan Muharebesi, Türklerin Rumeli’de kalmak için Sırpı sındığı ve Çirmen savaşlarından sonra kazandıkları üçüncü büyük savaş olmuştur.³⁸³

Sıradan bir işgal ve istila olmaktan öte yerleşme ve vatan edinme amacı taşıyan Osmanlıların Balkanlar’ı iskânında, Batı Ucuna yığılan göçebe yörükler yarımada yeni fethedilen yerlere yerleştirilerek buraları yurt edinmeleri sağlanmıştır.³⁸⁴ Osmanlı Devleti’nin fethedilen yerlere memleket dâhilinden bir kısım halkı getirerek kasaba ve köylere dağıtmak ya da henüz iskân edilmemiş bölgeleri sürgün yoluyla şenlendirmek, yeni iskân sahaları, köyler, kasabalar ve şehirler kurmak geleneği Selçuklulardan gelmiş bir usüldü.³⁸⁵

Balkanlar’da Türk nüfusunun yoğun bir şekilde yerleştiği bölgeler Trakya, Meriç Vadisi, Doğu Bulgaristan ve birbiri ardından uc bölgeleri olmuş, ilk başlarda uclara göçebe halk gönderilmiştir. 15. yüzyıla ait tahrir defterlerinden edinilen bilgiye göre, gelen Türkler genellikle yeni köyler kurmuş, şehir ve kasabalarda da ayrı mahalleler oluşturmuştur. Yeni kurulan Müslüman köylerin çekirdeğini ise Ahîlerin ve dervişlerin zâviyeleri veya uc gâzi önderlerinin çiftlikleri oluşturmuştur.³⁸⁶

Gelibolu’nun fethinden sonra ilk göçmen grubu 1356-1357 yıllarında Süleyman Paşa zamanında Karesi vilayetinden Gelibolu Yarımadası’na iskân edilmiştir. 1.Murad döneminde ise Lala Şahin Paşa’nın Kavala, Drama, Serez ve Karaferya dolaylarını almasını takiben 1374-1375 yıllarında Saruhan’daki göçer yörükler Serez tarafına getirilmiştir. Yıldırım Bayezid zamanında da Saruhan ilinin göçer halkı, o zaman var olan tuz yasağına uymadıkları gerekçesiyle Filibe yöresine gönderilmişlerdir.³⁸⁷ Kırım’da iktidar mücadelesini kaybeden Aktav, akraba ve kabilesi ile birlikte Tuna Nehri’ni geçerek I.Bayezid’e iltica etmiş ve bunun üzerine kışlak ve yaylak tayin edilerek Filipe tarafına yerleştirilmiştir. Bundan sonra kendisine tabi olan aile ve aşireti ise Aktav Tatarı olarak anılmıştır.³⁸⁸

³⁸³ Uzunçarşılı, a.g.e., ss.173,257.

³⁸⁴ Altunan, a.g.t., s.39.

³⁸⁵ Şentürk, a.g.m., s.91.

³⁸⁶ İnalçık, (2011), a.g.m.,s.2.

³⁸⁷ Aktepe, a.g.m., ss.300-301.

³⁸⁸ Cengiz Orhonlu, (1987), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul: s.103.

Rumeli'ye yapılan bu tehcir ve iskân faaliyeti Yıldırım Bayezid'den sonra da devam etmiş, Çelebi Mehmet İskilip'deki Tatarları, Filibe yöresine, Fatih S.Mehmed devrinin veziri Gedik Ahmet Paşa da İsfendiyar oğlu İsmail beyi bütün cemaati ile birlikte 1458 yılında Filibe yöresine iskân etmiştir.³⁸⁹ Çelebi Mehmet, İskilip'ten geçerken beyleri sefer hizmetine gelmeyen ve kulluk arz etmeyen, ileride bağımsızlık davasında bulunup karışıklık çıkarmasından korkulabilecek, kalabalık gruplar halinde yaşayan Tatarların 1418'de Rumeli'ye sürülmesini uygun görmesiyle Minnet bey, aşireti ile birlikte, Filibe yöresine, Konuş Hisarına sürülmüştür. Bu suretle Filibe yakınlarında Tatarpazarı denilen kasaba kurulmuş³⁹⁰ ve Tatarların göçü daha sonraki senelerde de devam etmiştir.³⁹¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde nakil ve iskân sık sık sürgün usulü ile yapılmış, aşiretler Rumeli'ye geçirildiği gibi karşı yönden Rumeli'den Anadolu topraklarına da insan toplulukları nakledilmiştir.³⁹²

Bu göçler dışında, XV ve XVI. yüzyıl boyunca Türkler, kendi arzuları veya hükümetin zorlamasıyla ferdi olarak veya gruplar halinde Rumeli'ye geçerek çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Bu yüzyıllara ait tahrir defterlerinde yer alan köy isimleri, bize Anadolu'nun nerelerinden geldiklerini ve hangi beyliklere mensup Türk oymak, boy ve aşiretlerinin Rumeli'ye geçmiş olduğunu göstermesinin yanında bunların nasıl bir sistem dâhilinde iskân edildiklerini açıklaması bakımından da önem taşımaktadır. Kayıtlar incelendiğinde her nahiye veya kazaya, bir boy veya beyliğe, oymağa mensup birliklerin yerleştirildiği ve kendi adlarına köylerin oluşturulduğu görülmektedir.³⁹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrinde, Anadolu'daki aşiret reisleri ve toprak sahibi olarak önemli siyasi ve toplumsal mevki sahibi beyler çeşitli sebeplerle Rumeli'ye sürülmüştür. Bu, merkezi devlet otoritesinin kuvvetlendirilmesi konusunda sistemli bir şekilde kullanılmış önemli bir idarecilik geleneğidir. Göç ettirilmiş beylere Rumeli'de dirlik ve görev verilerek bir yandan Balkan memleketlerinde askeri ve idari kadrolar emniyetli unsurlarla takviye edilmiş bir yandan da beyler Anadolu'da zararlı siyasi eylemlerde bulunmaya uygun aşiret çevresinden ve aile yurtlarından alınıp, yabancı

³⁸⁹ Aktepe, a.g.m., s.301.

³⁹⁰ Ömer Lütfi Barkan, (1953), Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı:1-4, İstanbul: ss.210-211.

³⁹¹ Aktepe, a.g.m., s.303.

³⁹² Orhonlu, a.g.e., s.104.

³⁹³ Aktepe, a.g.m., ss.301,304.

bir bölgede düşman karşısına konularak Osmanoğulları'na daha fazla bağlı hale getirilmişlerdir. Anadolu'daki köklerinden koparılan beylerin hudut boylarında Osmanoğulları hizmetinde önemli görevlere tayin edilmeleri ve eski bazı soy ve toprak asaleti sınıfların sürülmeleriyle kendilerine tamamen yabancı bir çevre içerisinde kısa bir sürede tasfiyeleri sağlanmış ve dolayısıyla siyasi birliğin tesisi kolayca mümkün olmuştur.³⁹⁴

Osmanlılar yeni fethettikleri yerlerdeki boş alanlarda yeni köyler kurarak buraları toplumsal bakımdan kalkındırmaya çalışmışlar, bu topraklar mülk, vakıf veya ıktâ şeklinde tımar ve zeamet erbabından itibaren hükümdarlara kadar pek çok kimseye paylaştırılmış ve bu toprakların imarı, devletin görevleri arasında birinci sırada yerini almıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda ve Anadolu Selçukluları'nda var olan usule uygun olarak Osmanlılar da Rumeli'de fethettikleri yerlerin önemli bir kısmını Uc beylerine yani fatihlerine temlik ederek onlara geniş yetkiler vermişlerdir. Sınır boyunda devamlı mücadele halindeki bu tür arazi sahibi ümerâ ve Uc beylerinin de kendilerine verilen toprağın düşman eline geçmemesi için tüm gayretlerini sarfedeceklerine ve koruyacaklarına da şüphe yoktur.³⁹⁵

Anadolu'dan yapılan halk sürgünlerinde iskânlar sadece batıya doğru uzanan büyük tarihi yollar ve vadiler yönünde değil, kuzeyde Tuna sınırlarını tutmak ve Kırım'la güvenli bir münasebet alanı oluşturmak için doğu ve kuzey Bulgaristan'da da yapılmıştır. Yörüklerin büyük bir kısmı bu bölgede bulunduğu gibi birçok Türk çiftçisi de buralara sürgün olarak yerleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu kurulurken yabancı bölgelere yerleşmek zorunda bırakılan muhacirlere yeni muhitlerinin şartlarına alışmaları, sürüldükleri yerlerde kökleşmeleri, gelişmeleri için bir süreliğine bazı vergi muafiyetleri ve indirimleri gibi imtiyazlar tanınmıştır.³⁹⁶

Yeni fethedilen topraklardan büyük bir kısmı, aralarında diğer ülkelerden ve Anadolu'dan gelmiş “*garibler ve garib-yiğitler*” in de bulunduğu, “*gazi, alp, alp-eren*” diye adlandırılan atlı ve yaya olarak gazaya katılanlara dağıtılmıştır.³⁹⁷ Barkan, Rumeli'de sınır boylarına yerleştirilen beylere temlik edilen arazinin muafiyetler ve

³⁹⁴ Barkan, (1953), a.g.m., s.214.

³⁹⁵ Aktepe, a.g.m., s.308.

³⁹⁶ Barkan, (1953), a.g.m., ss.225-226.

³⁹⁷ Şentürk, a.g.m., s.96.

imtiyazlar ile verilmiş olmasında, kendilerinde oraların iskânı ile ilgili bir gayret uyandırmak amacının da var olduğunu söylemektedir.³⁹⁸

Anadolu'dan Rumeli'ye yapılan tehcir ve iskânlar arasında, yeni fethedilen memleketlerin iskânı için insana olan ihtiyaçtan daha çok, bazı heteredoks unsurların anavatanda siyasi veya dini bir sıkıntı çıkarmalarından korkulmaları nedeniyle siyasi amaçlarla da yapılanlar bulunmaktadır. Barkan, bunlar arasından en önemlisi olarak II. Bayezid (1502) zamanında Teke ve Hamit taraflarından bir kısım Kızılbaş Türkmenlerin Mora Yarımadası'na, Mudon ve Koron taraflarına yapılan sürgünlerini örnek olarak göstermektedir. Ayrıca Şah İsmail'in Türkmenler arasında yaptığı propaganda faaliyeti ile bazılarını kendi tarafına çekmiş bulunmasının hükümet makamlarını bu konuda bazı tedbirler almaya mecbur ettiğini de eklemektedir.³⁹⁹ II. Bayezid döneminde, isyan ve çeşitli karışıklıklar nedeniyle Tekeli ahalisinden bazı şii ve alevi Türkmenlerin, yukarıda bahsi geçen bölgelere sürüldükleri ve hatta Bektaşiliğin Arnavutluk'a kadar yayılmasında da büyük rol oynadıkları bilinmektedir.⁴⁰⁰

Bu tür sürgünlerle hem Anadolu'daki bazı kabile ve aşiretlerin sebep oldukları sosyal ve ekonomik çatışmalar önlenmiş hem de XVII. yüzyıla kadar devam eden bu siyasetle Rumeli'de yoğun bir Müslüman Türk kitlesi oluşturulmuştur. Balkanlar'da bu şekilde göçüp yerleşmiş Müslüman Türk unsurlar, sonradan Evlâd-ı Fatihân adı verilen Rumeli Yörük ve müsellemlerini oluşturmuşlardır. Sürgün ve iskân politikasının uygulanmasında, diğer halk kitlelerine göre daha uygun olan, yaşamış oldukları hayat tarzı sebebiyle göçmeye alışık olan ve yerleşik halka nazaran cengâverlik karakterlerini daha iyi koruyan konar-göçerler önemli rol oynamışlardır. Askeri bir kuvvet olan yörük, müsellemler, ellici... vb. askeri sınıflar halinde, orduları takviye eden birer savaşçı olarak da istihdam edilmişler, ilk dönemlerin fütihat savaşlarında ve orduların dayanak merkezlerini oluşturmada önemli roller oynamışlardır.⁴⁰¹ Anadolu'da etnik bir kavramı ifade eden yörük kelimesi, Rumeli'de ordu hizmetinde kullanılan askeri bir teşkilatı ifade eder olmuş ve Rumeli'deki Yörük cemaatleri “Evlâd- ı Fâtihan” adında bir teşkilat

³⁹⁸ Ömer Lütfi Barkan, (1942), Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin, Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:2, s.359.

³⁹⁹ Barkan, (1953), a.g.m., s.228.

⁴⁰⁰ Yusuf Halaçoğlu, (2014), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: s.5.

⁴⁰¹ Şentürk, a.g.m., ss.100,103-104.

altında toplanmış, bu tabir sonradan yayılarak Rumeli'deki bütün Yörük gruplarına isim olmuştur.⁴⁰²

Barkan'a göre, Rumeli'nin Türkler tarafından iskânında bahsi geçen sürgün usulleriyle yapılmış zorunlu tehcir ve iskânın yanı sıra, bol, ucuz ve bereketli toprak bulabilmek amacıyla kendiliğinden göç eden, askerlik vb. görevlerle gidip, sınır boylarında yerleşip kalan Anadolu halkının ve dağ başlarında yer bulup, toprağı açıp işleyen dervişlerin kısacası yeni fethedilen yerlere doğru olan insan akınının da payı olmuştur.⁴⁰³ İnalçık ise Rumeli'ye fetih sırasındaki göçlerin büyük kısmını kendiliğinden akın eden nüfusun değil de devlet tarafından zorla sürülen (genellikle göçebe) unsurların oluşturduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁴

XVI. yüzyıl başlarında Doğu Balkanlar'daki Müslüman çoğunluk, Anadolu'dan XIV ve XV. yüzyıllarda kitle hâlinde gelen sürekli bir göçün sonucu oluşmuştur. Fethedilen bölgeleri ve anayolları güvenlik altına almak, uc'larda akıncı kuvvetleri sağlamak, Anadolu'da karışıklık çıkaran ve köylüyü zarara sokan hayvan yetiştirici göçebeleri Rumeli hudut boylarına göndermek gibi siyaset takip eden Osmanlı Devleti, özellikle göçebe grupları zorla Anadolu'dan Rumeli'ye geçirip stratejik yollar boyunca belli bölgelere yerleştirmiştir. Sebep her ne olursa olsun, devlet Rumeli'yi Türkleştirmede öncü bir rol oynamıştır. Fakat bunun yanı sıra, özellikle XIV. yüzyılda Rumeli'nin zengin topraklarında yerleşmek amacıyla Anadolu'dan kendiliğinden büyük bir göç hareketi yaşanmış ve bu göçe katılanlar, çoğunlukla Moğol baskısı nedeniyle Batı Anadolu'ya gelerek yığılma meydana getiren Türkmen boyları olmuştur. XIV. yüzyıl sonlarına doğru, özellikle Timur'un Anadolu seferlerinden sonra yeni otlaklar aramak zorunda kalan göçebeler için çekici bir alan olan Balkanlar'ın Istranca dağları, Balkan dağ silsilesi, Deli-Orman ve Dobruca-Kırı yörük grupların gelip yerleştikleri yerler olmuştur. Vize'den Tuna'ya, Trakya'dan Selânik bölgesine kadar yayılmış olan bu yoğun Yörük grupları arşiv kayıtlarına göre saptanmıştır. Osmanlı Devleti bu Yörüklerin büyük bir çoğunluğunu askeri hizmetler için örgütlemiştir. 1530 yılına doğru Rumeli'de 50 bin

⁴⁰² Orhonlu, a.g.e., ss.105,107.

⁴⁰³ Barkan, (1953), a.g.m., s.230.

⁴⁰⁴ Halil İnalçık, (1996), *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, 2.Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul: s.150.

aile olarak sayılan Yörüklerin 35 bini devlet tarafından askeri ocaklar halinde örgütlenmiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ İnalçık,(1993), a.g.m., ss.19-20.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ MEVCUT DURUM

2.1. ŞARK MESELESİ'NİN BİR HEDEFİ VE SONUCU OLARAK BALKAN SORUNU

Doğu Sorunu'nun eski adı ile Şark Meselesi'nin (Eastern Question) fikri temelleri, Türklerin Anadolu'ya ayak basmalarına ve daha sonrasında Osmanlıların Rumeli'ye geçip Balkanlar'da hâkimiyet kurmalarına kadar uzanmaktadır. Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında Orta ve Batı Avrupa devletleri arasında yapılan diplomasi müzakerelerinde, Yakın Doğu ile ilgili siyasi işlere “*Şark Meselesi*” denmesi ise adet haline gelmişti.⁴⁰⁶

Temelleri 11. yüzyıla kadar dayanan Doğu Sorunu, daha sonraki zamanlarda Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupalı devletlerin siyasi ilişkilerinin tümü için yaptıkları tanımlama haline gelmişti. Şark Meselesi'nin esasını, üç yüz yıldan beri devam eden yenilgiler nedeniyle parçalanmakta olan imparatorluğun yok olma olasılığı ve Balkan milletlerinde bağımsızlık ülküsünün canlanması karşısında bazı devletlerin özellikle Rusya, Avusturya ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha fazla pay kapma istekleri ve çıkar kaygıları oluşturmaktaydı.⁴⁰⁷

19. yüzyıl sonlarına kadar Avustralya ve Afrika da dâhil olmak üzere sömürgeci devletler tarafından paylaşılan dünyada, 20. yüzyılda paylaşım konusunda sona gelindiğinden yeni sömürge bulma imkânı kalmamıştı. Oysa 20. yüzyılın başlarında dahi Osmanlı İmparatorluğu, çok geniş topraklara sahip oluşu, Avrupa'ya yakınlığı ve ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu sebebiyle Büyük Güçlerin ilgi alanı içerisindeydi. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun bu devletlerin dolayısıyla emperyalizmin bu şekilde ilgi alanına girmesi 19. yüzyılın başlarında yeni bir aşamaya gelen “*Doğu Sorunu*” ile ortaya çıkmıştı. Bu yüzyılın ilk yarısından itibaren sistematik olarak yürürlüğe konan bu proje ile Osmanlı İmparatorluğu'nun öncelikle Balkanlar'daki egemenliğine son verilerek yavaş yavaş ortadan kaldırılması öngörülmüştü.⁴⁰⁸

Polonya ve Venedik'i aralarında uzlaşarak paylaşan Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti'nin topraklarını da paylaşabilecekleri inancı, Napolyon'un Mısır'a çıkışını

⁴⁰⁶ Fahri Yetim, (2011), Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:25, Konya: s.287.

⁴⁰⁷ Atilla Güler, (2017), *Balkanlara Hüzünlü Veda, Balkan Harbi, 1912-1913*, 3.Baskı, Alibi Yayıncılık, Ankara: ss.32,128.

⁴⁰⁸ Yetim, a.g.m., s.287.

takiben Avrupa'nın gündemine oturmuş olmasına rağmen bunun basit bir paylaşım olamayacağı kısa sürede fark edilmişti. Zor olmasının nedeni, Boğazlar'a ve İstanbul'a kimin sahip olacağı konusunda bir uzlaşmanın sağlanamamış olmasıydı. Paylaşma konusundaki güçlükten dolayı Batılılar bu durumu “*Doğu Sorunu*” (Şark Meselesi) olarak tanımlamışlardı.⁴⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan vilayetlerinin denetimini kaybetmesi durumunda ortaya çıkacak iktidar boşluğunun olası sonuçlarını tanımlayan çok gözde Şark Meselesi terimi, 1876'da William Gladstone'un “*Bulgar Dehşetleri ve Şark Meselesi*” adlı broşüründe kullanmasıyla ün kazanmış ve 19. yüzyılın son yirmi-otuz yıllarında çok kullanılmıştı.⁴¹⁰

19. yüzyıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli alanları, Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus mücadelesi, Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya mücadelesi, Mısır üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi, Osmanlı'nın Orta Doğu toprakları üzerinde Alman-İngiliz mücadelesi gibi büyük güçler arasındaki mücadelelere sahne olmuştu.⁴¹¹

Büyük Devletler, Doğu Sorunu kapsamında Osmanlı'yı parçalamak için Balkanlı milletleri desteklemişler,⁴¹² başta Balkanlar'da olmak üzere “*Doğu Sorunu*” kavramını ve bunun getirdiği politik sonuçları Osmanlı Devleti'nin her yerinde görmek mümkün olmuştu. Osmanlı Devleti'ni yıkılma noktasına getiren olayların temelinde Doğu Sorunu yatmaktaydı. Avrupa'yı oldukça meşgul eden ve tarihi kökenleri çok eskilere dayanan Doğu Sorunu'nun 1071-1683 tarihleri arasındaki 1.kısımında Avrupa savunmada iken Türkler taarruz halinde olmuş ve 1683 tarihindeki Viyana yenilgisiyle ilk safha sona ermişti. Türklerin savunmada, Avrupa'nın ise taarruzda olduğu ve 1920 yıllarına kadar devam eden bu dönemde ise Şark Meselesi'nin 2. safhası başlamıştı. 2. safhanın hedefleri ise:

- Balkanlar'daki Hristiyan milletleri Osmanlı egemenliğinden kurtarmak için Hristiyan toplumları isyana teşvik etmek, önce muhtariyetlerini sonra bağımsızlıklarını sağlamak,

⁴⁰⁹ Kutlu, a.g.e. ,s.45.

⁴¹⁰ Erickson, a.g.e., s.49.

⁴¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s.51.

⁴¹² Halûk Harun Duman, (2005), *Balkanlara Veda- Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı(1912-1913)-*, Duyap Yayıncılık, İstanbul: s.30.

- Birinci maddede ki hususların gerçekleşmemesi durumunda Hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Osmanlı Devleti nezdinde müdahalelerde bulunmak,
- Türkleri Balkanlar'dan tamamıyla atmak,
- İstanbul'u Türklerden geri almak,
- Osmanlı Devleti'ne Asya toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan azınlıklar lehine reformlar yaptırmak, onlar için muhtariyet elde etmek ya da mümkünse bağımsızlık elde etmelerini sağlamak,
- Anadolu'yu paylaşarak Türkleri Anadolu'dan çıkarmak olmuştur.

Buradan da anlaşılacağı üzere Balkan Sorunu, Şark Meselesi'nin bir hedefi ve bu politik düşüncenin bir sonucuydu.⁴¹³

Viyana bozgunundan sonra Türkleri Avrupa'dan atmak isteyen Avrupalılar, “*Mukaddes İttifak*” diye adlandırılan bir koalisyon kurmuşlar ve bu ittifaka Papa tarafından “*Türklere karşı 14.Haçlı Seferi*” adı verilmişti.⁴¹⁴ 1684'te Venedik, Polonya (Lehistan) ve Avusturya temsilcilerinin bir araya gelmesi ve Papanın desteğiyle kurulan “*Kutsal Birlik*”, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarının bölünmesi ile ilgili planlar hazırlamıştı.⁴¹⁵ Bir süredir savaş halinde olan Rusya ve Polonya arasında ateşkes yapılarak Rusların da Kutsal İttifak içinde yer alması sağlanmıştı.⁴¹⁶

Balkanlar'da çok uzun geçmişe dayanan çıkarları olan Avusturya-Macaristan, Rusya ve İngiltere'nin Doğu Sorunu'nun olumsuz sonuçlanması halinde kazanacak veya kaybedecek çok şeyleri vardı. 1683'teki başarısız İkinci Viyana Kuşatması'na kadar Avrupa'da en yüksek noktasına gelen Osmanlı, 1699'da Karlofça Antlaşması uyarınca Macaristan'ı Habsburg İmparatorluğu'na bırakmış ve fiili olarak gerilemeye başlamıştı.⁴¹⁷ Bu Antlaşma'ya göre, Avusturya Transilvanya dâhil, Temeşvar Banat'ı hariç olmak üzere tarihi Macaristan'ı geri almıştı. Podolya Polonya'ya geri verilmiş, sınır Dinyester Nehri ile çizilmişti. Venedik ise Dalmaçya kıyılarını ve 1715'te kaybedeceği

⁴¹³ Veli Yılmaz, (1998), *Siyasi Tarih*, (Seri No.: 2), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: ss. 154-155.

⁴¹⁴ Kocabaş, a.g.e., s.39.

⁴¹⁵ Alan Palmer, (1995), *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 5.Baskı, Belkıs Ç.D.(Çev), Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul: s.33.

⁴¹⁶ Çağrı Erhan, (2015), *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel Rekabeti*, Erhan, Çağrı ve Yakut, Esra (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: s:60

⁴¹⁷ Erickson, a.g.e., ss.49-50.

Mora'yı işgal etmişti.⁴¹⁸ 1718'de Pasarofça Antlaşması'nın imzalanması ile de Venedik Mora'yı terk etmeyi kabul etmişti.⁴¹⁹ Rusya, 1700'de İstanbul'da imzalanan antlaşmayla Azak Kalesi'ni alırken İstanbul'da bir elçi bulundurması da kabul edilmişti.⁴²⁰

1699'da Macaristan'ı yitirdikten sonra büyük bir toprak kaybetme sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, Sander'e göre Avrupa denge politikası sonucu iki yüz yıl daha yaşayabilmişti.⁴²¹ Türk tarihi açısından 1353 yılı Avrupa'da ilerlemenin başlangıcı olduğu gibi 1683 de geri çekilmenin başlangıcı olmuş ve bu geri çekilme Sakarya'da durdurulmuştu.⁴²² 18. yüzyılda ittifak halinde olan Rusya ve Avusturya, sınırlarını Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişletmiş, Rus sınırı Prut'a, Avusturya sınırı da Tuna-Sava hattına ulaşmıştı. İngiltere aktif olarak Osmanlı meseleleriyle 18. yüzyılın sonunda ilgilenmeye başlamış, Hindistan'ı aldıktan sonra dikkatini, kolonilerini ve Doğu'ya giden ticari yolları korumaya vermişti.⁴²³

Osmanlıları yenerek 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakan Ruslar, Balkanlar'da yeni çıkar alanı kazanmıştı. Karadeniz'de liman ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret imtiyazı elde etmenin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Ortodoks Hristiyanların hamisi de olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda geriledikçe hem Rusya hem de Avusturya defalarca kısa vadede Balkanlar'daki istikrarı bozacak, uzun vadede ise Avrupa barışını yıkacak siyaset izlemişlerdi.⁴²⁴

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili emellerini gerçekleştirmek isteyen Avusturya ve Rusya, 1787'de adına "*Grek Projesi*" dedikleri bir ittifak antlaşması yaparak Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardı.⁴²⁵ Yunan Projesi'ndeki paylaşıma göre Rusya, Kırım'ı, Kafkasya'yı ve Karadeniz kıyısındaki bazı Osmanlı topraklarını elde ederken Avusturya'nın payına da Küçük Eflak, Sırbistan'ın bir kısmı, Bosna, Hersek, İstria, Dalmaçya düşmekteydi. Fransa ve Venedik'e de bazı topraklar vadediliyordu. Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının geri kalan kısmında Rusya'nın kontrolü altında

⁴¹⁸ Yerasimos, a.g.e., ss.51-52.

⁴¹⁹ Palmer, a.g.e., s.50.

⁴²⁰ Erhan, a.g.e., s.60.

⁴²¹ Sander, a.g.e., s.312.

⁴²² Kocabaş, a.g.e., s.38.

⁴²³ Jelavich, a.g.e., ss.210-212.

⁴²⁴ Erickson, a.g.e., s.50.

⁴²⁵ Kocabaş, a.g.e., s.41.

iki devlet oluşturulacaktı. Eflak ve Boğdan'da bir Rus prensi tarafından yönetilecek bir devlet kurulacak ve diğeri de Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan toprakları üzerinde Katerina'nın torunu Konstantin'in yönetiminde yeni bir Yunan-Bizans İmparatorluğu oluşturulacaktı.⁴²⁶

Banat, Pasarofça Antlaşması ile kaybedilirken Kırım, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı toprağı olmaktan çıkmış ve 1783'te Ruslar tarafından ilhak edilmişti. Dinyester'in kuzeyinde kalan topraklar 1792'de Yaş Antlaşması'yla, Besarabya ise 1812 Bükreş Antlaşması ile Rusya'nın eline geçmişti. Avusturya ise 1773'te Bukovina'yı ve 1815'te de Venediklilerin Dalmaçya'daki topraklarını kendi sınırlarına katmıştı.⁴²⁷

Yönetici sınıfın etkili bir idareyi sürdürecektir veya Avrupalıların 1750'den sonra girdiği modernleşme ve sanayileşmeyi yürütecek yeterliliğe sahip olmayan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda endişe verici bir şekilde dağılıyor gibi görünüyordu. Azınlık ayaklanmalarına karşı verilen tepki, askeri önlemler uygulamaktan ibaretti. 19. yüzyılın ilk yarısında Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık veya bir çeşit özerklik kazanmış, Osmanlı Kafkasya'sında da Ruslar büyük topraklar ele geçirmişlerdi. Kırım Savaşı sırasında, Ruslar karşısında İngiliz ve Fransız koalisyonuna katılan Osmanlılar, kısa bir dönem, Büyük Güçler arasına tekrar girer gibi görülmüş ise de çözülme kısa süre sonra yeniden başlamıştı. Eski müttefiklerden Fransa, 1881'de Tunus'ta bir himaye yönetimi kurmuş, İngiltere 1878'de Kıbrıs'ın, 1882'de de Mısır'ın denetimini ele geçirmiş, 1878'de Romanya'dan Besarabya'yı alan Rusya ise aynı sırada bağımsız Bulgaristan'ı kurmuştu. Avusturya Macaristan Bosna-Hersek'i işgal ederken Karadağ ve Sırbistan topraklarını biraz genişletmiş, Bulgaristan, daha sonraki yıllarda Osmanlı'nın Doğu Rumeli vilayetini ilhak etmişti.⁴²⁸

1881'de Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın bir araya gelmesiyle Üç İmparator İttifakı gözden geçirilerek bir tarafsızlık anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmada Balkanlar'ı doğrudan etkileyecek maddeler de bulunmaktaydı. İmzalayan taraflar Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesini, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesini⁴²⁹

⁴²⁶ Jelavich, a.g.e., ss.77-78.

⁴²⁷ Yerasimos, a.g.e., ss.52-53.

⁴²⁸ Erickson, a.g.e., ss.50-51.

⁴²⁹ Jelavich, a.g.e., ss.403-404.

ve Yeni Pazar Sancağı'nda ise statükonun devam ettirilmesini onaylamıştı. Ayrıca Balkanlar'da meydana gelecek her türlü yeni toprak değişikliğine üç devletin fikir alışverişinde bulunarak birlikte karar vereceği kararlaştırılmıştı. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının savaş dönemlerinde tüm donanmalara kapatılacağı da teyit edilmişti. Bunların yanı sıra, Üç İmparatorlar Birliği, geri kalan Balkan vilayetlerinin Osmanlı yönetimi altında kalması ilkesine yeniden teyit vermişti.⁴³⁰

Balkan olayları açısından önemli olan bir antlaşma da 1882'de gerçekleşen Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ı birbirine bağlayan Üçlü İttifak Antlaşması olmuştu. Berlin Kongresi'nde toprak elde edememekten dolayı memnuniyetsiz olan İtalya, Balkanlar'da nüfuz sahibi olmak istiyor ve Arnavut bölgelerinin kaderiyle yakından ilgileniyordu.⁴³¹

Boğazlar politikasının yanında buna paralel olarak yürüttüğü Balkanlar'a dair politikası da olan Rusya, Osmanlı Devleti'ni Balkanlar'dan çıkarıp bu bölgeyi ele geçirdiği takdirde, Ege Denizi ve Akdeniz'e çıkabileceği gibi Boğazlar üzerinde de bir baskı olanağı elde edebilecekti.⁴³²

Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik konumunun kendi küresel çıkarlarına uygunluğu sebebiyle imparatorluğun toprak bütünlüğünden yana politika izleyen İngiltere, bu politikasını 1878 Berlin Antlaşması sonrasında değiştirmişti.⁴³³ Rus-İngiliz rekabeti sürdüğü sürece, Kıbrıs ve Mısır'ı alma karşılığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı az çok korumuş olan İngiltere, kendi dünya imparatorluğunu tehdit eden Alman emperyalizminin güçlenmesiyle bu yeni ve büyük tehdit karşısında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı geleneksel politikasını değiştirmiş ve Rusya'ya yakınlaşmıştı. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını ve en büyük payı almayı isteyen İngiltere, Ortadoğu'da Arapları, Doğu Anadolu'da Ermenileri kışkırtmış ve küçük Balkan devletlerini Osmanlılar aleyhinde kullanmıştır.⁴³⁴

Osmanlı'nın yaşama azmine pek güvenmeyen Avrupalı devlet adamlarının hepsi de Bismarck'ın deyişiyle, "*Osmanlı bahçesinden olgun meyve koparmaya*" çok hevesli

⁴³⁰ Erickson, a.g.e., s.55.

⁴³¹ Jelavich, a.g.e., s.404.

⁴³² Armaoğlu, a.g.e., s.52.

⁴³³ Yetim, a.g.m., s.288.

⁴³⁴ Doğan Avcıoğlu, (1998), *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul: s.21.

görünüyordu.⁴³⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını koruyamayacağına hükmeden İngiltere, 1878'de Kıbrıs'a, 1882'de de Mısır'a yerleşmiş ve Rusya'ya karşı dengeleyici unsur olarak Balkanlar'da çıkan isyan hareketlerini desteklemişti. 1798'de Mısır işgalinden sonra ilişkilerin değiştiği Fransa, imparatorluk topraklarının paylaşılması konusunda İngiltere'yi örnek almış, daha önce işgal etmiş olduğu Cezayir'in ardından 1881'de de Tunus'u işgal etmişti. 18.yüzyıl başlarında Çar I.Petro'nun belirlediği sıcak denizlere inme politikası Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisine rakip konuma getirmiş ve bu politikada 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması dönüm noktası olmuş, bir süre sonra Kırım'a yerleşen Rusya, Karadeniz'in kontrolünü ele geçirmişti. 19.yüzyıl içerisinde iki ülke arasında dört büyük savaş yaşanmıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile de Doğu Sorunu kapsamında imparatorluğun paylaşılması projeleri sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki egemenliği büyük ölçüde sona ermişti. 1683 II. Viyana kuşatmasından itibaren özellikle Balkanlar üzerinde öncelik sahibi bir politika izleyen Avusturya, bu yüzden Rusya ile sık sık karşı karşıya gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki egemenliği boyunca en büyük rakiplerinden biri olan Avusturya, Osmanlı toprak bütünlüğü Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin kurulmasını önlediği ve Rusya'nın Slavlar üzerindeki etkinliğini azalttığı sürece Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması konusunda İngiltere ile anlaşmıştı.⁴³⁶

Eski emperyalist ülkeler dünyayı daha önce paylaştıkları için Alman emperyalizmi Anadolu ve Mezopotamya'ya doğru yönelmiş, istekleri Hindistan ve Mısır'a kadar uzanmış, Bağdat hattı şiddetli Alman-İngiliz mücadelesine yol açmıştı.⁴³⁷

1871'de milli birliğine kavuşan Almanya, Osmanlı Devleti için yeni bir denge unsuru olmuş, aynı yüzyılda milli birliğini kuran İtalya da diğer sömürgeci devletlerin politikalarını izleyerek Osmanlı topraklarına yönelmiş ve 1911'de Trablusgarp'ı, ardından da 12 Ada'yı işgal etmişti.⁴³⁸ Doğu Sorunu'nu oluşturan unsurlardan bir tanesinin bile barışçıl yollardan çözüme kavuşturulmadığını söyleyen Troçki, “... İyi niyet, azami gayret ve hızla hareket edilmiş olsaydı bile, Türkiye topraklarının küçüle

⁴³⁵ Palmer, a.g.e., s.267.

⁴³⁶ Yetim, a.g.m., s.288.

⁴³⁷ Avcıoğlu, a.ge. s.22.

⁴³⁸ Yetim, a.g.m., s.288.

küçüle Asya'nın sınırına dayanmasına neden olan felaketlerden hiçbirisi önlenemezdi..." diye belirtmektedir.⁴³⁹ Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde Alman İmparatoru II. Wilhelm de "...Şark Meselesi ateş ve kanla çözümlenmelidir. Ama bizim için en elverişli bir anda. Bilinmesi gereken işte budur." diye yazmıştır.⁴⁴⁰

2.2. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN İÇ VE DIŞ GELİŞMELER

2.2.1. Fransız İhtilali Sonuçlarından Milliyetçiliğin Balkan Milletleri Üzerindeki Etkisi

18. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen dünya tarihi bakımından en önemli iki olaydan birisi Yenidünya'da bütünleşme, güçlenme ve genişlemeye yol açan Amerikan Devrimi, diğeri de "*Eskidünya*"da 25 yıllık karışıklık doğuran ve 1914 yılına kadar Avrupa tarihinin en önemli olayı ve dönüm noktası olan Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi'nin doğrudan sonuçları arasında, liberalizm ve milliyetçiliğin patlayıcı güçler olarak Avrupa'ya yayılması, "*ulus- devlet*" anlayışının tam anlamıyla yerleşmesi, "*yurttaş-ordu*" olgusu ve "*kitle savaşı*" kavramlarının ortaya çıkması sayılabilir.⁴⁴¹

Bir süre sonra fikir akımlardan Osmanlı Devleti'nin de etkilenmesiyle önce "*milliyetçilik*" ideolojisini benimseyen gayrimüslim tebaalar sonra da Bab-ı Ali'den "*liberal*" ve "*demokratik*" haklar ve imtiyazlar istemeye başlamışlardı. "*Milli muhtariyet*" ile başlayıp "*milli devlet*" ile sonuçlanmak nihai hedefleriydi. Aralarında siyasi fikir ayrılıkları olmasına rağmen milliyetçilik konusu gayrimüslim aydınların daima birleştikleri nokta ve fikir olmuştu.⁴⁴²

1789 Fransız İhtilali'nin doğurduğu fikir akımlarının etkisiyle devlete bağlı unsurlar arasında ayrılık hareketleri artmış, ülkenin batısında Balkanlı milletler, güneyinde ise Araplar büyük devletlerin izledikleri siyaset sonucunda "*milli devlet*" olma arzusuna düşmüşlerdi. Balkanlı uluslarda milliyetçilik ve bağımsızlık fikirlerinin

⁴³⁹ Lev Troçki, (2012), *Balkan Savaşları*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 1.Baskı, Tansel G. (Çev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: s.343.

⁴⁴⁰ Kocabaş, a.g.e., s.263.

⁴⁴¹ Sander, a.g.e., ss.161,167-168.

⁴⁴² Yılmaz, a.g.e., s.158.

uyanması konusunda en fazla rahipler etkili olmuşlardı.⁴⁴³ Rusya'nın 17-18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerinde Balkanlar'da Slavları destekleyen politika izlemesi de 19. yüzyılda yaşanan ulusçuluğu etkilemişti. Balkanlı milletlerin ticari ilişkiler aracılığıyla Avrupalı devletler ile iletişimleri artmış, ekonomi, siyaset ve eğitim aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarını hızlandıracak kültürel bağlar da kurulmuştu.⁴⁴⁴

Viyana, Paris, Petersburg gibi şehirlerde yaşayan, eğitim gören ve ticaret yapan Yunanlılar arasında da Avrupa toplumlarında olduğu gibi özgürlük isteyen, kendilerini yenilikçi veya cumhuriyetçi olarak tanımlayan aydın bir kesim oluşmuştu. İmparatorlukta Fransız Devrimi'nin fikirleriyle en erken tanışan, “*insan hakları*” ve “*hürriyet*” kelimelerini duyan, insan hakları bildirgesini okuyan gayrimüslim aydınlar için Osmanlı düzeninin getirdiği görece iyilikler, huzur, imtiyaz, hoşgörü gibi kavramlar bir şey ifade etmemeye başlamıştı. Aydınlardan sonra gayrimüslim halka da sınırlı bir dini özerkliğe sahip olma karşılığında kendilerine ayrılan alanda edilgen olarak yaşamak yetersiz gelmeye başlamıştı.⁴⁴⁵

Balkanlar'da her büyük dini gruba önemli yönetim özerkliği sağlayarak, Müslümanların, Ortodoksların, Katoliklerin ve Yahudilerin birbirlerinin işlerine karışmadan yan yana yaşamalarını sağlamasının yanı sıra, Balkan halklarına sınırlı ölçüde kültürel özerklik de sağlayan Osmanlı “*millet*” ’sisteminin yerini Batı Avrupa milliyetçiliği kavramı almıştı. Fransa ve Almanya'dan gelen ve 19. yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası'na hızla yayılan milliyetçilik akımının ilk etkisi ağırlıkla kültürel olmakla birlikte kısa süre içerisinde milliyetçilik vurgusu politik hale gelmişti. Aydınlar Balkanlar'ın bölgesel dillerini standartlaştırmak, halka mal olmasını sağlamak için çaba harcarlarken çoğunlukla Osmanlı fethi öncesi yarımada'daki Orta Çağ devletlerine atıf ve bağlantı yapmışlardı. Milli birliklerini sağlama konusunda duyulan istek Balkan devletlerini Osmanlılara karşı harekete geçirirken, Balkan liderleri de gelişip zenginleşebilmelerinin ancak ulusal birliklerini sağladıktan sonra olabileceğini varsaymışlardı.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Duman, a.g.e., s.16.

⁴⁴⁴ Meltem Begüm Saatçi, (2009), Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller, *Karadeniz Araştırmaları*, C.VI, Sayı:23, Ankara: ss.16-17.

⁴⁴⁵ Kutlu, a.g.e., s.42.

⁴⁴⁶ Richard C.Hall, (2003), *Balkan Savaşları 1912-1913 I.Dünya Savaşının Provası*, M.Tanju A. (Çev), 1.Baskı, Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul: ss.1-2.

18.yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'da ticaretin gelişmesi, şehirleşme ve bir yerli tüccar sınıfının doğmasına paralel olarak Aydınlanma Çağı Avrupası'nın etkisi altında, eğitim gelişmiş ve Yunan, Sırp ve Rumen aydınları ortaya çıkmıştı. İstanbul Rumları, özellikle Fenerli nüfuzlu aileler çocuklarını eğitim için Avrupa'ya göndermeye başlamışlardı. Böylece Avrupa Aydınlanma Çağı'nın, özellikle de Fransız Devrimi'ni hazırlayan fikir akımlarının etkisinde, milletleri için hürriyet isteyen devrimci Balkan aydınları ortaya çıkmıştı.⁴⁴⁷

19. yüzyılda kapitalist ve emperyalist sistem Osmanlı Devleti'ni etkisi altına almaya başladığında, ulaşım ve taşımacılık şartlarının da iyileştirilmesiyle Avrupa devletleri için Balkanlar gittikçe daha uygun bir pazar haline gelmişti. Bunun da etkisi ile Batı Avrupa ile eşdeğer olmasa bile Balkanlar'da da kendisine özgü "*küçük burjuva*" sınıfı gelişmeye başlamıştı.⁴⁴⁸

Romanya, Kuzey Bulgaristan, Arnavutluk, Sırbistan ve özellikle deniz taşımacılığı ile zenginleşmiş Yunanlılar, ekonomik bakımdan Osmanlı merkezine değil, Avrupa'ya bağlı duruma geldiklerini ve Osmanlı'dan ayrılarak bir şey kaybetmeyeceklerini görmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti, Avrupa ile sıkı ticari ilişkileri olan gayr-i Müslim tebaasına *Avrupa Tüccarı* adı altında bir takım özel imtiyazlar tanıyarak onları devlete bağlama girişiminde bulunduysa da onlar konsoloslardan aldıkları belgelerle bir bakıma Avrupa devletleri himayesine girmeyi ve kapitülasyon imtiyazlarından yararlanmayı tercih etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin kendi tüccar tebaasını kaybetmesinin yanı sıra, imparatorluğun komşusu Rusya ve Avusturya da Balkanlar'da kendilerine bağlı uydu devletler yaratmak için diplomalarını, bunun başarılı olmaması durumunda ise ordularını harekete geçirme konusunda yarışa girmişlerdi. İşte bu ekonomik, sosyal, düşünsel değişimlerin sonucu olarak 19. yüzyılda Balkan milletleri birbiri ardına imparatorluktan ayrılıp kendi devletlerini kurmuşlardı.⁴⁴⁹

1856 Islahat Fermanı ile azınlık haklarıyla ilgili yapılan düzenlemeler de milletler sorununun ortaya çıkışında önemli rol oynamış⁴⁵⁰ ve Balkanlar üzerinde emelleri

⁴⁴⁷ İncelik, (1993), a.g.m., s.26.

⁴⁴⁸ Saatçi, a.g.m., s.18.

⁴⁴⁹ İncelik, (1993), a.g.m., s.26.

⁴⁵⁰ Yetim, a.g.m., s.289.

olan Büyük Devletlerin kışkırtmaları da Balkan milletlerini isyan hareketlerine sevk etmişti.⁴⁵¹

2.2.2. Balkanlar’da Osmanlı Devleti’ne Karşı İsyanlar ve Bağımsızlık Hareketleri

Osmanlılar 14. yüzyılda (1361-1396) Balkanlar’ı fethederken pek çoğu halen aşiret aşamasında olan, herhangi bir ortak etnik-siyasal bilince ya da kendi geçmiş bilgilerine sahip olmayan çeşitli etnik gruplardan oluşmuş bir nüfusla karşılaşmıştı. Bölgedeki Orta Çağ devletleri olarak atıfta bulunulan siyasal yapıların 19. yüzyıl ulus devletleri ile neredeyse hiçbir ortak yanının bulunmadığının söyleyen Karpas, bu ilk mülkler/devletçikler ile modern Balkan ulus-devletleri arasında etnik süreklilik iddialarının devam ettirilemeyeceğini belirtmektedir. Osmanlı yönetiminde çeşitli farklı cemaatler, eskiden olduğu gibi yaşamaya devam etmişler, millet sistemi içerisinde dinsel bilinç güçlenmiş ve etnik kimlikler geliştirilmişti.⁴⁵²

Osmanlılara özgü olan dine dayalı millet sistemi içinde, imparatorluğun başlangıcından beri Hristiyan zümrelerin varlığına izin verilmiş, Osmanlı’da millet diye adlandırılan her din grubuna geniş özerklik tanınmış, eğitim, mahkeme, hayır kurumlarının yönetimi din görevlilerinin kontrolüne bırakılmıştı. Kısıtlı bir kendi kendini yönetmeye dayalı millet sistemi aracılığı ile dine dayalı farklılığa izin verilmiş hatta bu farklılık güçlendirilmişti. Farklı dinlere inananlar varlıklarını sürdürerek güçlü ve ayrı bir kimlik sahibi olmayı devam ettirmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu’nda, tüm dini grupların fertlerini bir kazanda eriterek tek “ulus”a dönüştürme amacı güdülmemişti. 19. yüzyılda Osmanlı’da “milliyetçilik” duygusu Hristiyan halk arasında yayıldıkça Osmanlı azınlıklarının milliyetçiliği İtalyan ve Almanlarda görülen “ırkçı” bir karaktere bürünmüş ancak dine duyulan güçlü bağlılık hiç sönmemişti. Bulgar, Ermeni ve Rumlarda var olan milli bilincin çoğu, hatta tamamı dini kimliklerden kaynaklanmaktaydı.⁴⁵³

Ortodoks Kilisesi geçmiş geleneklerin korunması ve aktarılmasında önemli bir araç işlevi görmüştü. Popüler dini edebiyat ile azizlerin, kahramanların hayat hikayeleri devamlı anlatılmış, dinsel sanat, geçmişteki yöneticilerin portre ve sembollerini üretmek görenlere Bizans, Bulgar ve Sırp krallıklarını hatırlatmış, okuma yazma bilmeyen

⁴⁵¹ Kocabaş, a.g.e., s.48.

⁴⁵² Karpas, (2004), a.g.e., ss.14,17-20.

⁴⁵³ McCarthy, a.g.e., ss.6-7.

köylülerin çocukları, tarihi hikaye anlatıcılarından ve onların anlattıkları epik ve popüler şiirlerden öğrenmişti.⁴⁵⁴

Türkleri kurtarıcı olarak karşılayan Balkanlar'daki Ortodoks halkın memnuniyeti iyi Osmanlı düzeni sayesinde, 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş, 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan huzursuzluk belirtileri toprak düzeninin bozulması sebebiyle önce köylü isyanları şeklinde tezahür etmişti. Osmanlı'nın Avrupa'dan geri çekilmesinin birinci safhasında, Avusturya, Venedik ve Rusya ile yapılan savaşlar Sırbistan, Bosna-Hersek, Romanya ve Bulgaristan topraklarında cereyan etmiş ve bu alanların hasım devletler arasında el değiştirmesinin de etkisiyle Osmanlı toprak ve idari düzeninde bozulmalar baş göstermişti. Tımarlı toprak sistemine bağlı sipahi düzeninin bozulmasıyla tımara verilen miri araziler, çiftlik arazisi haline gelmiş ve vilayetlerde Tepedelenli Ali Paşa, Pazvandoğlu gibi kendine buyruk valilerin ortaya çıkması ve halkı soymaya başlamaları huzursuzlukların artmasına neden olmuştu. 19. yüzyıl başlarında, Balkanlar'da gittikçe fakirleşen köylüler ve gittikçe zenginleşen ve dünyaya açılan Balkanlı Hristiyan tüccarların varlığı gibi iki farklı iktisadi durumun ortaya koyduğu ortak hal, bağımsızlık arzusunun duyulması ve milliyetçilik hareketlerinin başlaması olmuştu.⁴⁵⁵

Genel iktisadi koşulların gelişmesi ve özellikle 18. yüzyıldaki ticari canlanma, ulusal hareketlerin cesaretlenmesine katkıda bulunan temel unsurlardan biri olmuş, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra monarşiye hammadde ve yiyecek ithali artmıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Rusya bayrağı taşımalarına izin verilen Rum gemi sahipleri Rus taşıma ticaretinin neredeyse tamamını ellerine geçirmişlerdi. Uluslararası ticaretin neredeyse tamamı imparatorluğun gayrimüslim tebasının elinde bulunuyordu. Hem Batı hem de Orta Avrupa, fabrikaları için hammadde ve artan nüfusları için de besin maddesi olarak Balkan ürünlerine ihtiyaç duymaya başlamıştı.⁴⁵⁶

Osmanlı sınırları içinde ve özellikle bu sınırların dışında Hristiyan tüccar grupları ortaya çıkmış, bunu takiben de ulusal düşünceleri oluşturup bunları kendi etnik grupları arasında yaymada önemli rol oynayan bir aydınlar sınıfı oluşmuştu.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Jelavich, a.g.e., ss.198-199.

⁴⁵⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.44-45.

⁴⁵⁶ Jelavich, a.g.e., ss.203-205,209.

⁴⁵⁷ Karpat, (2004), a.g.e., s.78.

18. yüzyılda Avrupa ile ticaretin görülmemiş ölçüde büyümesi ve imparatorluk idaresinde merkeziyetçi sistemin bırakılması, Balkan halklarının geleceği açısından çok önemli gelişmelere neden olmuştu. Bu yüzyılda Avrupa pazarının gıda maddelerine yüksek fiyat vermesi ve taşımacılığın gelişmesiyle Balkanlar'da dış pazar için tarım ürünleri yetiştirilmiş, özellikle de buğday, pamuk ve zeytinyağı ihracatındaki gelişmelerden Hristiyan köylü payını almıştı. Bunun yanı sıra, bu gelişmelerden arslan payını alan, devlet topraklarını kontrolleri altına geçiren ayan ve ağalar olmuştu. Bosna, Kuzey ve Doğu Bulgaristan, Teselya, Makedonya ve Arnavutluk gibi sahile ve limanlara yakın bölgelerde, Balkan köylüsü ve köy knezleri ile toprak sahibi Müslüman ağalar arasında şiddetli bir çekişme başlamıştı. 18. yüzyılda Rusya ve Habsburglar ile yapılan savaşlar sırasında hazineye para ve asker yardımı âyan ve ağalar aracılığı ile sağlandığından merkezi hükümet onlara ayrıcalıklar tanımak, köylü ve toprak üzerindeki kontrollerini onaylamak zorunda kalıyordu. 18. yüzyıl sonlarında, savaş sonu işsiz kalan ücretli askerler, Kırcaaliler, Arnavutlar, haydut bölükleri halinde Balkanlar'ı tahrip etmeye başlamışlar ve tüm bu koşullar altında Balkan köylüsü, milliyetçi aydınlarla, komitecilerle işbirliğine girmişlerdi.⁴⁵⁸

Merkezi otoritenin zayıflaması silahlı çetelerin yaygınlaşmasına yol açmış, devlet 18. yüzyılda kırsal kesimde hukuku ve düzeni korumakta hem Hristiyan hem de Müslüman asi ve silahlı unsurları kontrol etmekte yetersiz kalmaya başlamıştı.⁴⁵⁹

Balkanlar'daki olaylar Macaristan ve Polonya'daki gelişmelerden olduğu kadar İtalyan birleşme hareketinden de etkilenmişti. Alman ve İtalyan hareketleri 1856'dan sonraki iki büyük milliyetçi hareketlerdi.⁴⁶⁰ İtalyanların 1861 ve Almanların 1871 yıllarında milli birliğin yaratılmasındaki başarıları Balkan halkları için ilham kaynağı olmuş, İtalyan ve Alman birleşmesinin askeri yönleri izlenecek birer örnek oluşturmuştu. Balkan halkları ulusal idealarına Orta Çağ imparatorluklarını temel almış ve onun restorasyonunu hayal etmişlerdi. Bulgarlar, Birinci ve İkinci Bulgar İmparatorluklarının sınırlarını, Karadağlılar ve Sırp, Stephan Duşan'ın imparatorluğunun yayıldığı yerleri

⁴⁵⁸ İnalcık, (1993), a.g.m., s.25.

⁴⁵⁹ Jelavich, a.g.e., s.217.

⁴⁶⁰ Jelavich, a.g.e., s.360.

elde etmek isterlerken Yunanlılar da Bizans İmparatorluğu'nun canlanmasını istemekteydi.⁴⁶¹

Ekonomik ve sosyal gelişmeler, kilise, yardım cemiyetleri, diaspora ve Avrupa kamuoyu Balkan halklarının bağımsızlıkları yolunda itici güçleri olmuş ve ulus devlet olabilmek için ortak değerler yaratmışlardı. Etnik kimliklerini siyasallaşmanın aracı olarak kullanan Rumlar, tarih ve dil etrafında birleşip, geçmişlerini ve dillerini Antik Yunan'a dayandırarak tarihte ve ulusta sürekliliği sağlamaya çalışmışlar, Megali İdea doğrultusunda Büyük Helen Devleti'ni kurmayı amaçlamışlardı.⁴⁶²

Balkan ülkelerinde tarih, amaçlı bir yorumla ele alınmış ve mazinin yeniden inşası düşünülmüş ve bu inşa, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız devletçikler kuran Balkan devletleri için vazgeçilmez bir amaç olmuştur.⁴⁶³ Tarih çalışmaları milliyetçi hareketlerde önemli bir role sahip olmuş, ortak bir dil, hangi insanların devlet kurması gerektiği konusunda ana belirleyici etken olarak görülürken, geçmişteki tarih de işgal etmeleri gereken toprakları belirlemede ana etken olarak değerlendirilmişti.⁴⁶⁴

Ulusçu yazın, devlete çekici bir tarih/efsane kazandırarak ve düşmanı, ötekini, açık bir biçimde tanımlayarak sağlam bir ulusal kök yaratmaya çalışmıştı. Karpat'a göre, bu dönemde yalnızca birkaç anlamlı çalışma üretilebilmiş, tarih çalışmalarının birçoğu gerçekte ütopyanın birbirine karıştırıldığı tarihsel kurgu denemeleri olmuştur.⁴⁶⁵

Avrupa'daki Hristiyan güçlerle aralarında kurdukları bağdan güç alarak ve üstün eğitim sistemlerinin de yardımıyla 19. yüzyılın ekonomik fırsatlarından oldukça yüksek oranda yarar sağlayan Hristiyan azınlıklara misyonerler ve diğerleri tarafından üstünlük duygusu öğretilmiş ve Avrupalı sömürgeci güçlerle aralarında bir kardeşlik bağı yaratılmıştı. Ekonomik alanda kalkınmış olan birçok Hristiyan, politik alanda da aynı yükselmeyi istemeye başlamıştı.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Hall, a.g.e., s.2.

⁴⁶² Serap Toprak, (2011), *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.VI.

⁴⁶³ İlber Ortaylı, (2007b), *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 3 Üç Kıtada Osmanlılar*, 1.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: s.10.

⁴⁶⁴ Jelavich, a.g.e., s.202.

⁴⁶⁵ Karpat, (2004), a.g.e., s.12.

⁴⁶⁶ McCarthy, a.g.e., s.8.

Dış ilişkileri ve nüfusları her zamankinden daha fazla artmakta olan Balkan milletlerinin milliyetçilik hareketleri, iktisadi bir kalkınmayla birlikte eğitim hareketi sayesinde yayılmıştı. Bu devirde Balkan memleketlerinde ortaya çıkan milli kurtuluş ideolojilerinde, köylünün toprak sahibi olma ihtiyacı kadar belki de ondan daha fazla, şehirlerde oluşmakta olan zengin ve dışarıyla ilişki halindeki bir burjuva sınıfının bağımsız bir devlet kurarak Osmanlı gümrük ve müdahalelerinden uzak, Orta Avrupa ve Rusya ile daha rahat ve kolay ticaret yapma arzusu da bulunmaktaydı. Kocabaş'ın Barkan'dan aktardığına göre, 1821 Yunan isyanı basit bir köylü isyanı olmaktan öte zengin Avrupa memleketleri ile ticari ilişki içinde olan bir tüccar ve denizciler isyanıydı ve merkez İstanbul olmak üzere Orta Çağ Bizans İmparatorluğu'nu kurma özlemi taşımaktaydı. Bu davaya kazanılmak istenen köylüye Türk beylerinin toprakları vaadediliyordu.⁴⁶⁷

19. yüzyıldaki Balkan ulusal lider ve düşünürleri kökleri Batı Avrupa'da olan liberalizm ve milliyetçilik gibi iki siyasi doktrinden derinden etkilenmişlerdi. Liberal ve milliyetçi ideolojinin Balkanlar için anlamı, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının dağılması ve yerine anayasal düzenli ulus devletlerin kurulmasıydı.⁴⁶⁸

Ekonomik sebeplerin ve Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerin yanı sıra, Balkan milletlerini isyan hareketlerine sevk eden nedenlerden birisi de Büyük Devletlerin Balkanlar üzerindeki emelleri olmuştu. Balkan milletleri önce Papalık, Venedik, Avusturya gibi devletler tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılmış ancak güçlü olduğu ve iyi bir düzenin hüküm sürdüğü dönemde bu kışkırtmaların etkisi görülmemişti. Çar III. Ivan'ın son Bizans İmparatoru'nun kızı ile evlendiği 1472'den beri kendisini doğu Hristiyanların vekili, Ortodoks kilisesinin koruyucusu olarak gören ve II. Katerina döneminde 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne kendisinin Ortodoks tebanının hamisi olduğunu kabul ettiren Rusya da 18. yüzyıldan itibaren kışkırtan devletlerin arasına katılmıştı.⁴⁶⁹

Çar Petro döneminde Pasarofça Antlaşması'ndan sonra aralarında hem devletin hem de kilisenin temsilcilerinin bulunduğu yeni Rus ajanları Osmanlı'nın Balkan topraklarına sızmaya başlamış ve milliyetçi duyguları kışkırtmışlardı. Küçük Kaynarca

⁴⁶⁷ Kocabaş, a.g.e., s.46.

⁴⁶⁸ Jelavich, a.g.e., ss.195,198.

⁴⁶⁹ Kocabaş, a.g.e., ss.48-49.

Antlaşması ile Ruslara Osmanlı başkentinde tıpkı Avusturyalılar ve Fransızlar gibi daimi büyükelçilik açma izni verilmesinin yanı sıra, imparatorluğun belli başlı kentlerinde de konsolosluklar açma izni verilmiş ve bu ödün Rusların Balkanlar'a özellikle de Yunanistan'a ajanlar yollamasını oldukça kolaylaştırmıştı.⁴⁷⁰ Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonra eren Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusya, çoğunluğu Balkanlar'da yaşayan Osmanlı yönetimindeki Ortodoks Hristiyanları "*temsil etme*" hakkını da kazanmıştı.⁴⁷¹

Rus hükümetinin 18. yüzyıl boyunca ancak Osmanlı'nın aleyhine gerçekleştirebileceği toprak emelleri olmuştu. İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın politikaları Yakın Doğu'da çatışmasına rağmen bu üç ülke Rusya'nın hareketlerine karşı çok duyarlıydı. Deli Petro zamanından beri Karadeniz'de yayılma politikası izleyen Rusya, 18. yüzyıl sonunda Kırım'ın da içinde olduğu Karadeniz'in kuzeyindeki toprakları ele geçirmekle kalmamış aynı zamanda Rumlar, Sırp, Karadağlılar ve Rumenleri de kapsayan Ortodoks Balkan halklarının meselelerine derinden karışmıştı.⁴⁷² Öğrencilere burslar sağlayan ve Slavizmi yaymak için diplomatlardan yararlanan Rusya, Eflak ve Rusya'daki çeşitli tüccar yerleşimlerini kullanarak Osmanlı İmparatorluğu içindeki her türlü Ortodoks muhalefeti teşvik etmişti.⁴⁷³ 18. yüzyılda hem Rus hem de Habsburg hükümeti askeri konularda yardım edeceklerini bildirerek genel bir Balkan ayaklanmasını teşvik etmişlerdi.⁴⁷⁴

Rus çarlarının kendilerini Ortodoks Hristiyanların hamisi ve varisleri olarak gördükleri ve bu hareketin en iyi savunucuları arasında I.Petro ve II. Katerina'nın da olduğu, Kırım Savaşı sonuna kadar varlığını sürdüren Panortodoskluktan sonra 19. yüzyılın başlarında Panislavizm ortaya çıkmıştı. Orta Avrupa ve Balkan Slavlarının Alman romantizminden etkilenmeleri sonucu önce Çekler arasında doğan Panislavizm, ilkönce Sırpçılık ve Bulgarlılığı etkilemişti. Sıcak denizlere inme emelleri taşıyan Rusya'nın ırkdaşları Slavlara dayanması nedeniyle Slavcılık Osmanlı Devleti'nin bir numaralı düşmanı haline gelmişti. Rusya'dan sonra 19. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına göz diken ve amacına ulaşmak için kışkırtmalara girişen, görünüşte dost

⁴⁷⁰ Palmer, a.g.e., ss.52,74-75.

⁴⁷¹ Karpat, (2004), a.g.e., s.28.

⁴⁷² Jelavich, a.g.e., s.213.

⁴⁷³ Karpat, (2004), a.g.e., s.28.

⁴⁷⁴ Jelavich, a.g.e., s.362.

gözüken ancak el altından Balkan Hristiyanlarının milliyet duygularını Osmanlı Devleti aleyhine tahrik eden Fransa'nın da Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eder hale geldiği görülmektedir. Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik ve ekonomik önemini daha iyi anlayarak onun toprak bütünlüğünü koruma politikasını takibe başlayan İngiltere ise bu politikasını 1878 Berlin Antlaşması'na kadar sürdürmüştür.⁴⁷⁵

Napolyon ve Çar'ın Osmanlı topraklarını paylaşmak için çalıştıkları sıralarda, Osmanlı Devleti de zaman içerisinde oluşan değişikliklerle parçalanmaya uygun hale gelmiş ve parçalanmanın ilk büyük ve önemli hareketi III. Selim devrinde başlayıp, II. Mahmud döneminde gelişerek muhtar ve prenslik kurulmasıyla son bulan Sırp isyanları olmuştur.⁴⁷⁶

1804 yılında isyan eden Sırp, 1878'de bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Yunanlılar 1829'da özerkliklerini, 1830 yılında bağımsızlıklarını elde ederken Bulgarlar 1878'de özerk, 1908'de bağımsız, Romenler de (Eflak-Boğdan) 1878 yılında bağımsız olmuşlardır. 1878'de isyan eden Arnavutlar ise 1912'de bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.⁴⁷⁷

2.2.2.1. Sırp İsyanı

Stephan Nemanja'nın (1196-1228) Bizans'a karşı kazandığı zaferler sonucu bağımsızlıklarına kavuşan Güney Slavlarından olan Sırp, en parlak dönemlerini 14. yüzyılda yaşamışlardı. Bulgarları da yenerek Orta Çağ'da Sırp Çarı Stephan Duşan döneminde saltanat merkezi Üsküp olan “*Büyük Sırp İmparatorluğu*”nun sınırlarını Tuna'dan Korint Körfezi'ne, İşkodra Gölü'ne kadar bütün Arnavutluk, Makedonya, Epir ve Teselya'yı içine alacak şekilde genişletmişlerdi. “*Büyük Sırbistan İdeali*” ise Duşan'ın kurduğu bu imparatorluğa dayanmaktaydı. Duşan'ın ölümünden sonra devleti parçalanmış ve Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmişti.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.49-54.

⁴⁷⁶ Yılmaz, a.g.e., s.160.

⁴⁷⁷ Baskın Oran, (2012), *Sevres Barış Antlaşması*, Oran, Baskın (Ed.), 17.Baskı, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul: s.118.

⁴⁷⁸ Kocabaş, a.g.e., ss.57-58.

Diğer Balkan halkları gibi sıkı bir yerel idari sisteme sahip olmanın avantajlarından faydalanan Sırlar için Ortodoks kilisesi Sırp tarihinde önemli bir rol oynamış ve İpek Patrikliği, Osmanlı yönetimi sırasında kendini Orta Çağ Sırp krallığının varisi olarak görmüştü. Ulusal fikri koruyan kilise, inananların zihinlerinde bağımsız ve görkemli geçmişin hatıralarını canlı tutmuştu. Yerel idari sistemde temel birim olan knezlik; köylerden, köyler de geniş aile örgütlenmelerinden (zadrugalar) oluşmuştu.⁴⁷⁹

18. yüzyıl sonlarına doğru, başta Rusya ve Avusturya olmak üzere yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları tahriklerin artması ve Osmanlı yönetiminin bozulması sonucu Sırbistan'da karışıklıklar ve isyan hareketleri başlamıştı.

18. yüzyıl sonlarına kadar Sırları tahrikte Avusturya birinci devlet rolünü oynarken I.Petro ile başlayan Rus tahrikleri de gittikçe artmıştı.1683 Viyana bozgunu sonrası Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında devam eden savaşlar sırasında Avusturya İmparatoru I.Leopold'un otonomi vaadi ile Sırlar Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtılmıştı. Bu tahrikler bir sonuç vermese de Osmanlı Sırları bağımsızlık uğrunda Avusturya'daki Sırlardan etkilenmişlerdi. Sırbistan Prensliği'ni kurmak amacıyla kitap, gazete, para, silah ve askerler Tuna'nın karşısındaki Osmanlı Sırbistan'ına akıyordu.⁴⁸⁰

Sırlar, Kutsal İttifak savaşı sırasında iştirak etmiş ve zafer kazanan Habsburg askerleri 1688'de Belgrad'ı işgal ettiklerinde İpek Patriği III. Arsenije, takipçilerinden Osmanlı egemenliğine karşı isyan etmelerini istemişti. Niş, Üsküp, Prizren ve İştip 1689'da işgal edilmiş ancak ertesi yıl müttefik güçler eski sınıra doğru geri itilmişti. Habsburg İmparatorluğu'nun saldırıları 1716'da yeniden başlamış ve 1718 Pasarofça Antlaşması ile Sırp topraklarının önemli bir bölümü Habsburg kontrolüne geçmişti. 1737 yılında Rusya ile ittifakı sebebiyle Habsburg monarşisi savaşın içine çekilmiş, işgalci ordu yine Sırlardan destek talep etmiş ve İpek Patriği IV. Arsenije de selefi gibi işgalcilere destek olmuştu.⁴⁸¹

1716-18 ve 1737-39 Osmanlı-Avusturya savaşlarında da Avusturya'nın Sırları tahrik etmesiyle bir kısım Sırlar Osmanlı kuvvetlerine düzensiz askeri birlikler halinde

⁴⁷⁹ Jelavich, a.g.e., s.101.

⁴⁸⁰ Kocabaş, a.g.e., ss.58-59.

⁴⁸¹ Jelavich, a.g.e., ss.102-103.

saldırmışlardı.⁴⁸² 1557'de İpek'te (Peç) Sırp Patrikliği kurulduktan sonra milliyetçilik hareketleri yükselmeye başlayan ve Avusturya tarafından ayaklanmaları yönünde kışkırtmalara maruz kalan Sırlar, 1787-1791 Osmanlı-Avusturya Savaşları sırasında, yol ve önemli geçitlerde, özellikle de Belgrad'a çıkan yollarda Osmanlı birliklerine çok zarar vermişlerdi.⁴⁸³

Yunanistan'da olduğu gibi Sırbistan'da da milli bağımsızlık hareketine Ortodoks kilisesi önderlik yapmıştı. İlk Sırp Ortodoks kilisesi, 1345'te Duşan tarafından Karadağ'ın başkenti İpek'te kurulmuş, fetih hareketinden sonra buradaki patrikhane feshedilmiş ancak 1557'de yeniden canlandırılmış ve milli hayatın önemli bir merkezi haline gelmişti. Manastırlar restore edilip kilise kitapları yeniden basılmış ve milli heyecan canlı tutulmaya çalışılmıştı.⁴⁸⁴

İpek Patrikliği ile irtibatlı ikinci ihanetten sonra bu makama bir Rum aday seçilmiş ve 1766'da İpek Patrikliği'ni lağveden Babıali, onun yetkisini İstanbul Patrikliği'ne devretmiş⁴⁸⁵ ve bu durum, 1830'larda Sırp milli kilisesi yeniden kuruluncaya dek sürmüştü. Bir yandan Sırpçılık hareketi milli kilise tarafından beslenirken diğer yandan 1789 Fransız İhtilali'nin fikirleri Sırları Osmanlı Devleti aleyhine tahrik etmiş, bunlara yeniçerilerin zulmü ve Rusya'nın tahriklerinin de eklenmesiyle Sırp isyanı için uygun ortam oluşmuştu.⁴⁸⁶

Yeniçeriler, geri dönmeleri yasaklanan Belgrad'a Pazvantoğlu ve Kırcalı güçlerinin yardımı ile 1797 yılında saldırmıştı. Jelavich'e göre, Sırların isyanı sultana karşı değil Babıali'yi yok sayan yeniçerilere karşıydı ve hedefleri bağımsızlık değil, ülkelerini dayılardan kurtarmaktı. Birliklerindeki rütbelerinden dolayı *dayı* olarak adlandırılan bazı yeniçeri liderleri güçlü konuma gelmişlerdi.⁴⁸⁷

Sırlar arasındaki ilk bağımsızlık hareketi, 1804'te Avusturya'ya bağlı Voyvodina bölgesindeki Sırların kışkırtması ile başlamış ve Rusya tarafından da

⁴⁸² Kocabaş, a.g.e., s.59.

⁴⁸³ Toprak, a.g.t., ss.71-73.

⁴⁸⁴ Kocabaş, a.g.e., ss.60-61.

⁴⁸⁵ Jelavich, a.g.e., s.104.

⁴⁸⁶ Kocabaş, a.g.e., s.61.

⁴⁸⁷ Jelavich, a.g.e., ss.220-222.

desteklenmişti. 1812’de imzalanan Bükreş Antlaşması’ndan sonra hızını kaybeden bu hareket, 1815’ten sonra yeniden canlanmıştı.⁴⁸⁸

Yılmaz’a göre ise ana sebebi bağımsızlık elde etmek olan ve 1804’te yeniçerilere karşı başlatılan Sırp isyanının Sırp’ların amacı, Bosna Hersek’teki Hristiyanları Sırp İhtilali’ne katılmaları için ayaklandırıp, Karadağ ile birleşerek büyük bir Sırbistan kurmaktır. Daha sonra Osmanlı Devleti’nden koparılan tavizler ve özellikle genel af ilanı, Sırp’lar tarafından özerk hatta bağımsız bir Sırp devleti kurulmasının zamanı geldiği şeklinde değerlendirilmiş ve bunun sonucu olarak yapılan Sırp tekliflerinin Osmanlı Devleti’nce reddedilmesi üzerine, isyancıların lideri Kara Yorgi, Sırp Millet Meclisini toplamıştı. Meclis, Kara Yorgi’yi Baş Knez seçerek, Sırbistan’ın bağımsızlığı sağlanıncaya kadar Osmanlı Devleti ile savaşma kararı almıştı.⁴⁸⁹

Sultana karşı isyan etmiş olan Vidin âyanı Pazvantoğlu’nun yeniçerileri ayaklanmanın ilk nedenlerini oluşturmuştu. İsyan eden âyana karşı bazen Sırp köylülerini de yanına alarak savaşan Osmanlı askerleri sonunda Pazvantoğlu’nu yenilgiye uğratmış ancak buna rağmen ayaklanma yayılmış ve gittikçe Sırbistan’ın içinde ve dışında bulunan gruplar, hayduk çeteleri ve papazların önderliğindeki gruplar da isyana karışmışlardı. Karpat’ın belirttiği gibi, sonra ki yıllarda daha güneyde Yanyalı Ali Paşa’nın Yunan davasına hizmet etmiş olduğu gibi Sırp davasına da bir âyan dolaylı olarak yardımcı olmuştu.⁴⁹⁰

Eflak ve Boğdan’a giren Ruslar ile 1806-1812 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı başlamış, Sırp asilerine, beraber savaşmak için anlaşma teklifinde bulunan Çar’ın teklifinin kabul edilmesi ve Rusya’nın Sırp asilerine yardımı ile isyanların yeni bir safhası da başlamıştı. Ruslardan gördükleri teşvik ve destek sonucu Bosna’ya hücum eden Sırp’lar, birkaç nahiye ile birlikte Böğürdelen Kalesi’ni zapt edip halkını kılıçtan geçirmiş, Böğürdelen katliamını yapmışlardı. Aralık 1808’de kendisini bütün Sırp’ların başkanı ilan eden Kara Yorgi verasete dayanan Sırp monarşisini kurmuştu. 1812 Bükreş Antlaşması’na kadar Sırp’lar ile işbirliği yapan Ruslar, antlaşma metnine Sırbistan’ın muhtariyeti hakkında yoruma açık bir de madde koydurtmuşlardı. Bükreş Antlaşması’nda yer alan ve Sırp’lara bazı imtiyazlar verilmesini öngören bu gelişme, önemli bir yenilik

⁴⁸⁸ Yerasimos, a.g.e., s.55.

⁴⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., ss.160-161.

⁴⁹⁰ Karpat, (2004), a.g.e., ss.114-115.

olmasının yanında uluslararası bir belgede ilk kez yer almaktaydı. Rusya, bununla devam eden süreçte yapacağı müdahaleler için hukuki bir gerekçe hazırlamış oluyordu.⁴⁹¹

Ancak Rusların konumu yeniden değişmiş, Fransız işgali tehlikesi karşısında Osmanlı ile devam eden müzakerelerini bitirmeye zorlanmışlardı. Bu müzakerelerde Rusların ilk tercihleri Tuna eyaletleri olmuş ve Sırbistan ikincil önemde kalmıştı. Prut Nehri çizgisi ve Boğdan'ın bölünmesi kabul edilerek Bükreş Antlaşması yapılmış ve buna göre Sırbistan'ın yeniden Osmanlı idaresine geçmesi ve genel af ilan edilmesi kabul edilmişti. 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'na göre Rusya'nın temel kazanımı Prut Nehri sınır olmak üzere Beserabya (Bucak) olarak bilinen bölge ve Tuna'nın Kili kanalı olmuştu.⁴⁹²

Kara Yorgi liderliğinde bağımsız olmayı ve kendilerine verilen 12 kaza dışında son savaş sırasında işgal ettikleri kazaların da verilmesini isteyen Sırlar, Bükreş Antlaşması'nın kendilerine sağladığı imkânları yeterli görmeyerek tepki göstermişlerdi. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a müdahalesi üzerine Miloş Obrenoviç canını zor kurtarmış, Kara Yorgi Avusturya'ya kaçmıştı. Viyana Kongresi'ne bir heyet göndererek lehlerine müdahale isteyen Sırlara Avusturya muhalif olmuştu. Yeniden isyanın başlaması ve 1815'te de Miloş Obrenoviç'in knez ilan edilmesi üzerine Ruslar'ın bölgeye yönelik olası bir müdahalesine engel olmak isteyen Osmanlı Devleti, Obrenoviç'i Baş Knez tanıyarak Sırlara bazı imtiyazlar verilmesini kabul etmişti.⁴⁹³

Köy knezleri, hayduk reisleri ve savaşçı rahipler ile sürdürülen ve 10 yıldan beri süren Sırp ayaklanmasını tam olarak bastıramayan Osmanlı, 1815 yılında, vergilerini ödemek şartı ile Sırbistan'ın kısmi özerkliğini kabul etmiş ve Miloş Obrenoviç'i de “*Büyük Knez*” olarak tanımıştı. Diğer bir oberknez olan Obrenoviç, Kara Yorgi'yi (Georgi Petrovic) bertaraf ederek 1814'te lider konumuna gelmişti.⁴⁹⁴

On bir yıl süren isyanlar sonrasında birçok otonom haklar kazanan Sırlar, bir de yerel prens kazanmışlardı. 1830'da Babıali Sırp Prenslığıne tamamen özerk bir konum vermiş, Miloş kalıtsal prens ilan edilmişti. Ayrıca vergi sabitlenip Osmanlı kontrolünde kalan 6 kaledaki askerler dışında Müslümanlar da ülkeyi terk edeceklerdi. İsyan sırasında

⁴⁹¹ Yılmaz, a.g.e., ss.161,163.

⁴⁹² Jelavich, a.g.e., ss.136,226.

⁴⁹³ Kocabaş, a.g.e., ss.66-67.

⁴⁹⁴ Kutlu, a.g.e., ss.46,49.

ve sonrasında Türk toprak sahiplerini ülkeden atmak için her türlü çaba gösterilmiş, kalmak isteyenler için ise hayat zor ve tehlikeli bir hal almıştı.⁴⁹⁵

Yunanistan'ın tavrını İngiltere'den yana koymasıyla Rusya'nın kendisini Balkanlar'da Hristiyan piyonu olarak kullanma planı sona ermiş ve bunun üzerine Sırbistan'daki Yunan etkisini sona erdirmek niyetinde olan Rusya, 1834 yılında Babiâli'yi Sırbistan'a ulusal bir kilise kurma hakkı tanımaya ikna etmişti.⁴⁹⁶ Bükreş Antlaşması ile Sırlara verilen imtiyazlar 1826 Akkerman Antlaşması'yla pekiştirilmiş ve aynı imtiyazlardan 1829 Edirne Antlaşması'nda da bahsedilmişti. Kırım Savaşı sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile Sırbistan'ın özerkliği, Rusların nüfuzunu kırmak için Avrupa devletlerinin ortak kefaletine alınmıştı. Panslavist komitelerin kışkırtmaları sonucu 1875'te Hersekliler isyan etmiş, 1876'da da Sırbistan ve Karadağ arasında bir ittifak antlaşması imzalanarak seferberlik ilan edilmişti. Kocabaş'ın Danişmend'den aktardığına göre, Rusya tarafından hazırlanan Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanları ile Sırbistan ve Karadağ savaşlarının asıl hedefi, Rusya'nın bu milletleri ateşe atıp, Türk ordusunu hırpaladıktan sonra istediği zaman müdahale ederek "93 Seferi" diye de bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nda kendi başarısını kolaylaştırmaktı.⁴⁹⁷

1876'da "*Büyük Sırbistan*" olarak adlandırdığı toprakları ele geçirmek niyetiyle Osmanlılara saldıran Sırbistan kötü bir şekilde yenilgiye uğramıştı. Sırbistan'ın bu yenilgisine rağmen 1878'de elde ettiği bağımsızlık, kendi savaşçıları tarafından kazanılmamış, Avrupalı güçlerin ve özellikle Ruslar'ın müdahalesi ile gerçekleşmişti.⁴⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin ilk defa Hristiyan reayanın isyanı sonucunda taviz vermek zorunda kalması ve Sırların elde ettikleri sonuçlar, diğer Hristiyan reaya için Osmanlı Devleti aleyhine kötü bir örnek oluşturmuş, Yunanistan bağımsızlık hareketini tahrik etmişti.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Jelavich, a.g.e., ss.228,266-267, 269.

⁴⁹⁶ Karpat, (2004), a.g.e., s.45.

⁴⁹⁷ Kocabaş, a.g.e., ss.68-73.

⁴⁹⁸ Karpat, (2004), a.g.e., s.47.

⁴⁹⁹ Kocabaş, a.g.e., ss.67-68.

2.2.2.2. Yunan İsyanı

Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparacağı topraklarla büyüme ve güçlenme emellerini sürdüren Rusya, bu amacına Osmanlı Devleti'nin Ortodoks mezhebinden olan Rumen, Sırp ve Yunan tebaasının milliyetçilik duygularını kışkırtarak ulaşacağını düşünüyordu. 1821'de başlayan Yunan isyanı bu uygulamanın başlangıcını oluşturmuştu.⁵⁰⁰

Balkanlar'ın diğer bölgelerindeki cemaat örgütlerinde olduğu gibi Yunan cemaat örgütleri de yerel bağımsızlığın korunmasında çok önemli olmuş ve yerel yönetimler, Yunan bireylerin daha büyük bir birim içerisinde kaybolmasını önlemişti.⁵⁰¹

Yunan ulusal uyanışı 18.yüzyılda gelişmeye başlamış ve Yunanlı önderler hem klasik Yunan'ın hem de Bizanslıların mirasçıları olduklarını ileri sürmüşlerdi.⁵⁰² Aynı bir devlet ideali olan Rumların bu hedefi, Fener Rum Patrikhanesi ve Rum kiliseleri tarafından devamlı canlı tutulmaya çalışılmıştı. Osmanlı Devleti'nin zayıflama belirtileri göstermeye başlaması üzerine de ayrı bir devlet kurmak isteyen Rumlar harekete geçmişlerdi.⁵⁰³

1760'lar da ortaya çıkan bir dış etken, artarak Yunanlıların konumunu etkilemeye başlamıştı. Bu tarihlerde, Rusların Ortodoks kilisesine ve Yunan meselelerine olan ilgisi Yunan anakarasına kadar uzanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak savaştan önce destek temin etmek isteyen Rus hükümeti bir ayaklanmayı teşvik etmek amacıyla bu topraklara ajanlarını yollamıştı. 1769'da Rus ve Yunan güçleri birlikte bir harekete girişmiş, Hristiyan güçler hareket esnasında Müslüman sivilleri katletmiş ve mallarını tahrip etmişlerdi. Bu bölgeye Arnavut askerlerini yollamış olan Babıali, 1779'da Arnavut askerlerini dizginlemek için bir Türk gücü yollamış ve ilk Yunan-Rus teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu başarısızlıktan sonra da Rusya'nın bölgeye ilgisi sürmüş, Rus ajanları Yunanistan'da cirit atmaya devam etmiş, eğitim için Yunanistan'dan Rusya'ya öğrenciler gönderilmişti. Sır olmayan Katerina'nın Yunan Projesi ise diplomatik çevrelerde tartışılmaktaydı. Genellikle Yunan uyruklu konsolosların bulunduğu Rus konsoloslukları da diğer güçlerin konsoloslukları gibi

⁵⁰⁰ Yılmaz, a.g.e., ss.165-166.

⁵⁰¹ Jelavich, a.g.e., s.83.

⁵⁰² Karpat, (2004), a.g.e., ss.40-41.

⁵⁰³ Kocabaş, a.g.e., s.152.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı entrikaların düzenlediği merkezler olmuşlardı. Avrupa'da gelişen ticarete Yunanlıların da iştirak etmesiyle birlikte, Avrupa'nın önde gelen şehirlerinde Yunan kolonileri oluşmuştu.⁵⁰⁴

Yunan ulusal hareketinin gerçek ideolojisi ve önderliği, yabancı ülkelerde oluşmuş olan tüccarlar arasında gelişmiş, kısmen Batı siyasal düşünceleri ile beslenmiş ve siyasal olarak Rusya ve diğer Avrupa devletleri tarafından desteklenmişti.⁵⁰⁵ Fransa ile özellikle de Marsilya ile olan ticari ilişkiler, Fransız Devrimi fikirlerini hem bugünkü Yunan anakarasında hem de adalarda yaymaya başlamıştı.⁵⁰⁶

Farklı hedefleri savunan Yunan aydınlarından bağımsız bir Yunanistan için çalışanlar daha çok Amsterdam, Viyana, Odessa, İzmir, İstanbul, Kahire Girit, Mora, Selanik gibi uluslararası ticaretin olduğu şehirlerde ve bölgelerde örgütlenmişlerdi. Eflak, Boğdan ve Rusya'da yaşayan bazı Rumlar 1814'te Odessa'da bu amaca yönelik olarak Filiki Eterya (Dostluk Derneği) adında gizli bir dernek kurmuşlardı.⁵⁰⁷

Bu cemiyetin asıl amacı başkenti İstanbul olan bir Yunan devleti kurmak için Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldırmak ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmektir. Daha sonra cemiyetin lideri olan Aleksandros İpsilantis, geçmişte Eflak beyliğinin voyvodası olan Konstantinos İpsilantis'in oğluydu. Rus ordusunda general olan İpsilantis, Rus Çarı'nın emir subayıydı.⁵⁰⁸

McCarthy'ye göre de hareketin ülküsü başkenti İstanbul olan büyük Yunanistan'ı kurup Bizans İmparatorluğu'nun yeniden doğuşunu sağlamaktı. Arkasındaki asıl güç kaynağı dine dayalı olan Yunan ihtilalinde, piskoposlar ve papazlar ön saflarda yer almışlardı. Eğer halk, tanrı adına mücadele ettikleri hissine kapılmasaydı isyanın başarısı tehlikeye düşebilirdi. 1821'de çıkan Yunan isyanında Yunanlı Başpiskopos Germanos'un ilan ettiği isyanın sloganı "*Hristiyanlara huzur! Konsüllere saygı! Türklere ölüm!*" olmuş, sadece muhkem mevkilere saklanabilen az sayıda Türk sağ kalabilmişti. Yunan çetelerinin eline geçen tüm Türkler kadın ve çocuk dâhil olmak üzere öldürülmüşlerdi. Katliamların basit bir nefretin dışı vurumu olarak değil, hesaplı bir

⁵⁰⁴ Jelavich, a.g.e., ss.59,86,88.

⁵⁰⁵ Karpat, (2004), a.g.e., s.104.

⁵⁰⁶ Palmer, a.g.e., s.134.

⁵⁰⁷ Kutlu, a.g.e., s.50.

⁵⁰⁸ Jelavich, a.g.e., ss.230-231.

politik davranış olarak yapıldıklarını söyleyen McCarty, Yunanistan'da yaşayan Türklerin bağımsız bir Yunan ulus devleti yaratılmasının önünde engel olarak görüldüklerini belirtmektedir.⁵⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmelerine ve yakın işbirliği içinde olmalarına rağmen amaçları imparatorluğun güçlenmesini ve refahını sağlamak olmayan ve kendilerini Bizans İmparatorluğu'na bağlı hisseden Fenerli büyük ailelerin hedefi de Bizans İmparatorluğu'nun yeniden yaratılmasıydı.⁵¹⁰

Aydınlanma döneminde Yunanlılara karşı Batı Avrupa kamuoylarında bir ilgi uyanmasına rağmen yine de Ortodoksluğu Hristiyan dinini bölen bir mezhep olarak gören Batılıların Yunanlılara karşı sempatisi ikircikliydi. Avusturya gibi İngiltere de bağımsızlık peşine düşen hareketleri Fransız İhtilali'ni hatırlatan girişimler olarak değerlendirip hoş karşılamasa da yönetimlerin ve aristokratların bu tercihlerine rağmen Avrupa'da Balkan toplumları ile ilgilenecek ve lobi yapacak bir ortam da vardı. Aynı yıllarda II. Mahmud'un yerleştirmeye çalıştığı merkezîyetçi sisteme karşı imparatorluğun değişik bölgelerinde ayaklanmalar çıkmış, Arabistan'da Vehhabiler ayaklanmış, Yanya'da da Tepedelenli Ali Paşa isyan etmişti. Dersaadet'e karşı güçlü konumda kalabilmek için Güney Arnavutluk'ta Bektaşiliği yeniden örgütleyen, egemenliğini pekiştirmek amacıyla yerine göre Fransa, Rusya, İngiltere ve Filiki Eteryia ile temas kuran Tepedelenli Ali Paşa, 1820 yılında II. Mahmud tarafından görevinden azledilince isyan etmişti.⁵¹¹

Kendisini Tepedelen beyi ilan eden ve Arnavutluk'taki bu küçük güç merkezinden başlayarak ilerleyen Ali Paşa, yüzyıl sonuna doğru oğulları ile birlikte Epirüs, Teselya bölgelerinin yanı sıra, Mora Yarımadası'nın da büyük bir bölümünü yönetir hale gelmişti. Ordusunu eğitmek için yabancı uzmanlar davet etmiş, İstanbul'dan gelen emir ve talimatlara ise ancak istediğinde uymuştu.⁵¹² Karargahı Epir'deki Yanya'da olan asi ayan Tepedelenli Ali Paşa, Batı Balkanlar'daki asiler ve hükümetler arasında oynayıp yabancı hükümetlerle de ilişkiler kurmuştu.⁵¹³

⁵⁰⁹ McCarthy, a.g.e., ss.11-14.

⁵¹⁰ Jelavich, a.g.e., s.62.

⁵¹¹ Kutlu, a.g.e., ss.50-51.

⁵¹² Palmer, a.g.e., ss.83,101.

⁵¹³ Jelavich, a.g.e., ss.239-240.

Arnavutluk, Teselya, Epir ve Güney Makedonya'ya bağımsız olarak hükmeden ve Fransız, İngiliz ve Rus konsoloslarıyla kendi adına görüşecek kadar ileri giden Tepedelenli'ye karşı Osmanlı Devleti 1820'de harekete geçmişti. Osmanlı ordusuna Yanya Kalesi'nde 15 ay karşı koyan Ali Paşa, 1822 yılında teslim olmak zorunda kalmıştı.⁵¹⁴

1820 yılında Ali Paşa sorunu nedeniyle önemli ölçüde Osmanlı gücünün Batı Balkanlar'da bulunması Yunanlılara harekete geçmek için iyi bir fırsat sunmuştu.⁵¹⁵ Tepedelenli'nin son direnişinden Mora'da ve diğer ülkelerde bulunan nüfuzlu Yunan vatanseverleri yararlanmış ve Palmer'e göre, "*Tepedelenli Ali Paşa, bilmeyerek ve istemeyerek Yunan ihtilalinin tarihini öne almıştı.*"⁵¹⁶

İstanbul ve Odessa gibi büyük ekonomik merkezlerde olgunlaşan Yunan ulusal hareketi, Mora ve ona yakın adalarda patlak vermişti.⁵¹⁷ Bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasıyla sonuçlanacak olan Mora (Peloponez) Yarımadası'nda 6 Nisan 1821'de çıkan Yunan isyanı, kısa sürede adalara da yayılmıştı. Mora isyanı çıktığında, Tepedelenli Ali Paşa isyanını bastırmak için asker Yanya'ya gönderilmiş olduğundan Mora'daki Türk halkı savunmasız kalmıştı. Bu ortamda hızla yayılan Yunan ayaklanması Mora'daki Türklere yönelik bir yok etme harekâtına dönüşmüştü. Mora'nın vilayet merkezi olan Tripoliça'da iki günde 10 bin Türk katledilmiş, Mora'ya Rum asilere katılmak üzere gelen Avrupalı Elen dostları, Filhelenler, Türklerin katledilmesine seyirci kalırlarken, isyanın bastırılma ihtimali oluşunca harekete geçmişlerdi. Avrupalılar asilerden yana diplomatik girişimlerde bulunmuş bununla da yetinmeyerek askeri baskılara girişmişlerdi.⁵¹⁸

İlk Yunan eylemleri silahsız Osmanlı yerleşimlerinde meydana gelmiş, Jelavich'e göre Müslümanlardan 15 bini öldürülmüş, bazıları isyanın sonuna kadar korunan sur içindeki kasabalara kaçmışlardı.⁵¹⁹ Yunan dostu yazarlara göre, Yunan ayaklanmasının ilk birkaç haftasında 20 binden fazla Türk öldürülmüştü. Bilâl Şimşir ise Yunanistan'da soykırıma uğramış Türklerin sayılarının 100 binden az olmadığını tahmin

⁵¹⁴ Kienitz, a.g.e., s.204.

⁵¹⁵ Jelavich, a.g.e., s.241.

⁵¹⁶ Palmer, a.g.e., s.133.

⁵¹⁷ Yerasimos, a.g.e., s.55.

⁵¹⁸ Şimşir, a.g.e., ss.17,27,32.

⁵¹⁹ Jelavich, a.g.e., ss.241-242.

etmektedir. Yunan ulus devleti etnik temel üzerine kurulacağından Mora Türkleri yok edilmişti. Başpiskopos Germanos “*Türklere ölüm!*” sloganı ile Yunan kitlelerini ayaklandırmıştı.⁵²⁰ Osmanlı güçlerinin Batı Balkanlar’daki ve Rumen eyaletlerindeki isyanlarla uğraşması, Mora’daki asilere zaman kazandırmıştı.⁵²¹

İsyen Mora Yarımadası’nda patlak verip hızla adalara sıçramış, Suluca, İpsara, Çamlıca Adaları Mora asilerinin eline geçmişti. Çoğunlukla Hristiyan Arnavut kökenli olan bu adalılar, silahlandıkları gemileriyle Türk bayraklı ticaret gemilerine saldırıp, pek çok gemiyi yakalayarak tayfalarını ve yolcularını öldürmüşlerdi.⁵²² Rum tekneleriyle adaya gelenlerin öncülüğünde ayaklanan Sakız Adası’ndaki isyancılar Müslümanların yanı sıra, Katolik Rumlara da saldırmış, talan ve yağma yapmışlardı.⁵²³

Çağdaş Yunanlıları tanıyan aristokrat gezginlerde ortaya çıkan hayal kırıklığı Mora isyanından sonra giderek yerini Filhelenizm’e (Yunan severliğe) bırakmış ve o kadar yaygın olmasa da Slavofili (Slav severlik) ve Türklük üzerinden İslâmofobi de (İslâm korkusu) Avrupa toplumlarında farklı oranlarda etkili olmaya başlamıştı. Yunan bağımsızlık hareketinin yükseldiği dönemde, Filhelenizm gittikçe Batı Avrupa’ya sarmıştı. Elenizm, Hristiyanlık ve insanların doğal hakları adına Batı’da bu ihtilale yardım çağrıları yapılmaya başlanmış, Yunan yanlısı kitaplar, broşürler ve gazeteler ile de bu eğilim beslenmişti.⁵²⁴

Avrupa’nın tamamında olduğu gibi İngiltere’deki romantik Yunan sevgisi hareketi, hükümetlerin davranış ve eylemlerini etkilemiş ve İngiliz hükümeti devrimcilere destek verme konusunda gittikçe artan bir toplumsal baskı ile karşı karşıya kalmıştı. Tüm dünyadaki ressamlar, yazarlar, şairler ve siyasiler Yunan milli propagandasını temsil etmişlerdi.⁵²⁵

Filhelen düşüncüyü benimseyenler arasında yer alan Herder, Kant, Hegel gibi Alman İdealist-Romantik akımın önemli isimleri Avrupa’daki devletlerin birleşmesi ile oluşacağını öngördükleri “*Avrupa Cumhuriyeti*” içinde “*Asyalı barbarlar olarak kalmakta direnen*” Türklere yer vermemişti. Avrupa kamuoyunda, 100 yıl önce son

⁵²⁰ Şimşir, a.g.e., ss.27-28.

⁵²¹ Jelavich, a.g.e., ss.242.

⁵²² Şimşir, a.g.e., s.32.

⁵²³ Kutlu, a.g.e., s.53.

⁵²⁴ Kutlu, a.g.e., ss.53-54.

⁵²⁵ Jelavich, a.g.e., s.249.

verilmiş olmasına rağmen devşirme sistemi ve yeniçeri kurumu Türk zulmünün örneklerinden biri olarak gösterilmiş, “*Türklerin bastıkları yerde bir daha ot bitmediği*” söylemleri yer almaya başlamıştı. 1824 yılında başında modelini kendisinin çizdiği Akhilleus miğferi ile çarpışırken ölen Lord Byron ve hiç Yunanistan’a gitmemiş ve Yunan ayaklanması üzerine yazdığı “*Hellas*” adlı şiirinde “*Hepimiz Yunanlıyız*” diyen Shelley düşünüldüğünde bu akımı en çok İngilizlerin desteklediği gibi bir izlenim doğmuştur. Ancak Yunan İhtilalinde Elenlerin safında çarpışan bin kadar Filhelenist Avrupalının yaklaşık üçte birini Almanlar oluşturmakta, onları Fransızlar ile İtalyanlar takip etmekte ve sayı olarak İngilizler bunlardan sonra gelmekteydi. Avrupalı gönüllülerden çok daha fazla sayıda Balkanlı, özellikle Bulgar gönüllüler Yunan saflarında çarpışmıştı. Rus ve Batı Avrupa kamuoylarında “*Dinsize karşı savaşan kardeş Hristiyanlar*” teması işlenerek Sırp ve Yunan ayaklanmaları bir Hristiyanlık/Müslümanlık sorunu haline getirilmişti. Rusya’da F.B.Fonton “*Hristiyanlar ile Müslümanların bir arada yaşamaları bugün işlenen en yaygın günahıdır. Bu durum Türklerin göç ettirilmesi yoluyla düzeltilmedikçe kabul edilebilir bir anlaşmaya varmak mümkün değildir.*” diye yazmıştı. “*Doğu’da gerçek Ortodoks ve Slav ruhu ancak Türkler sayesinde korunuyor.*” diyen Leontiev gibi Rus aydınlar da olmasına rağmen bunlar kamuoyunu Fonton vb. gibi etkileyememişti.⁵²⁶ Jelavich’in de belirttiği gibi, genelde Osmanlı eylemleri Avrupa’da tamamen bilinirken Hristiyanların yaptıkları vahşet görmezden geliniyordu.⁵²⁷

Padişah, Mısır Valisi yapmak zorunda kaldığı Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı, yeniçerilerin başarısızlığı üzerine Mora’daki isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Girit ve Mora valilikleri sözünü alan Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa’yı isyanı bastırmak için göndermişti. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Girit ve Mora’da söz sahibi olması ise İngiltere ve Fransa’nın çıkarlarına ters düşmekteydi.⁵²⁸ Düzenli bir ordu olan Mısır birlikleri önce Girit’i sonra da Mora’yı ele geçirmişler ve Yunanlılara üstün gelmişlerdi. Kısa sürede Osmanlı askerlerinin Atina’nın Akropolis’ini ele geçirmesiyle isyan bastırılmış gibiydi.⁵²⁹

⁵²⁶ Kutlu, a.g.e., ss.54-55.

⁵²⁷ Jelavich, a.g.e., s.242.

⁵²⁸ Kutlu, a.g.e., s.55.

⁵²⁹ Jelavich, a.g.e., s.244.

Petersburg’da bir araya gelen ve 4 Nisan 1826’da bir protokol imzalayan Rusya ve İngiltere, Türkler ile Yunanlıların artık bir arada yaşayamayacaklarına ve birbirlerinden ayrılmaları gerektiğine karar vermişlerdi.⁵³⁰ St. Petersburg Protokolü’nde Yunanistan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na vergi veren muhtar bir devlet haline getirilmesi ve tüm Türklerin buradaki topraklardan çıkarılmasına karar verilmişti.⁵³¹ Bu demek oluyor ki Osmanlı topraklarının bir kısmının Yunanlılara verilmesiyle ayrı bir Yunan devleti kurulması kararlaştırılmıştı. Bu karara kısa süre sonra Fransa da katılmış ve 1827’de İngiltere, Rusya ve Fransa arasında yeni bir protokol imzalanarak Türkler ile Yunanlıların birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları gerektiği görüşüne daha geniş yer verilmişti.⁵³²

Yunan sorununa kesin bir çözüm bulmak amacıyla Londra’da bir araya gelen Fransız, İngiliz ve Rus temsilciler Osmanlı yönetimine verdikleri bir nota ile “*yerleşik olsun olmasın*” Mora’daki Türklerin Anadolu’ya nakledilmesini istemişlerdi.⁵³³ Londra Antlaşması’nda, Osmanlı Devleti’nin St. Petersburg Protokolü’nü imzalayıp, asilerle anlaşarak Yunanistan’ın kuruluşunu kabul etmemesi durumunda asilere yardım edileceği ve Babıâli üzerinde baskı kurulacağı belirtilmişti.⁵³⁴ İki ulusun bireylerinin birbirlerinden kesinlikle ayrılması ve Yunanlıların gerek kıta Yunanistan’da gerekse de adalarda yer alan Türk mallarının sahibi olacakları kararı, tek taraflı olarak Türklerin bu topraklardan atılması ve mallarının Yunanlılara bırakılması demek olacaktı. Büyük devletlerin elçileri Londra kararlarını Osmanlı Devleti’ne kabul ettirebilmek için baskılarını arttırmış ancak alınan kararlar Osmanlı Devleti tarafından reddedilmişti.⁵³⁵

Bu üç devlet arasında 6 Temmuz 1827’de imzalanan Londra Antlaşması’nın Osmanlı Devleti tarafından reddi üzerine, İngiliz, Rus ve Fransız ortak donanması Mora’yı ablukaya alarak Navarin’de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını yakmıştı.⁵³⁶ Üç

⁵³⁰ Şimşir, a.g.e., s.34.

⁵³¹ Mehmet Ö.Alkan, (2018), Türk-Rus Harbi’nin iki asırlık izleri, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı:51, No: 2018/51, İstanbul: s.57.

⁵³² Şimşir, a.g.e., s.34.

⁵³³ Kutlu, a.g.e.,s.55.

⁵³⁴ Alkan, (2018), a.g.m., s.57.

⁵³⁵ Şimşir, a.g.e., ss.34-36.

⁵³⁶ Yılmaz, a.g.e., s.166.

devletten oluşan birleşik filonun 20 Ekim 1827’de Osmanlı donanmasını yakmaları Yunan isyanının gidişatına yeni bir yön vermişti.⁵³⁷

Ayaklanma bastırılmak üzereyken Rus, İngiliz ve Fransız müttefik donanması savaş ilan etmeden, ani, korsanca bir baskın ile Navarin koyunda demirli duran Osmanlı donanmasına saldırarak aralıksız dört saat kadar topa tutmuş ve 65 savaş gemisinden 60 kadarı batırılmıştı. Osmanlı donanması 6.000 şehit, 4.000 yaralı, bazı kaynaklara göre ise 8.000 şehit vermişti. Yunan ihtilalcilerini desteklemeye kararlı bu üç devlet, Osmanlı Devleti ile aralarında bir savaş ilanı olmamasına rağmen devletler hukuku kurallarını çiğneyerek korsanca bir baskınla Osmanlı donanmasına saldırmış ve katliam yapmışlardı.⁵³⁸

Bir yandan Yunan isyanına destek veren, diğer yandan Kafkasya’ya sahip olmak için İran ile mücadele eden Rusya, 1826-1828 Rus-İran Savaşı’nın ardından imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Eçmiyadzin ve Erivan’ı ele geçirmişti. Kafkasya’daki başarılarından sonra Osmanlı Devleti’nden Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmesini talep eden Rusya, ultimatومunun reddedilmesinden sonra 1828 yılında Osmanlı Devleti’ne karşı savaş açmıştı.⁵³⁹ Fransızlar ise Temmuz-Ekim 1828’de kısa süreliğine Mora’yı işgal etmişlerdi.⁵⁴⁰ Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra 14 Eylül 1829’da Edirne’de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Osmanlı hükümeti, bağımsız bir Yunan devleti kurulmasını kabul etmişti. 24 Nisan 1830’da ise Londra Protokolü ile Mora ve çevresinde bağımsız bir Yunan devleti kurulmuştu.⁵⁴¹

McCarthy’nin ifade ettiği gibi, Avrupalı güçler 1830 yılında Londra Protokolü ile Osmanlı Devleti’ni Mora’da bir Yunan Krallığı kurulması için zorladıklarında, artık o topraklarda yüzlerce yıldır yaşamakta olan Müslümanların hiç birisi kalmamıştı.⁵⁴² Bu protokol ile kurulan ve garantörlüğünü İngiltere, Fransa ve Rusya’nın üstlendiği Yunan

⁵³⁷ Kienitz, a.g.e., s.211.

⁵³⁸ Şimşir, a.g.e., ss.17,26,36-37.

⁵³⁹ Kutlu, a.g.e., s.56.

⁵⁴⁰ Yılmaz, a.g.e., s.166.

⁵⁴¹ Şimşir, a.g.e., s.40.

⁵⁴² McCarthy, a.g.e., s.13.

Krallığı'nda, Yunan tacını 1832 yılında bir Alman prensi olan Bavyeralı Otto kabul etmişti.⁵⁴³

Mora isyanında yetersiz kalan yeniçeri teşkilatı, II. Mahmud tarafından 1826 yılında tasfiye edilmişti. Ancak tasfiyenin ardından kurulmaya çalışılan modern Osmanlı ordusu ise henüz bir savaşa hazır değildi. Doğu'da Erzurum'u ve Batı'da Edirne'yi işgal eden Ruslar ile savaş Edirne Antlaşması'yla son bulmuştu. Bu anlaşmayla Atina'yı da içine alan Mora, Eğriboz ve Kiklad Adaları'nda bağımsız Yunanistan kurulmuş ve Sırbistan'ın özerkliği hukuki statüye kavuşturularak Miloş Obrenoviç Prens unvanını almıştı. Daha önce Rusya'da Dışişleri Bakanlığı yapmış ve bağımsız Yunanistan'ı bir süre yönetmiş olan Korfu soylularından Kont Ionnis Kapodistrias, 1831'de düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştü. Bavyera Hanedanı'ndan Prens Otto von Wittelsbach büyük devletlerin onayı ile ilk Yunan Kralı olmuş ve Osmanlı yönetimi tarafından da 21 Temmuz 1832'de imzalanan Kalender Köşkü Antlaşması ile kral olması kabul edilmişti. 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsız bir devlet, Sırbistan'ın ise özerk bir prenslik haline gelmesi Avrupa'da 1815'ten itibaren yürürlükte olan Viyana Kongresi düzenine ve Metternich'in politikasına Fransa, İngiltere ve Rusya'nın birlikte vurdukları en ağır darbe olmuştu.⁵⁴⁴

1830 Londra Antlaşması, modern Yunan ulusunun kurulmasındaki en önemli antlaşma olmuş, ülkenin Rus uydusu olmasından çekinen İngilizlerin ısrarıyla devletin özerk değil de bağımsız olmasına karar verilmişti. Üç ülke gelecekteki çıkarlarını korumak için kendilerini garantör ilan etmiş ve ülkenin sınırlarını ve yönetim şeklini belirlemişlerdi. Böylece yeni Yunan devleti, imparatorluktaki Yunan nüfusun ancak dörtte biri olan yalnızca 800 bin kişilik bir nüfus ile kurulmuştu.⁵⁴⁵

İlk bağımsız topraklar elde edildikten sonra Etniki Eterya'nın bundan sonraki hedefi, Avrupa devletlerinin desteğini de alarak, topraklarını genişletmek olmuştu. Girit'te 1860' lı yıllarda isyanlar bunun için çıkarılmıştı.⁵⁴⁶

Osmanlı'nın 1669 yılında Venediklilerin elinden aldığı Girit'te 1800'lü yıllarda çıkarılan isyanlar, Osmanlı'yı bir hayli uğraştırmış, 1866'da çıkan ayaklanma sonrasında

⁵⁴³ Palmer, a.g.e., ss.160-161.

⁵⁴⁴ Kutlu, a.g.e., ss.55-56.

⁵⁴⁵ Jelavich, a.g.e., s.253.

⁵⁴⁶ Kocabaş, a.g.e., s.153.

1868’de uyulması gereken yeni esaslar ilan edilmişti. Buna göre, ada Osmanlı valisiyle birlikte seçilecek bir halk meclisi tarafından idare edilecekti. Berlin Kongresi’nde Yanya’ya göz diken ancak bunu elde edemeyen Yunanistan, Girit’e yönelmiş ve 1896’da Girit’te isyan çıkarılmıştı.⁵⁴⁷ Girit isyanı hazırlıkları ve onlara yardım için Atina’da cemiyetler kurulmuş, Yunanistan hükümeti isyana yardım için Yunan harp gemileri himayesinde ve Avrupa devletlerinin gözleri önünde bir albay komutasında er ve subaylar göndermişti.⁵⁴⁸

Anakaradan gelen gönüllüler ile sayıları artan asiler Girit’in Yunanistan’a ilhakını ilan etmişlerdi. Yunanistan Prensi Yorgo ise adayı işgal etmek üzere 10.000 Yunan askerinden oluşan bir birliğe kumanda etmişti. Rumların adadaki Müslümanları kılıçtan geçirerek büyük bir katliam yapmaları üzerine Osmanlı askerleri de karşılık vermişti.⁵⁴⁹ Gözünü Yanya, Epir ve Makedonya’ya diken ve 1897’de çıkan savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan Yunanistan’ı Büyük Devletler kurtarmış, Yunanlıların elinden alınan Teselya iade edilmişti.⁵⁵⁰ İngiltere’nin yardımları ile Yunanistan bu yenilgiyi az bir zararla atlatmış, yapılan barış antlaşmasında sözde Osmanlı Devleti’ne bağlı kalan Girit’in imtiyazları arttırılmıştı.⁵⁵¹

1830’da kurulduğunda 47.516 km² olan Yunanistan, Avrupa’yı arkasına alarak genişleme politikası izlemişti. 1861’de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan İstanbul Antlaşması’yla Adriyatik’teki Yedi Ada Yunanistan’a verilmiş ve toprakları 50.211 km² olmuştu. 1881’de İstanbul Antlaşması ile Teselya ve Epir’in Narda bölümü Yunanistan’a verilmiş ve yüzölçümü 67.272 km² olmuş, 1913 Londra Barış Antlaşması ile de Selanik, Güney Makedonya’nın bir bölümü ve Girit Adası’nın Yunanistan’a verilmesiyle Yunanistan toprakları 97.233 km²ye yükselmişti. 1913 Bükreş Antlaşması’yla Drama, Kavala ve çevresinin Yunanistan’a verilmesiyle yüzölçümü 102.730 km², 1914 Londra Büyükelçiler Konferansı ile Semadirek, Limni, Midilli, Sisam gibi Kuzey Ege Adaları’nın Yunanistan’a bırakılmasıyla da yüzölçümü 108.311 km² olmuştu. 1919 Neuilly Antlaşması ile Batı Trakya’nın Bulgaristan’dan alınıp

⁵⁴⁷ Duman, a.g.e., s.24.

⁵⁴⁸ H.Hikmet Süer, (2004), *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, 2.Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara: s.6.

⁵⁴⁹ Erickson, a.g.e., s.22.

⁵⁵⁰ Kocabaş, a.g.e., s.153.

⁵⁵¹ Duman, a.g.e., s.25.

Yunanistan'a verilmesiyle Yunanistan toprakları 129.880 km²'ye ulaşmıştır. Yunan ulus devletinin kurulması diğer Balkan milletlerine örnek teşkil etmiş ve Osmanlı Devleti'nin geleceği açısından tehlikeli bir çılgır açmıştı.⁵⁵²

2.2.2.3. Karadağ İsyanları

Osmanlı İmparatorluğu tarafından 15. yüzyılın sonunda fethedilen, uzak dağlı bir bölge olan Karadağ, yüksek olmayan cizye vergisini ödemesi karşılığında genelde kendi başına bırakılmıştı. Vergi toplamak için giden Osmanlı görevlilerinin genelde eli boş döndüğü Karadağ'dan askeri bir işlev beklenmekteydi. Kabileler arasında parçalanmış olan ülkede tek birleştirici unsur başlarda kiliseydi ve ülkenin merkezini Çetine manastırı oluşturmaktaydı. Birlik vasıtası olarak hizmet eden kilise aynı zamanda diğer ülkelerle ilişkileri de tesis etmiş ve piskopos devletin başı işlevini görmüştü.⁵⁵³ Askeri harekâtı zorlaştıran bir coğrafi yapıya sahip olması ve Karadağlıların vahşi karakteri sebebiyle bu bölgede tam bir hâkimiyet sağlanamamıştı.⁵⁵⁴

Karadağ 1482'de Osmanlı egemenliğini kabul etmişti. Bu dağlı bölge, Osmanlı egemenliğinde, kabile reisleri tarafından seçilen hem dini hem de siyasi liderliğini elinde bulunduran Vladika denilen kişiler tarafından yönetilmekteydi.⁵⁵⁵ Ülke, Vladikalar veya prens piskoposlar (hem dini hem siyasi lider) tarafından 1516'dan 1851 yılına dek yönetilmiş, bu tarihten sonra vazifenin dini kısmı bırakılmıştı.⁵⁵⁶

Karlofça Antlaşması ile Venedik'in topraklarını Dalmaçya'nın tamamını içine alacak şekilde genişletmesiyle 1699 yılından itibaren Dalmaçya'da Venedik ile komşu hale gelen Karadağlılar, bu sınırı korumaları gerekirken çoğunlukla karşı tarafla birlikte Osmanlı'ya karşı savaşmışlardı. 1714-1718 yılları arasında Osmanlı ile savaş halinde olan Venedik'in Karadağ'dan yardım talep etmesi dolayısıyla iki ülke arasındaki bağlar kuvvetlenmişti. 1718'den sonra Venedik'le bağları zayıflayan Karadağ, Avusturya ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve Rusya da ilgi odağı haline gelmişti. Karadağ'a zaman zaman çok önem veren Rusya'nın ilgisi, bu ülkenin stratejik konumu Rus politikası için

⁵⁵² Şimşir, a.g.e., ss.19, 41.

⁵⁵³ Jelavich, a.g.e., s.93.

⁵⁵⁴ İbrahim Yılmazçelik ve Ali Gökçen Özdem, (2013), Düvel-i Muazzama'nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri Ve Bunun Günümüze Yansımaları, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, Sayı:2, Bitlis: s.8.

⁵⁵⁵ Kocabaş, a.g.e., s.77.

⁵⁵⁶ Eliot, a.g.e., ss.65,118.

gerekli olduğu dönemlerde daha da artmıştı. Rus mali yardımı, ülkenin kendi iç gelirlerinden daha yüksekti⁵⁵⁷ ve Rus Çarlarından para yardımı almalarıyla birlikte Rusların Karadağ üzerindeki nüfuzları da artmıştı. 382 yıl göreceli de olsa Osmanlı egemenliğinde kalan Karadağ, 19. yüzyıldan sonra büyük devletlerin Doğu Sorunu'nu kendi çıkarları doğrultusunda çözmek amacıyla kullanmaya çalıştıkları bir ülke olmuştu.⁵⁵⁸

Balkanlar'daki Ortodoksları Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmek isteyen Rusya, öncelikle bir dereceye kadar muhtariyet idaresine sahip olan ve gerilla harbi vermeye elverişli dağlık bir alanda yaşamaları sebebiyle tam hâkimiyet altına alınamayan savaşçı ve haşin Karadağlıları kışkırtmıştı. Hersek isyanları Rusya'nın ileri karakolu durumuna gelen Karadağ'dan kışkırtılıyordu. Çariçe II. Katerina da I.Petro'nun izinden giderek Balkan Hristiyanlarını isyan için kışkırtmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra, Rus subayları, Karadağ ordusunu yeniden düzenlemeye çalışıyordu.⁵⁵⁹ 1787'de başlayan savaşın ardından Rusya, Balkan Hristiyanlarını yeniden yardıma çağırmış hem Rusya hem de Avusturya Karadağ'a askeri danışmanlar göndermiş, Avusturya orduları ve Hersekli gönüllüler ülkeye gelmeye başlamıştı.⁵⁶⁰

18. yüzyıl sonlarında Rusya'dan başka Avusturya-Macaristan da kendi çıkarları için Karadağ'ı kullanmak istemiş ve bu amaçla bölgeye kendi ajanlarını göndermişti. 1797'de Venedik Cumhuriyeti'ni ortadan kaldıran Napolyon'un, Belçika'daki Avusturya-Macaristan topraklarına karşılık Dalmaçya'daki Venedik topraklarını Avusturya-Macaristan'a devretmesiyle bu devlet Çetine'nin kuzey bölgesi ile Kotor Körfezini ele geçirmişti. 1805'te Fransa'ya yenilen Avusturya-Macaristan, Kotor Körfezi ve Dalmaçya kıyılarını Fransa'ya bırakmış, 1807'de Fransa ve Rusya arasında imzalanan Tilsit Antlaşması ile Çar, Adriyatik'in Fransa'ya ait olduğunu kabul etmişti. 1813'te İngiliz deniz kuvvetlerinin desteği ile Kotor Körfezi ve Yeni Hersek'i ele geçiren Karadağ, ele geçirdiği Dalmaçya kıyılarını muhafaza etmek istemiş ancak 1815 Viyana Kongresi'nde bahse konu yerleri Avusturya-Macaristan'a terk etmek zorunda kalmıştı.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Jelavich, a.g.e., ss.93-94, 275-276.

⁵⁵⁸ Yılmazçelik ve Özdem, a.g.m., ss.2,9.

⁵⁵⁹ Kocabaş, a.g.e., ss.78,80.

⁵⁶⁰ Jelavich, a.g.e., s.96.

⁵⁶¹ Yılmazçelik ve Özdem, a.g.m., ss.9-10.

1788’de “Yunan Projesi”ni gerçekleştirmek amacıyla Karadağlıları kullanan Avusturya’nın yanı sıra, 19. yüzyıl başlarında da Fransa Karadağlıları kullanmak istemiş ve I.Napolyon gönderdiği temsilci ve heyetlerle Karadağlıları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmıştı. 1841 yenilgisinin intikamını almak isteyen Çar, 1852’de Karadağlıları Osmanlı’ya karşı silahlı isyana sevk etmiş, Osmanlı kuvvetlerinin Karadağ’a girmesi üzerine 1853’te Avusturya’nın müdahalesiyle ateşkes antlaşması imzalanmıştı. 1856 Paris Antlaşması ile Karadağ’ın özerkliği Avrupa devletlerinin ortak kefaletine alınmış fakat ona toprak bırakılmamıştı.⁵⁶²

Kırım Savaşı sonrasında Balkanlar’da etkisini sürdürmek niyetinde olan ve Panslavizm’e sarılan Rusya’nın kışkırtması sonucu, Hersek’in Karadağ sınırına yakın bölgelerinde ayaklanmalar çıkmış ve ayaklanan Hristiyan halka Karadağ tam destek vermişti. Hersek’e girip, Müslümanları katletmeye başlayan Karadağlı eşkıyalar, sınırdaki köyleri yakıp yıkmış ve bazı yerleşim yerlerini ele geçirmişlerdi.⁵⁶³

Hersek isyancılarının kışkırtılmaya devam edilmesi üzerine 1862’de Osmanlı kuvvetleri Karadağ’a girmiş ancak Karadağlıları destekleyen Fransa’nın araya girmesi ile Osmanlı Devleti barışa zorlanmıştı.⁵⁶⁴ Fransa ve Rusya’nın vermiş olduğu destek, anlaşmazlıkların çözülmemesinde en önemli etkenlerden birisi olmuştu.⁵⁶⁵

Rusya’nın Panis Slavizm’i yayması ve Avusturya’nın da çıkarlarını gözeterek işe karışması sonucu 1875’te Bosna-Hersek ve Karadağ’da ayaklanmalar çıkmıştı. Osmanlı Devleti ayaklanmaları bastırmaya çalışırken, Avusturya, Paris Antlaşması’nı yapan devletlere başvurarak Osmanlı Devleti’ne, ağırlığını Bosna-Hersek’te reformların yapılmasını oluşturan, bir nota vermişti. 1876’da önce Filibe sonra Selanik’te yeni ayaklanmaların çıkması üzerine Avusturya, Almanya ve Rusya Osmanlı Devleti’ne daha önceki notadan daha ağır bir memorandum vermişlerdi. Bütün bunlar olurken, Sultan Abdülaziz ve onu takiben V.Murat tahttan indirilerek yerine 31 Ağustos 1876’da II. Abdülhamid sultan olmuştu.⁵⁶⁶

⁵⁶² Kocabaş, a.g.e., ss.80-82

⁵⁶³ Yılmazçelik ve Özdem, a.g.m., s.19.

⁵⁶⁴ Kocabaş, a.g.e., s.82.

⁵⁶⁵ Yılmazçelik ve Özdem, a.g.m., s.20.

⁵⁶⁶ Duman, a.g.e., ss.17- 18.

Karadağlılar üzerinde tahrikleri hiç eksik olmayan Rusların Balkanlar'ı yangın alanına çevirmede bu bölgedeki konsoloslarının önemli etkisi bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne karşı 1876 Sırp-Karadağ ittifakı ve akabindeki savaş, büyük ölçüde Çetine ve Ragusa'ya konsolos olarak atanan Panislavist Vladimir Semenoviç Ionin'nin eseri idi.⁵⁶⁷

1876'da Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilan etmesi ve Bosna-Hersek ile Bulgaristan'ın da duruma karışmasıyla anlaşmazlık daha da büyümüştü. Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarını birlikte işgal etmek için Ekim 1876'da Avusturya'ya teklifte bulunan Rusya, Osmanlı ordusunun Sırpı yenmesi üzerine bir nota vererek ateşkes yapılmasını talep etmiş ve Kasım 1876'da da ateşkes yapılmıştı. 23 Aralık 1876'da, Osmanlı'nın Rumeli'de yapacağı reformları tespit etmek için toplanan Tersane Konferansı, 20 Ocak 1877'de bir sonuca varılamadan dağılmıştı. Emellerini gerçekleştirebilmek için yollar aramaya başlayan Rusya, Balkanlar ve Sırbistan'da savaş çıkması durumunda Avusturya'nın ve İtalya'nın tarafsızlığını, Bismarck'ın da desteğini sağlamıştı. Mart 1877'de, Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlar lehine yapmaya söz verdiği reformlar konusunda diğer büyük devletlerin de katıldığı Londra Konferansı toplanmıştı. Bu konferansta alınan öneriler, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından iç işlerine müdahale olarak görülüp reddedilmiş ve bunun üzerine aradığı fırsatı bulan Rusya, Romanya ile anlaşmış ve Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etmişti.⁵⁶⁸

Savaş sonrası Ayastefanos Antlaşması ile Karadağ'a bağımsızlık verilmesinin yanı sıra, Spezzia ve Antivari limanları Karadağ'a bırakılarak Yeni Pazar Sancağı da Sırbistan ile Karadağ arasında paylaştırılıyordu. Ancak antlaşmanın Berlin Antlaşması ile değiştirilmesi sonucu Karadağ'a Adriyatik sahilinde sadece Antivari limanı veriliyor ve Yeni Pazar Sancağı'nda hissesine düşen kısım ise Osmanlı Devletine iade ediliyordu. Bundan memnun kalmayan Karadağ, istediği toprağı elde etmek için kendisini Balkan Savaşı'na girmeye zorlayacak ve savaş ilk defa onun tarafından başlatılacaktı.⁵⁶⁹

Berlin Antlaşması ile uluslararası alanda bağımsızlığı tanınmış olan Karadağ'ın toprakları yaklaşık iki kat artmış, Adriyatik'te kıyı kesimini ele geçirmesine müsaade edilmişti. Karadağ'a devredilecek olan Ülgün ahalsinin Karadağ'ın yönetimine girmek

⁵⁶⁷ Kocabaş, a.g.e., s.83.

⁵⁶⁸ Duman, a.g.e., ss.18-19.

⁵⁶⁹ Kocabaş, a.g.e., s.83.

istememesi krize yol açmış, Ülgün'ün Karadağ'a verilmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapan Gladstone, donanmayı Adriyatik'e göndermişti.⁵⁷⁰

2.2.2.4. Bosna-Hersek İsyanları

Bosna-Hersek, tarihte sürekli kuvvetli soylular ve Ortodokslar, Katolikler, Bogomiller gibi dini grupların arasındaki çekişmelere tanıklık etmiştir. Vlastenlin ya da knez denilen yerli beyler tarafından yönetilen Bosna-Hersek'te asilzadeler, İslamiyeti kabul ettikten sonra daha önceden sahip oldukları imtiyazlarını Osmanlı İmparatorluğu'nda da devam ettirmişlerdi.⁵⁷¹

Avusturya, Venedik ve Rusya ile 18. yüzyılda yapılan savaşlar, Bosna'nın gelişimi açısından yıkıcı olmuştu. Pasarofça Antlaşması ile hem Avusturya'ya hem de Venedik'e toprak kaybedilmiş, Avusturya'nın istilaları nedeniyle bölgede ziraat kesintiye uğramış ve savaşlardan, asker celp edilmesi ve büyük kayıplar verilmesi nedeniyle özellikle Müslümanlar çok etkilenmişlerdi. Ülkede 18. yüzyılda askeri unsurlar birbirlerine düşmüş ve sivil karışıklık çıkmıştı. Özellikle kaptanlar ve yeniçerilerin başı çektiği bir iktidar mücadelesi başlamıştı. Çiftlikleri ele geçirmek için askeri güçlerini kullanan kaptanlar, siyasi kontrol tesis etmeye çalışırken yeniçeriler de yerel meselelere daha fazla müdahil hale gelmiş ve eyalet idaresi zayıflamıştı. Bosna vezirinin otoritesi zayıflamış bunun yanı sıra, ayan ve kaptanların otoritesi artmıştı. 1788'de savaş çıkınca Habsburg hükümeti, Hristiyanları Avusturya ordularına destek olmaya çağırarak, bazı Sırp gönüllülerin de eşlik ettiği bir orduyla Bosna'yı işgal etmiş ve Zıştovi Antlaşması ile Bosna'nın bir kısmını almıştı.⁵⁷²

19. yüzyılın başlarında henüz milliyetçilik davalarının nüfuz etmediği Bosna'da gerek Hristiyan gerek Müslüman ahali Bosna beylerinin ve kaptanlarının haksız şiddet hareketlerinden ve Bosna valilerinin idaresizliğinden şikâyetçiydi. Bir zamanlar idareye karşı halkın hâmisî sayılan âyânlıklar, şimdi zorbaların elindeydi ve kadılık, naiblik gibi makamlar ise para ile alınıp satılır hale gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'na Batı uç sınırında ileri karakol görevi yapan Arnavutluk'taki ve bu ülkedeki Müslümanlar, Venedik ve Avusturya ile yapılan savaşlarda, Sırp ve Karadağ isyanlarının

⁵⁷⁰ Yılmazçelik ve Özdem, a.g.m., s.27.

⁵⁷¹ Kocabaş, a.g.e., s.84.

⁵⁷² Jelavich, a.g.e., ss.99-100.

bastırılmasında büyük rol oynamışlardı. Avusturya ve Rusya'nın gittikçe artan tahriklerinin yanı sıra, Osmanlı devlet yönetiminin de bozulması sadık tebaa Bosna Hersekliilerin isyanı için ortam oluşturmuştu. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların kışkırtmaları sonucu 1831'de çıkan isyan güçlkle bastırılmış, Kırım Savaşı'ndan sonra mevcut bunalımlara Panislavist komitelerin tahrikleri de eklenmişti. Ayrıca Bosna Hersek'te Avusturya, İtalya ve Fransa gibi tahriklerde bulunan devletlerin konsolosluklarının himayelerinde çok sayıda Katolik okulları da bulunmaktaydı. Kırım Savaşı'ndan sonra ilk isyan 1861'de çıkmış ve Sırbistan gibi özerk hale gelme talebinde bulunmuşlardı. Karadağ gönüllülerinin de destek verdiği isyan Osmanlı kuvvetlerince bastırılmıştı.⁵⁷³ Osmanlı topraklarında karışıklık çıkarmayı planlayan komplo gruplarına destek veren Sırbistan ise Bosna'daki gizli Sırp komitelerine yardım etmeyi bir politika haline getirmişti.⁵⁷⁴

Çabalarına rağmen Alman ve İtalyan birliklerinin kurulmasına engel olamayan Avusturya'nın batısında Almanya, güneyinde ise İtalya birer devlet olarak ortaya çıkmış ve Avusturya diplomasisinin batıda ve güneyde yapacak bir şeyi kalmamıştı. Bu nedenle diplomatik faaliyetlerini Balkanlar'a yönelterek topraklarını bu bölgede genişletmeye karar veren Avusturya'nın genişleme politikası, doğuda Selanik ve Ege Denizi, güneyde ise Adriyatik Denizi olmak üzere iki doğrultuda olmuş ve 1870'lerden itibaren bu iki denize açılmaya çalışmıştı. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkanlar'dan atmak ve Balkan Slavlarını kendi etrafında birleştirmek amacı ile Panislavizm (Slav Birliği) politikası içinde olan Rusya, kuzey-güney doğrultusunda bölgeye inmeye çalışırken doğu-batı doğrultusunda Balkanlar'a yayılmaya çalışan Avusturya-Macaristan ile çatışma hali oluşmuştu. Bunu yanı sıra, Adriyatik Denizi'ne çıkma isteği de Avusturya'yı, 1878'de bağımsızlığını alan Sırbistan ile bir çatışma içerisine sokacaktı.⁵⁷⁵

1870'li yılların başlarında Karadağ, nüfusunun büyük bölümü Müslüman olan Osmanlı'nın Bosna-Hersek eyaletinde bir ayaklanma başlatmak için elinden geleni yaparken Avusturya-Macaristan da kaynama halindeki eyaleti kendi egemenliği altına almaya çalışmaktaydı. Bölgedeki etkinliğinin zayıfladığını gören Rusya ise yeni silahlarla devreye girmekte, panortodoks politikayı terk ederek panslavizm politikasını uygulamaya

⁵⁷³ Kocabaş, a.g.e., ss.85-86.

⁵⁷⁴ Jelavich, a.g.e., s.365.

⁵⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., ss.21-22.

koymaktaydı.⁵⁷⁶ Merkezleri Moskova'da olan İslav cemiyetleri, Rusya'da maddi ve manevi yardım sağlayarak Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan'da ayaklanma çıkarmak ve Bulgarları ayaklandırmak için bu sıralarda faaliyetlerini arttırmışlardı.⁵⁷⁷

Paris Antlaşması'ndan sonra Karadeniz'in tarafsızlığı ve Güney Besarabya'nın devri konularından rahatsızlık duyan Rusya için bu barışın şartlarını geçersiz kılmak dış politikadaki ilk hedef olmuştu. Paris Antlaşması'nı imzalayan güçler Londra'da bir konferansta bir araya gelmişlerdi. Rusya'nın isteği kabul edilmiş ve Rusya, Karadeniz'de donanma bulundurmanın önündeki engellerden kurtulmuştu.⁵⁷⁸

Avusturya'nın amacı, Bosna-Hersek Müslümanları ile Hristiyanları arasında çatışma yaratıp, çeşitli topluluklar arasındaki hoşnutsuzlukları canlandırıp buradaki çatışma ve düzensizliklerin kendi güvenliğini tehdit ettiğini bahane ederek bu iki vilayeti işgal etmektir. Ayrıca ülke haritasını gizlice Selanik'in kuzeyinden çizen, 1875'te Hersek'teki ayaklanmaya yardım eden Avusturya, 1877-78 Savaşı sırasında Karadağ'a silah ve cephane yollamış ve Rusya'ya karşı yenilmiş durumdaki Osmanlı ordusuna karşı nedensiz bir şekilde savaşa girişmelerine göz yummak için Sırlar ile gizlice anlaşmıştı.⁵⁷⁹

Tahrikler sonucu 1875 yılında Bosna-Hersek, Karadağ⁵⁸⁰ ve Yeni Pazar Sancağı'nda çıkan ayaklanma, Rusya ve Sırbistan'ın kışkırtıp cesaretlendirdiği yeni bir milliyetçilik anlayışı ile teşvik edilmişti.⁵⁸¹ İstanbul Rus Sefiri Panislavist General İgnatiyef'in Osmanlı devlet adamları üzerinde nüfuz kurarak tedbir alınmasını engellemesiyle isyan büyüyerek geniş alana yayılmıştı.⁵⁸²

Mayıs 1876'da, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan oluşan Üç İmparatorlar Birliği (Dreikaiserbund), Berlin'de toplanarak Hristiyan azınlığın haklarını korumak ve ıslahat yapılmazsa Osmanlıları itaate zorlamak üzere güç kullanılabileceği konusundaki şartlar üzerinde uzlaşmışlardı.⁵⁸³

⁵⁷⁶ Yerasimos, a.g.e., ss.59-60.

⁵⁷⁷ Süer, a.g.e., s.9.

⁵⁷⁸ Jelavich, a.g.e., s.382.

⁵⁷⁹ Karpat, (2004), a.g.e., s.182.

⁵⁸⁰ Duman, a.g.e., s.17.

⁵⁸¹ Erickson, a.g.e., s.4.

⁵⁸² Kocabaş, a.g.e., ss.87-88.

⁵⁸³ Erickson, a.g.e., s.4.

Rusya'nın ilgi alanında olan Bosna-Hersek ile Almanya'dan ihraç edilen ve gözlerini Doğu'ya çeviren Avusturya da ilgilenmeye başlamıştı. Ayrıca Sırbistan'ın “*Büyük Sırbistan*” ile ilgili emellerinin olması ve Fransa ile İtalya'nın “*Yugoslavya Devleti İdeali*” sebebiyle Bosna-Herseklipleri kazanma çabaları sonucunda 19. yüzyılın son çeyreğinde, Bosna-Hersek birçok devletin ilgilendiği ve binlerce ajanın kol gezdiği bir bölge haline gelmişti. 1876'da İstanbul'da toplanan konferansta, Bosna-Hersek için istenen muhtariyet Osmanlı hükümeti tarafından diğer isteklerle birlikte reddedilmişti. Bunun üzerine 1877'de Rusya, burasını Avusturya'ya vadederek 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda tarafsız kalmasını sağlamıştı. Nüfusunun yarısı Müslüman olan Bosna-Hersek, 1878'de Berlin Antlaşması ile geçici olarak Avusturya'ya verilmişti. 1879'da burasını işgale kalkan Avusturya'ya karşı Mustafa Efendi liderliğinde toplanarak gerilla hurbine başlayan Müslümanlar, yeni askeri birlikler gönderen Avusturya ile aynı yıl anlaşmak zorunda kalmışlardı. Yenipazar Sözleşmesi'ne göre, Müslümanların Halife'ye olan hukuki bağlılıklarını devam ettirecekleri, dinlerini, örf ve adetlerini diledikleri gibi yaşayacakları, mal, ırz ve canlarının korunacağı kabul edilmişti. Ancak bir süre sonra Müslümanların Avusturya tarafından ezilmeye başlanması, memuriyetlerden çıkarılmaları, vakıf ve evkaflarına el konulması üzerine 1882'de yeniden Müslüman isyanları başlamış ve Almanya'nın araya girmesiyle yeni bir anlaşmaya varılmıştı.⁵⁸⁴

Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'na 1908'de Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi Avusturya'yı bu durumun Bosna-Hersek ile Osmanlı Devleti arasında bağları kuvvetlendireceği konusunda endişelendirmişti. Bosna-Hersek'in ilhakından önce Avusturya ile anlaşılan Bulgaristan⁵⁸⁵ 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiş, Prens Ferdinand çar olmuştu. Ertesi gün de 6 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştı.⁵⁸⁶

2.2.2.5. Romen İsyanları

Romalılar 270 yılında Datça'yı terk ettikten sonra Tuna Vadisi istilalar için geçiş hattı olmuş ve Gotlar, Avarlar, Hunlar, Bulgarlar, Slavlar, Tatarlar bu yolu kullanmışlardı. Eflak'ta asiller 14. yüzyılda kendilerine ilk prensleri olarak Basarab'ı

⁵⁸⁴ Kocabaş, a.g.e., ss. 86-87,92-93.

⁵⁸⁵ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., s.11.

⁵⁸⁶ Şimşir, a.g.e., s.138, Castellan, a.g.e., s.381.

seçmiş, yine aynı yüzyılda bağımsız Boğdan devletinin ilk prensi de I.Bogdan olmuştu. İlk Rumen yöneticileri sürekli olarak Macar tehdidiyle uğraşmış, Lehistan Krallığı ve Moğollar da ayrı ayrı tehlike oluşturmuşlardı.⁵⁸⁷

Tarihte bilinen ilk halkı Daklar olan Eflak ve Boğdan Prenslikleri (Tuna Prenslikleri), önce Polonya ve Macaristan ile mücadele ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girmişlerdi.⁵⁸⁸

Slavlar arasında iki Latin devlet olarak Eflak 1330'da, Moldavya ise 1359'da kurulmuştu.⁵⁸⁹ 1391'de Eflak'ı, 1456'da Boğdan'ı egemenliklerine alan Osmanlılar, “*Memleketeyn*” (iki memleket) dedikleri bu iki prenslikte diğer Balkan topraklarında uyguladıklarından farklı bir yapı oluşturmuşlardı. Klasik Osmanlı toprak sistemi uygulanmamış ve feodal sistemin devamına göz yumulmuştu. Vergiye bağlanan ve iç yönetimlerine karışılmayan bu prenslikleri, toprakları denetimleri altında tutan “*Boyar*” denilen yerli soyluların aralarından seçtikleri ve padişahın onayladığı “*Voyvoda*”lar yönetmekteydi. Atanan voyvodalar padişaha pişkeş vermenin yanında, oğullarını veya yakınlarını İstanbul'a rehin gönderir ve Eflak Voyvodası Bükreş'te, Boğdan Voyvodası ise Yaş'ta otururdu.⁵⁹⁰

Geleneksel yönetimlerini korumuş olan bu topraklar, vergi ödeme gibi bazı yükümlülükler altına girerek Osmanlı Devleti'ne bağlı (vasal) hale gelmişlerdi.⁵⁹¹ Bu eyaletler, Osmanlı'nın doğrudan kontrolü altındaki bölgelerin sahip olmadıkları birçok ayrıcalıklara sahipti.⁵⁹² 1391 ve 1460 kapitülasyonları ile Eflak'a kendi yasalarına göre kendi yönetimine sahip olma, komşularıyla savaş ve barış yapma, uyruklarının Osmanlı topraklarında serbestçe seyahat etme, kendi yerel giysilerini giyme hakkı tanınmış, aynı türden kapitülasyonlar Boğdan'la da 1511, 1529 ve 1634 yıllarında imzalanmıştı.⁵⁹³ Erdel ve Dubrovnik'te olduğu gibi imparatorluğa özel düzenlemelerle bağlı olan Eflak ve Boğdan, aynı Erdel gibi imparatorluk sisteminin içine dâhil edilmeyerek kendi kurumlarına sahip özerk eyaletlere dönüştürülmüşlerdi.⁵⁹⁴

⁵⁸⁷ Jelavich, a.g.e., ss.20,22.

⁵⁸⁸ Kocabaş, a.g.e., ss.154-155.

⁵⁸⁹ Karpat, (2004), a.g.e., s.86.

⁵⁹⁰ Kutlu, a.g.e., ss.56-57.

⁵⁹¹ Castellan, a.g.e., s.149.

⁵⁹² Jelavich, a.g.e., s.111.

⁵⁹³ Karpat, (2004), a.g.e., ss.86-87.

⁵⁹⁴ Jelavich, a.g.e., ss.108-109.

Statüleri Tuna'nın güneyindeki topraklardan önemli farklılıklar gösteren ve uygulamada Babıâli'nin dış politikasına bağımlı bulunan bu prenslikler sembolik bir vergi ödemekteydiler. Müslümanların yerleşmesine izin verilmediği bu prenslikler, Osmanlı memurları yerine baştaki yerel yönetici tarafından atanan mahalli kişilerce yönetilmekteydi. Boğdan'da yerel yöneticilerin seçimiyle ilgili uygulanan hükümlerin aynıları, Karlofça Antlaşması ile Macaristan'ın bir parçası haline gelerek Habsburg İmparatorluğu ile bütünleştirilen Transilvanya'da da (Erdel) 1541'den 1699'a kadar uygulanmıştı.⁵⁹⁵ 1552'de Osmanlılar tarafından alınan Banat ise 1718 yılına kadar Temeşvar eyaleti olmuştu.⁵⁹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak ve Boğdan politikası, ekonomik ve stratejik olmak üzere çok önemli iki düşünce açısından belirlenmekteydi. Stratejik açıdan, bu prenslikleri özellikle de Boğdan'ı önce Polonya'ya karşı, sonra da Rusya'ya karşı tampon bir bölge olarak kullanmak isteyen Osmanlı Devleti, Polonyalıların ve Rusların Boğdan'ı işgal etmemeleri için sürekli savaşmıştı. Bu iki devletin çok küçük olması sebebiyle Avusturyalılara, Polonyalıları ve Ruslara karşı direnemeyeceklerini ve ilhak edileceklerini düşünen Osmanlı Devleti, halklarının da Podolya'da ve Dinyester'in kuzeydoğusunda olduğu gibi asimile edileceklerini inanıyordu. Osmanlıların bu üç devlete karşı genel politikaları Eflak ve Boğdan'a göreli bir özerklik verilmesini gerektirmişti. Bu politika, Romen ulusunun gelişmesine olanak sağlamada ve Slavların bu ulusu özümsemesini engellemede çok önemli bir rol oynamıştı. Ekonomik açıdan ise Eflak ve Boğdan Osmanlılar için hububat, büyükbaş hayvan, bal, balmumu ve süt ürünleri kaynağıydı.⁵⁹⁷ Babıâli için Tuna Prenslikleri hem asker hem de özellikle İstanbul için önemli bir erzak kaynağıydı.⁵⁹⁸

Büyük Romanya'yı yeniden kurma emelindeki Prens Michael, 1593'te isyan etmiş, Papalık, Avusturya ve Boğdan Prensi ile ittifak antlaşması imzalamıştı. 1594'te Bükreş'teki Türkleri katleden, Tuna'yı geçerek Dobruca, Hırsova ve Silistre'yi yağmalayan Michael, 1595'te Osmanlı kuvvetleri karşısında mağlup olmuş ve Avusturya'ya kaçmıştı. Ufak tefek kıpırdanırlar hariç Rusya güçlenip bu prenslikleri

⁵⁹⁵ Karpat, (2004), a.g.e., ss.87, 359, 361.

⁵⁹⁶ Castellan, a.g.e., s.163.

⁵⁹⁷ Karpat, (2004), a.g.e., ss.87-88.

⁵⁹⁸ Jelavich, a.g.e., s.110.

kışkırtana dek isyan hareketlerine rastlanmamıştı. Romenleri Osmanlı Devleti aleyhine ilk olarak Çar I.Petro kışkırtmış, İsveç Kralı'nı yendikten sonra Tuna Prenslikleri ile irtibata geçerek önce Boğdan Prensi (veya voyvodası) Dimitri Kantemir'le bir antlaşma yapmıştı. Ayrıca Eflak Voyvodası Brankovan da taahhüt ettiği yardımlarının karşılığında I.Petro ile Eflak'a istiklâl vaat edilen gizli bir anlaşma yapmıştı.⁵⁹⁹

Osmanlı Devleti 1711'de Prut Savaşı'nda Rusya'yı kötü bir yenilgiye uğrattıktan sonra Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir Rusya'ya kaçmıştı. Savaşın ardından Boğdan (Moldava) ve Eflak yöneticilerine karşı güvensizlik duyan Babiâli, 1711 ve 1716 yıllarında sırasıyla Boğdan ve Eflak yöneticilerinin yerine Fenerli ünlü Rumları getirmişti.⁶⁰⁰

Kantemir'in ihanetinden sonra Eflak ve Boğdan'a voyvoda atanmaya başlayan İstanbul'daki Fenerli Rumlar, iki prensliği de kötü idare etmiş, fesat, irtikap ve rüşvet en üst düzeye çıkmış, büyük rüşvetler vererek voyvoda olan Fenerli Rum beyleri, verdiklerini geri alabilmek için halkı soymuşlardı.⁶⁰¹ Artık kendilerine "*Hospodar*" denilen bu voyvodalar, Eflak ve Boğdan'daki memuriyetleri satarak, vergileri arttırarak ödedikleri parayı geri alıyorlardı.⁶⁰² Hospadarlıkların çoğu ödünç alınmış paralarla satın alındığı için iktidara gelen kişi küçük memuriyetleri satarak, zorbalığın her türlüsüne başvurarak bunun acısı çıkarılıyordu. Bu makamla itibarın yanında muazzam kazançlar da elde ediliyordu. Fenerli voyvodalar sistemi, mali ve siyasi bozukluklarının yanı sıra, tarzı ve Yunanlı oluşları sebebiyle de eleştiri konusuydu. İdealleri Bizans İmparatorluğu olan Fenerliler, Bükreş ve Yaş'ta Bizanslı despotlar gibi davranmışlardı.⁶⁰³

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a saldırması ile başlayan 1769-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Tuna Prenslikleri üzerindeki Rus nüfuzu kabul edilmişti.⁶⁰⁴ Rusya, bölgede en yüksek etkiye sahip güç haline gelmiş, antlaşmada yer alan bir maddeye dayanarak konsoloslar atamasıyla

⁵⁹⁹ Kocabaş, a.g.e., ss.155-156.

⁶⁰⁰ Karpat, (2004), a.g.e., ss.27,29.

⁶⁰¹ Kocabaş, a.g.e., ss.156-157.

⁶⁰² Kutlu, a.g.e., s.57.

⁶⁰³ Jelavich, a.g.e., s.114.

⁶⁰⁴ Kocabaş, a.g.e., s.157.

konumu daha da güçlenmiş ve Yunanistan’da olduğu gibi bu konsoloslar entrika merkezi haline gelmişti.⁶⁰⁵

19. yüzyıl başlarına doğru, diğer Balkan milletlerinde olduğu gibi Romenler arasında da “*kültürel hareket*” başlamış ve bunun öncülüğünü de Roma’ya tahsile gönderilen öğrenciler yapmışlardı. Ayrıca 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus işgalinde kalan Romanya’da uyanan Romen milli hisleri daha da kamçılanmış, Rum olmaktan ziyade Latin ırkına mensup olduklarının bilincine varmışlar ve Fransız İhtilali’nin etkisiyle de bağımsızlık emelleri beslemeye başlamışlardı.⁶⁰⁶ Rusya’nın Sırbistan ve Karadağ’da güçlü etkisi olsa da Eflak ve Boğdan’da bu etki daha fazla hissedilmiş ve uygulanan baskıya karşı ciddi bir tepki uyanmıştı. Yüzyılın ortasındaki milliyetçi hareketlerin tepkisi, Osmanlı Devleti’ne nazaran Rusya’ya karşı daha güçlü bir ses çıkarmıştı.⁶⁰⁷

Yüz yıl kadar Balkanlar’daki bütün Ortodoks Hristiyanları Helenleştirmeye çalışan Fenerli Rumlar tarafından yönetilen⁶⁰⁸ Eflak ve Boğdan halkının mücadelesi, Osmanlı’dan çok, Fenerli Rumlar’dan kurtulmaya yönelik olmuştu. Bu nedenle 1821’de Filiki Eteryası’nın İpsilanti önderliğinde Boğdan’da düzenlediği Ortodoks ayaklanmasına destek verilmediği gibi isyan girişimi Osmanlı güçlerinden önce Boğdanlı köylüler tarafınca bastırılmıştı.⁶⁰⁹

1821 Yunan İsyanı’ndan sonra Osmanlı Devleti Eflak ve Boğdan’a Fenerli Rumlar yerine yerli boyarlardan voyvoda atamaya başladı. Romanya’da nüfuzunu iyice hissettiren Rusya, 1826’da imzalanan Akkerman Antlaşması ile voyvoda tayinleri ve yönetim konusunda yeni bazı esasları Osmanlı’ya kabul ettirmişti. Buna göre, boyarlar tarafından kurulacak meclisin seçeceği ve Babiâli’nin onaylayacağı voyvoda konusunda ihtilafın olması durumunda, tayin işini Osmanlı Devleti ve Rusya beraber yapacaklardı.⁶¹⁰ Rumen sorunlarına dair yapılan Rus müdahaleleri hukuki temelini Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan almış ve bu haklar 1802’de yapılan antlaşma ve 1826’da imzalanan Akkerman Antlaşması ile güçlendirilmişti. Navarin’deki saldırıdan sonra Osmanlı bu

⁶⁰⁵ Jelavich, a.g.e., ss.122-123.

⁶⁰⁶ Kocabaş, a.g.e., ss.157-158.

⁶⁰⁷ Jelavich, a.g.e., s.291.

⁶⁰⁸ Karpas, (2004), a.g.e., s.40.

⁶⁰⁹ Kutlu, a.g.e., s.57.

⁶¹⁰ Kocabaş, a.g.e., s.158.

antlaşmayı geçersiz saysa da 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'nda aynı koşullar tekrarlanmıştı.⁶¹¹

Romenlere tanınan haklar, yenilgiyle sonuçlanan 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile daha da arttırılmıştı.⁶¹² Osmanlı Devleti çok yüksek bir tazminat ödemeye zorlanmış ve şart yerine getirilene kadar Rus birliklerinin Prensliklerde kalması kabul edilmişti. 1834 yılına kadar birlikler bölgeyi terk etmemiş, Eflak ve Boğdan bu süre içerisinde Rus idaresinde kalmıştı. Prenslikleri kendi sınırları içine katmak istemese bile tampon konumunun kendi hâkimiyetinde sürmesini isteyen Rusya için bu bölge stratejik öneme sahipti ve bir savaş çıktığında güneye, İstanbul'a doğru hareket etmek için uygun bir üstü.⁶¹³

Rusların altı yıllık işgali boyunca Romanya'da Fransız kültürünün etkisi artmış, Fransız İhtilali'nin fikirleri ülkeye çeşitli yollardan girmişti. Diğer Balkan milletlerinde olduğu gibi Romenlerde de en önemli rolü tüccarlar oynamış, Budapeşte, Viyana gibi şehirlerde kolonileri bulunan Romen tüccarları, ihtilal fikirlerini taşımışlardı. Romen tüccarların finanse ettikleri Batı üniversitelerinde özellikle Fransa'da okuyan Romen öğrencilerin önemli etkisinin yanında I.Napolyon savaşlarının da ve Osmanlı-Fransız ilişkilerinin bozulduğu yıllarda, Osmanlı otoritesini mahvetmek için Paris'ten yapılan sistematik propagandaların da önemli etkisi olmuştu.⁶¹⁴

Eyaletlerin birleşmesi konusunda en güçlü muhalefet Avusturya ve Osmanlı Devleti'nden gelmişti.⁶¹⁵ İki prensliğin birleşmesi konusunda düşünceler, Fransa tarafından Rusya'nın İstanbul'a doğru Balkanlar'da yayılmasına engel olacağı düşüncesiyle desteklenmiş hem III. Napolyon'a cephe alan hem de sınırlarında birleşik bir Romanya'nın doğmasını çıkarlarına aykırı bulan Avusturya tarafından ise karşı çıkılmıştı. Ayrıca Avusturya'nın sınırları içinde bulunan Transilvanya ve Bukovina'da çok sayıda Romen tebaası bulunmaktaydı. Prensliklerin birleşmesine karşı çıkan Osmanlı Devleti'nin yanı sıra, İngiltere de bu birleşmeyi desteklememişti. Birleşme tartışmaları devam ederken 1853'te Osmanlı-Rus savaşı patlak vermiş ve Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmişti. Fransa ve İngiltere'nin baskıları sonucu Rusya'nın boşaltmak zorunda

⁶¹¹ Jelavich, a.g.e., s.291.

⁶¹² Kocabaş, a.g.e., ss.158-159.

⁶¹³ Jelavich, a.g.e., s.292.

⁶¹⁴ Kocabaş, a.g.e., ss.159-160.

⁶¹⁵ Jelavich, a.g.e., s.316.

kaldığı bu iki prensliğe müttefiklerin zorlamasıyla Avusturya askeri birlikleri girmişti. İngiltere ve Fransa, Romanya'yı Rusya'nın nüfuzundan kurtarmak için 1856 Paris Antlaşması ile muhtariyet idaresini yeniden teyit etmiş ve Avrupa devletlerinin ortak himayesine almışlardı.⁶¹⁶ Avusturya bu iki eyaleti 1857'de boşaltmış, 1856 Paris Antlaşması kapsamında, Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısı sadece vergi verme konusunda kalmıştı.⁶¹⁷

Gerilimli bir dönemim ardından, Avrupalı güçler sorunu karara vardirmek için 1858'de Paris'te toplanmışlardı.⁶¹⁸ Moldavya (Boğdan) ve Valakya'nın (Eflak) 1858'de birleşmesiyle yeni bir özerk prenslik olarak Romanya kurulmuştu.⁶¹⁹ Osmanlı Devleti, 1861'de Eflak ve Boğdan'ın başkenti Bükreş olan tek bir ülke, Romanya olarak birleştiğini kabul eden bir ferman imzalamıştı.⁶²⁰ İki prensliğin "*Romanya*" adı altında birleşmesi Osmanlı Devleti tarafından Paris Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle önce tanınmasa da daha sonra Büyük Devletlerin de onayladıkları bu birleşme, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmişti. Bu sırada Fener Rum Patrikhanesi'ne bağımlılığı devam eden Romen Kilisesi de bağımsızlığını ilan etmiş, bunu tepkiyle karşılayan Rumlar bağımsızlığı 1885'te tanımışlardı.⁶²¹

Osmanlı-Rus savaşının kaçınılmaz olduğunu gören Romanya Prensi, Osmanlı Devleti'ne gizlice başvurarak çıkması muhtemel bir savaşta, bağımsızlığının verilmesi karşılığında Romanya ordusunun tarafsız kalabileceğini söylemişti. Osmanlı Devleti'nin bu başvuruya gereken önemi göstermemesi üzerine aynı çağrı bu defa Rus Çarı'na yapılmış ve bu fırsattan istifade eden Rusya, 16 Nisan 1877'de Romanya ile gizli bir anlaşma yapmıştı.⁶²²

1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Romanya'nın yardımına ihtiyacı olan ve Rus askeri birliklerinin Romanya üzerinden geçmesi karşılığında bu ülkenin bağımsızlığının ilanını tanıyacaklarını bildiren Rusya, Rus-Romen Antlaşmasını imzalamıştı. Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açtıktan kısa bir süre sonra da Romanya bağımsızlığını ilan etmişti. Danişmend'e göre de Sırbistan ve Karadağ gibi lafzi bir Türk hâkimiyeti altında

⁶¹⁶ Kocabaş, a.g.e., ss. 161-162.

⁶¹⁷ Güler, a.g.e., s.75.

⁶¹⁸ Jelavich, a.g.e., s.318.

⁶¹⁹ Yerasimos, a.g.e., s.57.

⁶²⁰ Karpat, (2004), a.g.e., s.94.

⁶²¹ Kocabaş, a.g.e., s.162.

⁶²² Süer, a.g.e., s.13.

bulunan Romanya Prensiği savaş öncesi tarafsızlığına karşılık bağımsızlığının onayını istemişse de Bâbiâli reddetmek gafletine düşmüştü. Oysa Slav olmayan Romanyalıların Osmanlı ile birlikte Rusya'ya karşı ortak hareketlerinin temini bile mümkünken bu fırsat kaçırılmıştı. Romanya Rusya'nın eline düşürülmüş ve onun yanında savaşa girmişti. Rus birliklerinin Plevne önünde çakılıp kalmasıyla çaresiz kalan Çar, Romanya Prensi Karol'a telgraf çekerek yardım talep etmiş, Romen kuvvetlerinin yardımıyla Plevne düşürüldükten sonra Ruslar İstanbul varoşlarına kadar gelebilmişlerdi.⁶²³

Karpat'a göre ise Romenler, başlangıçta tarafsız kalmak istemişlerse de Rusların büyük baskısı altında kaldıktan sonra oldukça geç bir zamanda Osmanlılara karşı savaşa girmişlerdi. Romanya'nın Rusya ile Sırbistan ve Bulgaristan arasında çok önemli bağlantı hattı üzerinde olması, Romen yardımının Bulgaristan'daki Rus askeri uğraşları için çok önem taşıması ve ayrıca Osmanlı yönetimi tarafından Romenlerin durumunun yanlış değerlendirilmesi gibi sebeplerle tarafsız kalamamışlardı.⁶²⁴ Savaştan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Romanya'ya bağımsızlık verilmiş ve bu durum Berlin Antlaşması ile de teyit edilmişti.⁶²⁵

2.2.2.6. Bulgar İsyanları

Devlet kurmadan önce uzun bir süre Bizans İmparatorluğu ile mücadele eden Bulgarlar, 9. yüzyılda Krum Han komutasında Bizans ordusunu yenmişlerdi. Bulgar Kralı I.Boris zamanında da Bulgaristan'ın sınırları Tuna'dan Kastorin'e kadar genişlemişti. Oğlu Çar Simeon (893-972) topraklarını en geniş sınırlara ulaştırmış, Morava Vadisi'nin tümünü, Niş, Belgrad, Vardar, Makedonya'nın bir kısmını, Trakya ve Arnavutluk'un neredeyse tamamını içine alan Karadeniz ile Adriyatik arasında kuvvetli bir Slav İmparatorluğu kurmuş ve "*Bulgar ve Rumların Çarı*" ünvanını almıştı. Bizans'a yenilen Bulgarlar, 1018-1186 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun yeniden tâbileri haline gelmişlerdi. Bu tarihten sonra kurulan İkinci Bulgar İmparatorluğu, 13. yüzyılın ikinci yarısında, Güney Makedonya bir kez daha merkez olmak üzere en geniş yayılmasını gerçekleştirerek Kuzey Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'yı içine almıştı. Kuzeyden büyüyen Sırp Devleti'ne 1330'da yenilerek onların tâbileri olmuşlar, Sırp İmparatoru

⁶²³ Kocabaş, a.g.e., ss.163-164.

⁶²⁴ Karpat, (2004), a.g.e., ss.364-365.

⁶²⁵ Kocabaş, a.g.e., s.164.

Duşan'ın ölmesi üzerine bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. 14.yüzyılın ikinci yarısında kralları İvan Aleksandr Asen'in ölümünden sonra bölünmüşler⁶²⁶ ve Bulgaristan 1396 yılında Beyazıt'ın fethiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli eyaletine bağlanmıştı.⁶²⁷

Bulgarlar, bir millet bilincine 18. yüzyılın sonunda varmış ve Yunanlıların dini despotlukluğunu ortadan kaldırmadan, Osmanlı'ya karşı birleşmeleri imkânsız olduğundan ilk isyan Rumlara karşı olmuştu.⁶²⁸ Bulgar halkı özellikle 18. yüzyıl sonlarında varlığını temelden tehdit eden bir tehlike karşısındaydı. Rumlar, tüm tarihi ananelerini, hatta konuştukları dili ortadan kaldırmak ve onları Rumlaştırmak cabasındaydılar. Ticaretle zenginleşmiş ve önemli mevkilere gelmiş olan Rumlar arasında eski Bizans İmparatorluğu'nu ihya etme arzusu, 18. yüzyılda kuvvetle ortaya çıkmış ve bu amaçla Balkanlar'daki diğer kavimleri Rumlaştırmak için her türlü yola başvurmada tereddüt etmemişlerdi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Rum Patriğine tanıdığı geniş dini ve idari yetkiler ile bazı devlet görevinde bulunan Rumların imparatorluk içindeki imtiyazlı durumu, kültür seviyeleri bakımından yüksek olmaları, neredeyse bütün Bulgaristan ticaretini ellerine geçirmiş bulunmaları da Rumlaştırma işinde kendilerine büyük olanaklar sağlamaktaydı. Diğer yandan Bulgarlar ise bu temsil hareketine karşı koyacak milli bir kültürden ve faal merkezlerden yoksunlardı.⁶²⁹ Ortodoks tebaa içerisinde en imtiyazlı olan ve imtiyazlarını kullanarak diğer Ortodoks milletleri Rumlaştırma faaliyetine girişen Rumlar, Slav abidelerini ve yazma eserlerini yok etmişlerdi.⁶³⁰

İstanbul Rum Patriğine tabi olan dini teşkilat, Rumlaştırma işinde esas rolü oynamaktaydı. Patriklik, Bulgar mazisi ve milletin son simgesi olan Ohri Başpiskoposluğu'nu 1767 yılında kaldırmıştı. Patriğin 1800'de metropolitlere gönderdiği bir genelge ile Bulgar kilise okullarının kapatılması ve kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış din kitaplarının okutulması emredilmekteydi. Eski Bulgar edebiyatının kalıntıları her yerde dini bir gayret ile yok edilmekteydi. Tırnova katedralinin mihrabı arkasında bulunan eski Bulgar patriklerine ait kütüphane Rum bir papaz tarafından yakıtılmıştı. Bulgar dilinde ayin yapmak ve vaazda bulunmak da yasaklanmıştı. Yunan okullarında yetişmiş Bulgarlar ise artık kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlardı.

⁶²⁶ Kocabaş, a.g.e., ss.95-96.

⁶²⁷ Castellán, a.g.e., s.323.

⁶²⁸ Eliot, a.g.e., s.69.

⁶²⁹ İnalçık, (1992), a.g.e., s.18.

⁶³⁰ Kocabaş, a.g.e., ss. 96-97.

Dağlara sığınmış ve özel imtiyazlara sahip manastırların dışında her taraf, Rumların manevi boyunduruğu altında bulunmaktaydı.⁶³¹ 1767'den sonra hemen hepsi Yunanlı olan Ohri'nin başpiskoposları, piskoposluklarında Yunan usulünü yaymak için çaba göstermişlerdi.⁶³²

Bulgarlar arasında birlik duygusunun yaratılmasında, bilinçlerinin ve Bulgar kimliği duygularının gelişmesinde Rum Patrikhanesi'ne karşı verilen mücadele en önemli etken olmuştu.⁶³³ Rumların baskılarının sonucunda Bulgarlar arasında ilk milliyetçi kıpırdanımlar, Ortodoks Rumlar ve onların papazlarına karşı olmuştu. Kendi milletinin geçmişini öğrenmeye çalışan ve 1761'de Rus misyonerleri tarafından kendisine yeni fikirler aşılanan Bulgar papazı Payisi, Bulgarcılığın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştı. Ruslar, Osmanlı yönetimine karşı bir silah olarak kullanmak amacıyla daha o zamanlarda Bulgarlara el atmışlar ve Bulgarcılığı tahrike başlamışlardı.⁶³⁴

Rumlaştırma suretiyle adı ortadan kalkan Bulgar milletinin, ulusal bir eğitim yaratabilmesi ve tekrar benliğini bulması ancak Yunanlıların bu ağır manevi ve iktisadi baskısıyla uzun ve çetin mücadelelerden sonra gerçekleşmişti. Bu mücadelede önce yeni bir Bulgar burjuvazisiyle birlikte ulusal bir Bulgar maarifi meydana gelmiş, sonra da Rum kilisesine karşı Bulgar eksarhlığının kurulmasıyla sonuçlanan kilise mücadelesi başlamıştı.⁶³⁵

Bulgarcılık hareketi, “*siyasal bağımsızlık*” öncesi iki aşamalı bir ideali takip etmişti. Bunun ilk aşaması, Bulgar milli kültürü, dili ve edebiyatını canlandırma, ikinci aşaması da bu uyanışa bağlı olarak, Rumların Bulgarlar üzerindeki kültürel etkilerini silme ve Bulgar Ortodoks kilisesini Rumların nüfuzundan kurtarma mücadelesiydi.⁶³⁶ Milliyetçi bilincin kültürel canlanıştan sonra gerçekleştiği Bulgaristan'da, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Bulgarcaya çok yakın bir dil olan Kilise Slovacası Yunanca ile değiştirilmişti.⁶³⁷

⁶³¹ İnalçık, (1992), a.g.e., s.19.

⁶³² Castellan, a.g.e., s.323.

⁶³³ Karpat, (2004), a.g.e., s.123.

⁶³⁴ Kocabaş, a.g.e., s.98.

⁶³⁵ İnalçık, (1992), a.g.e., s.20.

⁶³⁶ Kocabaş, a.g.e., s.103.

⁶³⁷ Jelavich, a.g.e., s.366.

Bulgaristan, Mithat Paşa'nın bankacılık, tarım ve sanayi alanlarında başlattığı reformlardan Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bütün bölgelerinden daha fazla yararlanmış ve Osmanlı yönetimi, Tuna vilayetinde Avrupa modeline göre en az on beş büyük fabrika kurmuştu.⁶³⁸

Bulgar milliyetçi hareketinin gelişmesi Yunan isyanı ve Osmanlı reformu gibi olaylardan oldukça etkilenmiş, Bulgar tüccar ve işletmeciler Yunan isyanından sonra İstanbul'daki Rum rakiplerinin yerini almıştı.⁶³⁹

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Bulgarlar arasında ilk entelektüel rönesans, Bulgar tüccar kolonilerinin teşvikiyle başlamış, milli okulların açılmasında da tüccarlar ve iş adamları başrolü oynamışlardı. 19. yüzyıl başlarında Bulgarlar arasındaki ekonomik canlanma, politik canlanmayı da etkilemiş, Bulgar tüccarları, yurt dışından yeni fikirlerin de taşıyıcısı olmuşlar ve 1789 Fransız İhtilali'nden büyük ölçüde etkilenmişlerdi. Loncalar halinde örgütlenen Bulgar tüccarları kulüplerinden kültürel harekete öncülük eden okullar ve matbaalara bolca para akmış, kitaplar, dergiler ve gazeteleri tüccarlar finanse etmişlerdi.⁶⁴⁰

Odessa ve özellikle Bükreş'teki tüccarlar birleşerek gerekli olan parayı toplamış ve 1835'te ilk Avrupai Bulgar okulu açılmıştı. Bir yandan önceden kurulmuş Yunan okulları Bulgarlaşırken bir yandan da Bulgaristan'ın her yanında yeni okullar açılmaya başlanmıştı. Eğitimde Bulgar diline özellikle önem verilen bu okulların sayısı hızla artmış, 1845 senesinde 53 adet olmuştu. Bulgar eğitimindeki bu yükselişe koştur olarak Bulgar dili ve edebiyatı da hızla gelişmekteydi.⁶⁴¹

Bulgar ulusal hareketinin ideolojik boyutu, Sırp ve Yunan ulusal hareketlerine benzer bir biçimde yurtdışında, özellikle Rusya ve Eflak'ta, biçimlenmiş ve yurtdışındaki, özellikle de Rusya'da bulunan Bulgar tüccar topluluğu 1820'den sonra fiilen siyasal faaliyetler içine girmişti.⁶⁴²

Bulgar öğrenciler yüksek seviye bir eğitim için yüzyılın ortalarına doğru açılan Protestan misyoner okullarına yazılmış ya da yurt dışına giderek bazıları Almanya,

⁶³⁸ Karpat, (2004), a.g.e., s.119.

⁶³⁹ Jelavich, a.g.e., s.368.

⁶⁴⁰ Kocabaş, a.g.e., ss.103-104.

⁶⁴¹ İnalçık, (1992), a.g.e., ss.22-23.

⁶⁴² Karpat, (2004), a.g.e., s.121.

Fransa, Avusturya’da tahsil görmüş ancak gelecekte en önemli konumda olacaklar Rus eğitimi almışlardı.⁶⁴³ Avrupa üniversitelerinde ve özellikle Rus okullarında okuyarak, ileri bir kültürle gelip Bulgarlık davasına karışan gençlerin büyük rolleri olmuştu.⁶⁴⁴ 1840 ve 1850’li yıllarda Tuna Prenslikleri, İstanbul ve diğer bölgelerde basılan Bulgarca kitapların sayısı artmış, ayrıca Kırım Savaşı’ndan sonra da Bulgaristan’da kitap basımına izin verilmişti.⁶⁴⁵

Bulgar okullarına öğretmen yetiştirmek için Rusya, Almanya, Fransa, İsviçre, Hırvatistan gibi ülkelere öğrenci gönderilmişti. En çok öğrencinin gönderildiği Rusya’da 1856-1876 yılları arasında 500 Bulgar öğrenci öğrenim görmüş ve bu Bulgar öğrenciler tamamen Panislavistlerin etkisi altına girmişlerdi. Bulgarcılığı tahrik eden Bulgar milli okullarının yanı sıra, İstanbul ve Bulgaristan’daki misyoner okullarından da söz etmek gerekmektedir. Kırım Savaşı’ndan sonra misyoner okulları açılmaya başlamış ve Balkanlar’da Bulgar okulları açan misyonerler, Bulgar çocuklarını seçerek Avrupa’ya öğrenime göndermişlerdi. Misyonerler tarafından yapılan bu tür çalışmalar Avrupa’nın hürriyetçi-milliyetçi çevrelerince ve ilgili devletlerin bölgedeki konsoloslarınca denetlenmişti. Misyoner çalışmaları kapsamında Bulgarcılığın gelişmesine, özellikle Amerikan protestan okullarının, bunların içinde Robert Kolej’in büyük rolü olmuştu. Kocabaş’a göre, “*Beyrut’taki Amerikan Protestan Koleji ile İstanbul’daki Robert Kolej, Osmanlı İmparatorluğu’nun bağına saplanmış iki hançerdi.*” İngiliz ajanı G.H. Fitzmaurice 1906-1907 yılları için hazırladığı bir raporda, “*Bulgaristan bugünkü mevcudiyetini bu mektebe (Robert Kolej) borçludur.*” diye belirtmiştir. Kocabaş’ın ifade ettiğine göre, Bulgarcılığın gelişmesinde Rusya faktöründen sonra en önemli etkiyi Robert Kolej yapmış ve Bulgaristan, Amerikan Protestan kolejleri ile Rusya’nın eseri olmuştur.⁶⁴⁶

Diğer Balkan milletlerinin yanında isyan hareketlerinden uzak kalan Bulgarlar arasında 19. yüzyılın ilk yarısında görülen isyanlar genellikle mahalli zayıf teşebbüsler olarak kalmıştı. Bulgar tarihçiler bunu, Bulgaristan’ın İstanbul’a yakınlığı dolayısıyla, merkezi otoritenin kontrol ve tesirinin daha kuvvetli olması, memlekette daha büyük

⁶⁴³ Jelavich, a.g.e., ss.366-367.

⁶⁴⁴ İnalçık, (1992), a.g.e., s.23.

⁶⁴⁵ Jelavich, a.g.e., s.366.

⁶⁴⁶ Kocabaş, ag.e., ss.104-107.

oranda Müslüman nüfusun bulunması ve imparatorluğun en önemli askeri mevkilerinin ülkeyi dört yandan çevirmesi sebepleriyle açıklamaktadırlar.⁶⁴⁷

Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının merkezini oluşturan ve dağları İstanbul'un ve Boğazlar'ın savunulmasında önemli bir koranak durumunda bulunan Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki bazı topraklarına, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bile önce çeşitli Türk grupları yerleşmişti. 16. yüzyılın sonunda Türk etnik unsuru bölgede yaşayan diğer grupların hepsinden sayıca fazla hale gelmiş ve 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar da Bulgaristan'daki Türk nüfusun sayısal üstünlüğü devam etmişti.⁶⁴⁸

Bulgarların yasal ve yasadışı eylemlere katılan az sayıdaki silahlı adamın dışında isyanı başlatacak kadar güçlü bir askeri organizasyonları olmadığı gibi Bulgar topraklarındaki uzun huzur dönemi, iyi ekonomik şartlar ve Osmanlı reform çabaları da halkı etkilemişti. Ayrıca yenilenmiş Osmanlı ordusu, Osmanlı gücünün merkezine çok yakın olan Bulgar topraklarında çıkacak her isyanı bastırabilecek güçteydi. Bunların yanı sıra, diğer Balkan halklarının aksine Bulgarların halkı örgütleyip birleştirecek merkezi bir kurumu da yoktu, kilise Fenerlilerin kontrolündeydi. Yunan kültür hâkimiyetinin de aşılması gerekmekteydi.⁶⁴⁹

Tanzimat'ın ilanına rağmen Bâbîâli, Bulgaristan'da vergi ve toprak işlerini bir türlü yoluna koyamamış, ağaların, zaptiyelerin, tahsildarların suistimallerini ortadan kaldıramamış, eşkıyaları temizleyememişti.⁶⁵⁰ Askerlikten dönen ya da kaçan kişiler tarafından kurulan çetelerin sebep olduğu tahribatlar önemli bir sorun haline gelmişti. Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflaması sonucu Vidin'de Pazvantoğlu'nun çete devleti kurulmuş, Balkan Dağları'nın kuzeyindeki bölgeyi de Kırcalı çeteleri harap etmişti. 18. yüzyılda Kırcalılar diye bilinen silahlı çeteler ile isyancı paşa Pazvantoğlu'nun destekçileri Tuna ve Balkan Dağları arasında kalan bölgeye zarar vermişti.⁶⁵¹

19. yüzyılda görülen isyan hareketlerinde genellikle Ortodoksların hamisi tavrını takınan Ruslar önemli rol oynamış, Rus ordularının Balkanlar'a doğru ilerleyişinde

⁶⁴⁷ İncalcık, (1992), a.g.e., ss.25-26.

⁶⁴⁸ Karpat, (2004), a.g.e., s.116.

⁶⁴⁹ Jelavich, a.g.e, ss.366, 373.

⁶⁵⁰ İncalcık, (1992), a.g.e., s.44.

⁶⁵¹ Jelavich, a.g.e., ss.107, 368.

Bulgarların bir isyan teşebbüsü olmuştu. Bulgarları özellikle 1828-1829 seferinde tanıyan Rusya'nın⁶⁵² politikası, gizli tahriklerle halkı ihtilale sevk etmekte. Balkanlar'daki her Rus konsolosu bir Panislavistti. Gayretli bir Panislavist olan İgnatiyef, İstanbul'a büyükelçi olarak atanmış ve İstanbul'da sefir olarak kaldığı süre içerisinde misyonu Osmanlı için çok tehlikeli olmuştu.⁶⁵³

Bütün Balkan milliyetçi hareketleri ile yakın temaslar kuran Nikolay Pavloviç İgnatiev (İgnatiyef), Slavların birliği ve Balkan haklarının özerklik haklarının arttırılması yönündeki önlemlerin güçlü bir destekçisiydi. Öncelikle bir Rus milliyetçisi olan ve milliyetçi hareketlerin Rusya'nın itibarına ve gücüne katkı sağlayacağını uman İgnatiyef, Rus kontrolünde olmayan eylemlere karşı çıkmıştı.⁶⁵⁴

İgnatiyef'in Panislavist programı, 1856 Paris Antlaşması'nın ortadan kaldırılmasını, İstanbul ve Boğazlar üzerinde Rusya'nın hâkimiyetinin kurulmasını, bütün Slavların Rusya'nın liderliğinde bir federatif devlet çatısı altında birleşmesini içermektedir. Rusya, Kırım Savaşı'nda kaybettiği nüfuzunu bütün Balkan Hristiyanlarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırarak tekrar kazanmak arzusundaydı. Kocabaş'a göre, programını etkili bir şekilde uygulamak isteyen İgnatiyef, Osmanlı devlet adamlarına nüfuz edip onları kullanmayı başarmıştı. Üzerinde mutlak nüfuz kurduğu devlet adamlarının başında ise Mahmut Nedim Paşa geliyordu. İgnatiyef'in nüfuzunda bulunan Mahmut Nedim Paşa sadrazamlığa getirilmişti. Sadrazam, Bulgaristan'daki gelişmelerle ilgili olarak İgnatiyef'in telkinleriyle çıkması muhtemel isyanı önleyecek tedbirleri önceden almadığı gibi bölgedeki askeri kuvvetleri azaltmış ve uyanık devlet memurlarını başka yerlere sürmüş, Bulgar isyanının çıkmasını daha da kolaylaştırmıştı.⁶⁵⁵

Padişah 1849 yılında “*Bulgar milletinin*” İstanbul'da kendi kilisesini kurabileceğini kabul etmişti. Bu ise Bulgar milletinin varlığının resmi makamlar tarafından ilk kez tanınmasıydı.⁶⁵⁶ 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Bulgarlar arasında artan Panislavist tahriklerin etkisiyle Ortodoks mezhebi çerçevesinde milli kilise kurma mücadelesi hız kazanmış ve 1868'de Girit'te başlayan Rum isyanı da Bulgar Eksarhlığı (milli kilise) kurulmasını kolaylaştırmıştı. Ayrıca İstanbul'daki Rus sefiri İgnatiyef'in

⁶⁵² İnalcık, (1992), a.g.e., s.26.

⁶⁵³ Kocabaş, a.g.e., ss.115, 123.

⁶⁵⁴ Jelavich, a.g.e., s.373.

⁶⁵⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.115, 123-124, 126-127.

⁶⁵⁶ Jelavich, a.g.e., ss.373-374.

Panislavist politikası kapsamında Bulgarlar lehine Bâbîâlî'yi sıkıştırması da etkili olmuştur.⁶⁵⁷ Bulgar Eksarhlığı kurulmasıyla birlikte birkaç yıl içinde Bulgar milliyetçiliğinin temel taşı haline gelmişti.⁶⁵⁸ 1870 tarihli bir fermanla bu kilisenin Eksarh (Exarch) adı verilen başkanına, sakinlerinin büyük çoğunluğunun Bulgar olduğu topraklarda piskopos ve rahipleri tayin etme hakkı tanınmıştı. Eliot'ın tabiriyle Bulgar Kilisesi gerçekten "*Bulgar yaratan*" bir kuruluştur. Okullar açtırmış, halkın anlayacağı dili konuşmuş, eğitim ve öğretim meseleleri ile ilgilenmişti.⁶⁵⁹

Bulgar Eksarhlığı'nın en büyük etkisi, Bulgarcılığın halk kitleleri nezdinde yayılıp genişlemesi ile ilgili olmuş, Bulgar papazlar en ücra köşelere kadar giderek halkı Bulgarcılık uğrunda tahrik etmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18 ve 19. yüzyıldaki ayrılıkçı hareketlerde, kiliseler milli şuuru uyandırma ve bağımsızlık fikirlerini canlandırmada önemli bir etken olmuş, Yunancılık, Romencilik, Sırpçılık gibi hareketlerin temelleri kiliseler tarafından atılmış ve müstakil bir kiliseye sahip olmanın avantajlarını gören Bulgarlar da böylece bağımsız kiliselerini kurmuşlardı.⁶⁶⁰

İlk safhada Osmanlı Devleti'ne karşı birbiri ile ilintisiz küçük eylemler şeklinde başlayan Bulgar isyanı, Bulgaristan'ın kurulması ve Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların çoğunun ölümü veya yerlerinden sürgün edilmesi ile sonuçlanmıştı. Küçük sayıda Bulgar grubun Sırp, Yunan isyanlarına katılmasının yanında Rusların Balkanlar'ı istila ettiği 1806, 1811, 1829 yıllarındaki savaşlarda ve Kırım Savaşı'nda da Bulgar gönüllüler Rusların safına katılmış, birlikte çarpışmışlardı.⁶⁶¹

Mısır buhranı ve Tanzimat'ın ilanı gibi birbirini takip eden büyük olaylar imparatorluğun hayatına yeni bir yön çizirken Bulgaristan'ın batısında Niş havalisinde Bulgarların yeni bir isyan hareketi görülmüştü. 1850'deki Vidin isyanından önce Bulgarların çıkardığı en ciddi isyan olan bu hareket, özellikle imparatorluğun çok nazik devresinde yabancı müdahalelerini davet ettiği için dikkate değerdir. 1841'de Niş, Lefkofca, Şehirköyü kazalarında ayaklanmalar çıkmış, asiler Niş'ten İstanbul'a giden yolu kesip Müslüman ahaliyi katletmeye başlamışlardı. Rusya, imparatorluğun işlerine karışmak ve Hristiyan halkın yardımcısı olduğunu göstermek için Niş isyanını yeni bir

⁶⁵⁷ Kocabaş, a.g.e., s.108.

⁶⁵⁸ Karpat, (2004), a.g.e., s.34.

⁶⁵⁹ Eliot, a.g.e., ss.87,91.

⁶⁶⁰ Kocabaş, a.g.e., ss.109-110.

⁶⁶¹ McCarthy, a.g.e., s.61.

fırsat olarak görmüştü. 1849'da Vidin civarında, ortaya çıkan ayaklanmanın bastırılmasından sonra 1850'de yeniden fakat daha şiddetli bir ayaklanma baş göstermişti.⁶⁶²

Bulgarların bağımsızlık faaliyetleri sırasındaki milli maarif hazırlıkları, isyan komiteleri gibi önemli hareketler genellikle Memleketeyn'de teşkilatlandırılmış olmakla birlikte, Sırbistan'da çalışan komitecilerin de özellikle Batı Bulgaristan'da görülen isyan hareketlerinde büyük rolleri olmuştu. İnalıcık'a göre, bu bölgedeki isyanların ve Vidin isyanının ortaya çıkmasında en önemli dış tesir Sırbistan beyliğinden gelmişti. En büyük kışkırtmalar bizzat Bulgar komiteciler tarafından yapılmakla birlikte Rusya'nın bu tarihlere doğru Balkanlar'da ajanları aracılığı ile etkin bir şekilde tahriklere giriştiğine dair deliller de bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, çarlığın ananevi ortodokslik siyaseti, Osmanlı Devleti'yle Balkanlar'da yaptığı savaşları, Romanya, Yunanistan, Sırbistan üzerindeki himaye girişimleri ve devamlı müdahaleleri de Bulgarlar için teşvik ve tahrik kaynağı olmaktaydı. Belgelere göre, 1850'ye doğru Rus kışkırtmaları Bulgarlar arasında oldukça faal bir şekil almıştı.⁶⁶³

Bulgar kilisesinin Rum kilisesinden ayrılmasını sağladıktan sonra Bulgarcayı yeniden canlandırma çalışmalarına hız veren Rusya, sonunda ulusal bir hareket başlatma konusunda başarılı olmuştu. 1870'lerin ortalarına gelindiğinde ise artık merkez güçlerden her biri, bir kıvılcımla tutuşmaya hazır kendi bölgesine sahipti ve bu bölge Avusturya-Macaristan için Bosna-Hersek iken Rusya için Bulgaristan'dı.⁶⁶⁴

1875 isyanından sonra 1876'da büyük bir isyan çıkarmış olan Bulgar ihtilalcilerinin isyandan amacı, Türklerle Bulgarları birbirlerine düşman ederek birlikte yaşayamayacaklarını ortaya koymak ve Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekerek kendi lehlerine müdahalede bulunmalarını sağlamaktı.⁶⁶⁵ 1875'te köylüleri ayaklandırma çabalarının sonuçsuz kalması üzerine bu sefer 1876'da Rusya'nın yardımı ile yeni bir deneme yapılmıştı.⁶⁶⁶

⁶⁶² İnalıcık, (1992), a.g.e., ss.28-29, 32, 45,47.

⁶⁶³ İnalıcık, (1992), a.g.e., ss.38-40.

⁶⁶⁴ Yerasimos, a.g.e., s.60.

⁶⁶⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.129,131.

⁶⁶⁶ Karpat, (2004), a.g.e., s.54.

İstanbul'a daha yakın olan Bulgaristan, müreffeh olmasının yanında hatırı sayılır bir Müslüman nüfus da barındırmaktaydı. Bulgaristan'ın elde tutulması, imparatorluğun ayakta kalması için olduğu kadar Osmanlı'nın elinde kalan Balkan vilayetlerinde egemenliğin devamı açısından da önem taşımaktaydı. Ayaklanmalar yayıldıkça yüzlerce Müslüman katledilmiş, Osmanlılar kuzey sınır geçitlerindeki birçok köy ile birlikte birkaç kalenin denetimini kaybetmişlerdi.⁶⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ihtilal başlatma hareketleri daha önce kesin yenilgi ile sonuçlanan ve Osmanlı'nın askeri güçsüzlüğü ile Bosna'da meşgul olmasından yararlanarak 2 Mayıs 1876'da yeniden ayaklanan Bulgar ihtilalcileri, yaklaşık 1.000 kadar Müslüman köylüyü öldürmüşlerdi. McCarthy'nin belirttiğine göre, *“Bulgar ihtilal hareketi, başlangıcından itibaren Müslümanların katledilmesine odaklanmış görünüyordu.”* Bulgar ayaklanması sırasında kargaşayı bastırmak için elinde çok az askeri gücü bulunan Osmanlı yönetimi, olayların hemen sonlandırılmaması durumunda huzursuzluğun etrafa yayılacağından korkmuş, Çerkezleri ve çoğunluğu Türk olan bölgenin Müslüman halkını silahlandırarak hızlı bir şekilde başıbozuk denilen düzensiz birlikler kurmaya karar vermişti.⁶⁶⁸

İsyanın sivil Müslüman katliamlarıyla başlaması üzerine Osmanlı Devleti, düzenli ordunun yokluğundan dolayı düzensiz ordular olan başıbozukları ve Çerkezleri kullanmıştı.⁶⁶⁹ Çerkez köylerini yakan Bulgar asiler, Çerkezlerin karşı misillemeye girişmelerini sağlamışlar, misilleme hareketlerini kışkırtmak için özellikle Müslüman kadınlara şiddet uygulamışlardı. Genellikle sivil halkın uğrayacağı zararları asgari seviyede tutmaya çalışan Osmanlı Devleti, Müslümanların Hristiyanlara karşı misillemelerini önlemeye çalışmıştı. Suç işleyen disiplinsizler cezalandırılmış, bunların bazıları hapse atılmış, bazılarına falaka cezası verilmiş, bazıları da idam edilmişti. Osmanlı ordusu ve polisi sıklıkla Çerkezlerin Bulgar köylerini yağmalamalarına mani olmuş ve hatta kendilerini savunabilmeleri için Bulgar köylülerine Osmanlı zaptiyesi tarafından silah bile dağıtılmıştı. Bir seferinde, köylerini yağmalayan Çerkezlere karşı

⁶⁶⁷ Erickson, a.g.e., s.4.

⁶⁶⁸ McCarthy, a.g.e., ss.61-62.

⁶⁶⁹ Jelavich, a.g.e., s.377.

Bulgarları savunabilmek için 300 kişilik bir Osmanlı askeri kuvveti bölgeye gönderilmişti.⁶⁷⁰

Sırbistan ve Karadağ'ın Rusya tarafından kışkırtılması sonucu 1876'da Osmanlı-Sırp Savaşı çıkmış,⁶⁷¹ Osmanlıların Bosna ve Bulgaristan'daki isyan hareketleri ile meşgul olmasından yararlanan Sırbistan ve Karadağ, imparatorluğun topraklarını işgal etmişlerdi. Bu kez de Sırlara karşı savaşan Osmanlı güçleri bir kez daha meşgul edilmiş, Karadağlılar başarılı olurken Sırlar ve onlara yardım eden Bulgar ve Rus gönüllüleri Osmanlı tarafından mağlup edilmişti.⁶⁷²

Sivil Müslümanların katledilmesi ile başlayan isyana başıbozuklar ile karşı konmak zorunda kalınmıştı. Ölü sayısının ise kaynaklara göre değiştiğini söyleyen Jelavich, Bulgarların 30-100 bin arasında tahminde bulunurlarken İngiliz ve Amerikan tahminlerinin 12-15 bin arasında değiştiğini, Osmanlı hükümetine göre ise 3 bin üzerinde olduğunu belirtmektedir. Jelavich'e göre misillemenin asıl sorumlusu başıbozuk birlikleri ve Rusların Kafkaslar'ı aldıktan sonra uyguladıkları iskân politikası nedeniyle anayurtlarından göç etmek zorunda bırakılan ve trajik bir geçmişe sahip olan Çerkezlerdi.⁶⁷³

Dönemin Bulgar iddiaları, Amerikalı misyonerlerin iddiaları ve günümüz tahminlerine göre bölgede ölen Hristiyan sayıları farklılık göstermektedir. Erickson, günümüz tahminlerine göre, ölen Hristiyanların yaklaşık 4 bin olduğunu, ölen Müslümanların ise bundan yabana atılmayacak kadar daha yüksek bir sayıda olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁴

Osmanlıların asilerin isyanlarını bastırma olayları, Bulgar dehşetleri ve katliamları diye dünya basınında adlandırılmış ve batı kamuoyu alevlendirilmişti. Eyleme geçilmesi için Avrupa'da çok büyük bir yaygara koparılmış, Bulgarlara yardım ve Pan-Slavizmi desteklemeye yönelik kamuoyu baskısının özellikle Rusya'da şiddetli olmasının yanında İngiltere'de de kamuoyu tepkisi büyük olmuştu. Günümüzde “*medya*

⁶⁷⁰ McCarthy, a.g.e., ss.63, 65.

⁶⁷¹ Kocabaş, a.g.e., s.141.

⁶⁷² McCarthy, a.g.e., s.66

⁶⁷³ Jelavich, a.g.e., ss.377-378.

⁶⁷⁴ Erickson, a.g.e., s.5.

bombardımanı" diye tanımlanabilecek bir hareketle 1876'da William Gladstone "*Bulgar Dehşetleri*" hakkında bir broşür bile yayımlamıştı.⁶⁷⁵

Olaylar hakkında hazırlanan duygusallaştırılmış ve abartılmış raporlar Avrupa'ya ulaşmış, çoğu gerçek dışı haberler yayınlanmış, Bulgarlara karşı merhamet duygusu uyandırılmıştı. Örneğin, Hristiyan kızların esir pazarlarında satıldıklarına dair hikâye İngiliz okuyucularını çok öfkelenlendirmiş fakat bu kaçırma ve satışları bulmak için gayret gösteren Avrupa konsolosları hiçbir şey bulamamışlardı. Çünkü hiçbir kadın satışı gerçekleşmemişti.⁶⁷⁶ Başbozuklar ile ilgili yapılan haberler hem Avrupa'da hem de Rusya Ortodoksları arasında insani duyguları etkilemiş ve haçlı seferi psikolojisi yaratmaya başlamıştı.⁶⁷⁷ Ayaklanmanın bastırılması ile ilgili raporlar yazılmış ve Liberal Parti önderi Gladstone ile bazı misyonerlerin siyasal çıkarları ve misyonerlik gayretleri için olaylar canlı tutulmuştu.⁶⁷⁸

İngiliz eski başbakanlarından Gladstone elinde "*Bulgar zulümleri*" adlı bir broşürle İngiltere'nin kırk sekiz kasaba ve şehrinde Osmanlı aleyhinde mitingler düzenlemiş, Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiğini savunmuştu. Rumeli'nin kuzey kısmında Tuna ve Edirne vilayetlerinde, Mora ayaklanmasından yarım yüzyıl sonra çıkan ayaklanmada Yunan ayaklanması örnek alınmıştı. Balkanlar'da bir Hristiyan unsur ayaklanınca Avrupa isyan edenlere arka çıkmış, Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve ayaklanan Hristiyan toplumuna bir milli devlet kurdurularak Osmanlı Devleti'nden bir parça koparılmıştı. Rumeli'deki Türk unsuru ise ya katliama uğramış ya da göç etmek zorunda kalmıştı. Bu yöntem bu isyanda da uygulanmıştı. Yoğun bir propaganda kampanyası ile Avrupa kamuoyu hazır hale getirilmiş, tıpkı Yunan ayaklanmasından sonra 1828 yılında olduğu gibi 1877'de de yine Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. 1828'de açılan savaş sonrasında Yunan Devleti kurulmuş, 93 Harbi sonrasında da Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna vilayeti üzerinde "*Bulgar Prensiği*" adında bir Bulgar Devleti kurulmuştu.⁶⁷⁹

McCarthy'ye göre, eğer Bulgarlara karşı dehşet uygulandığı konusundaki haberler İngiliz halkının ilgisini çekmemiş olsaydı, Rusya, Osmanlı-İngiliz işbirliğine

⁶⁷⁵ Erickson, a.g.e., s.5.

⁶⁷⁶ McCarthy, a.g.e., ss.66-67.

⁶⁷⁷ Palmer, a.g.e., s.223.

⁶⁷⁸ Karpas, (2004), a.g.e., ss.54-55.

⁶⁷⁹ Şimşir, a.g.e., ss.52-53.

karşı gelemeyeceğini fark edeceğinden 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı olmayabilirdi. Kırım Savaşı ile birlikte İngilizlerin Osmanlı ile yürüttüğü işbirliği, Türklerin Bulgarları kıydığı haberlerinin İngiliz kamuoyunda yarattığı öfke nedeniyle son bulmuştu. Bir yandan ön yargı ile dini sempatinin kamçılanması diğer yandan serbest medyanın kışkırtması ve Gladstone fırsatçılığı sonucunda, Disraeli kendi arzusuna rağmen İngiltere kamuoyu önünde Türklere yardım edememiş ve 1877-1878'deki savaşta Müslümanların uğradığı kıyım, 1876'daki Bulgar ayaklanması bastırılırken ölenlerden kat kat üzerinde olmuştu.⁶⁸⁰

Artan sorunlarla baş edemeyen Sultan Abdülaziz hal' edilmiş, 30 Mayıs 1876'da tahta çıkan V.Murad, imparatorluğu yönetecek ehliyetinde olmaması nedeniyle tahtan indirilmiş ve 31 Ağustos'ta II. Abdülhamid yeni hükümdar olmuştu. Karadağlılar ile ittifak yapan Sırp Prensi Milan, Rusya ve Romanya'nın da desteğini alarak 2 Temmuz 1876'da Osmanlılara savaş ilan etmiş ancak savaş, Sırp ordusuna başkomutan olan Rus General Çernayef'in de bulunduğu binlerce Rus gönüllüsüne rağmen Sırp'lar açısından iyi gitmemişti. Duruma çare arayan Rusya, Avusturya-Macaristan ile diplomatik temasa geçmiş ve her iki devletin temsilcileri 8 Temmuz'da Reichstadt'da gizli bir toplantıda bir araya gelerek iki olası durum hakkında anlaşmışlardı. Buna göre, Sırp ve Karadağ yenilirse Sırp, Karadağ devletlerinin ve Bosna-Hersek asilerinin ayakta kalması garanti edilecek, Osmanlıların yenilgisi durumunda ise Balkanlar'daki Osmanlı toprakları yeniden paylaşılacaktı. Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'in büyük bölümü ile Dalmaçya kıyısındaki bazı toprakları alırken Rusya 1856'da yitirdiği Besarabya'yı geri alacak, Sırbistan Yeni Pazar Sancağı'nı, Karadağ da Bosna'nın bir parçasını alacak, Rumeli, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta özerk devletler kurulacaktı.⁶⁸¹ Rus sınırları Kafkaslar'a kadar genişleyecek, Sırbistan ve Karadağ topraklarını biraz genişletecek fakat büyük bir Slav devleti kurulmayacaktı. Yunanistan ise Teselya ve Girit'i alacak, İstanbul serbest bir şehir olacaktı.⁶⁸²

Osmanlı Devleti'nin yenmesi durumunda Rusya ve Avusturya mevcut durumun devamı için çalışacak ve sınır değişikliği olmayacaktı. Osmanlı birliklerinin Sırbistan ve Karadağ'ı yenmesi üzerine, Sırbistan 24 Ağustos'ta Avrupalı büyük devletlere

⁶⁸⁰ McCarthy, a.g.e., ss.67-68.

⁶⁸¹ Erickson, a.g.e., ss.5-6.

⁶⁸² Jelavich, a.g.e., s.385.

başvurarak ateşkes yapılması konusunda yardım talebinde bulunmuştu. 31 Ekim 1876'da Osmanlı'ya nota veren Rusya, savaşa son verilerek ateşkes yapılmasını istemişti. Yaptığı girişimlerle Osmanlı askeri güçlerinin ileri hareketini durdurmuş ve ateşkes yapılmasını sağlamış olan Rusya, Balkanlar'da inisiyatifi ele geçirmiş, Balkan bunalımını Sırbistan ve Karadağ sorunu olmaktan çıkararak, genel anlamda bir “*Doğu Sorunu*” haline getirip bu kapsamda çözümlenmesini istemeye başlamıştı.⁶⁸³

İngilizler krize çözüm bulmak amacıyla uluslararası bir konferans yapılmasını teklif etmişlerdi. 1876 yılında İstanbul'da toplanan Büyük Devletlerin temsilcileri, kendi milli gündemlerini gerçekleştirmek için çalışmışlardı. Rus sefiri Kont Nikolay İgnatiyef de “*Büyük Bulgaristan*” fikrini ileri sürmüştü. Aralık 1876'da, uluslararası konferansla eşzamanlı olarak, Osmanlı kabinesi yeni bir Osmanlı anayasası çıkartmıştı. Azınlıkları yasamaya sokan ve bireysel haklar sağlayan bir parlamento öngören yeni anayasa, imparatorluğun bölünmez bir bütün olduğunu ilan etmişti. Konferansın yapılmasını gerektiren kaygıların çoğuna anayasanın son vereceğinin ortaya çıkması ile Osmanlı temsilcileri Büyük Devletlerin taleplerine gittikçe karşı çıkar olmuş ve Bulgaristan'ın Hristiyan nezaretindeki iki vilayete bölünmesi, İslam topraklarının paylaşılmasını içeren son teklifini de reddetmişti. Konferans 20 Ocak 1877 tarihinde dağılmıştı ancak Rusya, diplomatik bir mesaj ve güç gösterisi olarak Aralık 1876'da Romanya sınırına asker yığmıştı.⁶⁸⁴ Balkanlar'da tansiyonu yükseltmeye çalışan Rusya, Büyük Devletleri de Osmanlı Devleti'ne karşı cephe aldirmek için çaba gösteriyordu.⁶⁸⁵

Konferansın ağır ilerleyişi ve oluşturmaya daha yeni başladığı güç dengesinin bozulma olasılığı karşısında sinirlenen Bismarck'ın teşvikiyle Ruslar ve Avusturyalılar müzakereleri yeniden başlatarak 15 Ocak 1877'de Budapeşte Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşmaya göre, Avusturya tarafsız kalmayı taahhüt ederek Rusya'nın Osmanlı iç işlerine müdahalesi konusunda az çok da olsa yeşil ışık yakmıştı. Ayrıca Avusturya istediği bir anda Bosna-Hersek'i ilhak etmede ve Rusya da Besarabya'yı ele geçirmede serbestti. İki ülke tarafsız bir Bulgaristan, Arnavutluk ve Rumeli'yi ilke olarak

⁶⁸³ Güler, a.g.e., ss.87-88.

⁶⁸⁴ Erickson, a.g.e., ss.6-7.

⁶⁸⁵ Güler, a.g.e., s.90.

destekleme kararı almanın yanında Epir ve Girit'teki Yunan hak iddialarını da destekleme, Sırbistan'ın genişlemesini ise desteklememe kararı almışlardı.⁶⁸⁶

Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamış, Almanya'nın desteğini kazanmış olan Rusya, İngiltere ve Fransa ile anlaştıktan sonra Balkan sorununda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı takınılacak durumu belirlemek üzere İstanbul Konferansı'na katılan devlet temsilcileriyle Londra'da bir toplantı düzenlemiş ve Mart 1877'de bir protokol imzalanmıştı. İmzalanan protokol kapsamında, Osmanlı Devleti'nin daha önce Hristiyan halk için vadettiği ıslahat çalışmalarını yapması ve bu uygulamaların İstanbul'da bulunan Büyük Devletlerin elçileri tarafından kontrol edilmesi, Osmanlı askeri gücünün azaltılması istenmişti. Bunların yanı sıra, Hersek sancağından Ortodoksların yerleşik olduğu iki kazanın Karadağ'a verilmesi talebi de maddelerden birisiydi. Osmanlı İmparatorluğu, egemenlik haklarına karşı müdahale olarak değerlendirerek protokolü reddetmişti. Rus Çarı Karadağ'a yalnızca Nikşik kazasının bırakılmasıyla olası bir savaşın önlenebileceğini Osmanlı İmparatorluğu'na bildirmiş ancak imparatorluğun egemenliği altındaki bir prensliğe bir kazanın bile verilmesinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle teklif kabul edilmemişti. Osmanlı Devleti, Londra Protokolü ile Büyük Devletleri Rusya'nın yanında kendisine karşı birleşmiş olarak bulmuştu. Kırım Savaşı sırasında kurulmuş olan yakınlık Rusya'nın izlediği politika ile yıkılmış ve Rusya, Osmanlı Devleti'ni Avrupalı büyük devletlerin desteğinden yoksun bırakmıştı.⁶⁸⁷

Bosna-Hersek'in geleceği ile ilgili Avusturya-Macaristan'la gizli bir anlaşmaya varan Ruslar, bu kez de Romanya ile bir anlaşma imzalayarak askerlerinin serbestçe Bulgaristan sınırını geçmesini sağlamışlardı.⁶⁸⁸ Tarihi güneye inme politikasını gerçekleştirmek için harekete geçme zamanının geldiğini düşünen ve Karadeniz'i bir Rus iç denizi haline getirmek, Balkanlar'ı Rus nüfuzu ve koruyuculuğu altına almak, İstanbul ve Türk Boğazları'nı ele geçirmek için uygun ortam hazırlamak isteyen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmıştı.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Erickson , a.g.e., ss.7-8.

⁶⁸⁷ Güler, a.g.e., ss.90-91.

⁶⁸⁸ Palmer, a.g.e., s.237.

⁶⁸⁹ Güler, a.g.e., s.92.

Kasım 1876'da Rusya'nın kısmi seferberlik ilanından sonra Nisan 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı başlamış, Rus ordusunun himayesindeki Bulgarlar, Türkleri katletmiş, mallarını yağmalamış, Türklerin köy ve kasabalarını yakmışlardı. Kocabaş'ın ifade ettiğine göre, “*Bulgar-Rus işbirliği, Müslüman Türk varlığını topyekün yok etmeye yönelikti. Rus ve Bulgar Panislavistleri savaşı, tam bir ‘ırk savaşı’ olarak görüyorlar, Türklere ‘soykırım’ uyguluyorlardı.*”⁶⁹⁰

Askeri ve diplomatik hazırlıklarının yanı sıra, savaştan önce Rusya, Prens Vladimir Aleksandroviç Çerkaski başkanlığında Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nı kurmuştu. Bunun asıl görevi, kurulacak Slav Bulgar devletinin sivil teşkilatını kurmaktı. Rus işgal kuvvetleri Balkanlar'dan çekilirken genişleyen ve yaşayabilecek bir Bulgar devlet teşkilatı bırakılacaktı. Balkanlar'da bir Slav Bulgar devleti yaratmak isteyen Rusya, bu uğurda savaş açmış ve kurulacak devletin temellerini savaş sırasında atmaya başlamıştı. Böylece kurulacak Bulgar devletinin teşkilatı Rusya Balkanlar'dan çekilmeden önce tamamlanmış, bakanları, valileri, kaymakamları atanmış olacaktı. Kurulduktan sonra beş ay Petersburg'da çalışan bu teşkilat Rumeli eyaletlerini incelemişti. Tuna vilayetinde Türk ve Bulgar nüfus hemen hemen birbirine eşitken Edirne vilayetinde Bulgar olmayan nüfus daha fazlaydı. Örneğin İslimye sancağında 100.500 Bulgara karşı 186.400 Bulgar olmayan varken Filibe sancağında 282.500 Bulgar ve 564.600 Bulgar olmayan vardı. Tuna vilayetinin bazı sancaklarında da Bulgar olmayan nüfus çoğunlukta idi. Örneğin Rusçuk'ta 201.025 Bulgar nüfusa karşılık 354.324 Bulgar olmayan nüfus, Tulça'da 40.570 Bulgar nüfus ve 188.930 Bulgar olmayan nüfus vardı. Yabancı konsoloslarca da tespit edilen mevcut demografik ve ekonomik duruma göre Türkler çiftçi ve ekonomik bakımdan işlenebilen toprakların %70 kadarına sahipken Bulgarlar ise çoğunlukla çobandı.⁶⁹¹

Bulgar bağımsızlığının gerçekleşmesinde Rusya önemli bir rol oynamıştı çünkü Bulgar aydınları Bulgar toplumunun tüm katmanlarıyla iletişim kuramadıkları için kitle ayaklanması başlatamıyorlardı. Bulgar devrimcilerin tek başlarına yapamadıklarını Rusya ve Batılı devletler Berlin Antlaşması ile kendilerine sunmuşlar ve Bulgar özerkliğini ilan etmişlerdi. Bulgarlara ait olduğu söylenen, ancak Bulgarların azınlıkta oldukları bu topraklarda Bulgar çoğunluğunu sağlayarak bir Bulgar devleti kurmak

⁶⁹⁰ Kocabaş, a.g.e., ss.141-143.

⁶⁹¹ Şimşir, a.g.e., ss.53-55.

gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek için Rus askerleri ve Bulgar silahlı çeteleri Türkleri öldürmüş ve yurtlarından sürmüştü.⁶⁹²

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlılar açısından tam bir bozgun ile sonuçlanmış, Edirne ve Tuna vilayetlerini kırıp geçiren 93 Harbi'nde Şimşir'e göre, yarım milyon Türk katledilmiş, bir milyon kadar Türk de yurtlarından, topraklarından sürgün edilmişti.⁶⁹³ Balkan Dağları'nın güneyinde ikamet eden kalabalık Müslüman Türk toplumunun hakları Berlin Antlaşması'nda onaylanmışsa da ne Bulgarlar ne de Ruslar bu bölgede yaşamalarına müsaade etmemişlerdi.⁶⁹⁴

Osmanlı Devleti'nin 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilmesinden sonra 1878 Ayastefanos Antlaşması ile sınırları Tuna'dan Ege Denizi'ne, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar uzanan “*Büyük Bulgaristan Prenslığı*” kuruluyordu. Ayastefanos Antlaşmasını değiştiren 1878 Berlin Antlaşması ile “*Büyük Bulgaristan*”a son verilerek Makedonya'nın Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi, “*Şarki Rumeli*” adıyla bir eyalet kurulması ve “*Bulgaristan Prenslığı*”nin Tuna ile Balkan Dağları arasındaki topraklara sahip olması kabul edilmişti. 1885'te ise Doğu Rumeli Bulgaristan'a ilhak edilmiş,⁶⁹⁵ 1908'de de Bulgaristan bağımsızlığı ilan etmişti.⁶⁹⁶

Bu toprakları işgal eden Rusya, 1879'da çekilmeden önce Doğu Rumeli vilayetinde yaşayan Bulgarları silahlandırıp örgütlemişti. 1885'te bu silahlı Bulgarlar, Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde kurulmuş İmtiyazlı Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'a katılması için harekete geçerek gizli ve silahlı bir ihtilal komitesi kurmuşlardı. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan etmelerinden sonra 21 Eylül 1885'te Filibe'ye gelen Prens Alexandre, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilan edilmişti.⁶⁹⁷

⁶⁹² Karpat, (2004), a.g.e., ss.55,125.

⁶⁹³ Şimşir, a.g.e., s.56.

⁶⁹⁴ Jelavich, a.g.e., s.397.

⁶⁹⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.144,148.

⁶⁹⁶ Hall, a.g.e., s.11.

⁶⁹⁷ Şimşir, a.g.e., s.103.

2.2.2.7. Arnavutluk İsyanları

M.Ö. 300’de Pirus tarafından Epirus Krallığı’nı kuran İlliryalılar, daha sonra Roma hâkimiyetine girmişlerdi. “*İlliryanlar*” olarak da anılan Arnavutlar, Roma yıkılınca yarı bağımsız statüye geçmişler ve 1413’te Osmanlı hâkimiyetine girene dek komşu devletlerle sürekli mücadele etmişlerdi. 1441-1467 tarihleri arasında İskender Bey’in (George Kastriot) halkı isyana teşvik etmesiyle Osmanlı hâkimiyetinden ayrılmış, onun ölümü üzerine 1468’de burada tekrar Osmanlı egemenliği kurulmuştu.⁶⁹⁸

Arnavutluk’a gelen Osmanlı orduları ülkeyi Ortodoks güney ile Katolik kuzey arasında bölünmüş olarak bulmuştu. Sadece kendi topraklarında değil imparatorluğun tamamında ayrıcalıklı yere sahip olan Arnavut Müslümanlar, yüksek idari mevkiler elde etmişlerdi. Arnavutların arasından çıkan en başarılı kişiler arasında Köprülü ailesinden olan dört sadrazam da yer almaktadır. Bu makamı elde eden Arnavut kökenlilerin sayısı ise en az otuz olarak tespit edilmiştir.⁶⁹⁹

Üç farklı dini mensubiyete sahip olan ve ayrıca Gegler ve Tosklar diye ikiye ayrılan Arnavutlar savaşçı bir halktı. Kuzeyde dağlık ve engebeli bölgede yaşayan Gegler, komşu Karadağlılara benzer özerk yönetimli bir kabile örgütlenmesi gerçekleştirmişlerdi. Temel birimi, en yaşlı erkek üyenin yönetimindeki *fis* diye adlandırılan kabile oluşturmaktaydı. Bir ya da daha fazla kabileden oluşan ve *bayrak* diye adlandırılan siyasi mahiyetli toprak biriminde liderlik, yani *bayraktarlık* babadan oğula geçmekteydi. Kabile sistemine sahip olmayan Tosklar, seçilmiş ileri gelenlerinin yönetimindeki köylerde yaşamaktaydı.⁷⁰⁰

Arnavut nüfusunun %70’ini Müslümanlar, %10’unu kuzeydeki dağlarla sınırlı Latin Katolikler oluşturmaktaydı.⁷⁰¹ Nüfusun %20’sini oluşturan Ortodokslar güneyde Yunan sınırına bitişik alanda yaşamakta ve yoğun olarak Yanya’da bulunmaktaydı.⁷⁰²

Temelde Habsburg İmparatorluğu’ndan destek bekleyen Katolikler, kuzeyde İskenderiye (İşkodra) merkezli bölgede yoğun olarak yaşamaktaydı. Esas olarak, İşkombi’nin güneyinde ve Goriçe ve Ergiri bölgelerinde bulunan Ortodokslar, söz konusu

⁶⁹⁸ Kocabaş, a.g.e., ss.165-166.

⁶⁹⁹ Jelavich, a.g.e., ss.89,91.

⁷⁰⁰ Jelavich, a.g.e., s.91.

⁷⁰¹ Castellan, a.g.e., s.373.

⁷⁰² Kocabaş, a.g.e., ss.166-167.

kurumunun lağvedildiği tarihe kadar Ohri Başpiskoposluğu'na bağlı kalmışlar, daha sonra güçlü bir Yunan etkisi altına girmişlerdi. Kilise ayinleri gibi, bu insanların yararlanabilecekleri eğitim dili de Yunancaydı. Ülkenin her yanında var olan Müslümanlar ise yoğun olarak merkezde ve Kosova'da yaşamaktaydı.⁷⁰³

Arnavut nüfusunun büyük bölümünü meydana getiren, ülkenin kuzeydoğusunda, dağlarda kabile hayatı yaşayan Gegalar, Sünni Müslüman olup muhafazakâr bir düzene sahipti. Güney Arnavutluk'ta yaşayan Tosklar'ın ise çoğu köylü ve göçebeydi. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Katolik Arnavutlar (Malisorler), İtalya ve Avusturya ile devamlı temas halindeydi.⁷⁰⁴

Gegler arasındaki Hristiyanlar Roma Katolik Kilisesi'ne, Tosklar arasındaki Hristiyanlar Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Bir kısmı Ortodoks Hristiyan olan Toskların büyük çoğunluğu Müslümandır.⁷⁰⁵ Noel Malcolm'un verdiği bilgiye göre ise günümüz Arnavutların nüfusuna bir bütün olarak bakıldığında (Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Karadağ Arnavutları) dini köken olarak yaklaşık %80'ni Müslüman, %12'si Ortodoks, %8'i ise Katoliktir. Müslümanların oranı Kosova'da kabaca %95'dir.⁷⁰⁶

15. yüzyıldaki fetihten itibaren Osmanlılar için en büyük sorun, yolları bulunmayan, kan davası nedeniyle halkı silahlı olan ve Osmanlı'nın temsilcilerinin öldürüldüğü bu bölgelerin etkin bir şekilde yönetilememesi olmuştu. Aralarında Arnavutların da bulunduğu yeniçerilerin 1826'da ortadan kaldırılması ve tımarın yok olmasından sonra Arnavut toplumu sarsılmıştı. Toptani, Vrioni, Verlaci gibi beylik aileleri, köylüleri ile feodal ilişkileri olan ve Osmanlı Devleti'nin tüm merkeziyetçi niyetlerine karşı çıkan, beş on bin hektarlık arazi sahipleri haline gelirken şehirdeki zanaatkâr ve tüccarlar ağır vergilerden şikayetçiydi.⁷⁰⁷

Arnavut muhalif hareketinde çeşitli dönemlerde daima iki farklı eğilim ortaya çıkmıştı. Bazı ayrıcalık ve haklardan yararlanıp geleneksel ve dinsel bağlılıklarını görece bağımsız bir şekilde sürdürebilen, Kuzey Arnavutluk'ta ve Kosova vilayetinde yaşayan, Osmanlı Devleti'ne ileri derece sadık Sünni Müslüman çoğunluğun yönetime karşıtlığı,

⁷⁰³ Jelavich, a.g.e., ss.89,91.

⁷⁰⁴ Kocabaş, a.g.e., ss.166-167.

⁷⁰⁵ Eliot, a.g.e., ss.127,136.

⁷⁰⁶ Malcolm, a.g.e., s.37.

⁷⁰⁷ Castellan, a.g.e., s.373.

reform girişimlerine ve modernleşmeye karşı direniş şeklinde kendini gösteren “*muhafazakâr*” bir muhalefet niteliğindeydi. Çoğunluğu Ortodoks olmakla beraber Arnavut Bektaşilerin de içinde yer aldıkları Güney Arnavutluk’taki muhalif hareket, kuzeydeki muhalefete kıyasla daha “*ulusal*” bir niteliğe sahipti. Kuzeyli ve Güneyli Arnavutlar arasındaki en önemli anlaşmazlık konusunu oluşturan alfabe sorunu ile ilgili olarak Arnavut alfabesinin Arap veya Latin harflerine göre düzenlenmesi ve Arnavutça eğitim gibi konularda derin görüş ayrılıkları bulunmaktaydı.⁷⁰⁸

Tanzimat Arnavutluk’ta canlı direnişlerle karşılaşmıştı.⁷⁰⁹ Kuzeyli muhafazakâr Müslüman Arnavutlar, İttihatçıların merkezîyetçi uygulamalarını kendi ayrıcalıklarına karşı bir tehdit olarak görürken Güney Arnavutluk’taki aydınlar Osmanlı Devleti’nin çözülme süreci içinde olduğunu ve yalnızca büyük devletlerin politik amaçları nedeniyle ayakta tutulduğunun farkındaydılar. Balkanlar’da yaşanan gelişmeler sonucunda Arnavutluk’un her an Osmanlı Devleti ile bağlantısının kopabileceği ve Arnavutların kendi başlarına var olmak durumunda kalabilecekleri endişesini taşıyorlardı. Arnavutluk’ta bir birliğin sağlanamaması durumunda vatanlarının komşuları arasında paylaşılmasından korkuyorlardı. Diğer yandan erken kazanılacak bir bağımsızlığın da kendilerini komşularının yayılmacı isteklerinin hedefi yapmasından çekiniyorlardı.⁷¹⁰

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde diğer Balkan milletleri gibi Arnavutlar da yabancı devletler tarafından Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılmaya başlanmış ve ilk esaslı tahrikler, Rusya ve Fransa’dan gelmişti. Ancak bu tahriklerin Müslüman Arnavutlar üzerinde pek etkisi olmamıştı. Arnavutlukta asıl kıpırdanışlar, 19. yüzyılın ortalarında ekonomik buhranların artması nedeniyle kendisini göstermişti. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında imparatorluk düzeni ile birlikte sipahi düzeni de bozulmaya başlamış, tımarlı sipahiler kendilerine tahsis edilen arazileri, kendi topraklarıymış gibi kabul etmeye başlamışlardı. Bunun sonucu olarak da “*çiftlik*” adı verilen alanlarda “*feodal lordlar*” türemiş ve kiraların gittikçe yükselmesiyle köylülerin huzursuzluğu artmıştı. Bunun yanı sıra, Tepedelenli Ali Paşa örneğinde olduğu gibi güçlü

⁷⁰⁸ Kutlu, a.g.e., ss.285-286.

⁷⁰⁹ Castellan, a.g.e., s.373.

⁷¹⁰ Kutlu, a.g.e., ss.285-286.

arazi sahipleri “*paşalık*” adı altında Bâbîâlî’ye ekonomik ve politik anlamda daha az bağımlı hale gelmeye başlamışlardı.⁷¹¹

Bir yandan dış güçlerle yapılan savaşlar bir yandan iç siyasi sorunlar sebebiyle Babialı eyaletlerdeki görevli memurları kontrol edemez hale gelmişti. Siyasi güç elde etmeye çalışan Arnavutluk’taki büyük toprak sahipleri ve zenginler, bunun için merkezi hükümet tarafından resmi görevli olarak atanmanın yollarını aramaya başlamışlardı. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, kuzeyde İşkodra civarında Buşati ailesi hâkim bir konum elde ederken güneyde ise Yanya’da Ali Paşa yönetiminde diğer bir güç merkezi oluşmuştu.⁷¹²

Ekonomik huzursuzluklar nedeniyle ilk isyan 1835-1836’da Gegalar arasında, 1844’te de Tosklar arasında çıkmıştı. 1847, 1856 ve 1865 yıllarında tekrar eden “*köylü isyanları*”, Osmanlı yönetimine karşı yerel başkaldırmalar olmuş, politik bir emel taşımayıp vergilerin yüksekliği, memurların zulmü gibi sebeplerle durumun düzeltilmesi için reform yapılması istenmişti.⁷¹³

1875-1877 Doğu Krizi ve 1878 Berlin Antlaşması, Arnavutları zor duruma sokmuş, 1877 yılında büyük devletler tarafından imzalanan Londra Protokolü, onları tamamen yok saymıştı. Ayrıca Debre, Kalkandelen, Korça bölgeleri, bir batı Bulgar eyaleti içinde toplanmıştı. Arnavut “*yurseverler*”i, ya Arnavut ulusunun varlığını reddeden Hristiyanların yanında Osmanlı İmparatorluğu’na karşı olmak ya da Sultan’ın bayrağı altında toplanıp buna karşılık uluslarının tanınmasını istemek gibi bir ikilem içinde kalmışlardı. 1878 Sırp-Osmanlı savaşında, Belgrad birlikleri, çoğunluğun Arnavut olduğu bölgelere girmiş ve mezalim suçlamalarına yol açmıştı. 1878’de imzalanan Ayastefanos Antlaşması topraklarının parçalanmasını öngörmüş, Berlin’de, güçlü devletler sağır gibi davranmış ve Bismarck “*Arnavut diye bir ulus yoktur.*” diye açıklama yapmıştı.⁷¹⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Rusya’nın yoğun kışkırtmalarına rağmen dağlı Katolik ve Ortodoks Arnavutlar Padişah’a karşı silah çekmekten kaçınmışlardı. Rusya bunun intikamını, 1878 Ayastefanos Antlaşması ile Arnavutların yaşadıkları bazı

⁷¹¹ Kocabaş, a.g.e., ss.167-168.

⁷¹² Jelavich, a.g.e., s.92.

⁷¹³ Kocabaş, a.g.e., s.168.

⁷¹⁴ Castellan, a.g.e., ss.375-376.

yerlerin Sırbistan ve Karadağ'a verilmesini Osmanlı'ya kabul ettirmek suretiyle almıştı.⁷¹⁵

1878'de güçler arasındaki müzakereler Arnavutların tutumunda değişikliğe yol açmıştı. Arnavut topraklarının Ayastefanos Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Bulgar eyaletlerine dâhil edilmesi savunma psikolojisini de beraberinde getirmiş ve Arnavutlar 1878'de gizli bir komite kurmuşlardı.⁷¹⁶

Arnavutluk'un dört bir yanından gelen delegeler, Prizren şehrinde bir toplantı yaparak Ayastefanos Antlaşması'nı tanımadıklarını, komşularından gelecek herhangi bir tecavüze tüm Arnavutların beraberce karşı koyacaklarını hem Bâbıâli'ye hem de Berlin Konferansı delegelerine bildirmiş ve otonom idari düzen istemişlerdi. Berlin Antlaşması ile Gosine, Plava, Ülgün kazalarının Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmış ancak silahlanan Arnavutlar Karadağlıları Gosine'ye sokmamışlardı.⁷¹⁷

Karadağ'a geçecek topraklar ile ilgili Arnavut tepkisi çok güçlü olmuş ve Arnavut birlikleri Karadağ'a karşı başarı kazanmışlardı. Bunun üzerine büyük güçler Gosine ve Plava'nın yerine Karadağ'a Ülgün limanını vermişler ancak Arnavutlar bu şehrin teslimine karşı da direnmişlerdi. Değişimi sağlamak isteyen Avrupa devletleri, bir deniz blokajı yapmış ve bu konuda harekete geçmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamışlardı.⁷¹⁸

Devletin Ülgün'ün Karadağ'a teslimi için asker göndermesi, Arnavutların Osmanlı Devleti'nden soğumasına yol açmıştı. Bunun üzerine Arnavutlar kendi başlarının çaresine bakma düşüncesine kapılmış ve Arnavut ihtilalcileri, 1881 yılında Debre'de gizli bir toplantı yapmışlardı. Bağımsız bir Arnavutluk devletinin kurulmasının istendiği bu toplantı, Sultan II. Abdülhamid'in gönderdiği bir kuvvet ile dağıtılmıştı. Arnavutluk'ta ortaya çıkan bağımsızlık kıpırdanışları üzerine, Sultan II. Abdülhamid buraya özel bir önem vermeye başlamış, Arnavutları memnun etmek ve İstanbul'a yeniden sıkıca bağlamak için Arnavutların büyük bir kısmının vergiden muaf tutulması, yalnız gönüllülerin asker olması gibi bazı tedbirler almıştı.⁷¹⁹

⁷¹⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.168-169.

⁷¹⁶ Jelavich, a.g.e., s.394.

⁷¹⁷ Kocabaş, a.g.e., s.169.

⁷¹⁸ Jelavich, a.g.e., s.395.

⁷¹⁹ Kocabaş, a.g.e., ss.169-171.

Bu sırada güneyde de zorluklar ortaya çıkmıştı. Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ı müzakere masasına oturtmuştu. Teselya'nın Yunanistan'a bırakılması kabul edilmiş ancak Arnavut olduğu iddia edilen Epir verilmek istenmemişti. Fakat 1881'de büyük devletler Epir'in küçük Arta bölgesinin Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmışlardı.⁷²⁰

Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'da büyük güçlerin nüfuzları gittikçe artmış ve Arnavutluk ayrılıkçı hareketi yeniden kışkırtılmaya başlanmıştı. Arnavutluk konusunda İtalya ve Avusturya'nın arasındaki rekabet de artmıştı. Bosna Hersek'i ilhak ettikten sonra gözünü Kuzey Arnavutluk'a diken Avusturya'nın yanı sıra, İtalya da Trablusgarp Savaşı'nı kazanmak için gizli ajanlarıyla Arnavutluk'ta isyan çıkarmak için çalışmaya başlamıştı.⁷²¹

20. yüzyılın başından beri Akdeniz havzasında emperyalist bir politika izleyen İtalya, Karadağ-Sırp ve Arnavut çetelerine silah ve para yardımı yapıyor, Arnavut ayrılıkçılara sığınma olanağı sağlıyordu.⁷²² Ayrıca Katolik Arnavutlar, Arnavutluk milliyetçiliğinin uyandırılması hususunda Avusturya, İtalya ve Fransızların tahriklerine açıldılar. Bulgarcılık, Sırpçılık, Romencilikdeki milli kültür ve anadil mücadeleleri de Arnavutlar için teşvik edici olmuştu. Tüm bunların yanında komşu devletlerin de Arnavutluk üzerinde emelleri ve tahrikleri artmıştı. Arnavutluk üzerinden Adriyatik'e inmek isteyen Sırbistan'ı Rusya ve Fransa desteklerken bölgeye ve denize Slav nüfuzunun yayılmasını önlemek isteyen İtalya ve Avusturya ise "*Bağımsız Arnavutluk*" fikrinin gerçekleşmesi için çalışıyordu. Yunanistan'ın ise Yanya üzerinde halen emelleri bulunmaktaydı.⁷²³

Osmanlı Devleti'ne en sadık tebaa olan Arnavutlar, bazı vergilerin alınmaması, gönüllüler dışındakilerin askere gitmemesi, silah taşımalarının serbest olması gibi bazı ayrıcalıklara sahipti. II. Meşrutiyetten sonra yeni anayasanın eşit şekilde Arnavutlara da uygulamaya girişilmesi ilişkileri bozmuştu. Arnavutların da diğerleri gibi bütün vergileri vermeye ve asker olmaya zorlanmaları sonucu o tarihe kadar Osmanlı'nın yanında

⁷²⁰ Jelavich, a.g.e., s.395.

⁷²¹ Kocabaş, a.g.e., ss.173, 181.

⁷²² Kutlu, a.g.e., s.298.

⁷²³ Kocabaş, a.g.e., ss.180-182.

Balkanlar'daki diğer milletlere karşı savaşan Arnavutların, 1909 yılında ayaklanmaları Osmanlı Devleti için önemli bir kayıp olmuştu.⁷²⁴

Yeni uygulamaya konan Osmanlı kanunları gereğince Arnavutların elindeki silahlar toplatılmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlam bir ileri karakolu niteliğinde olan Arnavutluk silahtan arınmaya başlamıştı. Pusuda bekleyen Avusturya ve İtalya, el altından daha modern silahları Arnavutlara vermeye başlamışlardı. Arnavutluk isyanı, Balkan Savaşı'nın çıkışını da hızlandırmış, Arnavutluk'ta meydana gelen olayları dikkatle izleyen diğer Balkan devletleri, kendi aralarında ittifak görüşmelerine hız vermişlerdi. Malisorlerden toplanan silahların geri verilmesi onların sempatisini kazanmaya yetmediği gibi iade edilen silahlar, Balkan Savaşı'nda Karadağlılar safında Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmıştı.⁷²⁵ 1910'da Karadağ Kralı ünvanını alan Nikola, 1911'de ülkesini Kuzey Arnavutluk isyanına bulaştırmış, asilere silah ve sığınak sağlayarak Osmanlı Devleti'ne karşı desteklemişti.⁷²⁶

1910'lu yıllarda ortaya çıkan Arnavutluk ayaklanmasından sonra 1912'de Kuzey Arnavutluk'ta başlayan ayaklanma Yakova ve Priştine'ye de sıçramış, Üsküp'ü işgal eden Arnavutlar hapishanedeki mahkûmları salmış ve memleketlerine yakın olan bölgelerdeki redif depolarını yağmalamışlardı.⁷²⁷ Eylül 1912'de Arnavutların isteklerinin kabul edilmesiyle isyan sona ermiş ve Arnavutluk'a ileri derecede muhtariyet verilmişti. Balkan Savaşı'nın sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile de Osmanlı Devleti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımıştı. Birçok devlet hesabına ajanlık yapan Arnavutluk ihtilalcilerinin lideri İsmail Kemal'in Aralık 1912'de kurduğu hükümette “*Harbiye Nazırlığı*” görevi Arnavut Mehmet Paşa'ya verilmişti. Arnavut Mehmet Paşa, Balkan Savaşı'nda, emrindeki 20 bin Arnavut askerine ricat emri vererek Osmanlı Garp Ordusu'nun Komanova Savaşı'nı kaybetmesine sebep olan kişiydi.⁷²⁸

⁷²⁴ Yılmaz, a.g.e., s.194.

⁷²⁵ Kocabaş, a.g.e., ss.178-179, 185, 187.

⁷²⁶ Hall, a.g.e., s.12.

⁷²⁷ Ağanoğlu, a.g.e., s.55

⁷²⁸ Kocabaş, a.g.e., ss.175, 187-190.

2.2.2.8. Makedonya Sorunu

Osmanlı'nın 14. yüzyılın sonlarında fethettiği bu topraklar, Selanik ve Manastır eyaletleri, 1877'de kurulan Kosova eyaletinin bir kısmı ve Serfice (Servia) özerk sancağından oluşuyordu. Antik Çağ'da Filip'in (Philippe) krallığına kadar uzanan ve 19. yüzyılda yeniden kullanılan Makedonya terimi,⁷²⁹ Osmanlı tarihine 1878 Berlin Antlaşması ile birlikte girmişti. Bâbîâli'de bu topraklar, Vilayet-i Selase (üç vilayet) olarak anılmıştır. Bunlar, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleridir.⁷³⁰

Savaşın önce eski Selanik, Manastır'ın il merkezi ve Serfice sancakları ile Kosova ilinin Üsküp sancağını içine alan bir bölge olan Makedonya, toplumsal yapı olarak çok karışık bir durum arz etmekteydi.⁷³¹ Balkan Savaşları'nın en önemli sebeplerinden olan Makedonya sorununun temelinde, bölgesel bir etnik sorun ile bölge dışı boyutları olan jeopolitik bir sorunun üstüste gelmesi yatmaktaydı. Bunlardan ilki, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan olmak üzere sınırdaş ülkelerden hangisine ait olduğu ulusal kıstaslara göre kesin olarak belirlemeyi sağlayacak etnik karakterden yoksun bir ara bölgenin paylaşılması ile ilgili sorundu. Yerasimos'un belirttiğine göre ikincisi de

*“Merkez güçlerin (1876'dan beri Bosna Hersek üzerinde hâkimiyetini kuran Avusturya-Macaristan ve onun ardında yer alan Almanya) Orta Avrupa mallarının Osmanlı ve Orta- Doğu topraklarında İngiliz mallarıyla rekabet edebilmelerine olanak veren Selanik limanına bağlanan Vardar koridorunu denetleme istekleriyle ilişkili bir sorundu.”*⁷³²

Henüz kendi devletini kuramamış olan Arnavutluk ve Yunanistan'la birleşme sürecini yeni yeni başlatmakta olan Girit bir yana bırakılırsa 1885'te Balkan ulus-devletlerinin her birisi kendi etnik ve coğrafi temelini kurmuştu. Sadece halkların iç içe geçtiği ve yeni kurulan ulus devletlerden her birinin kendi ayrılmaz parçası olduğunu (*terra irredenta*) iddia ettikleri bir bölge kalmıştı. Komşu devletler bu bölgeden kılıç zoru ile kendi “ulusal” toprağını koparıp almaya çalışırken bu uğurda ırk, dil, din, tarih ve toplumsal mücadele gibi silahların hepsini de kullanacaklardı. Bu süreçte Balkan devletleri yalnız kalmamış, Avusturya ve Rusya'nın yanı sıra, Berlin'i Bağdat'a

⁷²⁹ Castellan, a.g.e., s.364.

⁷³⁰ Kocabaş, a.g.e., s.228.

⁷³¹ Duman, a.g.e., s.26.

⁷³² Yerasimos, a.g.e., s.95.

bağlayacak olan demiryolu projesiyle Drang nach Osten “Doğu’ya Hücüm” anlamına gelen politikasını kararlı bir şekilde uygulamaya koyulan Almanya da yerini almıştı.⁷³³

Makedonya’da “Şark’a Doğru” politikasını takip eden Cermenler ile “Sıcak Denizlere Doğru” politikasını takip eden Slavların idealleri kesişmekteydi. Avusturya, Yeni Pazar üzerinden Selanik’e inme politikasını takip ederken, Rusya da Çetine ve Belgrad üzerindeki nüfuzundan yararlanarak Adriyatik’e inmek istiyor ve bunun için de Karadağ ve Sırbistan’a yardım ediyordu.⁷³⁴

Avusturya-Macaristan ele geçirdiği Bosna-Hersek’i, Yeni Pazar Sancağı ve Makedonya üzerinden, Selanik limanına bağlayan koridoru açık tutmak istiyordu. Çünkü Selanik limanına kadar demiryolu ile getirilen mallar Doğu’ya ihraç edilmek üzere bu limandan gemilere yüklenmekteydi.⁷³⁵ Osmanlıların Kosova vilayetinin Karadağ’ı Sırbistan’dan ayıran kısmı olan Yeni Pazar Sancağı, Arnavutlar, Sırp, Sırpça konuşan Müslümanlardan oluşuyordu. Karadağ ve Sırbistan’ın her ikisi de Avusturya-Macaristan işgalindeki Yeni Pazar Sancağı’nı istiyorlardı. Yine hem Karadağ hem de Sırbistan, Eski Sırbistan diye adlandırılan Kosova üzerinde de hak iddia ediyorlardı. Kosova, geniş bir Arnavut kesimin yanı sıra, Sırp, Türk, Ulah, Çingene ve diğer milletlerin karışımıydı.⁷³⁶

Komşu devletlerde Makedonya’nın daha çok stratejik konumu istek uyandırıyor. Tuna Nehri’ni Ege Denizi’ne bağlayan Vardar Ovası ile Sofya’yı Ege Denizi’ne bağlayan Struma Ovası’na ve Ohri, Manastır, Florina aracılığı ile Adriyatik’i Ege Denizi’ne bağlayan büyük Egnatia yoluna sahipti. Bütün yolların birleştiği Selanik, 140 bin kişinin yaşadığı büyük bir liman, Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci ve Tuna Nehri’nin güneyinde kalan Balkanlar’ın üçüncü büyük şehriydi.⁷³⁷

Merkezi Avrupa’yı Akdeniz’e bağlayan Morava ve Vardar vadilerinin bulunduğu bu bölge, Sırbistan ve Bulgaristan için çok önemli bir deniz çıkışıdır. Avrupa ve Asya’da Roma, Hun, Slav ve Türk fetihleri bu topraklardan geçilerek

⁷³³ Yerasimos, a.g.e., ss.58, 65.

⁷³⁴ Kocabaş, a.g.e., ss.232-233.

⁷³⁵ Yerasimos, a.g.e., ss.66-67.

⁷³⁶ Hall, a.g.e., s.7.

⁷³⁷ Castellan, a.g.e., s.365.

gerçekleştirilmiştir. Makedonya'yı denetimi altında bulunduran bir devlet, bölgede hâkimiyet kuracak stratejik olanaklara sahip olur.⁷³⁸

Osmanlı vilayetleri Selanik ve Manastır, Balkan Yarımadası'nın merkezindeki verimli toprakların çoğunu kapsamaktaydı. Bulgar, Yunan ve Sırp taleplerinin hepsi Makedonya'da çakışıyor, bu üç Ortodoks Hristiyan devlet de Makedonya'yı kendi yitirdikleri toprakları olarak görüyor ve buna gerekçe olarak da çeşitli kültürel, tarihi ve dilbilimsel iddialar ileri sürüyorlardı.⁷³⁹

Tam bir milletler mozaiki özelliği gösteren Makedonya'da, Kocabaş'ın Karal'dan aktardığına göre, 1.508.507 Müslüman, 896.497 Bulgar, 307.000 Rum, 100.717 Sırp, 99.000 Ulah bulunmaktaydı.⁷⁴⁰ Castellan'ın verdiği bilgiye göre de 1906 Osmanlı sayımına göre, 1.145.000 Müslüman, 623.000 Patrikliğin hükmü altındaki Ortodoks Yunanlılar, 626.000 Valiliğin Ortodoks Bulgarları yaşamaktaydı. Sayımdaki “*Ortodoks Yunanlılar*”, patrikliğe sadık olan Hristiyanların tamamını oluşturunuyordu. Müslümanları, Yörükler ve 14. yüzyıldan beri yerleşmiş olan Konya bölgesindeki çobanlardan oluşan çiftçiler, yönetici Osmanlılar, ihtida edenler, kuzeybatı bölgesindeki Müslüman Arnavutlar, Rodop'taki Pomaklar, Çingeneler ve Kafkasya'da Ruslar'a karşı savaştıktan sonra 1860'ta Sultanlar tarafından karşılanan Çerkezler oluşturmaktaydı.⁷⁴¹

Orta Avrupa'yı Selanik'e bağlayan Vardar koridorunun güvenliğinin sınır komşusu olan üç ülkeden bağımsız ve Avusturya'nın denetiminde bir Makedonya ile sağlanabileceğini düşünen merkez imparatorlukları, Makedonya kimliğinin ortaya çıkması ile çok yakından ilgilenmişlerdi. Yeni bir Makedonya ulusunun varlığını keşfetmekten mutlu olan Almanlar, etnik çalışmalarda kullanılan en iyi silah olan sayılarla oynamaya başlamışlardı. Bulgar, Sırp, Yunan, Türk ve Alman istatistiklerinde etnik gruplar ile ilgili sayılar arasında görülen tutarsızlık tarafların niyetlerini ortaya çıkarmaktaydı. Makedonya istatistikleri var olan bir durumu yansıtmaktan çok, ileride olması umulan bir ulusal projenin ifadesiydi.⁷⁴²

⁷³⁸ Kocabaş, a.g.e., s.228.

⁷³⁹ Hall, a.g.e., s.6.

⁷⁴⁰ Kocabaş, a.g.e., s.228.

⁷⁴¹ Castellan, a.g.e., ss.365-366.

⁷⁴² Yerasimos, a.g.e., ss.97-99.

Makedonya ilk kez, Rus hükümetinin 1870’de Osmanlılara İstanbul’daki Yunan Patrikhanesi’nden bağımsız bir Bulgar Ortodoks kilisesi kurulması için baskı yaptığı zaman sorun olarak ortaya çıkmıştı. Bu Piskoposluk, Bulgaristan ve Makedonya’nın bir kısmındaki kiliseleri kapsayacaktı.⁷⁴³

Yerasimos’a göre de sorun, ulusal Bulgar devletinin kuruluşu sırasında Ruslar tarafından yaratılmıştı. Beş yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti’nin ve İstanbul’daki Rum Patrikliği’nin egemenliği altında yaşamış, siyasal, dinsel ve yazılı kültürü olmayan bir halka, ulusal bilinç kazandırmak için önce bağımsız, ayrı bir kilise hiyerarşisi yaratılarak işe başlanmıştı. Tamamen Rusya tarafından programlanıp finanse edilen proje, 1870’de ayrı bir rahipler sınıfı ve Bulgar öğretmenlerin ders verdiği ayrı okulların oluşturulmasıyla başlamış ve bağımsız Bulgar prensliğinin kurulmasıyla sonuçlanmıştı.⁷⁴⁴

Rus-Osmanlı Savaşı’nın sonunda fiili bir Bulgar devleti ortaya çıkmıştı.⁷⁴⁵ Rusya, Makedonya’nın tamamını da dâhil ettiği kendi belirlediği Bulgaristan’ını Osmanlı’ya dayatmış ancak bu gelişme, Bosna-Hersek’i işgal ederek Balkanlar’da iddialı olduğunu ortaya koyan Avusturya-Macaristan kadar Rus emellerinden çekinen Batılılar tarafından da kabul edilmemiş, 1878 Berlin Kongresi’nde Makedonya yeniden Osmanlı İmparatorluğu’na verilmişti. Ancak bu, yeni kurulan Bulgaristan için yalnızca bir erteleme kararı olmuştu.⁷⁴⁶ 19. yüzyılın geri kalanında Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar Makedonya’nın kontrolü için hem birbirleriyle hem de Osmanlılar ile mücadele etmişlerdi.⁷⁴⁷

1870 yılında Makedonya’da, Rum Patrikhanesi’nden ayrı bir Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasıyla bölge halkı üzerinde mezhep birliği kuvvetlendirilmişti.⁷⁴⁸ Bulgarlar, 1884’te Kiril ve Metod Cemiyeti’ni,⁷⁴⁹ 1890 yılında da Sofya’da Edirne Bölgesi-Makedonya Komitesi’nı kurmuşlardı. Bağımsızlık kazanmaya çalışan milliyetçi komiteler hızla çoğalmaya başlamıştı.⁷⁵⁰ 1890’dan sonra Makedonya ve Trakya

⁷⁴³ Hall, a.g.e., s.6.

⁷⁴⁴ Yerasimos, a.g.e., s.96.

⁷⁴⁵ Hall, a.g.e., s.6.

⁷⁴⁶ Yerasimos, a.g.e., s.96.

⁷⁴⁷ Hall, a.g.e., s.6.

⁷⁴⁸ Duman, a.g.e., s.26.

⁷⁴⁹ Yerasimos, a.g.e., s.96.

⁷⁵⁰ Erickson, a.g.e., s.55.

üzerindeki faaliyetlerini daha da arttıran Bulgarlar, 1893'te Makedonya'nın muhtariyeti için çalışacak olan, Makedonya'yı Bulgaristan'a bağlama gayesi güden, Selanik'te "*Makedonya Dahili Devrimci Örgütü*" (Makedonya Dahili İhtilâl Komitesi Teşkilâtı) adlı komiteyi kurmuşlardı.⁷⁵¹

"*Makedonya Makedonyalılarındır*" sloganını benimseyen, çeşitli kereler Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhakı yerine, Osmanlı İmparatorluğu içinde özerk bir Makedonya fikrini de destekleyen, en büyük devrimci grup IMRO'dan (Makedonya Dahili Devrimci Örgütü) sonra, kısmen ona karşılık olarak, 1895'te Bulgar hükümeti tarafından Yüksek Komite veya Dış Örgüt kurulmuştu. 1886 yılında Sırp tarafından Saint Sava örgütü kurulmuş, Yunanlılar da Makedonya'daki milli taleplerini desteklemek için 1894'te Ethniki Etairia'yı kurmuşlardı.⁷⁵² Gizli bir Yunan cemiyeti olan Etniki Eterya 1894'te propagandalar organize etmeye başlamıştı.⁷⁵³ 1896 yılında Selanik Başkonsolosu'nun Londra'daki Dışişleri'ne ilettiği açık kanıtlara göre Ermeni asiler de Makedonya'daki Rumları kışkırtmaktaydı.⁷⁵⁴

Kocabaş'a göre, Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı, Makedonya'ya önce otonomi, sonra bağımsızlık verilmesini sağlayarak sonunda, 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakında olduğu gibi Makedonya'yı da Bulgaristan'a ilhak etmeyi amaçlamaktaydı.⁷⁵⁵ Makedonya Yüksek Komitesi ya da Makedonya Dış Örgütü'nün de başlangıçta itiraf edilmeyen amacı, Makedonya'nın Bulgaristan'a katılmasıydı. Örgütün Osmanlılara karşı giriştiği zalimce hareketler sonucu 1898'den 1902'ye kadar 4373 Türk ölmüştü.⁷⁵⁶ Eflak-Boğdan (Romanya) 1856'da özerk, 1878'de bağımsız olmuştu. Bulgaristan da 1878'de özerk, 1909'da bağımsız olmuştu. Dolayısıyla, "*siyasi özerklik*"ten ne kastedildiği açıktı. Makedonya'nın özerk olması ya bağımsız bir Makedonya devletinin kurulması ya da Bulgaristan'a katılması demekti.⁷⁵⁷

Makedon ihtilalci hareketi Bulgaristan'dan her zaman manevi desteğin yanında maddi destek de almış, Makedon ihtilalciler başarısız bir isyandan sonra Bulgaristan'a

⁷⁵¹ Duman, a.g.e., s.26.

⁷⁵² Hall, a.g.e., s.6.

⁷⁵³ Kocabaş, a.g.e., s.233.

⁷⁵⁴ Palmer, a.g.e., s.286.

⁷⁵⁵ Kocabaş, a.g.e., s.231.

⁷⁵⁶ Castellan, a.g.e., s.370.

⁷⁵⁷ Şimşir, a.g.e., s.106.

çekilmişlerdi.⁷⁵⁸ Sloganı “*Makedonya Makedonyalılarındır*” olmasına rağmen Makedonya İç Devrimci Örgütü gerçekte Bulgaristan’a bağımlı bir örgüttü.⁷⁵⁹

Gerek stratejik ve ekonomik önemi gerekse üzerinde çeşitli milletlerin yaşadığı bir alan olması nedeniyle, Makedonya Berlin Antlaşması’ndan sonra çeşitli devletlerin emellerinin olduğu bir yer haline gelmişti. Makedonya topraklarını işgal edip daha sonra da Makedonya’yı bütünüyle kendine ilhak etmeyi düşünen Makedonya ile sınır komşusu bulunan Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’ın arasına sonradan Romanya’da katılmıştı. İlk mücadeleyi başlatan Bulgaristan, burasının bir zamanlar Bulgar Çarı Simon’un kurduğu “*Büyük Bulgar İmparatorluğu*”na dâhil olduğu gerekçesiyle ve Ayastefanos Antlaşması’yla kendilerine verilen Makedonya’nın Berlin Antlaşması ile “*haksız*” olarak ellerinden alındığı iddiasıyla Makedonya üzerinde hak iddia ediyordu. Doğu Rumeli’yi ilhak eden Bulgaristan, bundan aldığı cesaretle bu sefer de Makedonya mücadelesine başlamıştı. Mücadeleye ilk önce bölgede piskoposluklar kurarak ve okullar açarak başlayan Bulgaristan, 1890’da Makedonya’da Ohri ve Üsküp’te iki Bulgar piskoposluğu açılması için Sultan’dan berat almıştı. Berlin Antlaşması’ndan sonra Makedonya’daki Bulgar okullarının sayılarında da bir artış olmuştu. 1895’teki Bulgar istatistiklerine göre, Makedonya’da 600-700 Bulgar okullu ve bunların 25-30 bin kadar öğrencisi vardı. Yunanlılar da bir zamanlar Kral Filip ve İskender’in bu bölgeye hâkim olduğu ve bölgenin Bizans İmparatorluğu’na dâhil olduğu gerekçesiyle Makedonya üzerinde “*tarihi hak*” iddiasında bulunuyorlardı. Üsküp’ün Duşan döneminde payitaht olduğunu ileri sürerek Makedonya üzerinde tarihi hak iddia eden Sırp’lar da ilk önce okullar ve piskoposluklar açma faaliyeti üzerinde durmuşlardı. Sultan’dan Kosova vilayetinde Sırp okulları açılması beratı alınmış, kısa sürede 100’ün üzerinde okul eğitime başlamış, öğrenci sayısı 5 bini aşmıştı. 1896’da da Makedonya’da bir Sırp piskoposluğu kurulması beratı alınmıştı. Bulgarlar, Rumlar ve Sırp’ların mücadelesi devam ederken bunlara bir de Romen kökenli Ulahların mücadelesi eklenmiş ve onlar da okul açma yarışına girmişlerdi. Otuzu aşkın Ulah okulunun 2 bin civarında öğrencisi bulunmaktaydı.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ Troçki, a.g.e., s.344.

⁷⁵⁹ Yerasimos, a.g.e., s.97.

⁷⁶⁰ Kocabaş, a.g.e., ss.228-230, 233-235,238,240.

Milli emeller için kurulan tüm bu gruplar, eğitim ve propaganda amaçlarının yanı sıra, askeri örgütler için yardımcı bir kuruluş olarak da hizmet görmekteydiler.⁷⁶¹ Sofya’da 1894’te kurulan ve Bulgar hükümeti tarafından silahlandırılan Makedonya-Edirne İhtilal Komitesi kurulur kurulmaz silahlı eylemlere başlamıştı.⁷⁶²

1895’te Makedonya’da karışıklıkların artması üzerine, Osmanlı Devleti buraya asker yığmaya başlamıştı. Bu yıllarda artan çete faaliyetleri yanı sıra, 1897’de Avusturya-Macaristan ile Rusya, Boğazlar ve Balkanlar konusunda anlaşmışlardı. Makedonya’da komitacıları kullanarak karışıklıklar çıkaran Bulgarlar, bu dönemde en büyük yardımı öğretmenler ve papazlardan alıyorlardı.⁷⁶³

Selanik komitesi, 1903 yılında kentteki Osmanlı Bankası şubesini bombalayarak çok can kaybına neden olmuştu.⁷⁶⁴ Aynı yıl yaklaşık 26.000 asinin katıldığı Saint Elie (İlyas Peygamber) gününde yapılan törenlerin isyana dönüşmesi ve ayaklanmaların üç ay devam etmesi sonucu komitenin beyanlarına göre, 198 kasaba yakılmış, 5328 Türk öldürülmüş, 30.000 Makedonyalı Bulgaristan’a kaçmıştı. Yine bu olaylar sonucu 6000 Makedonyalı ölmüş, 70.000 kişi evsiz kalmış, 1500 kişi de tutuklanmıştı.⁷⁶⁵

Stefanos Yerasimos’a göre Makedon Devrimci Örgütü, daha önce Osmanlı topraklarında başarısı sınanmış bir plana uygun olarak eyleme geçmeyi denemiş, Osmanlı yöneticilerinden çok, Müslüman halkı hedef alan, kötü hazırlanmış bir ayaklanma planlamıştı. Hedeflenen amaç, Osmanlı’nın ayaklanmayı sert bir şekilde bastırmasını sağlayıp, Avrupa kamuoyunu etkileyerek büyük güçleri müdahaleye zorlamaktı. 1876’da Bulgaristan’da kullanılan bu senaryo, 1903 yılında Makedonya için yeniden uygulamaya konulmuştu.⁷⁶⁶

1903’te Makedonya’da Osmanlı hâkimiyetine karşı IMRO tarafından başlatılan isyan yenilgiye uğramıştı. Avusturya-Macaristan ve Rusya önderliğindeki Büyük Güçler, Makedonya isyanına bir yanıt olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki bölgeleri için sınırlı reformlar öneren Mürtzeg Reform Programını hazırladılar.⁷⁶⁷

⁷⁶¹ Hall, a.g.e, s.6.

⁷⁶² Şimşir, a.g.e., s.107.

⁷⁶³ Duman, a.g.e., s.26.

⁷⁶⁴ Erickson, a.g.e., s.57.

⁷⁶⁵ Duman, a.g.e., s.27.

⁷⁶⁶ Yerasimos, a.g.e., ss.99-100.

⁷⁶⁷ Hall, a.g.e., s.7.

Mürtzeg Programı, Makedonya vilayetlerindeki Osmanlı Jandarması ile mülki idaresini köklü bir şekilde yeniden yapılandırmayı amaçlamaktaydı. Buna göre, Jandarma'nın komutasına bir Avrupalı general ile yabancı subaylar tayin edilecekti.⁷⁶⁸ Avrupalı bir jandarma komutanının gelmesinin yanında ayrıca Osmanlı valisine biri Avusturyalı, diğeri Rus olmak üzere iki memur danışmanlık yapacak ve vilayet “*polis bölgeleri*”ne ayrılarak her bir bölge, Büyük Güçlerden birinin sorumluluğunda olacaktı.⁷⁶⁹ Topraklar, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Avusturya'dan oluşan 5 güçten meydana gelen uluslararası bir jandarma örgütünün de içinde bulunduğu 5 polis bölgesine ayrılmaktaydı. Ayrıca 1905'te İngiltere bir de mali kontrol komisyonunun oluşturulmasını istemişti.⁷⁷⁰

Osmanlı Bankası'nın Selanik şubesinin bombalanmasıyla başlayan 1903 Makedonya isyanı, Troçki'nin Makedon ihtilalci akımlardan birisinin lideri Hristo Matov'dan aktardığına göre kitlesel bir isyan olmuştu. Köylülerin ayaklanması bastırıldıktan sonra çetnik mücadelesi 1904-1908 yılları arasında kesintisiz devam etmişti.⁷⁷¹

1908'de, Rus ve İngiliz monarkları Reval'de bir araya gelmiş ve yaptıkları görüşmede, Boğazlar ve Balkan sorunları da görüşülen konular arasında yer almıştı.⁷⁷² Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetlerini değiştiren İngiltere Kralı VII. Edward ile Rusya Çarı II. Nikola, Reval'de (Tallin) bir araya geldikleri toplantıda, Makedonya'da yeni reformlar yapılması ile ilgili isteklerini de içeren bir program üzerinde anlaşmışlardı. Bu program, 1903'te Çar Nikola ile Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in Viyana yakınlarında Mürtzeg şatosunda yaptıkları toplantıdan sonra ortaya koydukları Mürtzeg Programı'nı değiştirecek ya da onun yerini alacaktı. Troçki'nin *balkan savaşları* adlı kitabında yer alan bilgiye göre; Reval Programı, Makedonyalı politikacılar tarafından çetnik hareketinin bir zaferi olarak sayılmış “...Oysa gerçekte bu program, Osmanlı Devleti üzerinde artan Alman nüfuzuna karşı Anglo-Rus siyasetinde Osmanlı Devleti yararına bir değişiklik yapmak üzere hazırlanmıştı...” Reval'de varılan mutabakat, Jön Türkler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan yabancı müdahalesi veya

⁷⁶⁸ Erickson, a.g.e., s.57.

⁷⁶⁹ Palmer, a.g.e., s.317.

⁷⁷⁰ Castellan, a.g.e., s.371

⁷⁷¹ Troçki, a.g.e., ss.331-332.

⁷⁷² Sander, a.g.e., s.321.

imparatorluğun parçalanmasına yönelik ciddi bir tehdit olarak görülmüş ve Jön Türklerin ayaklanmasında başlıca etken olmuştur.⁷⁷³ Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının da konu edildiği “*Reval*” (Estonya) görüşmesi, II. Meşrutiyet’e varacak ayaklanmanın kıvılcımını oluşturmuştu.⁷⁷⁴

Troçki’nin Matov’dan aktardığına göre, Makedonya’ya eksiksiz bir özyönetim sağlanmasını öngören bir program için mücadele verilmiş, 15 aylık aradan sonra tekrar partizan gruplarını canlandırmaya, köylerdeki organizasyonlarını güçlendirmeye başlamışlardı. Avrupa’nın ve Bulgaristan’ın dikkatini bölgeye çekmek ve yeni bir diplomatik müdahale getirmek için 1910-1911 yılları arasında trene bomba koymak, hükümet konağına, bir banka şubesine, demiryolu istasyonuna ve benzeri yerlere bomba atmak gibi eylemlerde bulunmuşlardı. Çorbacılar-zenginler örgüte katılmaya, örgüt eylemlerinin sorumluluğuna ortak olmaya zorlanmışlardı. Partizanlar, yalnızca ordunun yararına uygun bir şekilde değil, aynı zamanda subayların komutası altında Bulgar ordusu ile birlikte hareket etmişlerdi. Askeri operasyonların devam ettiği bölgelerde, partizan birlikleri doğrudan doğruya ordu komutanlarının hizmetine girip keşif, özel sabotaj eylemleri ve partizanlık faaliyetleri bakımından çok önemli işler yapmışlardı.⁷⁷⁵

Kocabaş’a göre, Makedonya’daki çete savaşları, Osmanlı askerinin maddi ve manevi yapısını iyice yıpratmış, ardından da ordunun siyasete karışması gibi kötü bir geleneğin doğmasına neden olmuştu. Makedonya’daki sorun, Jöntürk hareketini de etkilemişti. Gerek artan çetecilik faaliyetleri gerekse Büyük Devletlerin sık sık müdahaleleri Jöntürk hareketini hızlandırmıştı.⁷⁷⁶

Makedonya için yapılan plan istenen amaca değil de sorunun uluslararası bir nitelik kazanmasına yol açmış, bu sıralarda, sonunda I.Dünya Savaşı’na yol açacak ittifaklar kurulmaya başlanmıştı. Avusturya ile Bulgaristan, her biri kendi kontrolü altına almaya umduğu, bağımsız ya da özerk bir Makedonya fikrini desteklerken Fransa, İngiltere ve Rusya için ise önemli olan, Avusturya’nın kontrolünde olacak bir Makedonya’nın kurulmasının önüne geçmektir. Bunun için önce Makedonya’nın Osmanlı vesayeti altında kalması uygun görülmüş ancak bunun imkânsızlığının ortaya çıkmasının

⁷⁷³ Troçki, a.g.e., s.332.

⁷⁷⁴ Yılmaz, a.g.e., s.191.

⁷⁷⁵ Troçki, a.g.e., ss.334-337,339-340.

⁷⁷⁶ Kocabaş, a.g.e., s.245.

yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez imparatorlukların yanında yer almaya meylettiği anlaşılnca Makedonya'nın paylaşılması tercih edilmişti. Böylece, müttefiklerin onayı ile Balkan Savaşı patlak vermişti. Yerasimos'un belirttiği gibi, Osmanlı'nın Avrupa'da kalan topraklarını paylaşabilmek için aralarında anlaşmaları olanaksız görünen Balkan devletlerini bir ittifak içinde birleştirmek de müttefiklere düşmüş ve bunun için birçok diplomatik çaba harcamaları gerekmişti.⁷⁷⁷

2.2.3. Balkanlar'daki Ulusçuluk Akımları Sonucu Çöken Viyana Sistemi

Fransa'nın egemenliğinde savaş yoluyla birleşik bir Avrupa kurmak isteyen Napolyon, 1814 yılında İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya ittifakı tarafından bertaraf edilmişti.⁷⁷⁸ Müttefikler Napolyon'u yendikten sonra Viyana'da, Avrupa'nın çeşitli sınır ve statü sorunlarını görüşüp çözüme kavuşturacakları, uluslararası bir kongrenin toplanmasına karar vermişlerdi.⁷⁷⁹ 1815 yılında Avusturya Başbakanı Metternich'in başkanlığında barış şartlarını tespit etmek ve Avrupa'da yeni bir düzen kurmak amacıyla toplanan “*Avrupa Uyum*” ruhunun egemen olduğu Viyana Kongresi'nde, statükonun bir kere daha bozulmaması için alınması gereken önlemler tartışılacaktı.⁷⁸⁰

Avrupa barış ve gönencinin, ilgili halkların “*sözde*” isteklerine uyularak değil, meşru otoriteye itaat sağlanarak korunabileceği kararına varıldığı Metternich ve Castlereagh önderliğindeki Viyana Kongresi'nin meşruiyet iddiası, mevcut devletlerin sınırlarının kutsal ve dokunulamaz olduğu, her devletin bu kutsal sınırlarının içinde istediği gibi hareket etme ve istediği rejimi kurmakta serbest olduğuydı.⁷⁸¹

Osmanlı Devleti'yle yaptığı (1806-1812) savaş sonunda elde ettiği toprakların özellikle de Besarabya'nın tartışma konusu yapılmasından çekinen Rusya,⁷⁸² Viyana Kongresi öncesinde, Osmanlı Devleti ve Balkanlar'ı konuşulacak konuların dışında tutmuştu.⁷⁸³ Kurulan sistemin iki zayıflığından birisi, Yakındoğu, yani bir bakıma Osmanlı Devleti sorunuyken diğeri de milliyetçilik akımı, yani çizilen sınırların doğal ve

⁷⁷⁷ Yerasimos, a.g.e., s.100.

⁷⁷⁸ Kutlu, a.g.e., s.47.

⁷⁷⁹ Ömer Kürkçüoğlu, (2015), *Fransız Devrimi*, Erhan, Çağrı ve Yakut, Esra (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: s.93.

⁷⁸⁰ Kutlu, a.g.e., s.47.

⁷⁸¹ Sander, a.g.e., s.178.

⁷⁸² Kürkçüoğlu, a.g.e., s.93.

⁷⁸³ Sander, a.g.e., s.179.

ulusal sınırlar olmamasıydı. Sistem bir anlamda, Rusya'nın vereceği güvenceye ve Yakındoğu'da kurulmuş olan statükoya saygı göstermesine dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarıyla ilgili genişleme emellerine başlayan Rusya'nın, burada Avusturya ile çatışma olasılığının ortaya çıkması ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın da desteklediği ulusçuluk akımlarının güçlenmeye başlaması ile de Viyana sistemi çöktü.⁷⁸⁴

1821 yılında başlayan ve 1827 Londra Antlaşması ile özerklik ve takip eden yıllarda bağımsızlık kazanılması ile sonuçlanan Yunan isyanının Avrupa tarihinde çok önemli yeri bulunmaktadır. Bunun da nedeni; 1815 Viyana Kongresi'nde alınan karar gereğince ülkelerin toprak bütünlüğüne riayeti esas kabul eden statükonun ve dolayısıyla Avrupa haritasının ilk olarak bozulmasıdır. Viyana Kongresi'nden sonra statükoyu sürdürmek isteyen devletler, yeni uyanan milliyet ve demokrasi fikirleri ile mücadeleyi esas almışlarken Osmanlı Devleti'nde meydana gelen aynı içerikteki bir hareketi bastırmak için meşru devlete yardım etmek yerine ihtilalcilere yardım etmişler ve böylece savundukları sisteme en ağır darbeyi indirmişlerdir.⁷⁸⁵

2.2.4. XIX. Yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları ve Sonuçlarının Balkanlar Üzerindeki Etkileri

Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp yıkılmasına etki eden nedenler arasında; Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişleme ve Türk Boğazları yoluyla sıcak denizlere çıkma politikası ile İngiltere'nin 1878'den sonra Osmanlı Devleti'ni parçalayıp yıkma politikasına başlaması da yer almaktadır. Bu emellerini gerçekleştirmek isteyen İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük Avrupa devletleri, imparatorluk içindeki ulusal ve dinsel azınlıkları bağımsızlık yönünde kışkırtmışlar, çeşitli mezheplerin koruyuculuğunu üzerlerine alarak devleti içten yıkmak istemişlerdir. Bu nedenle, sadece 19. yüzyılda tam dört kez Osmanlı-Rus savaşı çıkmıştır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁴ Sander, a.g.e., ss.181-182.

⁷⁸⁵ Yılmaz, a.g.e., s.166.

⁷⁸⁶ Sander, a.g.e., s.295.

2.2.4.1. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı

Rusya ile savaşmakta olan Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni kışkırtması ve Padişah'ın Eflak ve Boğdan beylerini görevden alması üzerine çıkan bu savaş, 1806 yılında başlayıp 1812'de Bükreş Antlaşması ile sona ermiştir. Osmanlı'nın aleyhine gelişen bu savaş, Napolyon'un Moskova seferi hazırlıklarına başlaması üzerine Rusya'nın barış önerisiyle bitmiş ve imzalanan barış antlaşmasına göre de Prut Nehri sınır olmuş, Sırbistan'a bazı ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmiştir. Bu, Balkanlar'da ilk ulusçuluk kıvılcımı ve bu yönde verilen ilk ödün olması bakımından önemlidir.⁷⁸⁷ Bu antlaşma ile Beserabya bir Rus vilayeti olmuş, isyan halindeki Sırlara sınırlı bir özerklik vaadedilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna beylikleri üzerindeki yetkileri de onaylanmıştı.⁷⁸⁸

2.2.4.2. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın hem Rusya ve Osmanlı tarihinde hem de Balkanlar özellikle de Yunanistan tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır.⁷⁸⁹ Osmanlı Devleti'nin yenilgisi sonucu 1829 Edirne Barışı ile sona eren ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir unsur olan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında önemli bir aşama olmuştur.⁷⁹⁰

Asıl amacı II. Mahmud'un başlattığı reformları önlemek ve Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesini engellemek olan Rusya için ortam müsait hale getirilmişti. Aleksander İpsilanti'nin 1821'de etrafına topladığı asilerle Prut Nehri'ni geçerek Eflâk'a girmesiyle başlattığı Yunan isyanının devam etmekte olması iyi bir savaş nedeniydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu otorite zafiyeti ve 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni ve düzenli bir ordunun kurulamamış olması da Rusya'yı adeta savaşa teşvik ediyordu.⁷⁹¹

Siyasi literatüre “*Şark Meselesi/Doğu Sorunu*” tabirini geçirmiş olan I.Aleksandr, 1825'te ölmüş, yerine Osmanlı için siyasi literatüre “*Hasta Adam*” tabirini

⁷⁸⁷ Sander, a.g.e., ss.296-297.

⁷⁸⁸ Palmer, a.g.e., s.130.

⁷⁸⁹ Alkan, (2018), a.g.m., s.56.

⁷⁹⁰ Sander, a.g.e., s.299.

⁷⁹¹ Yılmaz, a.g.e., s.167.

geçirecek olan I.Nikolay geçmişti. Osmanlı Devleti'ni Akkerman Antlaşması'nı imzalamaya zorlamış ve 1826 yılında kabul ettirmişti. Mehmet Ali Paşa'nın Mora isyanını bastırmasından rahatsızlık duyan İngiltere ve Rusya, St. Petersburg'da bir araya gelerek St. Petersburg Protokolü'nü imzalamıştı. Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ile bağlı özerk bir devlet haline getirilmesinin hükmüne bağlandığı bu protokolde, bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkarılmasına karar verilmişti. Prusya ve Avusturya tarafından onaylanmayan bu protokolün ardından Londra'da toplanan Fransa, Rusya ve İngiltere 6 Temmuz 1827'de de Londra Antlaşması'nı imzalamışlardı. Osmanlı Devleti, St. Petersburg Protokolü'nü imzalanmaya ve asillerle anlaşarak Yunanistan'ın kuruluşunu kabule zorlanmış, kabul etmeyince de Osmanlı ve Mısır donanmasının bulunduğu Navarin kuşatılarak donanma batırılmıştı.⁷⁹²

Rusya 26 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. Prut Nehri'ni geçen Rus orduları, aynı zamanda Anadolu sınırlarından da saldırıya başlayarak Erzurum'a kadar ilerlemişti. 1829'da Edirne'ye giren ve donanmaları ile Çanakkale Boğazı'nı da ablukaya alan Ruslar'a İstanbul yolu açılmıştı. 14 Eylül 1829'da yapılan Edirne Antlaşması'na göre; Ruslar, Tuna Nehri'nin ağzındaki adalar hariç Balkanlar'da aldıkları toprakları iade edecekler ve Prut Nehri, savaş öncesinde olduğu gibi iki ülke arasında sınır olacaktı. Sırbistan'a tanınmış olan haklar devam edecek, Eflak ve Boğdan'a yeni haklar tanınacaktı. Osmanlı Devleti, on taksit ile 10 milyon duka altını tazminat olarak ödeyecek ve 1826 yılında İngiltere ve Rusya arasında imzalanan ve Yunanistan'a bağımsızlık kazandıran St. Petersburg Protokolü'nü tanımayı kabul edecekti. Ruslar Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilecek ve Poti, Anapa ve Ahıska Rusya'ya bırakılacaktı.⁷⁹³

Bu antlaşmayla Rus sınırı Kafkaslardan güneye kayarak Gürcistan'ın tamamını içine almış, Erzurum ve Kars boşaltılmış, Rus orduları Prut Nehri'ne kadar çekilmiş ve Padişah, İngiliz ve Rusların özerk bir Yunanistan ile ilgili önerisini kabul etmişti.⁷⁹⁴

Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığı dayatıldığı gibi nehir taşımacılığının kilit noktalarından birisi olan⁷⁹⁵ Tuna Vadisi de Rusya'nın eline geçmişti.

⁷⁹² Alkan, (2018), a.g.m., s.57.

⁷⁹³ Yılmaz, a.g.e., ss.167-169.

⁷⁹⁴ Palmer, a.g.e., s.159.

⁷⁹⁵ Yerasimos, a.g.e., s.55.

Boğazları Rus ticari gemilerine açmayı kabul eden Babiali, bütün imparatorluktaki ticaretin serbestliğini de kabul ediyordu.⁷⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzaladığı en ağır antlaşma olan 1829 Edirne Antlaşması'nın ağırlık noktasını bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması oluşturmıştır. Bu tarihe kadar daha önce savaş ve toprak kaybedilmiş olunmasına rağmen ilk kez devletin kendi bünyesinden bir unsur bağımsızlık kazanmış ve bu örnek, Osmanlı Devleti'nin tarihinde çok önemli bir dönüm noktası ve dağılmasının başlangıcı olmuştur. Çeşitli milliyetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde birbiri ardına kopmalar yaşanmıştır. Bu Antlaşma'nın diğer bir önemli sonucu da Rusya'ya artık tek başına karşı koyamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, bekasını devletlerarası denge politikaları ile korumaya çalışacaktır.⁷⁹⁷

2.2.4.3. 1853-1856 Kırım Savaşı

Kırım Savaşı, Avrupalı güçler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun devamının sağlanması ve bu sayede Orta Doğu'daki güç dengesinin korunması ihtiyacından ortaya çıkmıştı.⁷⁹⁸ 1853 yılına gelindiğinde, Rusya, Mehmet Ali Paşa bunalımında izlediği zayıf bir Osmanlı Devleti üzerinde etki alanı kurma politikasını terk ederek onun yerine bu devleti yıkma politikası izlemeye başlamış ve bunun için de kutsal yerler sorununu kullanmıştı. Bu yıllarda, Osmanlı Devleti'nin Kudüs ve çevresinde hem Ortodokslara hem de Katoliklere verdiği ayrıcalıklar konusunda Rusya ve Fransa çatışmaya başlamıştı. Bunu sorun haline getiren ve Osmanlı Devleti için ilk kez yakında ölecek bir “*hasta adam*” deyimini kullanan Rusya, “*mirasın*” paylaşılması için İngiltere'ye öneride bulunmuştu. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere'nin bu öneriyi kabul etmemesi üzerine Rusya, tek başına harekete geçmiş ve Osmanlı Devleti'nden sınırları içindeki Ortodoksların koruyuculuğunun Rusya'ya bırakmasını önermişti.⁷⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks Hristiyanların himaye hakkının açıkça kabul edilmesini ve bu sayede 12 milyon Osmanlı tebaası adına konuşma hakkını isteyen

⁷⁹⁶ Jelavich, a.g.e., ss.252-253.

⁷⁹⁷ Yılmaz, a.g.e., s.169.

⁷⁹⁸ Jelavich, a.g.e., s.309.

⁷⁹⁹ Sander, a.g.e., s.306.

Rusya'nın bu talebi, imparatorluğun Rusya'nın tahakkümü altına girmesine ve Doğu Akdeniz'deki diplomatik dengenin tamamen bozulmasına yol açacağından hem Babıali hem de büyük güçler tarafından kabul edilmemişti.⁸⁰⁰

Rusya'nın teklifinin reddedilmesinden sonra 22 Haziran 1853'te Rus orduları Eflak ve Boğdan'ı işgale başlamışlardı.⁸⁰¹ Rusya'nın 1854'te Sinop'taki Osmanlı donamasına bir baskın yaparak yakması üzerine, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmış, Avusturya ve Prusya yansız kalmış, İtalyan ulusal birliğinin kurulması için İngiltere ve Fransa'nın desteğini ve sempatisini kazanmak isteyen Piyemonte ise Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmıştı.⁸⁰²

Avrupa güç dengesini önemseyen ve Avrupa'daki değişikliğin büyük bir devletin tek taraflı iradesiyle değil, "*Avrupa Uyumu*" içinde diplomasi yoluyla yapılması gerektiğini düşünen İngiltere, bunun için savaşırken Avrupa'da üstünlük sağlamak isteyen Fransa ise bunun temini için İngiltere ile anlaşması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca 1848 senesinde Macar ayaklanmasının Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılması, İngiliz kamuoyunda Rusya aleyhine duyguların oluşmasına yol açmıştı.⁸⁰³

Rusya'nın barış istemesi ile 30 Mart 1856'da Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ve Piyemonte arasında Paris Antlaşması imzalanmıştı. Buna göre, taraflar savaş sırasında işgal ettikleri toprakları⁸⁰⁴ müttefikler Odessa'yı, Ruslar da Kars'ı iade edeceklerdi. Hiçbir devletin savaş gemisi bulunduramayacağı Karadeniz'in silahsızlandırılması ve tarafsız bir deniz olması kabul edilmişti.⁸⁰⁵ Babıali için antlaşmanın en önemli maddesi Karadeniz'in tarafsızlaştırılması ile ilgili olanıydı. Karadeniz'de hem Rusya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin savaş gemisi bulundurmaması ve kıyıda tahkimat yapmamaları kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Boğazlar'da bir donanma bulundurabilecekti.⁸⁰⁶ Tuna'da ulaşım serbestisi yeniden kurulacak ve Boğazlar'ın kapalılığını öngören 1841 Boğazlar Sözleşmesi esaslarının devamlılığı kabul edilecekti.⁸⁰⁷

⁸⁰⁰ Jelavich, a.g.e., s.310.

⁸⁰¹ Yılmaz, a.g.e., s.176.

⁸⁰² Sander, a.g.e., s.308.

⁸⁰³ Sander, a.g.e., s.307.

⁸⁰⁴ Yılmaz, a.g.e., ss.178-179.

⁸⁰⁵ Kutlu, a.g.e., s.80.

⁸⁰⁶ Jelavich, a.g.e., ss.310-311.

⁸⁰⁷ Yılmaz, a.g.e., s.179.

Antlaşma sınırlarda herhangi bir değişiklik yapmamıştı ancak Osmanlı Devleti ilk kez Avrupa Uluslar Topluluğu'nun bir üyesi olarak kabul ediliyor ve devletin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin ortak güvencesi altına konuluyordu. 1838 ticaret sözleşmesiyle zaten zayıf olan endüstrisinin gelişmesi engellenen Osmanlı Devleti, savaş nedeniyle bağlaşıklarından aldığı ödeme yeteneğinin çok üstündeki borçların altından kalkamamasıyla Avrupa devletlerinin mali denetimi altına girmişti. Galip çıkılmasına rağmen bu savaş, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasındaki aşamalardan birisi olmuştu. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında dönüm noktası olarak görülebilecek hüküm ile Osmanlı Devleti Eflak ve Boğdan'ın özerkliğini kabul etmiş, Sırbistan'a verdiği ayrıcalıkları da genişletmişti. Özerkliklerini alan Eflak ve Boğdan, Fransa ve Rusya'nın da desteği ile 1859'da birleşecek ve Romanya adıyla 1878'de diğer bir Osmanlı Rus savaşının sonunda tam bağımsızlıklarını kazanacaklardı. Paris Barış Antlaşması'yla o sırada ilan edilmiş olan Islahat Fermanı Avrupa devletlerine duyurulmuştu.⁸⁰⁸ 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı, Paris Antlaşması'nın bir parçasıydı ve dış baskılar altında hazırlanan bir belgeydi. Bu belge, Hristiyan ve Müslümanların eşit şartlar ile muamele göreceğini temin eden bir niyet bildirgesiydi.⁸⁰⁹

Yerasimos'a göre savaşın bir yararı, Rus yayılmasına karşı durabilecek tek gücün Osmanlı olduğunu göstermesi olmuştu. Bu nedenle 1856'da bölgeye barış getirmek amacıyla toplanan Paris Kongresi'ne davet edilen Osmanlı İmparatorluğu, "*Avrupa Uluslar Camiasına*" kabul edilmişti. Yunan limanlarına uygulanan ablukanın bu ülkedeki Rus partisinin nüfuzunu yerle bir etmesiyle onun yerini İngiliz hâkimiyeti almıştı. Bu antlaşmayla Osmanlı Tuna Deltası'nı geri almış ancak Prut Nehri'nin kuzey ve doğu kıyısında yer alan bir bölge Moldavya'ya verilmişti.⁸¹⁰ 1812 yılında kaybedilen büyük bölgenin parçası olan Güney Besarabya'dan üç bölgenin Boğdan'a verilmesiyle Rusya, Tuna'nın kenarında büyüyen devletlerin saflarından uzaklaştırılmıştı.⁸¹¹

İtalyan ulusal birliğinin temellerinin bu savaş sonunda atılması ve Prusya'nın da Alman ulusal birliğini sağlamak için gösterdiği çabalara uygun ortam bulması sebebiyle Kırım Savaşı bugünkü modern Avrupa'nın temellerinin atılması konusunda önemli bir

⁸⁰⁸ Sander, a.g.e., ss.309- 310.

⁸⁰⁹ Jelavich, a.g.e., s.311.

⁸¹⁰ Yerasimos, a.g.e., ss.56-57.

⁸¹¹ Jelavich, a.g.e., ss.311,314.

aşama niteliğindedir. Sander'in ifadesiyle “...*Kırım Savaşı yapılmamış olsaydı, Avrupa'nın bundan sonraki yirmi yıllık tarihi, herhalde değişik bir biçimde yazılır, modern Avrupa'nın temelleri aynı biçimde atılmazdı.*”⁸¹²

2.2.4.4. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı

Balkan Savaşları'ndan önce, Osmanlı toplumunu yıkarak yerine başlangıçta ulusal ideolojileri Rus Pan-Slav ve Ortodoks Hristiyan milliyet kavramından büyük ölçüde etkilenmiş ulusal devletler kurmayı hedefleyen, bir din savaşı olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yaşanmıştır.⁸¹³

1870'de Fransa'yı yenen ve Alman birliğini gerçekleştirerek 1871'de Alman İmparatorluğu'nu ilan eden Bismarck, Alman birliğini güçlendirmek için Fransa'nın yalnız bırakılmasını hedeflemekteydi. Bunu sağlayabilmek için Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da genişlemesine göz yuman bir politika takip etmesi, Bosna-Hersek isyanının ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın önemli ölçüde hazırlayıcısı olmuştur. Almanya'yı Orta Avrupa'da hâkim unsur yapmak isteyen Bismarck, Balkanlar'da Rus ve Avusturya çıkarlarının çatışmasından yararlanarak Almanya'nın dostluğunu her iki devlet için de gerekli kılmak istiyordu.⁸¹⁴

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını tam anlamıyla parçalayan bu savaşta, Rusya'nın 1870'lerden sonra Panslavist bir politika izlemeye başlaması ve vergi sorunu nedeniyle Hersek halkının 1875'te ayaklanması gibi nedenler ağır basmıştı. 19. yüzyıldaki dördüncü Osmanlı Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgiye uğramasının sebebi, bu defa Rusya, Almanya ve Avusturya'nın birlikte hareket ederek ortak bir politika izlemeleriydi. Rusya'nın 1870'lerden sonra Panslavist bir politika izlemesinin bir nedeni, Sırp azınlığı olan Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını bu politika ile hızlandırmak, diğer nedeni de 1871'de Alman ulusal birliğinin kurulmasıyla Balkanlar'a doğru genişleme eğiliminde olan Pancermen blokuna karşı bir Panslav bloku ile denge kurmaktı. Bu üç devletin Osmanlı'ya karşı ortak hareket etmelerinin sebebi ise 1872 yılında Birinci Üç İmparatorlar Birliği'nin kurulmuş olmasıydı.⁸¹⁵

⁸¹² Sander, a.g.e., s.310.

⁸¹³ Karpat, (2004), a.g.e., s.199.

⁸¹⁴ Yılmaz, a.g.e., s.183.

⁸¹⁵ Sander, a.g.e., s.313.

1871 Londra Antlaşması ile büyük devletler, Rusya'nın Karadeniz'de tersane yapması ve donanma bulundurması konusunda izin vermişlerdi.⁸¹⁶ Londra Konferansı'yla Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de hükümlerini haklarını tehdit eden hükümlerinden kurtulan Rusya'nın başarısı, Panslavizm'e yeni bir hız kazandırmıştı. Rusya'nın Balkan politikası ve Slavcı tahriklerin de etkisiyle 1875'te Hersek isyanı çıkmıştı.⁸¹⁷ 1876 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan Karadağlılar ve Sırp'ların yanı sıra, aynı yıl Bulgaristan'da da isyan çıkmıştı.⁸¹⁸

Bosna Hersek ayaklanması devam ederken Mayıs 1876'da Tuna vilayetinde (bugünkü Bulgaristan'da) çıkan isyan, tamamen Rusya tarafından planlanmış ve silahlandırılmıştı. Rusya'dan silah alan Bulgar köylülerin Türk köylerini basmaları ve Türkleri öldürmeleri üzerine, iki tümen ile asilerin üzerine gidilerek isyan bastırılmıştı. Bu konu Avrupa hatta Amerika basınına şiddetli bir Türk aleyhtarı propaganda olarak yansımıştı. Rusya; Tuna (Bulgaristan) ve Bosna eyaletlerindeki isyanlarla Türklerin Hristiyan tebaalarına zulmettikleri konusunu işlemiş ve inanmaya hazır Avrupa kamuoyunu kısmen veya tamamen kazanmıştı. Ayrıca Sırbistan ve Karadağ Prenslüklerini de isyana sürüklemiş, o zamanki sınırları içinde küçük bir krallık olan Yunanistan da Girit vilayetindeki Rumlar'ı ayaklandırmıştı. Rusya'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlaması, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerini kuşkulandırmış ve İstanbul'da 23 Aralık 1876'da Tersane Konferansı toplanmıştı.⁸¹⁹

Durumun hızla gelişmesi karşısında Rusya'nın Doğu Sorunu'nda tek başına hâkim olmasını istemeyen İngiltere, 1856 Paris Antlaşması'nda imzaları olan devletlere bir önerge vererek bu işin çözümü için İstanbul'da bir konferansın yapılmasını istemişti. Aralık 1876'da toplanan İstanbul (Tersane) Konferansı'nda Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan sorunlarıyla ilgili Babıali'ye ağır şartlar yüklemişlerdi.⁸²⁰ Konferansın devam ettiği sırada, 23 Aralık 1876'da, hükümet Kanun-u Esasi'yi ilan etmiş ve Meşrutiyet idaresine geçilmişti.⁸²¹

⁸¹⁶ Öztuna,(2014), a.g.e., s.27.

⁸¹⁷ Yılmaz, a.g.e., s.183.

⁸¹⁸ Hall, a.g.e., s.2.

⁸¹⁹ Öztuna,(2014), a.g.e., ss.28-29.

⁸²⁰ Süer, a.g.e., s.11.

⁸²¹ Yılmaz, a.g.e., s.184.

Anayasanın ilanı üzerine, Osmanlı Dışişleri Bakanı da kabul edilen anayasanın tüm zorunlu reformları zaten getirmekte olduğu gerekçesiyle bu konferansın hiçbir anlamı kalmadığını bildirmişti. Bu yeni duruma dayanılarak Osmanlı Devleti tarafından konferansın almış olduğu kararlar reddedilmişti.⁸²²

Bismarck'ın teşviki ile Rusya ve Avusturya-Macaristan 15 Ocak 1877'de Budapeşte Antlaşmasını imzalamışlardı.⁸²³ Hersek'te 1875'te vergi sorunu nedeniyle ortaya çıkan ayaklanma üzerine, Almanya, Rusya ve Avusturya, bölgede reform yapması konusunda Osmanlı'ya baskı yapmışlar ve baskının başarısız olması sonucu da 1877'de Rusya ve Avusturya, Peşte'de bir antlaşma yapmışlardı. Peşte Antlaşması'na göre, Rusya Avusturya'yı Bosna ve Hersek'te, Avusturya da Rusya'yı, Balkanlar'da tek ve büyük bir Slav devleti kurmaması şartıyla, Balkanlar'ın diğer bölgelerinde serbest bırakıyordu.⁸²⁴

İstanbul Konferansı dağıldıktan sonra Londra'da bir zirve toplantısında buluşan 6 büyük devlet yetkilileri 31 Mart 1877'de Londra Protokolü'nü imzalamıştı. Burada alınan kararlar İstanbul Konferansı'na kıyasla biraz daha hafifti. Bu kararların en önemli kısmı, Karadağ'a bir miktar toprak verilip barışın sağlanması, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da ıslahatın yapılması ve ordunun terhisıyla hazari hale getirilmesiydi. Islahatın yapılmaması durumunda Hristiyanları himaye için alınacak bazı önlemleri de kapsıyordu.⁸²⁵ Protokol, Babıâli tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine bir müdahale şeklinde yorumlanarak reddedilmişti.⁸²⁶

Budapeşte Sözleşmesi ile Avusturya'nın Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katmasına göz yuman Rusya, olası bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya'nın tarafsız kalmaya razı edilmesiyle saflarını güçlendirmişti.⁸²⁷ Rumen hükümetiyle de birliklerin geçişi konusunda bir antlaşma imzalanmıştı.⁸²⁸

1877 yılında Bulgar milliyetçilerin yanında Balkanlar'a müdahale eden Rusya ile 9 ay süren beklenmedik ölçüde çetin bir savaş başlamıştı.⁸²⁹ Osmanlı orduları, 93

⁸²² Vladimir Potyemkin vd., (2009), *Uluslararası İlişkiler Tarihi 2 (Diplomasi Tarihi)*, 1.Baskı, C.II, Atilla T. (Çev), Evrensel Basım Yayın, İstanbul: s.54.

⁸²³ Erickson, a.g.e., s.7.

⁸²⁴ Sander, a.g.e., ss.313-314.

⁸²⁵ Süer, a.g.e., ss.12-13.

⁸²⁶ Potyemkin, a.g.e., s.56.

⁸²⁷ McCarthy, a.g.e., s.69.

⁸²⁸ Jelavich, a.g.e., s.386.

⁸²⁹ Hall, a.g.e., ss.2-3.

Harbi olarak da bilinen bu savaşta, Rumeli ve Kafkas cepheleri olmak üzere iki cephede savaşılmıştı. Batı cephesinde Osman Paşa'nın, Doğu cephesinde Ahmet Muhtar Paşa'nın kazandığı başarılarla rağmen savaştan yenik çıkılmıştı. Osmanlı hükümetinin büyük devletlerden yardım çağrısına olumlu cevap verilmesi Bismarck tarafından engellenmiş ve yalnız kalan Osmanlı Devleti, Rusya ile 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalanmıştı.⁸³⁰ Yakın Doğu'daki güçler dengesini alt üst etmeyle tehdit eden Ayastefanos Antlaşması krize neden olmuştu.⁸³¹

9 ay 7 gün süren savaş, Edirne Ateşkesi ile son bulmuş,⁸³² Osmanlı Devleti için çok ağır hükümler taşıyan Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ancak uygulamaya konmamıştı. Bu antlaşmaya göre, sınırları kuzeyde Tuna Nehri'ne, doğuda Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne, batıda ise Arnavutluk'a dayanan, sınırları çok geniş, Osmanlı Devleti'ne bağlı, özerk bir Bulgaristan Prenslığı kurulmaktaydı. Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını kazanmakta ve Rusya Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Beyazıt bölgelerini topraklarına katmaktaydı.⁸³³ Bunların yanı sıra, Besarabya'nın güneybatı kesimi Rusya'ya geri verilirken Dobruca'nın kuzeyi Romanya'ya bağlanmakta, Balkanlar'daki bazı ufak toprak parçaları da Sırbistan'a bırakılmaktaydı.⁸³⁴ Ayrıca Kotur ve civarının İran'a bırakılması kararlaştırılmıştı. Doğu Rumeli, Batı Trakya, Makedonya⁸³⁵ ve Balkan Dağları'nın kuzeyi ve güneyini içine alan bölgede kurulacak büyük bir Bulgar Prenslığı'nin Rus uydusu olmasından endişe ediliyordu. Karadağ'ın üç kat daha fazla genişleyecek olması da rahatsız eden konulardan birisiydi. Sırbistan çok az toprak elde etmiş, Romanya ise Rus müttefiki olarak savaşa katılmasına rağmen antlaşmayla Güney Besarabya'nın Tuna Deltası ve Dobruca karşılığında geri alınması öngörülmüştü. Yapılan gizli antlaşmalara karşın Bosna-Hersek'te Avusturya'nın çıkarları gözetilmemiş ve büyük bir Slav devleti kurulmuştu.⁸³⁶

Tuna Nehri'nden, Ege Denizi'ne kadar uzanan ve Osmanlı Devleti'nin Tuna, Edirne, Selanik, Manastır vilayetlerini kapsayan, bugünkü Türkiye topraklarından Edirne hariç, Kırklareli, Pınarhisar ve Lüleburgaz'ı da Bulgaristan'a dâhil eden “*Büyük*

⁸³⁰ Duman, a.g.e., s.19.

⁸³¹ Jelavich, a.g.e., s.388.

⁸³² Öztuna, (2014), a.g.e., s.62.

⁸³³ Sander, a.g.e., s.314.

⁸³⁴ Potyemkin, a.g.e., s.64.

⁸³⁵ Duman, a.g.e., s.19.

⁸³⁶ Jelavich, a.g.e., ss.388-389.

Bulgaristan”ın sınırları, Selanik hariç bugünkü Yunanistan’ın kuzey yarısını da (İskeçe-Kavala, Serez, Yenice-Vardar vs.) içermekteydi. Bunların yanında bugünkü Makedonya’nın tamamı ile Görice, Debre gibi Arnavutluk’un bazı topraklarını da içeren ve Rus Panislavistlerince tasarlanmış olan “*Büyük Bulgaristan*” hiç de gerçekçi değildi.⁸³⁷ Bunlarla yetinmeyen Rusya, antlaşmaya Ermeni meselesinin tohumlarını atacak olan bir maddeyi de zorla kabul ettirmişti. Antlaşmanın 16.maddesinde Osmanlı ülkesindeki Ermeniler için de ıslahat yapılması öngörülmüştü.⁸³⁸

Bu antlaşmaya en büyük tepkiyi Avusturya ve İngiltere vermişti. Avusturya’nın tepkisinin nedeni, Rusya’nın Peşte Antlaşması’nı çiğneyerek büyük Bulgaristan’ı kurmak istemesi ve Avusturya’nın Balkanlar’daki çıkarlarını dikkate almamasıydı. 1878’den sonra Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bırakan İngiltere, bu devleti yıkarak kendisine bağlı devletler kurma ya da kendisi yerleşme yolunu izleyemeye başlamıştı.⁸³⁹ İngiltere’nin alışılmış Türk politikası, Türk düşmanlığı ile bilinen Gladstone’un 1880’de iş başına gelmesiyle değişmişti.⁸⁴⁰

Ağır koşulları içeren Ayastefanos Antlaşması’nı imzaladıktan sonra Osmanlı Devleti’nin tutunacağı dal, o dönemde deniz egemenliğini elinde bulunduran İngiliz İmparatorluğu’ydu. Rusya’nın bu zaferden sonra bu kadar büyümesi ve kuvvetlenmesini kendi ulusal çıkarlarına aykırı bulan İngiltere, Osmanlı Devleti’nin yanında yer almış ancak bunu da bir pay karşılığında, Kıbrıs’ı alarak yapmak istemişti. Osmanlı Devleti’nin paylaşılmasına kadar gidebileceğini önce ima, sonra da tehdit yolu ile belirten İngiltere ile 4 Haziran 1878’de dostluk antlaşması imzalanmış ve Doğu Akdeniz’in kilidi olan ve onbinlerce Türk’ün canı pahasına alınmış olan Kıbrıs elimizden çıkmıştı.⁸⁴¹

Rus İmparatorluğu’nun Balkanlar’daki emellerini kısıtlama ve Osmanlı Avrupası’ndaki karmaşık koşullara düzen getirme isteği içindeki Büyük Güçler, “*gerçekten iş yapmak isteyen namuslu bir komisyoncu*” olarak davranmaya söz veren Bismarck’ın Balkan sorunları için bir konferansa ev sahipliği yapma önerisini kabul etmişlerdi.⁸⁴² Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti ve Rusya’nın yanı sıra, İngiltere,

⁸³⁷ Şimşir, a.g.e., s.101.

⁸³⁸ Süer, a.g.e., s.503.

⁸³⁹ Sander, a.g.e., s.314.

⁸⁴⁰ Duman, a.g.e., s.21.

⁸⁴¹ Süer, a.g.e., s.502.

⁸⁴² Hall, a.g.e., s.3.

Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın da katılmış ve Ayastefanos Antlaşması'ndan 4 ay 11 gün sonra Berlin Antlaşması imzalanmıştı.⁸⁴³

Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını nispeten hafifleten 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'na göre, Romanya'nın Dobruca'yı almasına karşılık, Besarabya Rusya'ya bırakılacak, Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında kurulacak Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir devlet halini alacaktı. Ayrıca Balkan Dağları'nın güneyinde, Osmanlı Devleti'ne bağlı, muhtar bir yönetimi olan Doğu Rumeli vilayeti kurulacak, Avusturya Bosna Hersek'i işgal edecek ve Yeni Pazar'da da söz sahibi olacaktı. Doğuda Batum, Kars ve Ardahan Rusya'ya bırakılırken Kotur civarı da İran'a bırakılacaktı. Bunların yanı sıra, Osmanlı Devleti, Girit, Rumeli ve Doğu Anadolu'da Hristiyanlar lehine ıslahat yapacaktı.⁸⁴⁴ Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı Devleti'ne geri verilecek, bir önceki antlaşmada yer alan Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık hükümleri aynen korunacak, Girit Adası özerklik kazanacaktı.⁸⁴⁵

Besarabya'yı Rusya'ya vererek bağımsızlığını kazanan Romanya, Besarabya'ya karşı Dobruca'yı topraklarına katmış,⁸⁴⁶ ısrarlı Yunan talepleri sonucunda Berlin Antlaşması'na bir çeşit ek yapılmış ve 1881 yılında Büyük Güçler, Yunanistan'ın Teselya ile Güney Epir'in bir kısmını ilhak etmesini onaylamışlardı.⁸⁴⁷ Bu antlaşmayla Büyük Bulgaristan; Sofya bölgesiyle Balkan Dağları'nın kuzeyini kapsayan, vergi vermekle yükümlü özerk Bulgaristan eyaleti, Balkan ve Rodop Dağları arasında yarı özerk statüde ve büyük devletlerin himayesine alınan Doğu Rumeli, Osmanlı idaresine geri verilen Makedonya ve Trakya olmak üzere üçe bölünmüştü.⁸⁴⁸

Şubat 1879 tarihli nihai Osmanlı-Rus Barış Antlaşması, Sultan Abdülhamid'in imparatorluk topraklarının beşte ikisini, halkının ise beşte birini kaybettiğini gösteriyordu.⁸⁴⁹

Uzun yıllardan beri Balkan Yarımadası'nın batı kesiminde, mümkünse Selanik'e kadar olan topraklarda egemenlik kurmak isteyen ve Osmanlı Devleti'nin 1877-78

⁸⁴³ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.63,66.

⁸⁴⁴ Duman, ss.20-21.

⁸⁴⁵ Sander, a.g.e., s.315.

⁸⁴⁶ Süer, a.g.e., s.505.

⁸⁴⁷ Hall, a.g.e., s.4.

⁸⁴⁸ Jelavich, a.g.e., s.390.

⁸⁴⁹ Palmer, a.g.e., s.256.

Savaşı'ndaki yenilgisinden yararlanan Avusturya, Berlin Antlaşması'nın 25.maddesinin sağladığı olanakla Bosna-Hersek'i işgal etmişti. Sırbistan ve Karadağ'ı birbirinden ayıran Yeni Pazar Sancağı, Avusturya'nın bu sancakta garnizonlar bulundurması, askeri ve ticari iletişim kanallarını kullanma haklarına sahip olması koşulu ile Osmanlı yönetimine bırakılmıştı.⁸⁵⁰

İngiltere, Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni destekleme sözüne karşılık, 1878'de yapılan bir antlaşmayla Kıbrıs'ı işgal etmişti. Buna da Berlin Antlaşması'yla Kuzeydoğu Anadolu'da üstün bir duruma geçen Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin İngiltere tarafından daha rahat korunması gerekçe olarak gösterilmişti.⁸⁵¹

Hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmaya devam eden Kıbrıs'ın idaresi “geçici ve şartlı olarak” 4 Haziran 1878 İstanbul Antlaşması ile İngiltere'ye bırakılmıştı. Rusya, Doğu Anadolu'da işgal ettiği 3 Türk sancağını geri vermesi durumunda Kıbrıs'ta İngiltere'nin idaresi otomatik olarak son bulacak ve Babiâli'nin idaresi başlayacaktı. Böylece, Kıbrıs'ta 309 yıllık Türk idaresi fiilen son bulmakla birlikte, ada hukuken 1914 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılmış ve resmen İngiltere'ye ilhak edilmiştir. Berlin Antlaşması'ndan birkaç yıl sonra Teselya Yunanistan'a bırakılmış, 3 yıl sonra Fransa Tunus'u,⁸⁵² 1882'de de İngiltere Mısır'ı işgal etmiştir.⁸⁵³

Merkezi Filibe olan, Balkan Dağları'nın güneyinde, Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, 35.208 km² yüzölçümüne sahip “imtiyazlı” bir vilayet olarak kurulan Doğu Rumeli vilayetinin başında Hristiyan bir vali bulunacaktı. Doğu Rumeli vilayetinin güneyinde kalan Edirne vilayeti toprakları ile Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetlerinin tamamı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalmış ve bu topraklarda “*yerel ihtiyaçlara göre reform yapılması*” öngörülmüştü.⁸⁵⁴

Bu antlaşmayla Osmanlılar Avrupa'daki arazisinin yarısını kaybederken Romanya Besarabya'yı kaybetmiş,⁸⁵⁵ İngiltere ve Avusturya bir tek kurşun bile atmadan Kıbrıs ve Bosna- Hersek'i ele geçirmişlerdi.⁸⁵⁶ Ayastefanos Antlaşması'yla kurulacak

⁸⁵⁰ Karpas, (2004), a.g.e., s.151.

⁸⁵¹ Sander, a.g.e., s.316.

⁸⁵² Öztuna, (2014), a.g.e., ss.65, 72.

⁸⁵³ Sander, a.g.e., s.316.

⁸⁵⁴ Şimşir, a.g.e., ss.101-103.

⁸⁵⁵ Duman, a.g.e., s.21.

⁸⁵⁶ Potyemkin, a.g.e., s.69.

büyük, bağımsız Bulgaristan yerine, büyüklüğünü ve bağımsızlığını büyük ölçüde azaltan Osmanlı vesayeti altında otonom bir Bulgar Prenslığı ile Osmanlı Sultanı'nın hâkimiyeti altında yarı-otonom bir Doğu Rumeli yaratılmış ve Makedonya da doğrudan Osmanlı'nın idaresine geri verilmişti. Bu Bulgar milliyetçiliği açısından büyük bir felaket olarak görülüyordu. Sonunda Berlin kararlarına karşı ilk hareket Bulgarlardan gelmiş, 1885 yılında tek taraflı olarak Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birleştiği ilan edilmişti. Büyük Güçler ise Berlin kararlarını korumak amacıyla harekete geçmemişlerdi.⁸⁵⁷

Berlin Antlaşması, hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Avusturya ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bırakmış ve bu tarihten itibaren, bu iki devletten boşalan yeri Almanya almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki parçalanma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturan Berlin Antlaşması, tarafların hiçbirini tatmin etmemiş, dolayısıyla bundan sonra ortaya çıkacak Balkan bunalımlarının temelini oluşturmuştur.⁸⁵⁸

2.2.5. Balkan Savaşları Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasi Durum; Islahat Hareketleri ve Meşrutiyet İdaresine Geçiş

17. yüzyıldan itibaren, uğradığı devamlı yenilgiler karşısında batı dünyasının üstünlüğünü görmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda batının üstünlüğü tehlikeli bir noktaya ulaştığı zaman, batıya ancak batının silahı ile karşı koyulabileceği sonucuna varılmıştı. Bu yenilgilerinin sebeplerini basit bir şekilde değerlendirerek askeri bakımdan düştükleri gerilikte gören Osmanlı devlet adamları, batının yeni metotlar ve bilgilerle ulaştıkları fikri ve siyasi ilerlemelerini bir bütün olarak görememişlerdi.⁸⁵⁹

Bir zamanlar imparatorluğun temelini teşkil eden yeniçeri birlikleri, önde gelen askeri sorun olmuş, imparatorluğun her yerine dağılmış olan yeniçeriler, bir siyasi düzensizlik ve entrika unsuru haline gelmişlerdi. Yeniçeriler, devleti yabancı işgalcilere karşı savunmaktan daha çok merkezi hükümeti devirmeyi ve taşrada anarşi çıkarmayı daha iyi yapar hale gelmişler, sipahiler de eyaletteki efendiler halini almışlardı.⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Hall, a.g.e., ss.3-4.

⁸⁵⁸ Sander, a.g.e., s.315.

⁸⁵⁹ Hamza Eroğlu, (1990), *Türk İnkılâp Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara: ss.54-55.

⁸⁶⁰ Jelavich, a.g.e., ss.126,303.

18. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl ortalarına kadar geçen yüz yıllık dönemde ortaya çıkan yenileşme hareketleri hep askeri alanda olmuştur. Osmanlı yöneticileri devleti yıkılmaktan kurtarmak amacıyla devlet bünyesinde değişiklik yapma zorunluluğu duymamışlardır. III. Selim döneminde (1789-1807)⁸⁶¹ “Yeniçeri” yerine “Nizam-ı Cedid” kurma teşebbüsü bu hareketlerin en önemlisidir. Tanzimat öncesi, Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet olarak devrelere ayırabileceğimiz Islâhat hareketlerinden ilk önemli ıslahat, 1826’da II. Mahmud devrinde yeniçerilerin tasfiyesi ile gerçekleşmiş ve bu olay Vakay-i Hayriye olarak anılmıştır.⁸⁶²

Yunan isyanlarında yetersizlikleri görülen yeniçeriler, 1826’da orduda kurulacak olan teşkilatı protesto etmek için ayaklanmışlardır. Yeniçeriler, askeri bir organizasyon olmanın yanında geleneksel muhafazakâr güçlerin de ana destekçileriydi. Tasfiye başarıya ulaşmışsa da imparatorluk geçici bir süre için her türlü saldırıya açık hale gelmiş ve bu zayıflıktan dolayı Babıali Rus isteklerini kabul ederek Akkerman Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştı.⁸⁶³

Geniş sınırları içinde güçlü ve muntazam bir devlet kadrosu göstermekten uzak, her taraftan dağılmaya doğru giden Osmanlı İmparatorluğu’nda hiç arkası kesilmeyen sorunlar genellikle büyük buhranlar ve parçalanmalar ile sonuçlanmaktaydı. İnalcık’a göre, geçen felaketli yüzyılların zayıf bıraktığı ve son buhranların oldukça sarstığı bu çürük yapıya, muntazam bir devlet kadrosu vermek, Osmanlı İmparatorluğu’nu modern esaslara dayanan bir Avrupa devleti yapmak iddiasında olan Tanzimat, bir batılılaşma hareketiydi. 1839 Hattı Hümayunu ile resmen açılan tanzimat devrinin, devleti düzeltme çabasındaki asıl amacı ve uğraşısı, hukuk eşitliği prensibiyle Hristiyan tebaayı devlete bağlamak, imparatorluğun birliğini koruyup sağlamlaştırmak olmuştur.⁸⁶⁴

Tanzimat ya da “yeniden düzenleme” olarak da bilinen uzun reform döneminde esas amaçlanan imparatorluğu kurtarmaktı.⁸⁶⁵ Bir anayasal gelişme olan Tanzimat Fermanı, imparatorluk tebaasının dinini kamusal hizmetlere ve katılıma yansıtma konusunda eşitlik getirmiş, vergi konusu kanuna dayandırılmış, ceza ve muhakemata

⁸⁶¹ Sander, a.g.e., s.305.

⁸⁶² Eroğlu, a.g.e., ss.54-55.

⁸⁶³ Jelavich, a.g.e., s.304.

⁸⁶⁴ İnalcık, (1992), a.g.e., ss.2-3.

⁸⁶⁵ Jelavich, a.g.e., s.308.

insan hayatı açısından teminat getirilmiş ve bu kurumlar 1856 Islahat Fermanı'yla daha da geliştirilmişti.⁸⁶⁶

II. Mahmud'un yerine geçen Sultan Abdülmecit'in tek taraflı iradesiyle 1839'da ilan edilen, devletin bünyesinde bir değişiklik getirmemekle birlikte, can ve mal güvenliği gibi bazı hakların tanındığı Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile vergi ve askerlik konularında belirli yenilikler ortaya çıkmıştı. Bir halk hareketi sonucu ortaya çıkmayan Tanzimat, yönetici tarafından tek taraflı olarak verilmiş ve gerektiğinde geri alınabilecek olan bazı temel hakları tanımıştı. Osmanlı reform hareketleri içinde temel hakları ilk kez sağlayan ancak devletin yapısında değişiklik getirmemesi nedeniyle zayıf yönleri de bulunan bir belge olarak değerlendirilebilecek Tanzimat'ın en önemli özelliği, Avrupa'da ortaya çıkan yeni düşüncelerin 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sınırları içerisine girmesinin yanında merkezi otoriteyi etkilemesiydi.⁸⁶⁷

Hayat, namus, mülkiyet güvenliği, silahlı kuvvetlere sürekli ve düzenli asker alınması, suçla itham edilenlerin adil ve açık muhakemesi, kanunların uygulanmasında her dinden kişilerin eşitliği gibi ilkelerin ilan edildiği Tanzimat Fermanı, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesine imkân sağlaması bakımından dikkati çekmiştir. Kırım Savaşı'ndaki müttefiklerinizin isteklerini karşılamak üzere hazırlanan ve 1856 Paris Antlaşması'nda sözü edilen bir belge olan Islahat Fermanı ise Tanzimat Fermanı'ndaki ana haklar teminatına eşitlik esasını da eklemiş, gayrimüslimlerin durumu başta olmak üzere birçok alanda ıslahatı öngörmüş, gayrimüslim teb'a lehine koyduğu hükümler nedeniyle Müslüman halkı memnun etmemiştir.⁸⁶⁸

Avrupa'daki liberal akımlara benzemeyen ve bir anayasacılık hareketi ile de ilgisi olmayan Islahat Fermanı, yabancı devletlerin baskısı sonucu padişah tarafından 1856 yılında yayınlanmıştır. Esas amacı, Kırım Savaşı'nın nedenleri ile bağlantılı olarak Hristiyan uyrukluların bir takım hak ve yetkilerini arttırmak suretiyle onları Müslüman uyruklularla eşit hale getirmektir.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ İlber Ortaylı, (2011), *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 8.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: s.13.

⁸⁶⁷ Sander, a.g.e., s.305.

⁸⁶⁸ Eroğlu, a.g.e., s.57.

⁸⁶⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.56.

1856-1876 yılları arasında Islahat Fermanı'na dayanan yabancı devletler, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi ve Sırbistan'a verilen ayrıcalıkların arttırılması örneklerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin içişlerine daha çok karışmaya başlamışlardı. Ferman'ın getirdiği yenilikler arasında yasalar önünde eşitlik, dini fark gözetilmeksizin herkese memur olabilme hakkı, ordunun hem Müslüman hem de diğer dinlere bağlı olanlara açılması, din yetkilerinin sivil otoritesinin kaldırılması ve vergi reformu, rüşvetle mücadele bulunmaktaydı. Ferman'ın getirdiği yenililere karşı büyük bir direniş ortaya çıkmış, özellikle din adamları, cemaatleri üzerindeki siyasal otoritelerinin ellerinden alınması nedeniyle en önemli tepkiyi göstermişlerdi. Cemaatleri şimdi Müslümanlar ile eşit duruma getirilmiş olan Hristiyan dini önderleri ise en sert tepkiyi göstermişlerdi. Laik devlet, bireysel özgürlük ve Osmanlı yurttaşlığı taraftarı olmayan tüm din yetkilileri, “*eski düzeni*” istemeye başlamışlar ve bu nedenle Islahat Fermanı başarılı bir şekilde yürütülemediği.⁸⁷⁰

1876'da İstanbul'da toplanan Tersane Büyükelçiler Konferansı'nda Rumeli'nin sorunları tartışılıp ıslahat yapılması ya da Balkan halklarına özerklik verilmesi talep edilirken Osmanlı Devleti top sesleri eşliğinde anayasal bir monarşi olduğunu ilan etmişti.⁸⁷¹ Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabasıyla II. Abdülhamid 1876'da Kanun-u Esasi'yi (Anayasayı) ilan etmiş ve Meşrutiyeti kabul etmişti. I.Meşrutiyet'in, halkın baskısı sonucu ilan edilmiş bir halk hareketi olmadığını, anayasanın hazırlanması ve ilanının ne siyasi bir doktrinin ve ideolojinin ne de milli bir tepkinin sonucu olduğunu söyleyen Eroğlu, 1876 Kanun-u Esasi'nin şekil ve içerik itibarıyla modern bir anayasa niteliği göstermediğini belirtmektedir.⁸⁷²

1865 yılında *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* olarak kurulan, 1867'de “*Jön Türkler*” adıyla çalışmalarını sürdüren cemiyetin, 1876'da ilan edilen meşrutiyette etkisinin büyük olduğunu söyleyen Sander, Meşrutiyet'in ilanının Sultan II. Abdülhamid açısından başka nedenleri de olduğunu belirtmektedir. Kırım Savaşı'nda aldığı borcun faizini bile ödeyemeyecek duruma düşen Osmanlı Devleti, borcun süresini uzatmak ve faizlerini düşürmek için uğraşmaktaydı. Bunun yanı sıra, İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma konusunda politika değişikliği yapmış ve ayrıca Rus baskısı da

⁸⁷⁰ Sander, a.g.e., ss.311-312.

⁸⁷¹ Ortaylı, (2011), a.g.e., s.14.

⁸⁷² Eroğlu, a.g.e., s.58.

ağırlaşmıştı. Fransa ve İngiltere’den siyasal ve ekonomik bir destek sağlamayı amaçlayan II. Abdülhamid için Meşrutiyet iyi bir fırsattı. Devletin siyasal yapısında sürekli bir değişiklik getirememiş olan 1876 Anayasası, ilanından bir yıl sonra başlayan Osmanlı-Rus Savaşı bahane edilerek II. Abdülhamid tarafından rafa kaldırılmış ve meclis feshedilmişti.⁸⁷³

Sultan II. Abdülhamid’in gittikçe artan baskı yönetimi, devletin giderek parçalanması ve özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra gittikçe bozulan ekonomik ve mali durumun yarattığı sıkıntı, devleti gerçek bir tehdit altında bırakmıştı. Bu nedenle, Osmanlı aydınları ülkedeki mutlakîyetçi yönetime son vererek 1876 Anayasası’nı yeniden yürürlüğe koymak ve parçalanmayı ekonomik ve toplumsal gelişme ve ilerleme yoluyla engellemek için bu yönde gizli dernekler kurmaya başlamışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu derneklerden en önemli ve etkili olanıydı.⁸⁷⁴

“*Genel Borçlar*” (Duyunu Umumiye) tüm ülke genelinde uygulanıyor, yabancı şirketler ve kapitülasyon memurları her yerde görülüyordu. Kara birliklerinin düzenlenmesi görevi, başta Von der Goltz Paşa olmak üzere Alman Askeri Heyetine verilmişti.⁸⁷⁵ Almanya’nın ileri gelen askerlerinden Baron Von Der Goltz başkanlığında bir askeri heyet 1881’de İstanbul’a gelmiş ve Goltz Paşa 12 yıl Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek ve güçlendirmek için çalışmıştı.⁸⁷⁶ Deniz kuvvetlerinin teşkilatlandırılması görevi de İngiliz Amirali Felix Woods’a, verilmişti. Tüm bu gelişme ve uygulamalar sonucu oluşan uyanış, Abdülhamid yönetimine karşı tepkiye yol açmıştı. Haziran 1908’de İngiliz Kralı Edward ve Rus Çarı 2.Nikola arasında yapılan ve Osmanlı Devleti’nin paylaşılmasını da konu alan “*Reval*” (Estonya) görüşmesi, II. Meşrutiyet ile sonuçlanacak ayaklanmanın kıvılcımını oluşturmuştu.⁸⁷⁷

23 Temmuz 1908’de Genç Türkler ihtilali ile II. Abdülhamid, Kanun-u Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesini ve⁸⁷⁸ ikinci defa meşrutiyet idaresini kabul etmişti. Anayasa yeniden yürürlüğe konmuş, Müslüman, Hristiyan herkese din ve ırk farkı gözetmeksizin milletvekili seçilme hakkı tanınmıştı.⁸⁷⁹ Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte, o zamana kadar

⁸⁷³ Sander, a.g.e., ss.317-318.

⁸⁷⁴ Sander, a.g.e., s.326.

⁸⁷⁵ Yılmaz, a.g.e., s.191.

⁸⁷⁶ Sander, a.g.e., s.319.

⁸⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s.191.

⁸⁷⁸ Eroğlu, a.g.e., s.59.

⁸⁷⁹ Yılmaz, a.g.e., s.192.

mutlak yetki sahibi olan padişahın yetkileri oldukça kısıtlanarak hemen her alanda yeni düzenlemelere gidilmiştir.⁸⁸⁰ II. Meşrutiyet yıllarında bürokrasi, ordu ve eğitim modernleşmişti.⁸⁸¹

Meşrutiyet'in ilanından 5 ay sonra, 5 Ekim 1908'de Bulgaristan Prenslığı bağımsız bir krallık olduğunu ilan etmiş, Avusturya, Bosna Hersek'i topraklarına katmıştı. 13 Nisan 1909'da İstanbul'da başlayan isyan, 31 Mart Vak'asına dönüşmüş ve isyan Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştı. II. Abdülhamid 27 Nisan 1909'da tahttan indirilerek Selanik'e gönderilmiş, yerine kardeşi Mehmet Reşat getirilmiş ve bu tarihten itibaren de İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkenin yönetimine hâkim olmaya başlamıştı. II. Meşrutiyet'in ilanı ve İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetime el koymasını takip eden dönemde ortaya çıkan Arnavut İsyanı, Kiliseler Kanunu ve Balkan İttifakı gibi üç önemli gelişme Makedonya mirasının Balkanlılar açısından paylaşılmasını kolaylaştırmıştı.⁸⁸²

Avcıoğlu'nun belirttiğine göre, İngiliz belgelerinde “*Çılgınlık derecesinde İngiliz taraflıdır.*” diye tanımlanan Kâmil Paşa'yı yeniden iktidara getirmek için İngiltere ve işbirlikçi muhalefet tarafından düzenlenen 31 Mart Ayaklanması, beklenenin tersine sonuç vermiş, İstanbul'da Alman nüfuzu artmıştı.⁸⁸³

2.2.6. Doğu Sorunu'nda Mısır Krizi ve Boğazlar Sorunu

Osmanlı Devleti, Mora Yarımadası ve Cezayir'i bir yıl ara ile kaybetmenin sıkıntısını çekerken Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği sırada Kavala'dan sevk edilen birliklerle Mısır'a giden ve daha sonra vali olan Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla karşılaşmıştı. Başlangıçta bir iç sorun statüsünde olan Mısır isyanı, kısa zamanda uluslararası bir görünüm almıştı.⁸⁸⁴

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve Cezayir'in Fransızlar tarafından işgalinden sonra Osmanlı Devleti 1831-1841 yılları arasında on yıl süresince bir valisinin ayaklanmasını bastırmak için uğraşmıştı. Ayaklanmanın görünen nedeni, Navarin'de yanan donanmasını yeniden inşa etmek isteyen Mehmet Ali Paşa'nın Suriye

⁸⁸⁰ Duman, a.g.e., s.32.

⁸⁸¹ Ortaylı, (2011), a.g.e., s.18.

⁸⁸² Yılmaz, a.g.e., ss.193-194.

⁸⁸³ Avcıoğlu, a.g.e., ss.15,31, 62.

⁸⁸⁴ Yılmaz, a.g.e., s.170.

ormanlarından yararlanmak için Mısır'ın yanı sıra, Suriye valiliğini de istemesiydi. Ancak Mısır valisinin bunun ötesinde Mısır komşu bölgelerde en üstün güç haline getirmek, İstanbul'dan bağımsız olarak hareket edebilmek, Mısır valiliğini bir hanedanlık olarak babadan oğula geçirmek ve Suriye'yi, Anadolu'yu, belki de tüm Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek gibi büyük emelleri vardı. Bu emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla da bağlı bulunduğu devletten daha güçlü olabilmek için ekonomik, askeri ve idari reformlarda bulunmaktaydı.⁸⁸⁵ Osmanlı tekel uygulamasını akılcıca değerlendiren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, buradan elde ettiği gelirlerle dinamik bir ordu kurmanın yanı sıra, Mısır'ı da bayındırlaştırmıştı.⁸⁸⁶ Birçok reformları başlatmış ve modern tarzda bir ordu oluşturmuştu.⁸⁸⁷

İngiliz ültimatomu ile İstanbul'a danışmadan askerlerini Mora'dan çeken, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na askeri yardımda bulunmayan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı'dan bağımsız hareket etmekteydi.⁸⁸⁸ Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordunun Suriye'yi işgali üzerine⁸⁸⁹ gönderilen Osmanlı ordusu 1832'de Belen ve Konya'da yenilgiye uğramıştı. İngiltere'nin isteksiz davranmasıyla Rusya'dan yardım talep edilmiş, Fransa tarafından desteklenen ve güçlü bir Mısır'ı çıkarları açısından zararlı bulan Rusya, bir donanma ile 5000 kişilik bir orduyu 1833'te İstanbul'a göndermişti. Bunun üzerine Doğu Akdeniz'deki çıkarları nedeniyle İngiltere ve Fransa harekete geçerek Mehmet Ali Paşa üzerinde baskıda bulunmuşlar ve 1833'te Kütahya Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla Mehmet Ali Paşa'ya, Mısır ve Girit valiliklerinin yanında Suriye valiliği de verilirken oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğinin yanı sıra, Adana'nın vergi toplama hakkı verilmişti.⁸⁹⁰ Baba-oğul biçimsel olarak Sultan'ın valileri olarak kalmış ve İbrahim Paşa'nın ordusunun Anadolu'dan çekileceği kabul edilmişti.⁸⁹¹

Bu antlaşmadan sonra 1833 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Hünkâr İskelesi adındaki ittifak antlaşmasına göre, taraflardan birisine bir saldırı durumunda, diğer taraf askeri yardımda bulunacak ve Rusya'ya bir saldırı

⁸⁸⁵ Sander, a.g.e., s.300.

⁸⁸⁶ Kutlu, a.g.e., s.61.

⁸⁸⁷ Jelavich, a.g.e., s.305.

⁸⁸⁸ Sander, a.g.e., s.301.

⁸⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., ss.170-171.

⁸⁹⁰ Sander, a.g.e., ss.301-302.

⁸⁹¹ Palmer, a.g.e, s.163.

durumunda, Osmanlı Devleti Boğazları yabancı devlet gemilerine kapatacaktı.⁸⁹² Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olan bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, bir valisinin isyanına karşı koyabilmek için adeta Rusya'nın himayesine ve yardımına sığınmıştı.⁸⁹³

1839 yılındaki Mehmet Ali Paşa isyanının ikinci aşamasında, II. Mahmud'un yolladığı ordunun yenilmesi üzerine, 1833 yılında meydana gelen gelişmeleri unutmayan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin arkasında yer almıştı. 1840 yılında Mısır'ın yeni statüsünün saptandığı Londra'da bir konferans toplanmıştı. Sultan Abdülmecit'in 1841 tarihli fermanıyla Mısır valiliği babadan oğula geçmek üzere Mehmet Ali Paşa'ya verilmiş ve bundan sonra da Mısır valilerine "*Hidiv*" denmeye başlamıştı. Devleti çok zor durumlara düşüren Mehmet Ali Paşa sorunu çözüme kavuşturulduktan sonra 1841'de Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış ve Boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapalılığı uluslararası yükümlülük altına alınmıştı. Bu sözleşme ile Türk Boğazları ilk kez uluslararası bir statü kazanmıştı. Osmanlı Devleti bir savaşa girdiği zaman Boğazları istediği gibi tasarruf edebilir, istediği devletin savaş gemilerine açabilirdi. Sonuç olarak, 1841'de Osmanlı Devleti üzerinde koruyuculuğunu kurmak isteyen Rusya gerilerken Hünkâr İskelesi Antlaşması son bulmuş, Fransa'nın Mısır'da sağlamaya çalıştığı üstünlük ortadan kaldırılmış ve İngiltere bu gelişmelerden kârlı çıkan tek devlet olmuştur.⁸⁹⁴ Mehmet Ali Paşa, Girit ve Suriye'den çekilmek zorunda kalmış ancak Mısır'daki idaresini korumuştur. 1841'de imzalan Boğazlar Antlaşması ile de Türk suyolları ilk kez uluslararası gözetime tabi tutulmuştur.⁸⁹⁵

Yardımlarının bir karşılığı olarak, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında 1838'de imzalanan ticaret sözleşmesiyle Osmanlı gümrük duvarları indirilmiş ve devletin yarı sömürge haline gelme süreci başlamıştı. Bu sözleşmeyle zaten cılız olan Osmanlı endüstrisi Avrupa rekabeti karşısında savunmasız durumda kalmıştı. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında daha sıkı bağlar kurulmasının yanında Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yapabildiği ekonomik reformlara da balta vurulmuş, kurduğu tekeller yıkılmış ve sonuç olarak, İngiltere'nin Akdeniz'deki özellikle ticaret alanındaki üstünlüğü bir kere daha

⁸⁹² Sander, a.g.e., s.302.

⁸⁹³ Yılmaz, a.g.e., s.171.

⁸⁹⁴ Sander, a.g.e., ss.302-303.

⁸⁹⁵ Jelavich, a.g.e., s.308.

kurulmuştu. 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın temellerinden birisini de bu ticaret sözleşmesi oluşturmuştu.⁸⁹⁶

2.2.7. Bosna-Hersek Bunalımı ve Balkanlar Üzerindeki Etkisi

19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada sömürülecek yerin kalmaması sonucu, Avrupa devletleri arasındaki ekonomik ve siyasal çatışmalar Avrupa'nın içine özellikle Balkanlar'a gelmiş ve tarihte I.Dünya Savaşı'nın provası olarak değerlendirilebilecek 1908 tarihli Bosna-Hersek bunalımı bu çatışmaların en önemlisi olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁹⁷

Genç Türk ihtilali Balkanlar'da geniş yankı uyandırmış ve yarımadada Büyük Güç hâkimiyeti için rekabet halinde olan Avusturya ile Rusya, Genç Türk reformları etkisini göstermeden bazı hedeflerini gerçekleştirmek için girişimde bulunmuşlardı. Her iki ülkenin dışişleri bakanları Eylül 1908'de Balkanlar'da karşılıklı destek için anlaşmışlardı.⁸⁹⁸

Bosna-Hersek bunalımının temelinde, Avusturya'nın 1878 Berlin Antlaşması ile işgal edip yönetimini ele geçirdiği bu bölgeyi ilhak etmek istemesi ve 1904-1905 savaşında Japonya'ya yenilen Rusya'nın Boğazlar yoluyla sıcak denizlere çıkmak istemesi gibi iki neden yatmaktaydı. Bu isteğini gerçekleştirmek isteyen Rusya, önce İngiltere ile 1907 sömürge anlaşmasını yapmıştı. İki monarkın 1908'de Reval'de yaptıkları görüşmede, Boğazlar ve Balkan sorunları da görüşülmüştü. Rusya, bu görüşmeden, kendisinin Boğazlar'da üstün duruma geçmesine İngiltere'nin ses çıkarmayacağı sonucuna vararak bunu Avusturya'ya kabul ettirmek için fırsat kollamaya başlamış ve Eylül 1908'de Rusya ile Avusturya arasında Buchlau görüşmesi yapılmıştı.⁸⁹⁹

Bohemya'daki Buchlau'da yapılan gizli toplantıda Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın vardıkları anlaşmaya göre, Boğazlar Rejimi'ne yapılacak bazı

⁸⁹⁶ Sander, a.g.e., s.304.

⁸⁹⁷ Sander, a.g.e., ss.320-321.

⁸⁹⁸ Hall, a.g.e., ss.9-10.

⁸⁹⁹ Sander, a.g.e., s.321.

değişiklikleri Avusturya'nın desteklemesine karşılık Avusturya'nın da Bosna-Hersek'i ilhakına Rusya karşı çıkmayacaktı.⁹⁰⁰

Rusya ile Avusturya arasındaki Buchlau görüşmesinde, Avusturya Dışişleri Bakanına göre Rusya Avusturya'yı Bosna-Hersek'te, Rus Dışişleri Bakanına göre ise Avusturya Rusya'yı Boğazlar'da serbest bırakmıştı. Yazılı hale getirilmeyen bu sözlü anlaşmaya dayanarak Avusturya'nın⁹⁰¹ 6 Ekim 1908'de Bosna- Hersek'i ilhak ettiklerini açıklamaları Rusya'da büyük şaşkınlık yaratmıştı. Avusturya, Rus nazırı Paris'teyken Ruslara danışmadan tek taraflı ilhak kararı vermişti.⁹⁰²

Ruslar hedefleri için diğer güçlerin onayını alamadan, Avusturyalılar tek taraflı olarak harekete geçmişlerdi. Harekete geçme şansını yitiren Ruslar, Avusturyalılardan Bosna- Hersek'in ilhakından vazgeçmelerini talep etmişlerse de bir sonuç çıkmamış, Avusturya'nın verdiği taviz sadece Yeni Pazar Sancağı'ndaki garnizonlarını çekmek olmuştu.⁹⁰³ Troçki'ye göre, “Devletlerini güçlendiren Türkler, belki de kendilerine bir şeylerin geri verilmesini istemeye başlayacaklardı.” Avusturya, çabuk bir şekilde işgalin bir “ilhak” olduğunu ilan etmişti.⁹⁰⁴

Başından itibaren, taraf olan bütün devletlerce ihlal edilen Berlin Antlaşması artık fiilen geçerliliğini yitirmiş, ilhak kararı üzerine İngiltere ve Rusya, Avusturya-Macaristan'ı protesto etmişti. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı iki devletin ortak notasına verdiği yanıtta, ilhak kararının kesin olduğunu, eyaletlerin ilhakında hiçbir sınır tanımayacağını, ülkesinin eyaletlerin gelişmesi için çok büyük fedakârlıklar yaptığını ve bu konu ile ilgili olarak Avrupa kongresine gitmeyeceklerini belirtmişti.⁹⁰⁵

Meşrutiyet'in ilanından 5 ay sonra, Avusturya'nın Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i topraklarına katması üzerine Sultan Abdülhamid olayı protesto etmiş, Sırp'lar ise bölgede 2 milyon Sırp'ın Avusturya'nın işgali altında kaldığı gerekçesi ile daha büyük bir tepki göstermiş ve Karadağ'dan da benzer bir tepki gelmişti.⁹⁰⁶

⁹⁰⁰ Erickson, a.g.e., s.59.

⁹⁰¹ Sander, a.g.e., s.321.

⁹⁰² Erickson, a.g.e., s.59.

⁹⁰³ Hall, a.g.e., s.10.

⁹⁰⁴ Troçki, a.g.e., s.7.

⁹⁰⁵ Sloane, a.g.e., s.130.

⁹⁰⁶ Yılmaz, a.g.e., s.193.

Bu ilhak üzerine çıkan kriz Ruslar için diplomatik bir yenilgi olmuştu. Sırp ve Kadağlılar Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını milli hedefleri bakımından büyük bir geri adım olarak algılamışlar ve Rusya'nın diplomatik utancı Sırp devletlerinin Balkan müttefikler bulma gereksinimini ön plana çıkarmıştı.⁹⁰⁷

Karışıklıktan yararlanan Bulgaristan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmişti.⁹⁰⁸ Sıranın kendisine geldiğini düşünen Girit de Yunanistan ile birleştiğini ilan etmiş ancak bu birleşme kararı Büyük Güçler tarafından reddedilmiş, Osmanlı'da Girit konusunda Yunan taleplerine karşı çıkmıştı.⁹⁰⁹

2.2.8. Balkan İttifakı Öncesi Trablusgarp Savaşı

19. yüzyıl sonunda bir Avrupa gücü vasfıyla ortaya çıkan ve hemen sömürge avına katılan İtalya, 1896'da Habeşistan'a karşı hezimete uğramış ve Akdeniz kıyı şeridinde Osmanlılar aleyhinde toprak edinme çabası içine düşmüştü. Büyük Güçlerin bir üyesi olarak muamele görmek isteyen İtalya, Fransız karşıtı Alman-Avusturya bloğuna 1902'de katılmış ve Üçlü İttifak'ın ortaya çıkmasını sağlamıştı.⁹¹⁰

Fransızların Tunus'u işgalinden itibaren, İtalya'da sömürgecilikten yana olan kesim sürekli olarak hükümetlerini Libya'ya ilgi göstermesi için baskı yapmışlardı. Yüzyılın ilk yıllarında Fransızların Fas'tan başlayıp doğuya doğru yönelen yeni sömürge edinme hareketi başlatmalarından dolayı Roma ve Milano'daki işadamları Trablusgarp'ın bir an önce alınmaması durumunda geç kalınacağı konusunda hükümetlerini ikna etmişlerdi.⁹¹¹

İtalyan hükümeti, 28 Eylül'de aniden Osmanlı Devleti'ne bir ultiimat göndermişti. Yazarın tabiriyle “*Küstahlığı ve şirretliği bakımından hiç rastlanmadık cinsinden, olağanüstü bir belgeydi bu.*” Lenin'in deyiimiyle bu savaş, “*İtalyan para piyasasını yöneten gözü doymaz kodamanların zoruyla*” açılmış olacaktı.⁹¹²

Henüz Boğazlar konusunda harekete geçmeden Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi Rusya'nın hiç hoşuna gitmemiş, diğer yandan İtalya da Avusturya'nın

⁹⁰⁷ Hall, a.g.e., s.10.

⁹⁰⁸ Sander, a.g.e., s.322.

⁹⁰⁹ Sloane, a.g.e., ss.130-131.

⁹¹⁰ Erickson, a.g.e., s.95.

⁹¹¹ Palmer, a.g.e., s.338.

⁹¹² Potyemkin, a.g.e., ss.251- 252.

Bosna-Hersek'i almasını en az Sırbistan kadar tepkiyle karşılamıştı. Aralarında doğal bir yakınlaşma olan Rusya ile İtalya, 1909'da Racconigi Antlaşması'nı imzalamış ve birbirlerinin Boğazlar ve Trablusgarp üzerindeki çıkarlarını tanımışlardı. Bundan iki yıl sonra İtalya Trablusgarp'a saldırmış ve Eylül 1911'de işgal etmeye başlamıştı.⁹¹³

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgale hazırlandığı sıralarda Osmanlı Devleti, Arnavut ve Makedonya huzursuzluklarının yanı sıra, Havran'da Dürzi, Güney Suriye'de Bedevi, Yemen'de İmam Yahya isyanları ile uğraşmaktaydı. Her isyanda ordunun en iyi yetişmiş birlikleri isyan bölgesine sevk edildiğinden dolayı ordunun yeniden yapılanması süreci ve askeri eğitimi aksamaktaydı.⁹¹⁴

Ayrıca Mısır'ın İngiliz işgalinde olması Trablusgarp'a karadan ulaşılmasını engelliyordu.⁹¹⁵ İngilizlerin Mısır'ı işgal ettiği 1880'lerden beri Trablusgarp Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalanından tecrit edilmiş ve imparatorlukla bağlantısını deniz üzerinden sürdürmeye başlamıştı. 1911'de Osmanlı'ya savaş ilan eden İtalyanlar, Trablusgarp'ı deniz ablukasına almışlardı.⁹¹⁶ İtalyan gemileri kıyıları bombalarken, ilk kez uçak kullanılıp aşağıya elle bombalar bırakılmıştı.⁹¹⁷

Tunus ve Mısır'dan kaçak olarak Trablusgarp'a ulaşan gönüllü Türk subaylarının Sunusi'leri teşkilatlandırarak İtalyanlara karşı çetin savaşlar verdiklerini söyleyen Eroğlu, Mustafa Kemal'in (Atatürk) ve Binbaşı Enver'in (Paşa), İtalyanlara karşı başarılı savaşlarının İtalyanların ülke içinde ilerlemesine olanak vermediğini belirtmektedir. Savaş gemilerinin atış sahası dışına çıkamayan İtalyanlar,⁹¹⁸ aylarca süren savaş sonunda, daracık bir kıyı şeridinin denetimi ile yetinmek zorunda kalmışlardı.⁹¹⁹ Şimşir'in Enver Ziya Karal'dan aktardığına göre, *"Trablusgarp'ta bir avuç Türk subayının meydana getirdiği savunma ile İtalyan kuvvetleri kıyılara mihlanmıştı."* Ülke içinde Hürriyet ve İtilaf Partisi, İttihatçıların destekledikleri hükümete karşı bir savaşa girişmiş, Arnavutları ayaklanmaları için kışkırtmış ve ordu subayları arasında

⁹¹³ Sander, a.g.e., ss.322-323.

⁹¹⁴ Kutlu, a.g.e., s.300.

⁹¹⁵ Sloane, a.g.e., s.134.

⁹¹⁶ Erickson, a.g.e., s.95.

⁹¹⁷ Palmer, a.g.e., s.338.

⁹¹⁸ Eroğlu, a.g.e., s.69.

⁹¹⁹ Erickson, a.g.e., s.97.

ayaklanmayı destekleyen, hükümeti tehdit eden “*Halaskar Zabitan*” adında bir grup oluşturmuştu.⁹²⁰

Trablusgarp’taki başarısızlığını gözden kaçırmak ve gözdağı vermek için kadın, çocuk, yaşlı her kesimden sivil halka karşı katliamlar yapan İtalya, cuma namazı kılınan camileri bombalamış, eli silah tutacak yaştaki erkekleri kitleler halinde kurşuna dizmişti. Sahilden iç kısımlara doğru ilerleyemeyen İtalyanlar, Osmanlıları barışa zorlamak amacıyla silah yardımı yaparak Karadağ’ı ve ayrılıkçı Arnavutları kışkırtmış, Oniki Adayı işgal etmiş, Ege ve Akdeniz’de Beyrut, Çanakkale vb. Osmanlı limanlarını bombalamışlardı.⁹²¹

Arnavutluk asilerini silahlandırıp kışkırtan İtalyanlar, Anadolu anakarasına çok yakın Oniki Adalar’ı da (Rodos, Kos, Leros ve diğer Ege Adaları) ele geçirmişlerdi. Ancak Türkler ile Sünusilerin yılmadan sürdürdükleri gerilla muharebesi, İtalya’ya pahalıya mal olmuş ve utanç kaynağı da olmaya başlamıştı. Sonunda, 15 Ekim 1912’de İsviçre’deki Lozan (Lausanne) şehrinin yakınındaki Uşi’de (Ouchy) bir anlaşma imzalanmış ve Osmanlılar Trablusgarp’tan, İtalyanlar da Oniki Adalar’dan çekilmeyi kabul etmişlerdi.⁹²²

Devleti Trablusgarp’tan çekilmeye İtalya’nın gücü değil, bu sırada başlayan Balkan Savaşı zorlamış, iki ateş arasında kalan Osmanlı Devleti, imzaladığı Uşi Barışı ile Trablusgarp’ı İtalya’ya verdiği gibi, Balkan Savaşları sırasında Yunanistan’ın göz koyduğu Oniki Ada’yı “*geçici olarak*” İtalyan koruyuculuğuna bırakmıştı.⁹²³

15 Ekim’de imzalanan antlaşma, İtalyanların hiçbir zaman yerine getirmediği Oniki Ada’nın derhal boşaltılarak Osmanlı yönetimine geri verilmesi şartını da içeriyordu.⁹²⁴ Balkan Savaşı’nı bahane eden İtalya, sözünden dönmüş ve Oniki Adalar’ı yeniden işgal etmişti.⁹²⁵

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri olan diğer devletleri harekete geçirmiş, Bulgarlar, Sırp, Yunanlılar ve Karadağ arasında ittifak

⁹²⁰ Şimşir, a.g.e., s.142.

⁹²¹ Kutlu, a.g.e., s.304.

⁹²² Erickson, a.g.e.,s.97.

⁹²³ Sander, a.g.e., s.323.

⁹²⁴ Palmer, a.g.e., s.341.

⁹²⁵ Erickson, a.g.e., s.97.

antlaşmaları yapılmıştı.⁹²⁶ Büyük Güçlerden birisinin Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdığı bu savaş ile Berlin kararlarının altı daha da oyulmakta, ayrıca Balkan devletlerinin lehine olacak şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun dikkatini çekmekte ve kaynaklarını da tüketmekteydi.⁹²⁷

2.2.9. Balkan Savaşı Öncesi Balkan Birliği'nin Kuruluşu

Bulgarlar ve Sırlar arasındaki rekabet Balkan işbirliği fikrine engel teşkil ederken Karadağ ile Sırbistan arasındaki yerel ve hanedanlıkla ilgili rekabet de bu iki Sırp devletinin Osmanlılara karşı bir pan-Sırp gayret içine girmesini engelliyordu. Bunların yanı sıra, Balkan devletleri arasındaki Makedonya rekabeti de Osmanlılara karşı bir Balkan ittifakı önünde engel oluşturmuyordu. Genç Türk ihtilali ve Osmanlı uluslaşmasının öne çıkarılması, reform yapmış bir Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkan halklarının kendi uluslarının çağrılarına karşı daha az hassas olacağı konusunda Balkan başkentlerinde endişeye neden olmuştu. Ayrıca aynı yıl Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi de büyük huzursuzluk yaratmıştı. Arnavutluk milli isteklerinin Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın milli emelleri için bir tehdit oluşturması, üç Balkan devletinin buna karşı harekete geçmelerine ve gittikçe birlikte hareket etmelerine yol açmıştı. Kendi ulusal hareketlerini kontrol altında tutabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güçlü bir şekilde harekete geçmeleri gerektiğini bilen Belgrad ve Sofya arasındaki temaslar 1909 yılında artmıştı.⁹²⁸

Sırp ve Bulgar Kiliselerinin Fener Rum Patrikhanesi'nin yönetiminden çıkıp bağımsızlıklarına kavuşmalarından itibaren, Makedonya'da Balkan milletleri arasında bir kilise kavgası sürmekteydi. Kilise ve okulların kime ait olduklarının belli olmaması özellikle Bulgarlar ve Rumlar arasında sürekli bir çekişme nedeniydi.⁹²⁹

Makedonya'da yaşayan Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlıların kiliseler ve kilise okulları meselesi yüzünden yaşadıkları şiddetli anlaşmazlık ve düşmanlık konusunda II. Abdülhamid ilgilenmemiş, aralarındaki anlaşmazlığın devamını, Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin esas prensiplerinden biri olarak kabul etmişti.⁹³⁰ Böylece birbirleri ile

⁹²⁶ Duman, a.g.e., s.29.

⁹²⁷ Hall, a.g.e., ss.14-15.

⁹²⁸ Hall,a.g.e., ss.5-6, 10-13.

⁹²⁹ Ağanoğlu, a.g.e., s.54.

⁹³⁰ Öztuna, (2014), a.g.e., s.91

mücadele eden Balkanlılar, devlet otoritesine karşı mücadele etme fırsatı bulamayacaklardı. Sultan Abdülhamid tahttan indirildikten sonra İttihat ve Terakki, 3 Temmuz 1910'da, hangi kilise ve okulun kime ait olduğunu açıklığa kavuşturan, “*Kiliseler ve Okullar Kanunu*” çıkartmıştı. Bu uygulamayla Balkanlı milletler arasında yıllardır süren ve bir araya gelmelerine engel olan önemli bir anlaşmazlık ve mücadele konusu çözüme kavuşturulmuştu. Birleşmeleri konusunda en büyük engeli oluşturan kiliseler konusu beklenmedik bir şekilde çözülmüş ve Balkanlar'da artık ittifakın kurulması için gerekli şartlar oluşmuştu.⁹³¹

Balkan devletleri arasında bir ittifak yapma düşüncesi yeni değildi ve daha önce de denenmiş ancak gerçekleşmemişti. Eylül 1911'de çıkan Osmanlı-İtalya Savaşı, Balkanlar arasında ittifak konusunu yeniden gündeme getirmiş,⁹³² Balkan Slavlarına bir antlaşma olması konusunda teşvik edici olmuştu. Bununla ilgili olarak bir yorumcu “*Osmanlılara karşı İtalyan hücumunun Balkan hükümetleri için buzları kırdığı*” gözleminde bulunmuştu.⁹³³ Balkan devletlerinin yakınlaşma girişimleri ve Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını paylaşmak için birleşmeleri St. Petersburg'un himayesinde gerçekleşmişti. Trablusgarp'taki Osmanlı-İtalya Savaşı da tüm potansiyel mirasçılar için cesaret verici olmuştu.⁹³⁴

İki temel politikalarından birisi, Slavları birleştirip Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarını Slav devletleri arasında paylaştırmak, diğeri de Boğazlar'a yerleşmek olan Rusya'nın Sırbistan ile Bulgaristan'ı yaklaştırmaya politikası, 13 Mart 1912'de imzalanan Sırp-Bulgar ittifak antlaşması ile sonuçlanmıştı.⁹³⁵ Bu antlaşmaya göre, Makedonya'nın üçe bölünmesi öngörülmüş, Rodop ile Ustruma Nehri doğusunda kalan bölge Bulgaristan'a, San Planimon'un batısı ve kuzeyinde kalan topraklar Sırbistan'a bırakılırken bunların dışında kalan üçüncü bölgenin ise Rus Çarı'nın hakemliğine bırakılması kararlaştırılmıştı.⁹³⁶

Görüşmelerden sonra Rusların diplomatik yardımıyla Bulgarlar ve Sırp- lar arasında imzalanan antlaşma ile hem Habsburglar hem de Osmanlılara karşı askeri

⁹³¹ Yılmaz, a.g.e., ss.194-195.

⁹³² Şimşir, a.g.e., s.140.

⁹³³ Hall,a.g.e., s.14.

⁹³⁴ Castellan, a.g.e., ss.384,386.

⁹³⁵ Eroğlu, a.g.e., s.70.

⁹³⁶ Şimşir, a.g.e., s.140.

işbirliğini yanında Makedonya için de bir anlaşma öngörülmuş, Trakya'daki Bulgar çıkarları ile Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp çıkarları tanınmıştı. Makedonya için bir otonomi sağlanamaması durumunda, bölge Sırbistan ile Bulgaristan arasında bölüşülecek, Bulgarlar Ohri, Pirlap ve Manastır dâhil olmak üzere Güney Makedonya'yı alacaklardı. Üsküp kenti de dâhil olmak üzere Kuzey Makedonya "*tartışmalı bölge*" ilan edilmiş, Sırp ve Bulgar toprakların paylaşılmasında aralarında bir anlaşma sağlayamamaları durumunda Rus Çarı'nın arabuluculuğunu kabul etmişlerdi.⁹³⁷ Paylaşımına göre Sırbistan'a Eski Sırbistan'ın, bu demek oluyor ki Kosova ve Yeni Pazar Sancağı'nın, iade edilmesi kararlaştırılmıştı.⁹³⁸

Bulgar ve Sırp arasında 13 Mart 1912'de imzalanan siyasal saldırmazlık antlaşmasını, 11 Mayıs 1912'de askeri bir antlaşma takip etmiş, Bulgarlar ve Yunanlılar arasında da karşılıklı yardım ve askeri antlaşmalar yapılmıştı.⁹³⁹ 1912 yazında Yunanlılar, Sırbistan ve Karadağ ile centilmenlik antlaşmaları yapmışlardı. Bulgar ve Sırp da ayrı ayrı Karadağ ile antlaşmalar yapmışlar ve Karadağ Antlaşmaları ile birlikte Balkan Birliği tamamlanmıştı.⁹⁴⁰

Osmanlı Devleti'ne karşı Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'dan oluşan üçlü ittifaka Ağustos 1912'de Karadağ da katılmıştı. Savaş başlamadan birkaç ay önce sağlanan ittifak, büyük devletleri bölge konusunda kesin tavır almaya zorlamıştı. Seferberlik ilanından iki gün önce, Fransa, Alman hükümetine mevcut statükonun savaştan sonra da değişmemesini teklif etmiş, savaştan yana olmadıklarını belirten Rusya ve Avusturya-Macaristan da sonuç ne olursa olsun, mevcut sınırların değişmeyeceğini bildirmişlerdi.⁹⁴¹

⁹³⁷ Hall, a.g.e., s.15.

⁹³⁸ Castellan, a.g.e., s.386.

⁹³⁹ Duman, a.g.e., s.29.

⁹⁴⁰ Hall, a.g.e., ss.16-17.

⁹⁴¹ Duman, a.g.e., ss.29-30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI VE YOLAÇTIĞI MEZALİM VE GÖÇLER

3.1. BALKAN SAVAŞLARI VE SONUÇLARI

3.1.1. Balkan Savaşı'nı Hızlandıran Nedenler

Bulgar, Yunan ve Sırp, Makedonya'yı kendi yitirdikleri toprakları olarak gördükleri için bu üç Ortodoks Hristiyan devletin taleplerinin hepsi Makedonya'da çakışmaktaydı. Kısa bir süre için de olsa, Balkan Yarımadası'nın büyük kısmını kontrol eden Orta Çağ devletleri kuran bu devletlerin yükümlülükleri milliyetçilik ideolojisiyle aşılanıyor, Bulgarlar Çar Simeon'un (893-927) imparatorluğunu, Yunanlılar İmparator II. Basil'i (Bulgar kıyıci olarak bilinen, 976-1025), Karadağlılar ve Sırp da Stephan Duşan'ı (1331-1355) öğreniyorlardı.⁹⁴²

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Balkan topluluklarını siyasi emellerine oldukça yaklaştırmış, onlara geniş topraklar kazandırırken Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamış, bölgedeki düşmanlarını İstanbul surları önlerine ve Marmara Denizi kıyılarına kadar getirmişti.⁹⁴³

Şimşir'in Enver Ziya Karal'dan aktardığına göre, “*Balkan Savaşı'nın yakın nedenlerinin en önemlisi sayılabilecek Makedonya sorununun doğum tarihi 1878, doğum yeri Berlin Antlaşması'dır.*” Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın küçültüldüğünü ancak “*Ayastefanos Bulgaristanı*”nın Bulgarlar için bir ülkü haline geldiğini söyleyen Şimşir, Ayastefanos Antlaşması'nın imzalandığı 3 Mart gününün Bulgarların milli günü olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Yunanlıların “*Megali İdeasi*” gibi, Bulgarların milli emeli de “*Büyük Bulgaristan*” (Velika Bulgariya) olmuş, Sırbistan da bütün Güney Slavlarını birleştirerek Yugoslavya'yı kurmayı amaç edinmişti. Bu üç devletin her birisi Makedonya'nın tamamı olmasa dahi en azından bir bölümünü kendi topraklarına katmak istiyordu. Bulgar ve Sırp hükümetlerin Makedonya'daki maaşlı eşkıya çeteleri her yerde düzenin bozulması için çalışmaktaydı.⁹⁴⁴

1908 Bosna-Hersek bunalımının Osmanlı Devleti açısından bir başka önemli sonucu da Balkan Savaşları olmuştu. 1878 Berlin Antlaşması ile umduğunu bulamayan Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlar'da etkin bir politika izlemiş,

⁹⁴² Hall, a.g.e., ss.6,21.

⁹⁴³ Güler, a.g.e., s.128.

⁹⁴⁴ Şimşir, a.g.e., ss.102,135-137.

Bosna-Hersek ilhakı da Sırbistan'ı aynı yönde bir politika izlemeye itmiş ve bölgede her iki devletin de faaliyetleri hızlanmıştı.⁹⁴⁵

Roma-Germen İmparatorluğu içinde güçlenen Prusya'nın Almanya'yı Avusturya'dan ayırması sonucunda, batıda Fransa ve Prusya ile başa çıkamayacağına inanan Avusturya, çare olarak gerilemeye başlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki mirasını elde etmek için doğu siyasetine dönmeyi uygun görmüştü.⁹⁴⁶

1903'te Bulgar çıkarlarının Makedonya'da yenilgiye uğramış olması ve 1904 yılından itibaren Sırbistan üzerindeki Avusturya-Macaristan baskısı bu iki devleti işbirliği olanaklarını araştırmaya itmiş ve bu eğilim 1908-1909 Bosna krizi sonrası daha da belirginleşmişti. Genç Türk devrimini takiben Osmanlıların yeniden dirilişinden duyulan korkunun yanı sıra, Osmanlı-İtalyan savaşında Osmanlı zaaflarının görülmesi, Balkan devletlerinin savaş yönündeki hazırlıklarının daha da hızlanmasına neden olmuştu. Rusya'nın teşvikiyle 1911'den sonra Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ kendi aralarındaki rekabeti bir yana bırakarak Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bir pan-Balkan birliği kurmaya girişmişlerdi.⁹⁴⁷

Meşrutiyet'in ilanı, sömürgeci Avrupalıları tedirgin etmiş, Meşrutiyet rejiminin güçlenmesine fırsat verilmemiş ve Meşrutiyet'e dışardan darbeler vurulmuştu. 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, 6 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etmiş ve 29 Eylül 1911'de İtalya, Osmanlı Devleti'ne karşı Trablusgarp'ta savaş başlatmıştı.⁹⁴⁸

Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi İtalya'nın Trablusgarp, Bingazi ve Oniki adaları işgaline yol açmıştı. Osmanlı İmparatorluğu bir yandan Trablusgarp Savaşı ile diğer yandan Arnavut ayaklanmalarıyla uğraşırken Rusya'nın kışkırtmasıyla Rumeli'yi paylaşmak için ittifak kuran Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na beraberce saldırmışlardı.⁹⁴⁹

Karadağ'ın topraklarını genişletme, Sırp, Bulgar ve Yunanlıların ise çeşitli sebep ve gerekçelerle Makedonya üzerinde hak iddia etmeleri, diğer bir deyişle Makedonlar

⁹⁴⁵ Sander, a.g.e., ss.323-324.

⁹⁴⁶ Güler, a.g.e., s.133.

⁹⁴⁷ Hall, a.g.e., ss.28-29.

⁹⁴⁸ Şimşir, a.g.e., s.138.

⁹⁴⁹ Güler, a.g.e., s.137.

hariç devletlerini kurmuş olan Balkanlı ulusların kendi devletlerini büyütme ve güçlendirme arzuları I.Balkan Savaşı ile sonuçlanmıştı.⁹⁵⁰

Daha fazla genişleme arzusundaki Karadağ, Sancak ve Arnavutluk'ta topraklarını büyütme isterken Sırlar da eski Sırbistan topraklarını ihya etmek, Kosova ve Makedonya'yı almak istiyorlardı. Yunanlılar ise Adriyatik'ten başlayarak, İstanbul'u da içine alacak bir şark imparatorluğu kurma ideallerini gerçekleştirmek isterken hedefleri arasında Makedonya da bulunmaktaydı. Balkanlar'da dini ve siyasi bir birlik kurma azminde olan Bulgarların savaştan önceki hedefleri ise Makedonya'nın Bulgarlar ile meskûn kısmı ile Trakya'yı almaktı. Balkan devletlerinin büyüme isteklerinin ardında siyasi olduğu kadar ekonomik sebepler de bulunmaktaydı.⁹⁵¹

“*Toprak açlığı*” olarak ifade edilen demografik büyümenin arttığına dikkat çeken Castellan, 1880-1910 yılları arasında aynı topraklarda Romenler'in 4.6 milyondan 7 milyona, Bulgarların 2.8 milyondan 4.3 milyona, Sırların da 1.7 milyondan 2.9 milyona çıktıklarını belirtmektedir.⁹⁵²

Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığı zamanında, ordunun düzene sokulması, donatılması, giydirilmesi konusunda çalışıldığını, toprak satın alındığını söyleyen Nivet, bunun Büyük Güçlerin hoşuna gitmediğini, birkaç yıl geçmiş olsaydı Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerinin toplu hareketlerine karşı koyabilecek bir güce sahip olabileceğini belirtmektedir. Bu ise ne Balkanlı devletlerin ne de Rusya'nın işine gelmekteydi. Ustaca ayaklandırılan Arnavutluklar, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmış ve İtalya, paylaşma işaretini vermişti.⁹⁵³

3.1.2. I. Balkan Savaşı'na Katılan Devletlerin Askeri Gücü ve Askeri Hazırlıklar

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ülke savunmasını güçlü temellere oturtabilmek için ordu bünyesini düzenleme yoluna gidilmiş, ordunun Avrupa ölçülerine kavuşması hedeflenmişti. Sultan II. Abdülhamid döneminde eksik olan askeri araç ve gereçler, kısmen tamamlanmaya çalışılarak seri ateşli bir miktar top ve ağır makinalı tüfekler

⁹⁵⁰ Yılmaz, a.g.e., s.196.

⁹⁵¹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.55-56.

⁹⁵² Castellan, a.g.e, s.355.

⁹⁵³ Henry Nivet, (2011), *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, Ragıp R.(Çev), Özgü Yayınları, İstanbul: s.37.

alınmış ancak askere dağıtılmamıştı. Yeni silahlarla eğitim yapamayan askerler ise savaşta bunları gerektiği gibi kullanamamışlardı.⁹⁵⁴

Balkan Savaşı eşiğinde Osmanlı Kara Kuvvetleri diye tanımlanabilecek kuvvet, nizamiye ordusu, redif ve müstahfız birlikleri ile Aşiret Hafif Süvari Birlikleri olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktaydı. Ayrıca savaş sırasında çok çeşitli toplumsal kesimlerden katılımların olduğu “gönüllüler” de bulunmaktaydı. 1910’da uygulanmaya başlanılan yeni sistemle Nizamiye örgütünde eskiden 7 olan ordu sayısı 4’e indirilmişti. Buna göre, merkezi İstanbul’da olan 1.Ordu, merkezi Selanik’te olan 2.Ordu, merkezi Erzincan’da olan 3.Ordu ve merkezi Bağdat’ta olan 4.Ordu, Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturacaktı.⁹⁵⁵

1910’da uygulanmaya başlanılan “*Devlet-i Âliye-i Osmâniye Ordusunun Teşkilât-ı Esâsiye Nizamnâmesi*” yeni bir askeri düzenin kurulmasını gerektirmişti. Araç-gerece ihtiyaç duyulmayan yerlerde yapılan düzenlemeler başarıya ulaşmışsa da ihtiyaç duyulan yerlerde tamamlanamamıştı. Tasarlanan yeni plan ve projeler uygulamaya konulamayarak kâğıt üzerinde kalmıştı. Savaş olasılığı göz önüne alınarak hazırlanan 12 planın 7’si Balkan Yarımadası’yla ilgili olup, ağırlık Bulgar ordularına verilmişti. Hazırlanan askeri planlar gereğince Osmanlı ordusu, Doğu Ordusu ve Batı Ordusu olarak iki kısma ayrılmıştı. Doğu Trakya ve kısmen Batı Trakya’da Bulgarlara karşı kullanılacak olan Doğu Ordusu’nun (Şark Ordusu) emir ve komutası I.Ordu Müfettişliği tarafından yürütülecekti.⁹⁵⁶ Seferberlik planlamasına göre hedeflenen personel miktarı 478.848 kişi olan ve 22 Ekim 1912’de taarruza başlamasına karar verilen Şark Ordusu’nun 21 Ekim itibarıyla insan gücü ancak 115.000’e ulaşabilmişti.⁹⁵⁷ Mahmud Muhtar Paşa’nın anılarında verdiği bilgiye göre ise ekimin ilk günlerinde Edirne ve Kırcaali dâhil olmak üzere Doğu Ordusu’nun mevcudu 150.000’e ulaşmıştı.⁹⁵⁸

Makedonya’da Bulgarlara, Sırlara, Karadağ ve Yunanlılara karşı savaşacak olan Batı Ordusu’nun (Garp Ordusu) emir ve kumandası II. Ordu Müfettişliği’ne

⁹⁵⁴ Duman, a.g.e., s.34.

⁹⁵⁵ Mehmet Beşikçi vd., (2015), *Balkan Harbi’nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilâtının İflâsı*, (Der.), 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara: ss.53-54.

⁹⁵⁶ Duman, a.g.e., s. 34.

⁹⁵⁷ Beşikçi, a.g.e., s.59-60. (Duman, Doğu Ordusu’nun plana göre mevcudunu 369.315 kişi olarak belirtmektedir. Bkz. Duman, a.g.e., s.34.)

⁹⁵⁸ Muhtar, a.g.e., s.9.

bağlıydı.⁹⁵⁹ Bu ordunun planlanan mevcudu 333.815 kişi iken 19 Ekim 1912’de insangücü ancak 175.000’e ulaşmıştı. Seferberlik planında hedeflenen toplam sayı 812.663 olmasına rağmen ulaşılan rakam 290.000 olmuş ve savaşın başında iki ordunun gerçekte toplamı hedeflenenin çok altında kalmıştı. Balkan İttifakı ülkelerinin hepsinin toplamından daha fazla nüfusa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, seferber edilen insan sayısı bakımından onların gerisinde kalmıştı. Seferberlikte hedeflenen subay sayısı 30.653 iken 1911 yılı sonunda ancak 16.121 olmuş ve bu eksikliği karşılamak için hizmete tâbi yükseköğretim mezunları yedek subay olarak askere alınmışlardı.⁹⁶⁰

Rumeli’de oluşturulan 2.Redif Müfettişliği bölgesindeki Müstahfız örgütünün durumu hakkında 6 Eylül 1912’de Harbiye Nazırlığına verilen rapora göre, bahsedilen bölgede bulunan personelin yarısı elbisesiz, dörtte üçü de yağmurluksuz olarak savaşa katılacaktı. Bunun yanı sıra, ekmek torbası, su matarası, palaska, çarık mevcutları da çok eksik bulunmaktaydı. Ayrıca Şark ve Garp Ordularında toplanan personelin yaklaşık olarak 1/8 kadarının da tüfekleri bulunmuyordu.⁹⁶¹

Öztuna’nın Garp Ordusu Komutanlarından Zeki Paşa’dan aktardığına göre:

*“Sırbılar’a karşı emrime 4 kolordu verildiği emrini, Harbiye Nezareti’nden aldım. Emirde, bu birliklerde 100.000 muharib askerin bulunduğu ve bu hazar kadrosunun Anadolu’dan gönderilecek ikmal efradı ile hızla sefer kadrosu haline çıkarılacağı yazıyordu. Vardar’a geldim. Birliklerde ancak 50.000 muharib askerin bulunduğunu gördüm. İkmal edileceği söylenen efradın da harb sonuna kadar ancak onda biri cepheye erişebildi, çoğu silahsız ve üniformasızdı...”*⁹⁶²

Mahmud Muhtar Paşa da 17 Ekim 1912’de Kırkkilise’de göreve başladığında seferberliğin çok geri ve kolorduda eksikliklerin çok olduğundan bahsetmektedir. Seferberliğini tamamlayamamış olan 3.Kolorduda bazı nizamiye taburlarının mevcudu henüz iki yüz kadardı. Mevcudu tamamlayacak olan askerler yavaş yavaş ve parti parti gelmekteydi ve bunların giydirilmesi ve erzak sağlanması konusunda sıkıntı çekilmekteydi. Birçok nizamiye birliği halen tamamlayıcı erat almak ve noksanlarını tamamlamakla meşguldü.⁹⁶³

⁹⁵⁹ Duman, a.g.e., s.35.

⁹⁶⁰ Beşikçi, a.g.e., ss.59-61.

⁹⁶¹ Güler, a.g.e., ss.158, 165-166.

⁹⁶² Öztuna, (2014), a.g.e., s.108.

⁹⁶³ Muhtar, a.g.e., ss.9,11-12,16.

Gerek sayı gerekse araç bakımından yetersiz sayıda bulunan Osmanlı ordusu, planlarını tam olarak gerçekleştirememişti. Askerlerin giyim, kuşam ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanamamasının ve yedek askerlerin (redif) büyük bir kısmının mahalli kıyafetler ile cepheye gönderilmesinin yanı sıra, telefon ve telgraf hatları da muntazam değildi. Kazma, kürek gibi gerekli araç gereçler barış dönemine göre ayarlanmış, bütün depolar, ambarlar ve hatta birlik kilerleri yeterince doldurulamamış, sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı da açlık ve hastalıktan ölenlerin sayısı artmıştı.⁹⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin savaşın başında Trakya'da 5 adet uçağı bulunduğunu söyleyen Hall, savaş başladığı sırada bunların hiçbirisinin uçabilecek durumda olmadığını belirtmektedir.⁹⁶⁵ Mahmud Muhtar Paşa da anılarında, Kırkkilise'de farklı modellerde iki uçağın bulunduğunu ancak birisinin makinesinin bozuk, diğerinin de pilotunun eli yaralı olduğundan ve bir pilot diğer makineyi kullanmayı bilmediğinden her iki uçağın da kullanılma imkânının olmadığını yazmaktadır. Bunun yanında dört-beş çeşit modelden sipariş edilen 17 uçaktan 12'sinin savaş ilanından üç dört ay önce İstanbul'a geldiğini ancak bunları sevk ve idare edebilecek kadar subayın bulunmadığını, ayrıca her subay yalnız bir makineyi öğrenmiş olduğundan bir arıza meydana geldiğinde diğer uçağı kullanamadığını da belirtmektedir. Uçakların orduda kullanılabilmesi için son derece gerekli olan seyyar hangarlar da tedarik edilmediğinden çoğunlukla hava etkilerinden dolayı uçuş yapılamamaktaydı. Bu gibi nedenlerden ötürü büyük masraflarla elde edilen oldukça değerli bir keşif aracından hiçbir yarar sağlanamamıştı.⁹⁶⁶

Hall'e göre, seferberlik ilanı Balkanlar'da coşkuyla karşılanmışken Osmanlı tarafında savaş konusunda fazla bir coşku yoktu. İstanbul Üniversitesi'nde bazı öğrencilerin Balkan devletleri ile bir savaş konusunda yaptıkları gösteri dışında Osmanlı başkenti savaş beklentisinden uzak ve rahatını bozmayan bir tutum içerisindeydi. Kısa bir süre önce Yemen ve Kuzey Afrika'da yürütülen savaşlar yurtsever coşkuyu oldukça törpülemişti.⁹⁶⁷ Oysa Balkan bağlaşıkları, yapılacak savaşın milli bir savaş olacağı inancındaydılar.⁹⁶⁸

⁹⁶⁴ Duman, a.g.e., s.37.

⁹⁶⁵ Hall, a.g.e., s.26.

⁹⁶⁶ Muhtar, a.g.e., s.20.

⁹⁶⁷ Hall, a.g.e., ss.18-19.

⁹⁶⁸ Güler, a.g.e., s.166.

Balkan devletleri, Ağustos 1914'te küçük bir kısmını geri ödeyip daha sonra ise ödeme yapmadıkları, savaş için gerekli paranın büyük çoğunluğunu Büyük Devletlerden borç olarak almışlardı. Balkan devletleri, ulusal hedeflerinin peşinde koşarlarken büyük askeri kurumlar oluşturmuşlar ve ulusal bütçelerinin büyük bir bölümünü ordularına tahsis etmişlerdi. Sırbistan genelkurmay başkan yardımcısı Albay Mishiç'in belirttiğine göre, tüm halkın özellikle de askerlerin arasında bu savaşın lehine olağanüstü yaygın bir destek hüküm sürmekteydi. Başarılı bir sonuç hakkında hiç kimse herhangi bir kuşku duymuyordu. Tüm askerler ve yedek subaylar savaş için donatılmış, subaylar arasındaki tüm kavgalar kesilmiş, el ele vererek kutsal kabul ettikleri bu savaşa girmişlerdi. Diğer üç Balkan müttefikinin silahlı kuvvetlerinde de aynı durum söz konusuydu.⁹⁶⁹

İhtilaflı konularını bir yana bırakarak savaş öncesinde ittifak anlaşmaları imza eden bu devletlerin ordularının seferberlik ve silahlanma hazırlıkları da iyi bir seviyeye ulaşmıştı. Bulgaristan ve Yunanistan, savaş öncesinde büyük çaplı birlik manevraları yapmışlardı.⁹⁷⁰

Birçok bakımdan birbirine çok benzeyen Balkan ordularının hepsi de eğitim, lojistik, iletişim ve sağlık konularında Avrupa modellerini uyguluyor, Avrupa imalatı silahları kullanıyorlardı. Bir dereceye kadar milliyetçi ideolojiyle aşılınmış olan Balkan orduları, büyük ölçüde homojendiler. Tek bir komuta dili olması ordular için birleştirici bir etkeni. İyi eğitilmiş Bulgar ordusunun hem piyadesi hem de topçusu yabancı gözlemcilerden övgü almıştı. Subayları da Rusya, İtalya ve Almanya'da eğitilmişti.⁹⁷¹

General Savof ve diğer birçok subay eğitimlerini Rusya'da almışlarsa da bazılarının eğitimlerini Fransa'da tamamlamış ya da doğrudan doğruya Fransız öğretmenler tarafından yetiştirilmiş olduklarını belirten Nivet, bunun yanında Sırplar ile Yunanlıların askerlik açısından Fransa'nın nüfuzu altında olduklarını ileri sürmektedir.⁹⁷²

Savaşa karar veren ve ittifak oluşturan Balkan devletleri, seferberlik hazırlıklarını hızla tamamlamışlardı. Berlin Antlaşması'ndan sonra prenslik haline gelen Bulgaristan, ordusunu Rus subaylarının yönetiminde kurmuş ve seferî mevcudu 459.810 olan ordu, 1912 yılına kadar pek çok tadilat ve yeniliklerle düzenli hale gelmişti. Bulgar

⁹⁶⁹ Hall, a.g.e., ss.18,184.

⁹⁷⁰ Güler, a.g.e., s.167.

⁹⁷¹ Hall, a.g.e., ss.21-22.

⁹⁷² Nivet, a.g.e., s.17.

ordusunda yedekler de dâhil bu rakam 500.000 kişiyi geçmekteydi. Sırbistan'ın ise daimi görevde bulunan ordu mevcudu 260.000 kadardı. 1830 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra ordusunu düzenlemeye hız veren Yunanistan'ın 1912 sefer plânına göre kara kuvvetleri, Teselya, Epir ve dâhili ordu olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. İlk iki grubun mevcudu 113.000 kadardı. Balkan Savaşı öncesi hemen hemen düzenli bir orduya sahip olmayan Karadağ ise sefer sırasında 45.000'e yakın mevcut ile savaşa katılmıştı. Balkan Savaşı'nda iki cephede yerleştirilmiş olan müttefik ordularının Batı cephesinin mevcudu 255.000 iken, Doğu cephesinin mevcudu 213.275 olup toplamda 468.275'di.⁹⁷³ Balkan Savaşı'na katılan ülkeleri nüfus ve seferber edilen insan sayısı bakımından karşılaştıran Beşikçi'ye göre ise veriler aşağıda yer alan tablodaki gibidir.⁹⁷⁴

Tablo 3.1: Osmanlı Devleti ile Balkan İttifakı'nın Nüfus ve Askeri Kuvvetleri

Osmanlı Kuvvetleri			Balkan İttifakı Kuvvetleri		
Ülke Nüfusu (1912)	26.000.000	Bulgaristan 4.300.000	Sırbistan 3.000.000	Yunanistan 2.666.000	Karadağ 250.000
Şark Cephesi	115.000	200.000	-	-	-
Garp Cephesi	175.000	33.000	130.000	80.000	31.000

1 Ekim 1912'de seferberliğe başlayıp 19 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı savaş ilanından bir gün önce seferberliğini tamamlayan Yunan ordusuna, düzenli birliklerin yanı sıra, İtalyan Garibaldiciler (Al Elbiseliler) ve Girit'ten gelen Rum gönüllüler gibi gönüllü birlikler de destek veriyorlardı. Bulgar ordusunda ise Ermeni gönüllüler ile Rus gönüllü subayları ve askerleri de vardı.⁹⁷⁵ Karadağ ordusuna, savaş başladığından beri başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, çeşitli ülkelere yurtlarına dönen göçmenler ile Habsburg İmparatorluğu'nun Güney Slav nüfusundan

⁹⁷³ Duman, a.g.e. ss. 35-37. Orduların mevcudu için bkz. Hall, a.g.e., ss.22-24, Beşikçi, a.g.e.,s.60, Güler, a.g.e., ss.167-169.

⁹⁷⁴ Beşikçi, a.g.e., s.60.

⁹⁷⁵ Teoman Alpaslan, (2014), *Kapitülasyonların Sebep Olduğu Balkan Bozgunu (1912-1913)*, Kamer Yayınları, İstanbul: ss.183, 190, 201, 224.

gelen gönüllerden oluşan 4.500 kadar bir ilave olmuştu.⁹⁷⁶ Savaşa hazırlanırken komitecileri yeniden teşkilatlandıran Bulgaristan, bunları seferber edip Balkan Savaşı'na sokmuştu. Seferber edilen Bulgar ordusunda Makedonya kökenli 30.000 kadar er ve subay bulunmaktaydı. Düzenli Bulgar ordusu kadrosuna alınamayanlardan da çoğu Osmanlı vatandaşı Makedonyalılardan ve Bulgar gönüllülerden oluşan ve mevcudu 16.844 kişi kadar olan bir yardımcı birlik oluşturulmuştu.⁹⁷⁷

Savaş için gizliden gizliye hatırı sayılır bir sermaye toplanan Yunanistan'da, Giritli ve çok yetenekli bir devlet adamı olduğu söylenen Venizelos Başbakan yapılmış, Fransa'dan bir general, kurmay subayları ve askeri malzeme getirtilmişti. Sırplar da savunma gücünü besleyecek mali kaynaklar bulmuşlardı. Halkın aynı zamanda orduyu oluşturduğu Karadağ'da ise eski olmakla birlikte yeterli silah ve cephane bulunmaktaydı.⁹⁷⁸

I.Balkan Savaşı çıktığında İngiliz, Fransız ve Rus imalatı 5 adet uçakları olan Bulgarlar, kısa süre içerisinde 17 adet daha uçak edinmişlerdi. Savaş başladığı sırada 4 adet uçakları olan Yunanlılar, savaş boyunca iki deniz uçağı ilave etmiş ve bunun yanında bir başka uçağı da kızak takarak deniz uçağına çevirmişlerdi. Sırplar da uçak sayısını 3 adetten 10 adete çıkarmışlardı. Askeri talim, malzeme ve eğitim açısından diğer Balkan devletlerinin gerisinde yer alan Karadağ'ın ordusu esas olarak ülkedeki erkeklerin çoğunu bünyesinde barındıran bir milis gücüydü ve Karadağlılar ordularının morali için daha çok askeri geleneklerine güvenmekteydi.⁹⁷⁹

Müttefik ordularının güçlerini iki cephede yoğunlaştırmaları saldırı ve destek kabiliyetlerini arttırmıştı. Ortak sefer ve yığınak plânlarına göre Bulgar orduları, daha çok Kırklareli-İstanbul hattına saldırarak, İstanbul yolunu açarken Sırp ordusu da Batı bölgesinden Osmanlı ordusuna hücum edecekti. Ağırlık merkezi olarak Teselya'dan saldırarak ilerleyecek olan Yunan kuvvetleri, zayıf bir kuvveti de Epir'e sevk edecekti. İşkodra'ya saldırarak olan Karadağ ordusu ise Yenice ve Yeni Pazar'da savaştan Sırp ordusu ile birleşecekti.⁹⁸⁰

⁹⁷⁶ Hall, a.g.e., ss.73-74.

⁹⁷⁷ Şimşir, a.g.e., ss.147-148.

⁹⁷⁸ Sloane, a.g.e., ss.136-137.

⁹⁷⁹ Hall, a.g.e., ss.23-24.

⁹⁸⁰ Duman, a.g.e., s.37.

Balkan Savaşı'ndan bir yıl önce bir yandan Trablusgarp'ta İtalyanlar ile savaşan Osmanlı ordusu bir yandan da Arnavut ayaklanmalarını bastırmaya çalışıyordu. Temmuz 1912'den itibaren seferberlik hazırlıklarını yoğun bir şekilde sürdüren müttefiklerin orduları, Eylül 1912'de planladıkları savaş hazırlıklarını büyük bir oranda tamamlanmışlardı. Osmanlı ordusunda ise Ağustos 1912'nin ortalarında eratın terhis işlemleri devam etmekteydi. Osmanlı hükümeti ancak Eylül 1912'de Balkan bağlaşıklık devletleri ordularının kısmen seferberliklerini tamamladıklarını fark edebilmişti. Tedbir amaçlı olarak, Rumeli'deki Nizamiye birliklerinin yeniden seferber hale getirilmesi için 27 Eylül 1912 tarihinde eğitim verilmek üzere Rumeli'de sekiz adet Redif Tümeninin silahaltına alınması yönünde emir yayınlanmıştı. Hazırlıkların sürerken aynı tarihlerde Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın emriyle ikmal erleri ile 1908 yılında askere alınan erlerin terhis edilmesi sonucu, kurulu ve eğitilmiş redif birlikleri ortadan kaldırılmış, cephane kolları ve nakliye taburlarına varıncaya kadar tüm seferi teşkilatlar lağvedilmişti.⁹⁸¹

Alpaslan'ın Fevzi Çakmak Paşa'dan aktardığına göre “ *Bizim (Osmanlı Ordusu) Ordu bütçesi, Bulgar Ordu bütçesinin dört, müttefiklerin ordu bütçelerinin toplamının iki katıydı. Bununla beraber millet, Ordu'da ödediği para ile münasip iş görememişti.*”⁹⁸²

3.1.3. I. Balkan Savaşı ve Londra Antlaşması

Karadağ'ın 28 Eylül 1912'de seferberlik ilan etmesinden sonra Bulgaristan 30 Eylül 1912'de genel seferberlik ilan etmiş, aynı gün Sırbistan ve Yunanistan da seferberlik hazırlıklarını genel seferberlik durumuna ulaştırmıştı. Bunlara misilleme olarak Osmanlı hükümeti de 1 Ekim 1912'de Rumeli ve Anadolu'da genel, Suriye ve Erzincan bölgelerinde ise kısmi seferberlik ilan etmişti. 7 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiyle diğer Balkan devletlerinin de katılacağı savaşın fitili, 8 Ekim 1912 tarihinde başlayan Osmanlı-Karadağ Savaşı ile birlikte ateşlenmişti.⁹⁸³

⁹⁸¹ Güler, a.g.e., ss.171-172.

⁹⁸² Alpaslan, a.g.e., s.269.

⁹⁸³ Güler, a.g.e., ss.153,172.

Kapitülasyon haklarını ellerinde tutan Büyük Devletler, bu savaşı önleme gücüne sahipken, bunu yapmak yerine Doğu Sorunu'yla belirledikleri politikalarını uygulamaya koyarak çıkarlarını ön planda tutmuşlardı.⁹⁸⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan bağlaşıklarını yeneceğine inanan Rusya ve Avusturya, Avrupalı Büyük Devletler adına 8 Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan bağlaşıkları arasında savaş çıkacak olursa savaş sonunda Rumeli'de sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini, diğer bir deyişle Balkanlar'daki mevcut durumun korunacağını içeren bir bildiri yayınlamışlardı. Bunun yanı sıra, Osmanlı hükümetinden de 1878 Berlin Antlaşması'nın 23.maddesinin ve bu kapsamda 1880'de hazırlanan reformların Balkanlar'da uygulanmasını talep etmişlerdi.⁹⁸⁵

Castellan'ın belirttiğine göre, güçlü devletlerin uzmanları Sultan'ın ordularının çabucak bir zafer kazanacağına inanıyorlardı.⁹⁸⁶ Öztuna'ya göre de Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanacağı fikrinin kuvvetli olması nedeniyle Büyük Devletler mevcut durumun korunması ile ilgili bir tutum sergileyerek Balkan devletlerinin toprak kaybı tehlikesi bertaraf edilmiş oluyordu. Osmanlı hükümeti ise en iyi birliklerini terhis etmiş ve hiçbir şekilde hazır bulunmamaktaydı.⁹⁸⁷ Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunacağına dair vaadi Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini biraz rahatlatmıştı.⁹⁸⁸

13 Ekim 1912'de Osmanlı hükümetine nota veren Balkan bağlaşıklık devletleri, Balkanlar için yapılacak ıslahatın hemen uygulanmaya konulmasını ve bu ıslahat yapılırken de Berlin Antlaşmasının 23.maddesindeki milliyet esasının göz önüne alınmasını istemekteydiler. Vilayetlere özerklik tanınıp idarecilerin Belçika veya İsviçreli valilerden atandırılması, eğitim özgürlüğünün sağlanması, il yönetim kurulu, jandarma ve milis kuvvetlerinin kurulması gibi istekler de bu notada belirtilen ıslahat maddeleri içinde yer almaktaydı.⁹⁸⁹ Ayrıca Balkan bağlaşıklık devletleri, ıslahatın içtenlikle uygulanacağına garanti olarak Osmanlı hükümetinin genel seferberlik genelgesini iptal etmesini istemekteydi. Bu nota, Osmanlı Devleti tarafından devlet nüfuzunun sarsılacağı

⁹⁸⁴ Alpaslan, a.g.e., s.177.

⁹⁸⁵ Güler, a.g.e., ss.153-154.

⁹⁸⁶ Castellan, a.g.e., s.387.

⁹⁸⁷ Öztuna,(2015), a.g.e., s.14.

⁹⁸⁸ Alpaslan, a.g.e., s.178.

⁹⁸⁹ Duman, a.g.e., s.30, Güler, a.g.e., ss.142,145-146.

ve Balkanlı devletlerinin kendi iç işlerine karışmış olacağı hükmünde görülmüş ve açıktan açığa kendisine meydan okuma olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹⁰

Müttefiklerin Bâbiâli'ye 13 Ekim'de bir nota vererek kabulü olanaksız isteklerde bulunmalarından sonra 15 Ekim 1912'de İtalya ile barış anlaşması imzalanmış, müttefiklerle diplomatik ilişkilerini kesen Osmanlı hükümeti 16 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan'a, 18 Ekim 1912'de de Yunanistan'a savaş ilan etmişti. Buna karşılık 18 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan, 20 Ekim 1920'de de Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişti.⁹⁹¹

Bulgar ve Sırp birlikleri 16 Ekim'de Türk sınırlarını geçerek taarruza başlamış ve Bulgaristan Kralı Ferdinand 17 Ekim 1912'de "*Haçlı Seferi*" gibi bir savaş ilan etmişti.⁹⁹² Balkan Savaşı, 18 Ekim 1912 tarihinde müttefik ordularının tüm cephelerden Türk sınırına saldırmasıyla başlayıp 7 ay 23 gün sürmüş ve 30 Mayıs 1913'te sona ermişti.⁹⁹³

Seferberliğin ilanından 16 gün gibi kısa bir süre sonra savaşın başlamış olması sebebiyle çok sayıda askerin silah altına alınması, araç ve gereç eksikliklerinin tamamlanması ve birliklerin sefer görev yerlerine gitmeleri oldukça zordu.⁹⁹⁴

Coğrafi durumundan kaynaklı sonuçların yanı sıra, savaşa iyi hazırlıklı olamayan Osmanlı ordusu, seferberlik ve yığma işlerini de zamanında yapamadığı için gafil avlanarak her cephede yenilmiştir. Bulgarlara karşı bütün Trakya'yı bırakarak Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalan Osmanlı orduları, Sırbistan karşısında da Kumanova'da yenilmiştir. Selanik'i ele geçiren Yunanlılar, Ege Adalarından Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını da işgal etmişlerdi.⁹⁹⁵ Kumanova'da zafer kazanan Sırp, Makedonya'ya inmişler ve Yeni Pazar Sancağı'nı işgal ettikten sonra Pirlep, Manastır ve Ohri'ye uzanmışlardı.⁹⁹⁶

Osmanlı ordusu, 21-23 Ekim'de Edirne-Kırkkilise (Kırklareli) arasında Süloğlu ve Pınarhisar taraflarında yapılan çarpışmalarda bozguna uğramış, Edirne kuşatma altına

⁹⁹⁰ Güler, a.g.e., ss.142-143, Duman, a.g.e., s.30.

⁹⁹¹ Güler, a.g.e., ss.142-143.

⁹⁹² Şimşir, a.g.e., s.144.

⁹⁹³ Duman, a.g.e., s.38.

⁹⁹⁴ Alpaslan, a.g.e., s.179.

⁹⁹⁵ Eroğlu, a.g.e., s.70.

⁹⁹⁶ Castellan, a.g.e., ss.387-388.

alınmıştı.⁹⁹⁷ Süloğlu ve Pınarhisar Muharebelerinden sonra Lüleburgaz Muharebesi de (28 Ekim- 2 Kasım) kaybedilmiş, Kırklareli düşmüş ve düşman Çatalca önlerine gelmişti. Ekimin son iki haftasında Balkanlı müttefikler büyük kazançlar elde etmişlerdi. Sırp, 20 Ekim’de Priştine’yi alıp 22 Ekim’de Garp Ordusu’nu Kosova’da bozguna uğratmış ve 23 Ekim’de Yeni Pazar’ı almışlardı. Sırp ve Bulgarlar, 26 Ekim’de İştip ve Üsküp’e girmişler, 30 Ekim’de Prizren düşmüş ve 31 Ekim’de de Karadağlılar İpek şehrine girmişlerdi.⁹⁹⁸

Ekim 1912 sonlarına gelindiğinde, Osmanlı kuvvetleri Makedonya’da da Balkan devletleri karşısında yenilgiye uğramıştı. Sadece Yanya Yunanlıların, İşkodra Karadağlıların ve Edirne Bulgarların kuşatmasına dayanmaya devam ediyordu. Selanik’i müdafaa görevi verilen Hasan Tahsin Paşa ise hiç direnmeden 9 Kasım 1912’de teslim olmuş, Yunanlılar bir yandan Selanik’e girerken bir yandan da Manastır’a doğru ilerlemişler ve donamalarıyla da Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını işgal etmişlerdi. Yunanlılara görünmeden Ege Denizi’ne çıkmayı başarabilen “*Hamidiye Kahramanı*” olarak anılan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılara karşı savaşarak Yunan limanlarını bombalamış ve Yunan gemilerine ağır kayıplar verdirmişti.⁹⁹⁹

Hem Yunanlıların hem de Bulgarların peşinde olduğu Makedonya’daki en büyük kent ve tüm bölgenin limanı Selanik’e, Bulgarlar Yunanlılar teslim aldıktan bir gün sonra ulaşmıştı. Az bir zaman farkı ile şehre giren Bulgarlar şehir üzerindeki iddialarından vazgeçmiş değillerdi. Şehir 25.000 Yunan ve 15.000 Bulgar askeri tarafından işgal edilmiş, huzursuz bir ortak idare ve sahiplenme durumu oluşmuştu.¹⁰⁰⁰ Yunanlıların Selanik’i kendilerinin ele geçirdiklerini açıklamalarına rağmen Bulgarların kentte bir garnizon kurmak için ısrar etmeleri iki taraf arasındaki gerginliği arttırmıştı.¹⁰⁰¹

9 Kasım’dan itibaren, Orta ve Kuzey Arnavutluk’a doğru ilerleyen Sırp 3.Ordusuna ait tümenlerin Kosova ve Arnavutluk’ta düzensiz Arnavut çetelerinin direnişi

⁹⁹⁷ Duman, a.g.e., s.40.

⁹⁹⁸ Öztuna,(2014), a.g.e., ss.117-118.

⁹⁹⁹ Alpaslan, a.g.e., ss.226-227, 230,232. (Bkz, Hall, a.g.e., s.98-99, Yunanlılar Selanik’e 8 Kasım’da, Bulgarlar ise bir gün sonra girdiler.)

¹⁰⁰⁰ Hall, a.g.e., ss.81-83.

¹⁰⁰¹ Sloane, a.g.e., s.138.

ile karşılaştığını belirten Hall, Sırp'ların Arnavut direnişine, çoğu zaman sivil halka karşı büyük bir gaddarlıkla karşılık verdiklerini belirtmektedir.¹⁰⁰²

12 Kasım'da Osmanlıların ateşkes isteği Çar Ferdinand'a bildirilmiş ancak İstanbul'u hedefleyen Ferdinand, 14 Kasım'da Çatalca hatlarına hücum emrini vermişti.¹⁰⁰³ Kasım ayı içerisinde Sırp-Karadağlılar, Yakova, Leş, Debre, Draç ve Ohri'yi işgal etmişlerdi. Tirana ve Akçahisar'ın düşmesiyle Kuzey Arnavutluk, Sırp-Karadağlıların eline geçmiş, Yunanlılar ise Nikarya Adası ve Midilli Adası'nı işgal etmişlerdi. Osmanlı ordusunun Kasım ayında her tarafta mağlup edilmesiyle Çatalca ile Adriyatik arasındaki topraklar müttefiklerin eline geçmişti. Sadece Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri dayanmaya devam etmiş ve Bulgarlar Çatalca önlerinde durdurulmuştu.¹⁰⁰⁴ Kasım ortalarında İşkodra'yı 24.000 Osmanlı askeri ve 5.000 Arnavut milisi savunmaktaydı. İşkodra'da olduğu gibi Yanya'da da kırlardaki yerel Arnavut halk genelde Osmanlıları desteklemekteydi.¹⁰⁰⁵

Edirne önünde Bulgarlara yardım için gelen 40.000 kadar Sırp askeri bulunmaktaydı.¹⁰⁰⁶ Savaş başlamadan önce yaptıkları anlaşmaya dayanarak, Bulgarlar Sırp müttefiklerine başvurup kuşatmanın yürütülmesi için yardım istemişlerdi. Sırp 2.Ordusu'nun Edirne'ye nakledilmesi 30 Ekim'de başlayıp 12 Kasım'da sona ermişti. Böylece Edirne'yi kuşatan güçlere 47.275 asker ve 72 top ilave edilmişti.¹⁰⁰⁷

Ordu üst komutanlarının başarının şüpheli olduğu şeklindeki görüşü karşısında radikal bir karar alan hükümet, yeni bir yapılanmaya gitmişti. Doğu Ordusu'na gerek kalmadığından hareketle, 7 Kasım 1912'de "*Çatalca Ordusu*"nu kurmuş ve Doğu Ordusu kumandanı Abdullah Paşa'yı görevinden alarak İstanbul'a çağırmişti. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden gönüllüler gelerek Çatalca önlerine yığılmışlar, Trablusgarp'tan tecrübeli subaylar da Çatalca'ya gelerek hazırlıklara katılmışlardı. Karadeniz ve Marmara Denizi'nde mevzilenmiş donanma da başarılı işler yapmıştı. Türk direnişi karşısında ilerleyemeyen Bulgar ordusu çekilmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁰⁸ Barbaros

¹⁰⁰² Hall, a.g.e., s.72.

¹⁰⁰³ Hall, a.g.e., s.46.

¹⁰⁰⁴ Öztuna,(2014), a.g.e., s.122

¹⁰⁰⁵ Hall, a.g.e., ss.76,85.

¹⁰⁰⁶ Öztuna,(2014), a.g.e., s.136.

¹⁰⁰⁷ Hall, a.g.e., s.55.

¹⁰⁰⁸ Alpaslan, a.g.e., ss.203,206.208-209.

Hayrettin zırhlısı ve Mesudiye kruvazörü, Marmara Denizi'nden topraklarla tesirli ateş açmışlardı.¹⁰⁰⁹

Kırklareli ve Lüleburgaz Muharebelerinde bozguna uğrayan Osmanlı ordusu, Bulgar kuvvetlerini Çatalca hattında ancak durdurabilmişti. Evini ve vatanını terk eden göçmenlerle dolan İstanbul'da top sesleri duyulmaktaydı. Daha mütareke imzalanmadan önce Osmanlı hükümetinin izniyle büyük devletler ikişer, İspanya, Hollanda ve Romanya gibi devletler de birer savaş gemilerini İstanbul Limanı'na demirlemişlerdi. İstanbul'u Bulgaristan ve Rusya'ya kaptırmak istemeyen büyük devletler, İstanbul Limanı'na demirledikleri savaş gemilerinde bulunan 2.500 muharip askeri de karaya çıkarmışlardı.¹⁰¹⁰ Alpaslan'ın Yusuf Hikmet Bayur'dan aktardığına göre ise 17-18 Kasım 1912 gecesinde en fazla Alman askeri olmak üzere 2.250 subay ve asker, İstanbul'da karaya çıkarılmıştı.¹⁰¹¹ Hall de bu filonun, tehdit altındaki kentte düzeni korumak ve Hristiyan halkı himaye etmek amacıyla, 18 Kasım'da çeşitli Avrupa ülkelerine ait askerlerinden oluşan bir gücü karaya çıkardığını belirtmektedir.¹⁰¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş halinde olduğu sırada, Arnavutluk'un 28 Kasım 1912'de ilan ettiği bağımsızlık çok geçmeden Avrupalı altı büyük devlet tarafından ve kısa bir süre sonra da Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmıştı. Bulgarlar, 17 ve 18 Kasım 1912'de Osmanlı ordusunun savunduğu Çatalca müstahkem mevkiine yaptıkları başarısız taarruzlardan sonra savaşı bu şekilde sürdüremeyeceklerini anlamış ve müttefiklerinin de katılımıyla hazırladıkları ateşkes şartlarını İstanbul'daki Rus Elçiliği aracılığı ile Osmanlı hükümetine ulaştırmışlardı. 25 Kasım 1912 tarihinde başlayan mütareke görüşmeleri sonunda¹⁰¹³ 3 Aralık 1912'de imzalanan ateşkes anlaşması ile silahlı çatışma sona ermişti.¹⁰¹⁴ Yanya'yı alamadıkları için ateşkesi imzalamayan Yunanlılar ise buradaki kuşatmalarını sürdürmekteydiler.¹⁰¹⁵

Bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da, Çatalca hatlarının doğusundaki küçük Doğu Trakya parçası, Gelibolu Yarımadası, kuşatma altındaki İşkodra, Yanya ve Edirne'den ibaret kalacak denli küçülmüştü. Ateşkes şartlarına göre, Osmanlı'nın

¹⁰⁰⁹ Hall, a.g.e., s.49.

¹⁰¹⁰ Güler, a.g.e., ss.213-214.

¹⁰¹¹ Alpaslan, a.g.e., s.249.

¹⁰¹² Hall, a.g.e., ss.44-45.

¹⁰¹³ Güler, a.g.e., s.193.

¹⁰¹⁴ Eroğlu, a.g.e., s.70.

¹⁰¹⁵ Hall, a.g.e., s.92.

elindeki bu üç kale hiçbir ikmal maddesi alamayacak, ordular mevcut yerlerinde kalacak, Osmanlılar Bulgaristan'ın Karadeniz limanlarına uyguladıkları ablukayı kaldıracak ve Bulgarların Çatalca'daki birliklerini ikmal etmeleri için Edirne'den geçen demiryolunu kullanmalarına izin vereceklerdi.¹⁰¹⁶ Yapılan ateşkesin şartları adaletsizdi. Türkler kuşatma altındaki Edirne'ye demiryolu ile yardım götüremezlerken, Bulgarlar Edirne içinden geçen demiryolunu kullanarak kendi birliklerine yardım götürebileceklerdi.¹⁰¹⁷

Mütareke anlaşmasının Osmanlı hükümeti bakımından en olumsuz maddesi, *“Mütareke süresince Bulgarların, Edirne demiryolu hattından yararlanması ve Karadeniz'deki Osmanlı donanmasının sürdürmekte olduğu kuşatmanın kaldırılması”* ile ilgili olanıydı. Bu maddeden faydalanan Bulgarlar, mütareke süresince demiryolundan yararlanarak ordusunun ihtiyaç duyduğu ikmal maddelerini Trakya'da cephede savaşan ve erzak, cephane sıkıntısı çeken ordusuna ulaştırmış, gerekli desteği ve stokları sağlamıştı. Mütareke metninde yazılı olan bu madde ile savaşta ciddi anlamda yiyecek, yem ve cephane sıkıntısı çeken Bulgar ordusunun ihtiyaçları karşılanmış ve Bulgar ordusuna üstünlük sağlamıştı. Bu hatalı karar sonucunda, Osmanlı ordusu gelecek dönemde yapacağı muharebelerde önemli kayıplara uğramıştı. Aynı mütareke gereğince kuşatma altındaki Edirne'de bulunan Osmanlı kuvvetlerine yiyecek ve cephane takviyesi yapılamamış ve sonuçta Edirne kaybedilmişti.¹⁰¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan bağlaşıklık devletleri arasında barış görüşmeleri, Londra'daki Saint-James Sarayı'nda 16 Aralık 1912'de başlamış, Avrupalı büyük devletlerin büyükelçileri de Balkan sorunlarını kendi aralarında görüşmek üzere bu konferansa paralel olarak 17 Aralık 1912'de aynı sarayda toplanmışlardı. Büyükelçilerin 17 Aralık'taki ilk toplantısında, Arnavutluk'un bağımsızlığı kabul edilmiş ve Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne çıkışını sağlayacak liman isteği ve bu limanla Sırbistan arasında inşa edilmesi düşünülen uluslararası demiryolu gibi önemli bazı konular da görüşülmüştü.¹⁰¹⁹ Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a Adriyatik'te liman verilmemesi konusunda ısrarcı davranmıştı.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁶ Hall, a.g.e., ss.91-92.

¹⁰¹⁷ Ağanoğlu, a.g.e., s.64.

¹⁰¹⁸ Güler, a.g.e., s.213.

¹⁰¹⁹ Güler, a.g.e., s.204.

¹⁰²⁰ Sloane, a.g.e., s.140.

Büyükelçilerin Arnavutluk devletinin sınırları konusundaki tartışmaları 1913 ilkbaharı boyunca da devam etmişti. Sırbistan ve Karadağ'ı sınırlamak ve böylece Adriyatik Denizi'ni kontrol etmek isteyen Avusturya-Macaristan ve İtalya, büyük bir Arnavutluk'u desteklerlerken Sırp ve Karadağlıların kazançlarını garantiye almak isteyen Rusya ise küçük bir Arnavutluk'u savunmaktaydı.¹⁰²¹ Balkan İttifakı, Arnavutluk'u aralarında paylaşmak isterken Avusturya-Macaristan ve İtalya ise Arnavutluk sınırlarının kesin olarak saptanmasını ve özerklik verilmesini savunmaktaydı.¹⁰²²

Bulgaristan'ın Edirne'yi, Yunanistan'ın da Çanakkale ağzındaki dört Ege adasını (Semadirek, Gökçeada, Bozcaada ve Limni) talepleri görüşmeleri çıkmaza sokmuştu.¹⁰²³ Konferansın gittikçe çıkmaza girmesiyle bir dünya savaşı çıkar korkusu taşıyan Büyük Devletler, Osmanlı hükümeti üzerindeki baskılarını arttırarak Rumeli'nin kaybının kabul ve tasdik edilmesini istiyorlardı.¹⁰²⁴

Balkan barış sürecini gözetmek ve burada Büyük Güçlerin çıkarlarını korumak üzere Sir Edward Grey öncülüğünde Londra'da yapılan Büyükelçiler Konferansı, "*Berlin Antlaşması'nı imzalamış olan Altı Büyük Güç'ün Büyükelçilerinin Yeniden Biraraya Gelme Toplantısı*" olarak yapılmıştı. Balkan Savaşı'nın nasıl sonuçlanacağını belirlenmesinde, savaşan tarafların temsilcilerinin değil de Büyük Güçlerin Londra'daki temsilcileri aracılığıyla son sözü söyleyecekleri baştan belli olmuştu. Büyük Güçlerin, Balkan Savaşı'nın tırmanarak diğer devletlerin de karıştıkları büyük bir çatışmaya dönüşmesi endişesinden kaynaklanan Londra Büyükelçiler Konferansı, aynı zamanda bu devletlerin kendi aralarındaki, özellikle de Balkanlar'da doğrudan çıkarı olan Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya arasındaki, farklılıkları çözmeyi amaçlamaktaydı.¹⁰²⁵

8 Ocak'ta Londra Barış görüşmelerinin kesintiye uğraması ile 23 Ocak 1913'te yaşanan Babıali Baskını'na kadar geçen 15 günlük süre içinde dış siyasi olaylar birkaç konu üzerinde ağırlıkla devam etmişti. Büyükelçiler düzeyinde yapılmakta olan toplantılarda, Girit Adası sorunu, Edirne'nin Bulgaristan'a terki konusunda Osmanlı hükümetine yapılacak baskılar, Ege Adaları sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mali borçları konusu, Avrupa büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarları ile

¹⁰²¹ Hall, a.g.e., s.98.

¹⁰²² Sloane, a.g.e., s.139.

¹⁰²³ Hall, a.g.e., s.93.

¹⁰²⁴ Öztuna,(2014), a.g.e., s.135.

¹⁰²⁵ Hall, a.g.e., ss.94-95.

Arnavutluk konusu başlıca önemli sorunlar olarak görüşülmüştü. Bu konular hakkında Osmanlı İmparatorluğu aleyhine kararlar alınmış ve bu kararlar ile ilgili olarak 17 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı hükümetine bir nota verilmişti.¹⁰²⁶

İngilizlerin inisiyatifi ile toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda alınmış olan kararlar, 30 Mayıs 1913'te imzalanacak olan Londra Antlaşması'nın da maddelerini oluşturmuştu.¹⁰²⁷ Nota cevabı hazırlanarak ertesi gün Avrupalı büyük devletlere verilmesi kararlaştırılmış ancak ertesi günü yaşanan Babıali Baskını nedeniyle teslim edilememişti.¹⁰²⁸

Kabinedeki Kıbrıslı Kâmil Paşa ve Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi'nin muhalefetiyle savaşın başlarında, 29 Ekim 1912'de, Ahmed Muhtar Paşa hükümeti düşmüş ve yerine Kâmil Paşa kabinesi gelmişti. 23 Ocak 1913 tarihinde ise Bulgarlar Edirne ve Çatalca önlerinde iken Babıali Baskını ile Kamil Paşa istifasını vermek zorunda kalmış ve yerine Mahmud Şevket Paşa kabinesini kurmuştu.¹⁰²⁹ Osmanlı Sadrazamı Kamil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlara vermeye hazırlandığı varsayımı, harekete geçiren ana unsur olmuş ve 23 Ocak'ta Enver Bey liderliğindeki Genç Türkler iktidarı yeniden ele geçirmişlerdi. Hall'ün belirttiğine göre, Genç Türkler eldeki var olan tüm imkanları kullanarak savaşı sürdürmek ve Edirne'yi kurtarmak istiyorlardı.¹⁰³⁰

Nota cevabı olarak hazırlanan metin, Avrupalı büyük devletlere teslim edilemeden Osmanlı hükümeti, 23 Ocak 1913 tarihinde bir darbe ile devrilmişti. Yeni hükümet yönetime geldikten kısa bir süre sonra, 30 Ocak 1913'te, Bulgar Ordusu Başkomutanlığından Osmanlı Başkomutanlık Karargahı'na bir yazı gönderilerek mütarekenin feshedildiği ve 3 Şubat 1913'te saat 19.00'dan itibaren savaşın başlayacağı bildirilmişti. Bu tarihten itibaren I.Balkan Savaşı'nın muharebe devresi ikinci kez başlamış oluyordu.¹⁰³¹

Londra müzakerelerinden bir sonuç alınamamış ve Edirne'ye saldırılar yeniden başlamıştı. Çatalca'yı ele geçiremeyeceğini anlayan Bulgarlar, Edirne'yi alarak ileride yapılacak olan barış anlaşmalarında avantaj sağlamayı düşünüyorlardı. Edirne, Bulgarlar

¹⁰²⁶ Güler, a.g.e., ss.209-211.

¹⁰²⁷ Alpaslan, a.g.e., s.252.

¹⁰²⁸ Güler, a.g.e., s.211.

¹⁰²⁹ Öztuna,(2015), a.g.e., ss.18,21-23.

¹⁰³⁰ Hall, a.g.e., s.104.

¹⁰³¹ Güler, a.g.e., s.212.

tarafından birçok defa bombalanmış ve halkın direnme gücünü kırmak amaçlı şehre havadan uçaklarla asılsız bildiriler atılmıştı.¹⁰³² 155 gün şehri kahramanca savunan Şükrü Paşa, bin bir zorluklar içerisinde halka ve askere kuş yemi ve süpürge tohumundan ekmekler yapılarak kaleyi savunmaya devam etmiş ancak erzakın bitmesi ve ulaşım yollarının kapanması üzerine şehir düşmana teslim edilmişti.¹⁰³³

Şubat başında bölgedeki çarpışmalar alevlenmiş, mart başında Yunanlılar Yanya'ya girmiş, mart sonunda Bulgarlar beş aylık bir kuşatmadan sonra Edirne'yi zaptetmiş, nisan sonunda da Karadağlılar İşkodra'ya girmişlerdi.¹⁰³⁴

Şubat ayında Cevat Paşa'nın güçleri tarafından desteklenen Arnavut gerillalar Sırlara karşı direnmişler ve Yanya düştükten sonra da Güney Arnavutluk'ta çatışmalar devam etmişti. Cavit Paşa ve Yanya müdafii Esad Paşa (Arnavut oportunisti Esad Paşa Toptani ile karıştırılmamalı) I.Balkan Savaşı'nın en yiğit kahramanlarıydı.¹⁰³⁵

Yanya savunması sırasında çoğunluğu Güney Arnavut halkından oluşan kuvvetlerden firar olayları yaşanmış, savunmanın yükü Anadolu'dan gelenlere kalmıştı. Fakat bunun yanı sıra, Arnavut Pirimedi Taburu, Fiyeri Taburu ve Yanya Arnavut Taburu firar etmeden savaşmıştı. Yanya, Kosova ve İşkodra gibi yerlerde yapılan tüm savunmaların amacı Arnavutların vatanlarını korumaktı. Bundan rahatsızlık duyan İsmail Kemal Bey'in, Türkleri desteklememeleri konusunda Arnavutları teşvik etmesi çok etkili olmuştu. Kendi bayrakları altında kendi sınırlarını savunmak amacıyla gelen gönüllü Arnavutlar, Avlonya'dan gelen delegeler tarafından savaşmamaları konusunda ikna edilmişlerdi. Dört ay süresince imkânın son müsaadesiyle savaşılmış ancak cephane ve piyade mermisi kalmadığından,¹⁰³⁶ iyi ve yürekli bir savunmadan sonra Yanya 6 Mart'ta Yunanlıların eline geçmişti.¹⁰³⁷

4 Şubat'ta yeniden başlayan Çatalca muharebeleri, ilkinde olduğu gibi yine Osmanlı ordusunun başarısı ile sonuçlanmış, İstanbul düşman işgalinden kurtulmuştu. Ancak cephede kısmi başarılar kazanılmış olmasına rağmen destek alamayan Edirne

¹⁰³² Alpaslan, a.g.e., s.215.

¹⁰³³ Duman, a.g.e., ss.41,145,309.

¹⁰³⁴ Castellan, a.g.e., s.388.

¹⁰³⁵ Hall, a.g.e., ss.79,113.

¹⁰³⁶ Alpaslan, a.g.e., ss.233-237.

¹⁰³⁷ Yusuf Hikmet Bayur, (1999), *İkinci Balkan Savaşı I*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul: s.39.

Kalesi 26 Mart 1913'te müttefiklerin eline geçmişti. 22 Ekim'den itibaren düşman saldırıları altında bulunan Edirne'yi 5 ay 5 gün savunan Mehmet Şükrü Paşa, üstün kumandanlık örneği göstererek tarihe “*Edirne müdâfî*” olarak geçmiştir.¹⁰³⁸ Çetin ve sürekli top ateşleri ve saldırılar altındaki Edirne düşünce içindeki ordudan sağ kalanlar esir olmuş ve oradaki bütün silahlar ile savaş gereçleri düşmanın eline geçmiştir.¹⁰³⁹

Şehirde bulunan yabancı konsolosların Şükrü Paşa'yı teslim olmaya zorlamalarını uman Bulgarlar, Edirne'deki Avrupa mahallesini yoğun top ateşine tutmuşlardı. Bunun yanı sıra, Bulgarlar İstanbul ve Edirne arasındaki Osmanlı radyo bağlantısını bozmaya çalışmışlardı ki bu belki de elektronik savaş alanındaki ilk girişimdi. Gözetleme balonları ve uçaklarla karşı tarafı gözetim altında tutan Bulgarlar, Edirne müdafilerinin üzerindeki baskıyı arttırmak için uçaklarla şehrin fotoğraflarını çekmiş, bildiriler atmış ve yine uçaklarla şehri bombalamışlardı. Hall'ün belirttiğine göre, böylece Bulgarlar Avrupa'ya psikolojik bombardıman tecavüzünü ve bunun yanında hava bombardıman dehşetini sokan ilk ülke olmuşlardı.¹⁰⁴⁰

İşkodra Kalesi ise Kurmay Albay Hasan Rıza Bey tarafından çok büyük feragat, askeri bilgi ve kahramanlıkla savunulmuş ve İşkodra savunması 5 ay sürmüştü. Rıza Paşa, generalliğe yükseltildiğini, paşa olduğunu bildiren emri alamadan, Draç milletvekili olarak Osmanlı parlamentosunda bulunan, İtalya'nın maaşlı ajanı olan Esad Paşa Toptani'nin tertiplemediği bir suikast sonucu öldürülmüştü.¹⁰⁴¹ Arnavut devletinin liderliğine heveslenen ve yetenekli komutan Hasan Rıza Paşa'nın öldürülmesine önayak olan Esad Paşa Toptani, 31 Ocak'ta komutayı ele almıştı. 22 Nisan'da Karadağlılara teslim olan Esad Toptani, bunun karşılığında Arnavutluk tahtını elde etme çabasını Karadağlıların tanımasını ve mali yardım yapmalarını sağlamıştı.¹⁰⁴²

Bayur'a göre, Hasan Rıza Paşa'yı öldürten ve İşkodra kentini Karadağlılara vermek için uğraşan yeni komutan Arnavut Esat Paşa Toptani'nin el altından çalışmalarına rağmen İşkodra kenti, Hasan Rıza Bey'in yüksek komuta, yönetim ve yurtseverliğinin ve o öldürüldükten sonra orada kalan Türk subay ve erlerinin Arnavut ulusuna bir armağanı olmuştu. Rus hükümetinin bir andıcında da belirtildiği gibi kentin

¹⁰³⁸ Duman, a.g.e., s.41.

¹⁰³⁹ Bayur, a.g.e., s.43.

¹⁰⁴⁰ Hall, a.g.e., ss.115,117.

¹⁰⁴¹ Öztuna,(2014), a.g.e., ss.178-179.

¹⁰⁴² Hall, a.g.e., ss.121,125.

Arnavutluk'ta kalması Avusturya diplomasisinin uğraşmalarından çok oradaki Türk garnizonunun dayanması sebebiyle olmuştu.¹⁰⁴³

Büyük Güçler 28 Mart'ta Çetince'de ertesi günü de Belgrad'da kuşatmanın sona erdirilmesini talep eden birer ortak nota vermiş ancak Karadağlılar buna İşkodra'ya taarruz ederek karşılık vermişti. Bunun üzerine, Büyük Güçlerin beşinin gemilerinden oluşan bir filo Karadağ'a karşı bir abluka uygulamak üzere Adriyatik'e girmişti. 2 Nisan'da Arnavut ve Karadağ kıyılarının karşısında boy gösteren bu filoda, Ruslar, Karadağ'la olan Sırp dayanışması sebebiyle yer almamışlardı. İşkodra yeni Arnavutluk devletinin varlığını sürdürebilmesi için hayati öneme sahipti. Arnavutluk da Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da çıkarlarını sürdürebilmesi için oldukça önemliydi. Bir Balkan olayı bir kez daha Avusturya-Macaristan'ı bir Sırp devleti ile savaşın eşiğine getirmişti. Büyük Güçlerin askeri eylemleri karşısında İşkodra'yı elinde tutamayacağını anlayan Kral Nikola, Avusturya-Macaristan harekete geçmeden önce 5 Mayıs günü İşkodra'yı teslim etmeye karar vermiş ve böylece Karadağlılar kenti iki haftadan daha kısa bir süre işgal edebilmişti. Bunun ardından Büyük Güçler filosundan bir müfreze İşkodra'ya girerek kontrolü ele almıştı.¹⁰⁴⁴

13 Nisan 1913 tarihinde General Toşef tarafından temsil edilen Bulgarlar ile Ziya Paşa tarafından temsil edilen Osmanlılar arasında bir görüşme sağlanmış ve 14 Nisan 1913'ten itibaren harekâta son verilmesine karar verilmişti. İkinci mütareke 30 Mayıs 1913 tarihine dek 10 günde bir uzatılarak devam ettirilmişti.¹⁰⁴⁵

30 Mayıs 1913 tarihinde Londra'da Osmanlı Devleti ile Balkan müttefikleri arasında Barış Antlaşması imzalanmıştı. Buna göre:

- Yunanistan, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alacak,
- Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı alacak,¹⁰⁴⁶
- Ege Adaları'nın kaderinin tayinini ve Arnavutluk'un sınırının çizilmesi büyük devletlere bırakılacak,
- Osmanlı Devleti, Midye Enez hattının batısında kalan toprakları Balkan devletlerine bırakacaktı. Bu çizilen sınırla Edirne Bulgaristan'a geçmekte ve

¹⁰⁴³ Bayur, a.g.e., s.90.

¹⁰⁴⁴ Hall, a.g.e., ss.124-125.

¹⁰⁴⁵ Güler, a.g.e., s.231.

¹⁰⁴⁶ Alpaslan, a.g.e., s.272.

Kavala ile Dedeağaç arasındaki toprakları alan Bulgaristan Ege Denizi'ne ulaşmaktaydı.¹⁰⁴⁷

- Mali konuların görüşülmesi ise Paris'te toplanacak uluslararası bir komisyona bırakılacaktı.¹⁰⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin uğradığı bu ağır yenilgi ve sonunda imzalanan Londra Barış Antlaşması adeta Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğini haber vermektedir.¹⁰⁴⁹ Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nun galip geleceğini düşünen ve var olan durumun sürdürülmesini isteyen Avrupalı büyük devletler, imparatorluğun yenilgisinden sonra bu kararlarından vazgeçmişlerdi.¹⁰⁵⁰

11 Haziran 1913'te Sadrâzam ve Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın uğradığı suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Hâriciye Nâzırı olan Mısırlı Prens Said Halim Paşa sadrazam olmuştu.¹⁰⁵¹

I.Balkan Savaşı, Avusturya-Macaristan'ı ve bunun yanında diğer Büyük Güçleri Balkan işlerine her zamankinden daha fazla karıştırmış olarak son bulmuştu. Balkan Birliği de Karadağ'ın İşkodra'yı boşaltmasının üzerinden iki ay geçmeden başlayan yeni bir savaşla çökmüştü.¹⁰⁵² I.Balkan Savaşı'ndaki uğranılan yenilgi sonucunda Osmanlı Devleti'nin Rumeli ile bağı kopmuş, kaybedilen toprakların paylaşılması konusunda çıkan anlaşmazlık ise II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştu.¹⁰⁵³

3.1.4. II. Balkan Savaşı ve Yapılan Antlaşmalar

Balkanlı devletlerin aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden I.Balkan Savaşı'nın bitiminden kısa süre sonra II. Balkan Savaşı çıkmıştı.¹⁰⁵⁴ Sırplar, başta Üsküp olmak üzere Kuzey Makedonya'yı; Yunanlılar da önemli liman şehri Selanik de dâhil

¹⁰⁴⁷ Eroğlu, a.g.e, s.71.

¹⁰⁴⁸ Sloane, a.g.e., s.144, Güler, a.g.e., s.232.

¹⁰⁴⁹ Eroğlu, a.g.e., s.71.

¹⁰⁵⁰ Güler, a.g.e., s.234.

¹⁰⁵¹ Öztuna,(2015), a.g.e., ss.28-29.

¹⁰⁵² Hall, a.g.e., ss.126-127.

¹⁰⁵³ Alpaslan, a.g.e., s.272.

¹⁰⁵⁴ Duman, a.g.e., s.38.

olmak üzere Güney Makedonya'yı ele geçirmişlerdi. Her ikisini de müttefiklerden geri almak isteyen Bulgarlar ise bu devletlere karşı bir savaş kararlaştırıyorlardı.¹⁰⁵⁵

Aralık ayındaki ateşkesin imzalanmasından önce müttefikler arasında anlaşmazlıklar oluşmuştu. Ateşkes görüşmelerinde ayrı bir Yunan heyetinin varlığı Balkan Birliği'nde büyümekte olan bir çatlağın göstergesiydi. İlk anlaşmazlık Bulgarlar ile Yunanlılar arasında Selanik etrafında gelişmişti. Kente Yunanlılar 8 Kasım'da girerken Bulgarlar bir gün sonra girmiş ve her iki ordunun da bulunduğu kentte huzursuz bir birlikte yaşama durumu ortaya çıkmıştı. Büyük Güçler tarafından Adriyatik'teki emellerinin önü kesilen Sırp'lar ise bunu tarihi miraslarının bir parçası olarak gördükleri Makedonya ile telafi etme isteğindeydiler. Sırp ordusu ve hükümetinin birçok üyesi hiçbir zaman Makedonya'nın büyük bir kısmını Bulgaristan'a bırakan Mart 1912 Antlaşması'na razı olmamışlardı. Arnavutluk kaybının açıkça görülmesi üzerine de Sırp'lar, Makedonya'daki kazanımlarını elde tutma konusunda daha kararlı bir tutum izlemeye başlamışlar ve bu da Bulgar müttefikleriyle çatışma ortamı yaratmıştı.¹⁰⁵⁶

Bulgaristan ile yapılan antlaşmadaki paylaşma tasarısını bozmak isteyen Sırbistan'ın ileri sürdüğü sav, antlaşmaya göre Makedonya iki devletin orduları tarafından birlikte ele geçirilecekken, burasını Sırp'lar kendileri savaşarak almışlar, üstelik bir de Trakya'nın ele geçirilmesi için Bulgarlara yardım etmişlerdi.¹⁰⁵⁷

Ele geçirdikleri toprakları Bulgarlar ile paylaşmak istemeyen Sırp'lar, Edirne'deki kuşatmaya topları ve iki tümeni ile katılmış oldukları için Edirne'nin düşmesinde büyük pay sahibi olduklarını iddia ediyorlardı. Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla Adriyatik'te kendisi için düşünülen payın oldukça azaldığını öne süren Sırbistan, kendisinden alınarak Arnavutluk'a verilen toprak karşılığında, daha önce Bulgaristan ile yapılan anlaşma gereğince Bulgaristan hükümetinden toprak talep etmekteydi.¹⁰⁵⁸

Dört müttefik Balkan devletinin Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşıp genişlemeleriyle Balkanlar'da dengenin bozulduğunu ileri süren Romanya da

¹⁰⁵⁵ Öztuna, (2014), a.g.e., s.189.

¹⁰⁵⁶ Hall, a.g.e., ss.98-100.

¹⁰⁵⁷ Bayur, a.g.e., s.125.

¹⁰⁵⁸ Güler, a.g.e., s.233.

Bulgaristan'dan Güney Dobruca'nın (Silistre) kendilerine terkini talep etmekteydi.¹⁰⁵⁹ Makedonya'daki Eflaklılar'ından feragat ettiği için bunun telafi edilmesini isteyen Romanya, Bulgaristan'dan Silistre şehrini ve Balçık'a kadar Güney Dobruca'yı istemektedir. Bir diğer anlaşmazlık konusu da Rusya Balkan Birliği'ni korumak isterken Avusturya-Macaristan ise bu birliğin ortadan kalkmasını istemektedir.¹⁰⁶⁰ Balkan devletleri arasında bir savaşın çıkması Avusturya'nın çok işine gelmekteydi. Bu, Rusya'nın emek sarf ederek kurduğu Balkan Bağlaşması'nın bozulması, Selanik ve doğu yolunun yeniden Avusturya'ya açılması demek olacaktı. Ayrıca Avusturya, savaş ve barış görüşmeleri sırasında kendisi için büyük tehlike saydığı Sırp'ları güçsüz bırakmak için de birçok önlemler düşünebilirdi.¹⁰⁶¹

Sırp'lar, Mart 1912 ittifakı ile Bulgaristan'a söz verilen bölgeler de dâhil olmak üzere Kuzey ve Orta Makedonya'nın tamamını ele geçirmiş, Yunanlılar ise ana hedefleri olan Selanik'i işgal etmişlerdi. Bulgarlar Edirne'nin alınması için büyük bir çaba harcamış ve burada askeri bir zafer elde etmişlerdi. Ancak Bulgarların çoğu için Edirne Makedonya'dan sonra gelmekteydi. Bulgarlar Trakya'da savaştıkları sırada, Yunanlılar ve Sırp'lar Makedonya'da ele geçirdikleri yerleri ellerinde tutabilmek için savunma mevzileri hazırlamışlardı.¹⁰⁶²

Bulgaristan savaşa 4, Yunanistan ise 1 ordu ile katılmış, kasım ayı sonunda Bulgarların Osmanlı karşısında verdikleri askeri zayıflık, Yunan zayıflığının 3,5 katı olmuştu. Sofya, Osmanlı'dan alınan yerlerin önemli bir kısmının Bulgaristan'a düşmesi gerektiğini düşünmekteydi. Oysaki kasım sonunda Bulgarlar, 1.300.000 nüfuslu Türk topraklarını ele geçirmişlerken Yunanlılar, 2.000.000 nüfuslu Türk topraklarını elde etmişlerdi.¹⁰⁶³ Esas askeri gücü kendisinin sağladığını söyleyen Bulgaristan, Orta Makedonya'yı ısrarla isterken Arnavutluk konusunda düş kırıklığına uğrayan Sırbistan da Makedonya'da bir telafi istiyordu.¹⁰⁶⁴

Ağır bir yenilgi sonucu Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi, siyasi bakımdan büyük bir boşluk bırakmış, dengesizlik yaratmış ve ganimetin paylaşılmasında

¹⁰⁵⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.200.

¹⁰⁶⁰ Castellan, a.g.e., ss.388-389.

¹⁰⁶¹ Bayur, a.g.e., s.124.

¹⁰⁶² Hall, a.g.e., ss.89,126.

¹⁰⁶³ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.129-130.

¹⁰⁶⁴ Castellan, a.g.e., s.388.

Balkan devletleri birbirlerine girmişlerdi. Sırp-Bulgar ittifakının kendisine ayırdığı topraktan daha büyük bir bölgeyi ele geçiren Sırbistan, bu toprakları geri vermek istemiyor ve bu da uyuşmazlığın düğüm noktasını oluşturuyordu. Bunun yanı sıra, Bulgarların Ege kıyılarına ulaşması Yunanlılarca sert tepkiyle karşılanmıştı. Bu durum, Sırbistan ile Yunanistan'ı birbirine yaklaştırarak aralarında ittifak antlaşması yapılmasına neden olmuştu.¹⁰⁶⁵ Yunan Kralı Yorgi'nin, Selanik'in Yunan işgalinde olmasından etkilendiği söylenen bir Bulgar milliyetçisi genç tarafından öldürülmesi iki müttefik arasında onulmaz bir yara açmıştı.¹⁰⁶⁶

Rumen çıkarları da Yunan ve Sırlar ile aynı doğrultuydaydı. Hem Yunanlılar hem de Sırlar, Bulgarlara karşı Osmanlılarla temasa geçmişlerdi. Özel bir anlaşma yapılmamıştı fakat taraflar için niyetler ve hedefler belliydi. Mayıs sonlarında Sırlar Mart 1912 Antlaşması'nın gözden geçirilmesi taleplerini yinelemişler ancak Bulgarlar bunu reddetmişlerdi.¹⁰⁶⁷

14 Nisan'da Osmanlı İmparatorluğu ile ikinci mütarekeyi imzalayan Bulgaristan, ordusunu batıya Sırbistan ve Yunanistan sınırlarına doğru çekmeye başlamıştı. Bulgar ordusunun kendi sınırlarında yığınak yaptıklarını sezen Sırlar ve Yunanlılar, 5 Mayıs 1913'te aralarında bir resmi protokol ile 14 Mayıs'ta bir askeri protokolü onaylayarak yürürlüğe sokmuşlardı. Balkanlar'daki savaşa bir an önce son verilmesini öngören Avrupalı büyük devletlerin baskıları sonucu 30 Mayıs 1913'te, Londra'da Saint James Sarayı'nda barış antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra 1 Haziran 1913'te Sırp ve Yunan ittifak antlaşması ile askeri işbirliği antlaşması birlikte imzalanmıştı. Gelişen siyasi olaylar sonucunda Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan ile savaşa girmesi kaçınılmaz gibiydi.¹⁰⁶⁸

Rumen-Bulgar anlaşmazlığını çözmek amacıyla Mart 1913 sonlarında St. Petersburg'da toplanan Büyükelçiler Konferansı, 8 Mayıs'ta, Bulgaristan'ın Silistre'yi Romanya'ya veren bir karar açıklanmıştı. Bu karar, Güney Dobruca'dan daha fazla taviz koparmak isteyen Romanya'yı memnun etmemiş, etnik olarak Bulgar olan bir kasabanın yitirilmesi sebebiyle de Bulgaristan'ı sinirlendirmişti.¹⁰⁶⁹ Hem Romanya'nın hem de

¹⁰⁶⁵ Eroğlu, a.g.e., s.71.

¹⁰⁶⁶ Öztuna, (2014), a.g.e., s.174.

¹⁰⁶⁷ Hall, a.g.e., s.133.

¹⁰⁶⁸ Güler, a.g.e. ss.231-232,235, Hall, a.g.e., s.132.

¹⁰⁶⁹ Hall, a.g.e., s.128.

Bulgaristan'ın hoşlanmadığı Petersburg Konferansı'nda alınan bu karar, Balkanlılar arasında savaş çıkması nedeniyle yürürlüğe girememiştir.¹⁰⁷⁰

Ayastefanos Antlaşması'ndan itibaren Makedonya'yı kendi ülkesinden koparılmış üçte bir parçası olarak gören Bulgaristan, 25 Nisan'da, 1912 Antlaşması gereğince Rus hakemliğini talep etmişti. Bunun en az bir Slav devletinin sadakatine mal olacağını, zor ve karşılıksız bir iş olduğunu bilen St. Petersburg ise buna çok hevesli görünmemiştir.¹⁰⁷¹

Balkan bağlaşıklık devletleri arasında gelişen bu durumu çözüme kavuşturmak için bu devletlerin başbakanlarının Selanik'te toplanmasına ve 1912'te imzalanan ittifak anlaşması gereğince de Rus Çarı'nın hakemlik yapmasına karar verilmişti. Ancak bu kararın uygulanmasına fırsat olmadan Balkan devletlerinin arasındaki gerginliğin büyümesi üzerine Rus Çarı, 11 Haziran 1913 tarihinde Bulgar ve Sırp Krallarına birer telgraf göndererek seçecekleri delegelerini Leningrad'a göndermelerini istemişti. Her iki devlet de toplantı için hazırlık yapmaktayken, giderek gerginleşen durum kontrol altına alınamamış ve Bulgar ordusu, bir baskın hareketiyle 29 Haziran 1913'te Sırbistan ve Yunanistan'a saldırmıştı.¹⁰⁷² Danev ile Pasiç'in hakemlik sürecine katılmak üzere St. Petersburg'a gitmeye karar vermiş olmalarına rağmen yola çıkamadan 29/30 Haziran gecesi Bulgar ordusu Makedonya'daki Sırp mevzilerine saldırı emri almıştı.¹⁰⁷³

Oluşan gelişmeler karşısında menfaatlerini korumak isteyen Osmanlı Devleti'ne, Almanya ve İngiltere de dâhil olmak üzere büyük devletler muhalefet etmişlerdi. Bunun üzerine, Babıali ilk başta hattı geçme konusunda tereddüt etmiş ve 2 Temmuz 1913'te yabancı devletlerdeki büyükelçilerine düşüncelerini sormuştu. Yabancı devletler nezdinde yapılan girişimlerden gelen cesaret kırıcı cevaplara rağmen Talat, Enver ve Cemâl Beylerin baskısı ile Osmanlı hükümeti, Meriç Nehri'ne kadar Doğu Trakya'yı geri alabilmek için Osmanlı ordusunun Midye-Enez Hattı'nı geçmesine karar vermişti.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷⁰ Bayur, a.g.e., s.136.

¹⁰⁷¹ Hall, a.g.e., ss.131-132.

¹⁰⁷² Güler, a.g.e., s.235.

¹⁰⁷³ Hall, a.g.e., ss.137-138.

¹⁰⁷⁴ Alpaslan, a.g.e., ss.274-275.

10 Temmuz'da Romanya'nın da savaş ilan etmesiyle¹⁰⁷⁵ Bulgaristan'ın Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ile başlayan mücadelesine Romanya da eklenmiş ve Romanya Sofya'ya kadar ilerlemişti.¹⁰⁷⁶ Londra'da imzalanan barış antlaşmasından sonra aradan bir süre geçmesine rağmen Bulgaristan Midye-Enez Hattı'na kadar olan toprakları iade etmemiş ve bu bölgeden kuvvetlerini çekmemişti. Bunun üzerine, bu bölgenin boşaltılması ile ilgili bir nota veren ve notada belirtilen süre içerisinde Bulgaristan'dan yanıt alamayan Osmanlı Devleti de taarruza karar vermişti.¹⁰⁷⁷

Berlin sefiri Mahmud Muhtar Paşa'nın önerisiyle Bulgaristan'ın Londra Antlaşması'na uymadığını ileri sürerek temmuzda bir nota veren Osmanlı hükümeti, askeri harekâta başlamıştı.¹⁰⁷⁸ Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin de savaş ilan etmesiyle Romanya, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu karşısında tek başına kalmıştı.¹⁰⁷⁹

Midye-Enez Hattı'nı işgal altında bulunduran Bulgaristan'ın bu hatta kadar olan bölgeyi boşaltması için yapılan ikili görüşmelerden olumlu bir sonuç alamayan Osmanlı hükümeti, Midye-Enez Hattı'nı ele geçirmek üzere 13 Temmuz 1913'te taarruz harekâtını başlatmıştı. Romanya'nın Bulgaristan ile olan sınırından içeri girmesi üzerine, Osmanlı Devleti Avrupalı büyük devletlere bir nota göndererek, Midye-Enez Hattı'nı geçip Kırklareli ve Edirne'yi ele geçirmişti. Osmanlı hükümetinin Avrupalı büyük devletlere verdiği notada, yapılacak askeri harekâtın gerekçeleri ve harekât sonunda Meriç Nehri'nin batısına geçilmeyeceği konusunda garanti yer almaktaydı.¹⁰⁸⁰ Edirne alındıktan sonra Meriç'in batısına geçilmemiş, Rodoplar ve ahalisinin %90'nı Türk olan Batı Trakya Bulgaristan'a terk edilmişti.¹⁰⁸¹

Osmanlı topraklarında Türk halkına eziyet eden, bölgeden çekilirken mezalim uygulayan, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerini de beraberinde kaçıran Bulgar ordusuna karşı, Osmanlı ordusu bu bölgelere ulaşıncaya kadar, Bulgar ordusunun mezalimini ve mal kaçırmalarını önlemek amacıyla Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ'a gönüllü askerler nakledilmişti. 20 Temmuz 1913 tarihinde yayınlanan bir emirle ertesi gün Midye-Enez

¹⁰⁷⁵ Öztuna, (2014), a.g.e., s.202.

¹⁰⁷⁶ Duman, a.g.e., ss.45-46.

¹⁰⁷⁷ Güler, a.g.e., ss.236,238.

¹⁰⁷⁸ Duman, a.g.e., s.46.

¹⁰⁷⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.202.

¹⁰⁸⁰ Güler, a.g.e., ss.239-241.

¹⁰⁸¹ Alpaslan, a.g.e., s.275.

Hattı'nın geçileceği, Edirne ve Kırklareli'nin ele geçirileceği belirtilmişti. Bu emirde, ordunun bu ileri hareketi sırasında her çeşit tahribat, tecavüz ve beğenilmeyen kötü işlerin yapılmaması tekrar ve açık olarak ifade edilmişti.¹⁰⁸²

21 Temmuz'da Kırklareli, 22 Temmuz 1913'te Edirne teslim alınmış ve Meriç Nehri'ne kadar bütün Doğu Trakya ele geçirilmişti.¹⁰⁸³ Günün erken saatlerinde Eşref Bey'in gönüllü süvarileri Edirne'ye girerken bunların arkasından da Yarbey Enver'in başında bulunduğu süvari birlikleri şehre girmişti.¹⁰⁸⁴

Yaklaşık 4 ay kadar Bulgar işgalindeki Edirne ile birlikte Meriç'in ötesindeki Edirne banliyöleri ve Dimetoka da alınmıştı. Türklerin ezici bir nüfus çoğunluğuna sahip olduğu ve Bulgarların nüfus olarak Türkler ve Yunanlılardan sonra gelen küçük bir cemaatinin bulunduğu Batı Trakya, Yüzbaşı Süleyman Askerî Bey tarafından ele geçirilmişti.¹⁰⁸⁵ Daha sonra Bulgaristan'a bırakılacak olan Batı Trakya'nın 1913 yılındaki nüfusunun %80'i Türklerden oluşurken sadece %5'i Bulgarlardan oluşmaktaydı.¹⁰⁸⁶

Osmanlı kuvvetleri tarafından Gümülcine'de Batı Trakya "*Geçici Hükümeti*" kurulmuştu.¹⁰⁸⁷ Doğacak yeni diplomatik pürüzleri ortadan kaldırmak için İttihatçı Yüzbaşı Süleyman Askerî Bey'in başkanlığında, Batı Trakya'da, gayri resmi bir Müslüman devleti kurulmuş ancak fazla devam edemedi Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı.¹⁰⁸⁸ Ele geçirildikten 2 ay sonra da Büyük Devletlerin zorlamasıyla Bulgaristan'a verilmiş ve 1918 sonunda ise Yunanistan'a geçmişti. 1915'te Bulgaristan'a verilen Dimetoka kazası da 1918 sonunda Yunanistan'a verilmişti.¹⁰⁸⁹ I.Dünya Savaşı'nda Bulgarları Osmanlı-Alman ittifakına dâhil edebilmek için Almanya'nın zorlamasıyla Dimetoka ve çevresi Bulgaristan'a bırakılmıştı.¹⁰⁹⁰

Dobruca'yı işgal edip Sofya'ya yürüyen Romenleri durduramayan ve orduları her yerde yenilen Bulgaristan, 31 Temmuz 1913'te ateşkes talep etmişti.¹⁰⁹¹ Romanya'nın

¹⁰⁸² Güler, a.g.e., ss.241,244.

¹⁰⁸³ Ağanoğlu, a.g.e., s.65.

¹⁰⁸⁴ Güler, a.g.e., ss.244-245.

¹⁰⁸⁵ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.203,211.

¹⁰⁸⁶ Sezer Arslan (2008), *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne: s.37.

¹⁰⁸⁷ Hall, a.g.e., s.167.

¹⁰⁸⁸ Duman, a.g.e., s.47.

¹⁰⁸⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.203.

¹⁰⁹⁰ Ağanoğlu, a.g.e., s.66.

¹⁰⁹¹ Castellan, a.g.e., s.389.

kuzeyden, Sırbistan'ın batıdan ve Yunanistan'ın ise güneyden saldırıları karşısında Bulgar orduları geri çekilmiş¹⁰⁹² ve 42 gün süren II. Balkan Savaşı, Bükreş Antlaşması ile sona ermişti. Bu antlaşma ile Bulgaristan, I.Balkan Savaşı'nda ele geçirdiği yerlerin büyük kısmını, eski müttefikleri Sırbistan ve Yunanistan'a bırakmıştı. Romanya'ya verdiği 7.696 km² toprak da çıkarılınca elde etmiş olduğu kazanç, ağır kayıplarını karşılamamaktaydı.¹⁰⁹³

İkinci Balkan Savaşı'nı sonlandıran anlaşmaların ilki, Bulgaristan ve diğer Balkan bağlaşıklık devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te imzalanmıştı.¹⁰⁹⁴ Bükreş Antlaşmasına göre:

- Bulgaristan, Varna'nın kuzeyine kadar inen sahili ile birlikte Güney Dobruca'yı (Silistre, Tutrakan, Balçık) Romanya'ya veriyor,
- Dimetoka kazası dışında Batı Trakya'yı oluşturan Gümülcine ve Dedeoğaç sancakları (illeri) ile Kırcaali kazası ve bugünkü Bulgaristan'ın en güney batısını oluşturan Makedonya'nın küçük bir bölümü Bulgaristan'da kalıyor,¹⁰⁹⁵
- Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile beraber Güney Makedonya'nın büyük kısmını Yunanistan alıyor,
- Manastır, Üsküp, İstip ve Priştina'yı Sırbistan alıyor,
- Previye ve Çekova'yı da Karadağ alıyordu.

Bu antlaşmayla Ege Denizi ile olan bağlantısını Dedeoğaç'tan sürdüren Bulgaristan, diğer Balkan bağlaşıklık devletlerine verdiği topraklarla küçülmüş, Birinci Balkan Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış olduğu topraklar diğer Balkan bağlaşıklık devletleri arasında yeniden paylaşılmıştı.¹⁰⁹⁶ Bulgaristan'ın en önemli kazancı, Batı Trakya'yı alarak Ege Denizi'ne çıkması olmuş ancak 5 yıl süren bu durum da 1918'de sona ermişti.¹⁰⁹⁷

Bu antlaşmanın ana sonucu olarak Makedonya üç parçaya bölünmüş, Yunanistan Ege bölgesini, Sırbistan hem "*tartışmalı bölge*"yi hem de Mart 1912 Antlaşması'na göre Bulgaristan'a söz verilen bölgeyi içeren Makedonya'nın en büyük

¹⁰⁹² Güler, a.g.e., s.244.

¹⁰⁹³ Öztuna, (2014), a.g.e., s.208.

¹⁰⁹⁴ Güler, a.g.e., s.245.

¹⁰⁹⁵ Öztuna, (2014), a.g.e., s.208.

¹⁰⁹⁶ Güler, a.g.e., s.245.

¹⁰⁹⁷ Öztuna, (2014), a.g.e., s.208.

bölümü Vardar havzasını elde etmişti. Bulgaristan ise sadece Makedonya'nın güneydoğu köşesi olan Pirin Makedonya'sını almıştı. Eylül 1916'da Romanya'nın Antant'a katılmasıyla da Bulgaristan, Rumen istilasının tersini gerçekleştirmiş ve Bulgar birlikleri Güney Dobruca'yı işgal etmişlerdi.¹⁰⁹⁸

Bükreş Antlaşması gereğince Bulgaristan'a bırakılacak bazı topraklar Yunan işgalindeydi ve bu topraklarda Yunanlı halk da bulunmaktaydı. Bulgarların sistemli bir şekilde yoketme ya da baskı politikaları uygulayacakları gerekçesiyle Yunanlılar bu toprakların Türklerin elinde kalmasından yanaydı. 1913'te nüfusunun %85'i Türk, sadece %5'i Bulgar olan Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştı. Öztuna'nın belirttiğine göre, Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Batı Trakya'nın boşaltılıp Bulgaristan'a verilmesinin hiçbir zorlayıcı nedeni bulunmadığını savunmakta, Batı Trakya'yı derhâl 9.Kolordu ile ele geçirebileceğini tekrarlamakta, sınırın Mesta Karasuyu'undan çizilmesi için direnmekteydi. Ancak aynı fikirde olmayan Sâdrazam Said Halil Paşa buna izin vermemekteydi. İstanbul Antlaşması imzalanarak Batı Trakya'nın bu devlete bırakılması ile Bulgaristan, nüfusunun dörtte birden fazlası Türk olan bir devlet haline gelmişti.¹⁰⁹⁹

Bükreş Antlaşması'nın dışında, Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan bağlaşıklık devletleri arasında ayrı ayrı imzalanan anlaşmaların ilki olan İstanbul Antlaşması, 29 Eylül 1913'te Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan arasında imzalanmış ve tamamı 24 maddeden oluşmuştur. Bu antlaşmaya göre; Bulgaristan, Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı Osmanlı İmparatorluğu'na geri veriyor, Osmanlı-Bulgar sınırı Meriç Nehri olarak kabul ediliyordu.¹¹⁰⁰ Bulgaristan'a Karadeniz kıyısında küçük bir üçgen ve Batı Trakya'da da Ege'ye açılan beşbin mil karelik bir toprak bırakılıyordu.¹¹⁰¹

İstanbul Antlaşması, sınır tespitinden başka Bulgaristan'da kalan Türk halkı ile de ilgili maddeler içermekteydi. Buna göre:

“Bulgaristan'a terk edilecek arazide yaşayan Türkler dört yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç edip etmeme hakkına sahip olacaklardı. Eğer göçmeye karar verirlerse mallarını satabilecekler, kalanlar ise, Hristiyan komşuları gibi, sivil ve siyasi haklara sahip olacaklardı. Ayrıca burada kalan Türkler her türlü din ve mezhep hürriyetine sahip olacaklar, okullarda devlet dili dışında eğitim-öğretim Türkçe olacaktı. Bunlar müftü ve

¹⁰⁹⁸ Hall, a.g.e., ss.165,157.

¹⁰⁹⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.209-212.

¹¹⁰⁰ Güler, a.g.e., s.246.

¹¹⁰¹ Sloane, a.g.e., s.200.

*başmüfettişlerini kendileri seçecekler ve bunların maaşları Bulgar hükümetince ödenecekti... Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterecek, zorunlu olmadıkça kamulaştırmayacak, kamulaştırma halinde değerini peşin olarak ödeyecekti.”*¹¹⁰²

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki barış anlaşmasının imzalanması, adalar sorunu nedeniyle uzamış, Osmanlı Devleti, Ege Adaları'nı Yunanistan'a terk etmek istememiş, Yunanistan da işgal ettiği bu adaları vermeye yanaşmamıştı.¹¹⁰³ Adaların bir kısmı Doğu'da Boğazlar'ı denetleyen stratejik bir noktada yer almaktaydı. Diğer bazı adalar da Küçük Asya kıyılarına çok yakındı ve her bakımdan Avrupalı'dan çok Asyalı'ydı. Bunlara başka bir gücün sahip olması anakara üzerindeki Osmanlı yönetimi için bir tehdit oluşturmaktaydı.¹¹⁰⁴

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te imzalanan Atina Antlaşması ile Yunanistan'ın Balkanlar'da işgal ettiği topraklar ve Girit Adası Yunanistan'a bırakılmış, Yunanistan'da kalacak Türk halkının sahip olacağı haklar ve durumları belirlenmişti.¹¹⁰⁵ Yunanistan, Güney Epir'i, Selanik'i, Makedonya'nın büyük bir bölümü ve Ege Adaları'nın bir kısmını elde ederek topraklarını iki katına çıkarmıştı.¹¹⁰⁶ 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'na göre, Ege Adaları'nın geleceği, Avrupalı büyük devletlerin kararına bırakılmış olduğu için bu konu yeni imzalanan antlaşmada yer almamıştı.¹¹⁰⁷

Adalar meselesi için Londra'da toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda, Şubat 1914'te Meis Adası hariç, İtalya'nın işgal ettiği adaların İtalya'da; Gökçeada ve Bozcaada dışında Yunanistan'ın işgal ettiği adaların da Yunanistan'da kalması kararı alınmış ancak daha bu anlaşmalar imzalanamadan I.Dünya Savaşı çıkmıştı.¹¹⁰⁸ Meis Adası hariç, Oniki Ada'nın İtalya'ya, Gökçeada ve Bozcaada dışındaki Ege Adaları'nın da Yunanistan'a verildiği 14 Şubat 1914 tarihinde bir nota ile Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Yunanistan'a 13 Şubat'ta gönderilen notada Güney Arnavutluk'tan çekilmesi koşulu ile Ege Adaları'nın Yunanistan'a bırakılacağı belirtilmişti.¹¹⁰⁹

¹¹⁰² Alpaslan, a.g.e., ss.276-277.

¹¹⁰³ Alpaslan, a.g.e., s.277.

¹¹⁰⁴ Sloane, a.g.e., s.198.

¹¹⁰⁵ Güler, a.g.e., s.246.

¹¹⁰⁶ Alpaslan, a.g.e., s.277.

¹¹⁰⁷ Güler, a.g.e., s.246.

¹¹⁰⁸ A.Halaçoğlu, a.g.e., s.24.

¹¹⁰⁹ Güler, a.g.e., s.246.

Bu kararlar başta Midilli, Sakız, Sisam, Limni, Nikarya, Semadirek, Taşoz Yunanistan’a verilmiş, önemli bir Türk nüfusunun yaşadığı Rodos ve Oniki Ada İtalya’da kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiltere aleyhine I.Dünya Savaşı’na girmesi üzerine İngiltere, Sudan ve Mısır ile birlikte Kıbrıs’ı da ilhak etmiş ve Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiğini bildirmişti. Rodos ve Oniki Ada da II. Dünya Savaşı sonrası, müttefikler tarafından mutlak silahsızlandırma ve askerden tecrid şartıyla Yunanistan’a verilmişti.¹¹¹⁰

Osmanlı Devleti ve Sırbistan arasında 13 Mart 1914’te İstanbul’da imzalanan antlaşmada her iki devletin ortak sınırı olmadığı için bir sınır tespiti yapılmamış ancak antlaşmaya eklenen özel maddeyle “*Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr (I.Murad)’ın Kosova’da bulunan türbesine ait bina ve arsaların hiç bir şekilde kamulaştırılamayacağı*” kararlaştırılmıştı.¹¹¹¹ Bu antlaşmada Sırbistan topraklarında kalan Türk ahali ve bunlara ait taşınmazlarla ilgili konular yer almıştı.¹¹¹² İmzalanan İstanbul Antlaşması ile Londra Antlaşması tekrar teyit edilmiş ve ilişkilerin yeniden kurulması sağlanmıştı. Karadağlılar ve Osmanlılar arasında ise hiçbir zaman nihai bir anlaşma imzalanmamış, ikinci İstanbul Antlaşması ile Balkan Savaşları nihayet sona ermişti.¹¹¹³

I.Balkan Savaşı’nda uğranılan kayıplar, II. Balkan Savaşı’nda elde edilen kısmi başarı ile giderilememiş, savaştan mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir. Kısa süre sonra başlayacak olan I.Dünya Savaşı, başka imparatorluklarla birlikte gittikçe güçsüzleşen Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasına yetmiştir.¹¹¹⁴

3.1.5. Balkan Bozgununun Değerlendirilmesi

1912 yazına gelindiğinde Balkanlar’da, özellikle de Arnavutluk ve Makedonya’da Osmanlı kontrolü zayıflamış ve Arnavutluk’ta huzursuzluk yayılmıştı. IMRO elemanlarının Makedonya’nın Koçana kasabasında bir pazar yerini kasıtlı bir şekilde kıskırtma amaçlı olarak bombalamaları sonucu yüzden fazla Slav ölmüş ve

¹¹¹⁰ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.214-215.

¹¹¹¹ Alpaslan, a.g.e., ss.277-288.

¹¹¹² Güler, a.g.e., s.247.

¹¹¹³ Hall, a.g.e., s.168.

¹¹¹⁴ Duman, a.g.e., s.47.

Bulgarlar aşırı öfkeye kapılmışlardı. Osmanlıların Bulgarları silahsızlandırma girişimleri ise sonuçsuz kalmıştı. Bunun yanı sıra, Osmanlı-İtalya Savaşı da sürmekteydi. Bu zorlu dönem sonucunda ordudaki Genç Türk karşıtı bir grup, başka bir hükümeti iktidara getirmişti.¹¹¹⁵ Sadrazamlığa getirilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 22 Temmuz 1912’de kabineyi kurmuştu.¹¹¹⁶

Rusya’nın Balkanlar’da gerek Balkanlı devletlerinin birbirleriyle gerekse de Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşa müsaade etmeyeceğini bildirmesi, Bâbîâli’de bir rahatlamaya yol açmıştı.¹¹¹⁷ Sahte Rus teminatına aldanılarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın sadrazam olduğu “*Büyük Kabine*” veya “*Baba oğul Kabinesi*” olarak adlandırılan kabinenin aldığı hatalı bir kararla Rumeli’deki 120 eğitimli taburun terhisine karar verilmişti.¹¹¹⁸ Balkan Savaşı’nı öngörmediği için savaşa hazır olmayan Osmanlı Devleti, hazırlık da yap(a)mamış ve hatta savaşın olmayacağına kesin kanaat getirdiğinden Harbiye Nâzırı Nazım Paşa Rumeli’deki 120 taburu terhis etmişti. Kısacası 75.000 eğitimli asker terhis olmuştu.¹¹¹⁹

Sofya elçisi iken Hariciye Nâzırı olan Asım Bey, 15 Temmuzda Meclis-i Mebusan’da “*Balkanlar’dan imanım kadar eminim.*” tarihi cümlesinin de yer aldığı bir konuşma yapmış, savaş ihtimalinin bulunmadığını iddia etmişti. Öztuna’nın belirttiğine göre, onun yerine gelen Hâriciye Nâzırı Gabriel Noradungiyan Efendi ise Rusya’nın teminatının kesin olduğunu hükümete bildirerek, 120 taburun hiçbir gereği yokken terhis edilmesine neden olmuştu.¹¹²⁰

Balkan ittifakının akabinde Millet Meclisinde bu tür bir konuşma yapılması Balkan Savaşı’ndaki idari ve askeri gafletin boyutlarını göstermektedir.¹¹²¹ Askerlerin terhisinde “*Silahaltında büyük bir kuvvet tutmanız komşuları tahrik ediyor.*” diyerek en değerli ve tecrübeli asker sınıflarını dağıtmaya hükümeti zorlayan İngiltere’nin de büyük rolü olmuştu.¹¹²²

¹¹¹⁵ Hall, a.g.e., ss.17-18.

¹¹¹⁶ Güler, a.g.e., s.149.

¹¹¹⁷ Öztuna, (2014), a.g.e., s.97.

¹¹¹⁸ Duman, a.g.e., s.33.

¹¹¹⁹ Tahsin Yıldırım ve İbrahim Öztürkçü, (2012), *1328 Balkan Harbi’nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa’nın Balkan Harbi Hâtıratı*, 1.Baskı, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul: s.52.

¹¹²⁰ Öztuna vd., (2015), a.g.e, s.14.

¹¹²¹ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.63-64.

¹¹²² Zeyrek, a.g.t., s.185.

Savaşın eşiğinde 29 Temmuz 1912’de alınan kitlesel terhis kararıyla yaklaşık 75.000 asker terhis edilmiş ancak Balkanlar’daki siyasi krizin artması ve Bulgaristan’ın askeri hazırlıkları üzerine Osmanlı Devleti 22 Eylül 1912’de Rumeli’de “*yarım seferberlik*” ilan etmişti. Bundan kısa bir süre sonra da 1 Ekim’de genel bir harp durumu için seferberlik ilan edilmesi bu terhis kararının sorgulanmasına yol açmıştı. Beşikçi’nin Fevzi Çakmak’tan aktardığına göre bu kararın sonucunda “*Barişta düşmanlarımıza karşı mevcut olan üstünlüğümüzü kaybettik.*”¹¹²³

Hürriyet ve İtilaf hükümeti, 15 Eylül 1912’de Sofya askeri ataşeliğinden alınan bir telgraf ile Bulgaristan’ın savaş niyetini anladığı halde, 22 Eylül’de Rumeli’de asker manevraları yapılması için “*kısmi bir seferberlik*” kararı almıştı. Bunu bahane eden Balkan devletlerinin 30 Eylül’de genel seferberlik ilan etmeleri üzerine 1 Ekim 1912’de genel seferberlik ilan edilmiş ancak geç kalınmıştı. Osmanlı Devleti Genel Kurmay Başkanlığı (Erkan-ı Harbiye Dairesi) ise hükümete 29 Eylül’de verdiği bir raporda eksikliklerin giderilmesi için en az 5 yıllık bir döneme ihtiyaç olduğunu ve bu nedenle tek başına birçok düşmana karşı savaşmayı gerektirecek nedenlerin ortadan kaldırılması için elden gelenin yapılmasını istiyordu.¹¹²⁴

Trablusgarp Savaşı devam ederken ve Balkanlar’da bunalımlı bir dönem geçirilirken bu kadar büyük sayıda eğitilmiş muharip askerin terhis edilme kararı, inanılmaz bir hata ve Osmanlı ordusuna vurulmuş ağır bir darbe olarak değerlendirilmekteydi.¹¹²⁵

Balkan Savaşı öncesinde yapılan büyük gafletlerden bir diğeri ise Sait Paşa kabinesi döneminde Sırbistan’ın Avrupa’dan satın aldığı ve Avusturya topraklarından geçiremediği seri ateşli topların Selanik Limanı’ndan nakline izin verilmesiydi.¹¹²⁶ Ağır top bakımında sıkıntıda olan ve çevresindeki devletlerin kendi topraklarından ağır silah sevkine izin vermediği, denizle bağlantısız kara devleti Sırbistan’a son model ağır topların Selanik Limanı’na çıkarılarak Türk demiryolları ile Belgrad’a taşınmasına

¹¹²³ Beşikçi, a.g.e., ss.57-58.

¹¹²⁴ Alpaslan, a.g.e., s.183.

¹¹²⁵ Güler, a.g.e., s.149.

¹¹²⁶ Duman, a.g.e., s.33.

Osmanlı hükümeti izin vermiş ve bu topraklar daha sonra Türk askerine karşı kullanılmıştır.¹¹²⁷

Dört Balkan devleti arasında yapılan ittifak haber alınamamış, bu arada dört küçük devlet Osmanlı'ya karşı uygulayacakları savaşı ve taksim planını ince detayına kadar tespit etmişlerdi. Menzil ve levazım teşkilatının kötü olduğu Osmanlı ordusu, seferberliği çok geç yapabilmiş, terhis edilerek Anadolu'ya gönderilen 120 taburu, savaşın sonunda bile yeniden silah altına alamamıştı. Yemen ve Hicaz'da bulunan kuvvetlerin celbi mümkün olmadığı gibi Erzincan, Şam ve Bağdat'ta bulunan ordulardan da kuvvet getirilememişti. Subaylar, İttihatçı ve Halâskâr olarak birbirlerine karşı düşmandı. Arnavutluk ise kaynamaktaydı. Öztuna'ya göre, Sadrâzam Ali Paşa'nın damadı olan Birinci-Ferik Nâzım Paşa, savaşı idare edebilecek yetenekte değildi ve hiçbir hazırlığı olmayan orduyu hemen Bulgarlara karşı taarruza geçirmesiyle de bozgun başlamış ve arkası alınamamıştı.¹¹²⁸

Hükümetlerin çok sık değişmesi sebebiyle, 1908-1914 yılları arasında on bir farklı kişi harbiye nazırlığı yapmıştı.¹¹²⁹ İç çekişmeler, parti mücadeleleri ve diğer nedenlerin yarattığı önemli bunalımlarla uğraşmakta olan Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da aleyhinde gelişen olayları ve ortaya çıkan kritik durumu değerlendirip gerekli önlemleri alamadığı gibi aleyhine imzalanan anlaşmalardan ve kurulan ittifaktan da haberi olmamıştı.¹¹³⁰

Bir yandan Osmanlı Devleti'nin İtalya savaşı ile yıpranması diğer yandan İttihatçılar ile muhalifler arasındaki çekişmenin gittikçe artması ve Osmanlı subaylarının da İttihatçı ve muhalif olarak ikiye bölünmesi, Balkanlılar için büyük birer fırsat olmuştu. İstanbul ve Osmanlı Rumeli'si yabancı devlet ajanları ile dolmuştu. Bunun yanı sıra, Osmanlı tebeası pek çok kişi, hatta milletvekilleri, yabancı güçlerden para ve çeşitli vaadler almaktaydı. O derece iç meselelere ve iktidar-muhalefet kavgalarına düşülmüştü ki Balkan devletlerinin savaş hazırlıkları, silahlanmaları, ordularını arttırmaları İstanbul'un dikkatini çekememişti. Çar'ın yüksek hakemliğini kabul eden Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan aralarında gizli ittifak anlaşmaları imzalamışlardı.¹¹³¹

¹¹²⁷ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.97-98.

¹¹²⁸ Öztuna, (2015), a.g.e., ss.14-15.

¹¹²⁹ Erickson, a.g.e., s.32.

¹¹³⁰ Güler, a.g.e., s.147.

¹¹³¹ Öztuna, (2014), a.g.e., s.92.

Osmanlı Devleti, ittifak hakkında bir istihbarat geliştiremediği gibi bu konuyu sezinleyerek Bâbîâli'yi haberdar eden Avusturya'nın uyarısını da dikkate almamıştı.¹¹³²

Anılarında, görev yaptığı kolordodaki siyasi kamplaşmadan bahseden Çalışlar, subayların iki farklı fikir ve siyasi görüşe ayrılmış olduklarını, siyasetle uğraşılmayacağına dair yemin etmelerine rağmen birbirlerine karşı taraf olduklarını bunun yanı sıra, birçok tarafsız subayın da bulunduğunu ve bunların iki tarafı uzlaştırmaya, düzeni sağlamaya çalıştıklarını belirtmektedir.¹¹³³ Yıldırım ve Öztürkçü'nün Fethi Okyar'dan aktardığına göre, talim görmüş askerlerin terhisi, malzeme kıtlığı ve hazinenin boş olmasının yol açtığı kötü sonuçların yanında asıl felaket ordunun gırtlığına kadar politikaya gömülmesi olmuştur.¹¹³⁴

Küçük rütbedekilerin büyüklere, kurmay olmayanların olanlara düşman olduklarını söyleyen Mahmud Muhtar Paşa, tarafsız bulunanlar, disiplin ve düzeni herkese karşı aynı oranda koruyarak askeri menfaatleri her şeyin üstünde tutmak isteyen birkaç kumandan vardıysa da onların da birer suretle makamlarından uzaklaştırıldığını, çoğu makamlarda, işlerin genç kurmayların ve yaverlerin eline kaldığını belirtmektedir.¹¹³⁵

Kocabaş'a göre, Makedonya'daki çete savaşları, Osmanlı askerinin maddi ve manevi yapısını iyice yıpratmış, ardından da ordunun siyasete karışması gibi kötü bir geleneğin doğmasına neden olmuştur. Balkan Savaşı'na bu durum içerisinde girilecek ve savaş kaybedilecekti.¹¹³⁶

Seferberlik kapasitesini zayıflatan etkenlerden birisi de Osmanlı askeri kuvvetlerinin 20. yüzyılın başında çoğunlukla iç asayiş sağlamada kullanılması ve bu operasyonların Osmanlı ordusunu neredeyse bir gayrinizami harp kuvvetine dönüştürmüş olmasıydı. Bu tür operasyonlarda bazı kuvvetler isyan bölgesine gönderilmiş ve uzun süre orada tutulmaları gerekmişti. Örneğin, 1911'de Yemen'deki isyanlarda toplam nizamiye

¹¹³² Kocabaş, a.g.e., s.264.

¹¹³³ İzzeddin Çalışlar, (2010), *On Yıllık Savaş, Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Gözden Geçirilmiş ve Eklerle Genişletilmiş 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: ss.3-4.

¹¹³⁴ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., s.53.

¹¹³⁵ Muhtar, a.g.e., s.174.

¹¹³⁶ Kocabaş, a.g.e., s.245.

ve redif kuvvetlerin yüzde 30 kadarı Yemen'e gönderilmiş ve bu kuvvetlerden Balkan Savaşı sırasında yararlanılamamıştı.¹¹³⁷

Osmanlı ordusunun ancak yarısı Avrupa'da konuşlanmış, diğer yarısı ise Anadolu'dan 1904'ten beri gerilla savaşının devam ettiği Yemen'e kadar, imparatorluğun Yakın Doğu'daki bölgelerine dağıtılmıştı. Bu askerleri toplayıp Avrupa'daki muharebe alanlarına sevk etmek konusunda güçlüklerle karşı karşıya bulunulmaktaydı. Kuzey Afrika'da askeri tecrübe kazanmış subay ve askerlerin çoğu 1912 sonbaharından önce ülkeye dönememişlerdi.¹¹³⁸ Osmanlı Devleti, Küçük Asya'dan ve Suriye'den büyük sayılardaki ihtiyat kuvvetini savaş bölgesine taşıyamamışken müttefikler olanca kuvvetlerini bir anda savaş meydanına sürmüşlerdi.¹¹³⁹ Balkan Savaşı'ndan iki ay önce 35 tabur askerin Yemen'e gönderilmesinin yanında 12 Ada'yı işgal eden İtalyanların bir çıkarma yapmasına karşı Selanik ve İstanbul ordularından bazı birliklerin İzmir bölgesine kaydırılması da Balkan ordularının büyük ölçüde zayıflamasına neden olmuştu.¹¹⁴⁰

Bugünkü genel askeri tatbikatların karşılığı olarak kullanılan “manevra” deneyimi açısından 1908'den Balkan Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde sadece 2 manevra yapılabiliyordu. Osmanlı ordusu savaş için henüz hazır değildi ve böyle bir hazırlık için önemli bir süreye ihtiyaç duyulduğu askeri teşkilat içinde bilinen bir gerçektir.¹¹⁴¹

Osmanlı ordusu aldığı seferberlik ve yığınak kararı için hazırlıklarına yeni başlamışken Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etmiş ve savaş başlamadan önce ordu seferberliğini tamamlayamamıştı. Henüz seferberlik hazırlıklarını ve yığınağını tamamlamamış olan Doğu Ordusu'nun taarruza zorlanması, birliklerin ezilmesine ve sonraki görevlerini yapamamalarına sebep olmuştu.¹¹⁴²

Anadolu'dan takviye birlikleri gelinceye kadar Doğu Trakya'da savunmada kalınmasını öngören, tüm Balkan devletlerine karşı savaş için hazırlanmış Osmanlı planını terk eden Nazım Paşa, taarruza dayanan bir strateji benimsemişti. Gerekli eğitime,

¹¹³⁷ Beşikçi, a.g.e., ss.58-59.

¹¹³⁸ Hall, a.g.e., ss.25-27.

¹¹³⁹ Troçki, a.g.e., s.198.

¹¹⁴⁰ Alpaslan, a.g.e., s.186.

¹¹⁴¹ Beşikçi, a.g.e., s.56.

¹¹⁴² Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.55,60.

malzemeye, hatta bazı durumlarda silahlara bile sahip olmadan ve birliklerin çoğu eksik kadro olduğu halde Bulgaristan yönünde yürüyüşe geçilmişti.¹¹⁴³

Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusunun önemli sorunlarından birisi de kıtadaki sevk ve idare noksanlığıydı. Abdullah Paşa'ya göre, savaşın sevk ve idaresindeki en büyük eksiklik, Başkumandan Vekili Nâzım Paşa gibi üst düzey komutanların savaş meydanında ordunun halini incelemekten sürekli taarruz emri vermesiydi.¹¹⁴⁴

Atatürk, Haziran 1911'de Balkan Savaşı'ndan bir yıl önce, Selanik'te kolordu kumandanına sunduğu resmi bir raporda komutanların görevlerini bilmediklerini ve bilgisizliklerini belirterek, bu kadar bilgiye sahip komutanların bugünkü askeri gelişmelere uygun olarak yetiştirilmesi zorunlu olan birlikleri yetiştiremeyeceklerinin, onlara emir ve komut veremeyeceklerinin, gerektiğinde yönetemeyeceklerinin ve yönlendiremeyeceklerinin bir gerçek olduğunu ifade etmişti. Raporu sunduğu makamda ise daha sonra Selanik'i Yunan ordusuna savaşmadan teslim edecek kuvvetin başında bulunan kişiler oturmaktaydı.¹¹⁴⁵

Sultan Abdülhamid dönemindeki uygulamalar, alay ve üstü komuta heyetinin yetişmesine uygun olanaklar sağlamadığı gibi komutanların inisiyatifi de bilinçli olarak kısılmıştı. Mevki ve makamlara yapılan atamalar ile terfiler bilgiden çok padişaha sadakat ve iltimas ile gerçekleşmiş olduğundan çoğu üst rütbeli subay gereken liyakate sahip değildi ve asları tarafından sevilmiyordu.¹¹⁴⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde siyasi şüphe ve kuruntular nedeniyle askerlerin ferdi ve birlik halindeki eğitimlerinde muharebeye yönelik atış ve tatbikatlar yapılmasına izin verilmemişti. Bunun yanı sıra, birlikler çoğu zaman iç güvenlik görevleri sebebi ile tabur tabur bölünerek asıl görev yerleri ve amaçları dışında kullanılmışlardı. Bu nedenle alay ve üstü seviyede sevk ve idare ile müşterek harekâta önemli eksiklikler bulunmaktaydı. Askerlerin çoğu hiç ateş etmemiş, ateşli tatbikatlara hiç katılmamış, silahını sadece teorik olarak nasıl kullanacağını öğrenmişti. Yine aynı şekilde mürettebatlı silahların nasıl kullanacağını birlik komutanları bile iyi bilmiyorlardı. Yeni

¹¹⁴³ Hall, a.g.e., s.34.

¹¹⁴⁴ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.55,57.

¹¹⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, (2010), *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, 8.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: ss.4-5.

¹¹⁴⁶ Mesut Uyar vd., (2015), *Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek*, (Der.), 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara: ss.122-123.

alınan modern silahlar depolarda tutulduğu için bunların da ordunun genel muharebe etkinliğine pek bir etkisi yoktu.¹¹⁴⁷

Ordu, istibdat döneminde ülke savunmasını her yönden başarabilecek güç ve imkânlardan yoksun bırakılmıştı. Osmanlı ordusu, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanına kadar Sultan II. Abdülhamid tarafından ihmal edilmiş, Balkan devletlerinin silahlı kuvvetlerindeki teşkilatlanma, donatım ve eğitim yönünden bile geride kalmıştı. Teşkilatlanmanın yanı sıra, eğitime de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra önem verilmişti.¹¹⁴⁸

Bütün savaşların iki büyük organizasyon gerektirdiğini söyleyen Lauzanne’a göre bunların ilki seferberliktir. Demek ki ilki askerlerin toplanması, teçhiz edilmesi ve nakli iken diğeri de savaş ilan ederek düşman ordusuyla çarpışmaktır. Galip gelebilmek için her ikisini de başarılı bir şekilde yönetmek gerekmektedir.¹¹⁴⁹

Balkan Savaşı’ndaki ağır yenilginin sebebini, etkin ve güncel bir insangücü seferber etme yeteneğindeki yetersizlik ve seferber edilen gücü de verimli kullanamama olarak gören Beşikçi’ye göre, yenilginin tek nedeni bu olmamasına rağmen bu yetersizlik diğer tüm nedenlerin ya kaynağıydı ya da bir şekilde onlarla ilişkiliydi. Osmanlı Devleti zorunlu askerlik hizmetine tâbi olan ve teorik olarak muvazzaf hizmet kapsamında celbedilmesi gereken kuvveti tam olarak harekete geçirme yeteneğinden yoksun olduğundan, Osmanlı ordusunun nizami birlikleri savaşın başında planlanan sayının çok altında mevcutlarla savaşı devam ettirmek zorunda kalmıştı. Bunun yanı sıra, modern bir yedeklik sistemi kuramadığı için de seferber edilebilen insangücünü verimli ve etkin bir şekilde kullanamamıştı.¹¹⁵⁰

Şark ve Garp Orduları toplam 290 bin askeriyle tüm Balkan devletlerinin 480 bin kişilik ordusuna karşı savaşmak zorunda kalmıştı. Abdullah Paşa’ya göre asker sayısının yeterli olmaması da Balkan Savaşı’nın yenilgi sebeplerinden birisiydi.¹¹⁵¹ Sefer planına göre Balkan Savaşı’na katılacak birliklerin personel mevcudu 812.663 er olarak hesaplanmasına rağmen savaş fiilen başladığında toplanabilen 290.000 er mevcudu ile

¹¹⁴⁷ Uyar, a.g.e., s.121.

¹¹⁴⁸ Güler, a.g.e., ss.156,164.

¹¹⁴⁹ Stephane Lauzanne,(1990), *Balkan Acıları (Hastanın Başucunda Kırk Gün)*, Murat Ç. (Çev), 1.Baskı, Kastaş A.Ş.Yayınları, İstanbul: s.27.

¹¹⁵⁰ Beşikçi, a.g.e., s.49.

¹¹⁵¹ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.41-42.

savaşa girilmişti. Aynı tarihlerde Balkan bağlaşıklık devletlerinin savaşa katılan personel mevcudu ise 482.000 kişi olarak belirlenmişti.¹¹⁵²

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli ve Anadolu'daki nüfus toplamı 1911 Gotha yıllığına göre 23.806.000 kişi ve topraklarının yüzölçümü 3.027.700 kilometrekare iken, Balkan bağlaşıklarının toplam nüfusu 10.167.719 kişi ve topraklarının yüzölçümü ise 158.456 kilometrekare idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının yüzölçümü, dört Balkan devletinin topraklarının genişliğinden yaklaşık 20 kat daha büyük olmasına rağmen nüfusu sadece 2 katından biraz fazlaydı.¹¹⁵³ Arabistan'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde yayılmış olan Osmanlı Devleti'nin nüfusunun ancak 15 milyon kadarından asker alınabiliyordu.¹¹⁵⁴

Erickson da 1912'de yaklaşık olarak 24 milyon nüfusa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, savaş döneminde güvenilir varlık sıfatıyla 15 milyon Müslüman tebaasının mevcut olduğunu belirtmektedir. Sayıdaki bu azalma, Hristiyan Balkan devletlerine karşı olan bir savaşı destekleyecek gibi görünmeyen Bulgar, Rum, Sırp, Arnavut, Ermeni ve diğer azınlıklardan kaynaklanmaktaydı.¹¹⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Rumeli'deki İşkodra, Yanya, Kosova, Manastır ve Selanik illerinin toplam nüfusu 3.638.800 kişi kadarken Doğu ve Batı Trakya'da 2.291.200 kişi yaşamaktaydı. Her iki yerde toplam 167.000 kilometrekare alan üzerinde yaşayan 5.930.000 kişinin 2.730.000 kadarı Osmanlı karşıtı, 3.200.000 kadarı ise Müslüman ahaliydi. Bu nüfuslar göz önüne alındığında, Avrupa topraklarında 10.000.000 nüfuslu Balkan bağlaşıklık devletlerinin nüfusuna karşılık, imparatorluk 3.200.000 kişi mevcuduyla savaşa giriyordu.¹¹⁵⁶

II. Meşrutiyet sonrası orduda yapılan bir düzenleme nedeniyle komutanlara yapılan rütbe indirimi uygulaması emir ve kumandaya indirilen bir darbe olarak değerlendirilmişti. Bu ise birçok birliğin tecrübesiz ellere bırakılmasına neden olmuş, bunun yanı sıra, bu durumdan şikâyetçi olan rütbe tenziline uğrayan subaylar da heyecanlarını yitirmişlerdi.¹¹⁵⁷

¹¹⁵² Güler, a.g.e., s.159.

¹¹⁵³ Güler, a.g.e., s.162.

¹¹⁵⁴ Alpaslan, a.g.e., s.185.

¹¹⁵⁵ Erickson, a.g.e., s.79.

¹¹⁵⁶ Güler, a.g.e., ss.162-163, A.Halaçoğlu, a.g.e., ss.7-8.

¹¹⁵⁷ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.52-53, Muhtar, a.g.e., s.173.

Siyasetle uğraşmak, çekişmek, düzen ve bağlılığı bozacak durumlara girişmek subaylar arasında geçerli âdi bir iş hükmünü almıştı. Bir subay, sahip olması gereken sıfatlar ve hisler için bunları kazandıracak bir eğitim ve öğretimle yetiştirilmesi gerekirken ülkede bu konular ne yazık ki ne takdir olunmuş ne de göz önüne alınmıştı. Eğitim, terfi, ilerleme ve cezalandırılma gibi konulara gereken önemin verilmemesi sebebiyle subaylar yalnız sayıca ve ilmen değil, genellikle manen dahi yetersizlik içinde bulunmaktaydı.¹¹⁵⁸

Osmanlı ordusunda tüm subay kadrosu 30.653 kişi olarak belirlenmesine rağmen 1911 yılı sonunda subay mevcudu ancak 16.211 kişiydi. Osmanlı ordusundaki subaylar alaylı ve mektepli olarak gruplara ayrılmıştı. Meşrutiyetten sonra çıkan emeklilik yasası ile sayıları azaltılan alaylı subayların yerine genç subaylar yetiştirilmemişti.¹¹⁵⁹

Kariyerlerine er olarak başlayıp, kendi alaylarında terfi ederek zabıt olanların hiç birisi düzenli eğitim almamıştı ve birçoğu da okuma yazma bilmiyordu. 1908 yılına gelindiğinde, bunların gittikçe artan bir bölümü oldukça yaşlı ayrıca da değişime ve modernleşmeye karşıydı. Bazı alaylılar 1908 yılında emekli edilmişlerdi. Geri kalanların birçoğu da 1909 yılına gelindiğinde neredeyse isyan noktasına gelmişlerdi.¹¹⁶⁰

Sefer zamanı hedeflenen toplam redif sayısına hiçbir zaman ulaşamamış, redif birliklerindeki subay noksanlığı da “alaylı” subaylarla kapatılmaya çalışılmıştı. Savaş sırasında redif birliklerinin direnç eksikliği sorununun, kolayca dağılmalarının ve geri çekilmede karmaşa yaşamalarının önemli nedenleri arasında, yeterli ve eğitilmiş subay bulunmaması da yer almaktaydı.¹¹⁶¹ Mahmud Muhtar Paşa da subayların az oluşunun, astsubayların ise ismen varolmasının, bölümlerin savaş değerini çok düşük bir seviyede bıraktığını belirtmektedir. Bu eksiklik özellikle redif taburlarında görülmekteydi.¹¹⁶² Göze en çok çarpan şeyin erata eşlik eden subay ve astsubayların azlığı olduğunu söyleyen Lauzanne da subayların cesur olmalarına rağmen inanç eksikliği yaşadıklarını, zafere inançları olmadığını belirtmektedir.¹¹⁶³

¹¹⁵⁸ Muhtar, a.g.e., ss.173-175.

¹¹⁵⁹ Güler, a.g.e., s.159.

¹¹⁶⁰ Erickson, a.g.e., ss.34-35.

¹¹⁶¹ Beşikçi, a.g.e., ss.64-65.

¹¹⁶² Muhtar, a.g.e., s.179.

¹¹⁶³ Lauzanne, a.g.e., ss.39-40.

Çoğu üstünkörü yanaşık düzen eğitimi dışında hiçbir eğitim almamış olan redifleri eğitecek ve savaşta sevk ve idare edecek komuta heyeti de çok kötü durumdaydı. Bu birliklerin komuta heyetini, düzenli ordu birliklerinde görev yapması sakıncalı bulunan subaylar ile emekli olan veya olmak üzere olan yaşlı subaylar oluşturuyordu. Daha da kötüsü siyasi ve askeri sebeplerle orduyla ilişkileri kesilmiş olan, bazılarının halen yargılanması devam eden alaylı subaylar seferberlik sırasında yeniden silahlaltına alınarak Redif birliklerinde görevlendirilmişlerdi. Tüm bu sakıncalara rağmen önemli sorumluluklar verilen Redif birlikleri, birkaç istisnai birlik dışında yarardan çok zarar getirmişlerdi. Redif birliklerin disiplinsizliği, muharebe alanından kaçmaları düzenli birliklere de geçmiş, özellikle kendi bölgelerini savunan redifler, aileleri düşman ilerleyişi karşısında kaçmaya başlayınca, mevzilerini terk ederek onlar da muhacirlere katılmışlardı.¹¹⁶⁴

Mahmud Muhtar Paşa'nın anılarında Tümen Kumandanı Cemal Bey tarafından yollanan ve yenilginin sebepleri hakkında çok önemli bilgiler içeren bir rapora da yer verilmiştir. Raporda, ordunun başlıca kuvvetini oluşturan Redif taburlarından ancak her bölükte bir subay bulunduğu ve bazısında ise hiç subay bulunmadığı, askerlerin üçte ikisinden fazlasının hiç silah kullanmamış ve hiç talim ve terbiye görmemiş erlerden meydana gelmiş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca topçu ateşi altında ne şekilde hareket edeceklerini bilmediklerinden az bir kayıp verir vermez hemen perişanlığa uğradıkları da raporda yer almaktaydı.¹¹⁶⁵

Cephedeki asker ihtiyacından dolayı eline silah verilen askerler ciddi bir eğitime tutulmadan görev yerlerine intikal ettirilmişlerdi. Savaşta ne yapması gerektiğini bilmeyen askerlerin eğitimsizliği komutanlar için büyük sıkıntı oluşturmıştı. Abdullah Paşa bu durum ile ilgili olarak *“Tekfurdağı’nda 600, Çorlu’da 7000, Kırkkilise’de 6500 tüfenksiz, elbisesiz beyaz donlar ile başıkabak, yalın ayak hatta yiyecekleri dahi olmayan birtakım halk ile İstanbul’dan Lüleburgaz’a kadar her tarafa dağılmış ve nereye gideceğini bilmeyen birçok biçareler...”* tespitlerinde bulunmaktadır.¹¹⁶⁶ Lauzanne, subayların gidecekleri kolorduyu bile bilmediklerinden bahsederken¹¹⁶⁷ Kaymakam

¹¹⁶⁴ Uyar, a.g.e., s.122.

¹¹⁶⁵ Muhtar, a.g.e., ss.128-129.

¹¹⁶⁶ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., s.51.

¹¹⁶⁷ Lauzanne a.g.e., s.49

Yusuf Râsih Bey de raporunda kumandası altındaki askerlerin durumu hakkında şu şekilde söz etmektedir:

“... Asker portatif kazma veya kürek ile donatılmış olduğu halde onları kullanıp kendisini gizleyebilecek bir siper veya silahını dayayacak bir yer yapmaktan ve bu âleti kullanmaktan aciz ve habersizdi. Öyle askerler görülmüştür ki, dipçikleri alınlarına ve karınlarına dayayarak ateş ediyorlardı...”¹¹⁶⁸

Öztuna’nın Harp Tarihçisi Kurmay Yarbey Nihad Bey’den aktardığı da şuydu:

“Bir seferberlik yapıldı ki, emsali hiçbir ciddi devlette, ne de daha önce Osmanlı Devleti’nde görülmemişti. Seferberlik emrine uyup da gelen erler, yetişmiş yetişmemiş, genç ihtiyar ayırımı yapılmaksızın, sınıflarına da bakılmadan, tümenlere sevk edildi. Askerliğini piyade yapmış olanlar topçu birliklerine, topçu olanlar piyadeye, süvariler topçuya, bahriye(deniz) askeri süvariye gönderildi. Nizamiye birliklerinde yaşları 20 ilâ 40 arasında her sınıftan erlerin toplandıkları görüldü. Keskin nişancı erlerle tüfeğin namlusundan mı, kabzadan mı dolaşacağını bilmeyen acemiler aynı mangaya verildi. Ömründe merkebe binmeyen erlere iriyarı azgın beygirler verilerek ‘Sen süvarisin.’ dendi.”¹¹⁶⁹

II. Abdülhamid döneminde askerlik yapmış olanlarda talim ve terbiyenin olmadığını söyleyen Mahmud Muhtar Paşa, son senelerde defalarca silahlata alınan rediflere o sırada biraz da olsa talim ve terbiye verilmek istenmişse de Avrupa ordularında uzman subaylar tarafından sıkı bir çalışmayla 2-3 senede verilebilen askeri terbiyeyi, çoğunlukla bu işi bilmeyen redif subaylarının birkaç haftada veremeyeceklerinin ortada olduğunu belirtmektedir.¹¹⁷⁰

Savaşın kaybedilmesinin nedenlerinden birisi, “Türk ordusunun yarısından fazlasını” oluşturan redif birliklerinin düşük vasıflarıydı. Muharebeler devam ederken özellikle redif birliklerindeki eğitimsiz erlere temel askerlik eğitimi verilmeye çalışılmaktaydı. Askerlik eğitimleri çok yetersiz olan İkinci Sınıf Rediflerin muharip kuvvet olarak kullanılmalarına ve bunun beraberinde getirdiği başarısızlığa değinen bazı gözlemcilere göre bu birliklerin destek ve yardımcı kuvvet birliği olarak kullanılmaları çok daha doğru olacaktı. Örneğin, menzil hatlarında, demiryolu ve hudutların korunmasında, kale müdafaasında istihdam edilmeleri daha yararlı olabilirdi.¹¹⁷¹ Redif

¹¹⁶⁸ Muhtar, a.g.e., ss.125-126.

¹¹⁶⁹ Öztuna, (2014), a.g.e., ss.108-109.

¹¹⁷⁰ Muhtar, a.g.e., s.171.

¹¹⁷¹ Beşikçi, a.g.e., ss.67-68.

askerlerin yetersiz ve düzensiz talimi çok eksikliklerle doluydu ve bunlara silah ve teçhizatlarını doğru dürüst kullandıracak eğitim bile verilmemişti.¹¹⁷²

Muhtar Paşa da yerlerini bırakarak kaçan ve diğerlerine kötü örnek olan birliklerin hemen her yerde redifler olduğunu, nizamiyelerin ise genellikle sebat gösterdiklerini belirtmektedir.¹¹⁷³ Rediflerin perişanlığı yabancı gözlemcilerin de dikkatini çekmiştir. Savaşın ilk safhasında Osmanlı Doğu Ordusu'nda görevli Alman subay Gustav von Hochwaechter günlüğünde redifler hakkında "*Aralarında kör ve topal bile var.*" diye bahsetmektedir.¹¹⁷⁴

Nizamiye birliklerinde de talim ve terbiye çok eksikti. Taburlar kısmen seferber edilerek, farklı yerlere gönderilip ayaklanmaları bastırmaktan ve polis, jandarma görevi görmekten talim ve terbiyeye zaman bulamamış, ordunun hiç bir kısmında bir senelik düzenli bir talim devresi uygulanamamıştı. Nizamiye ve rediflerde az çok talim görmüş erlerin bile az bulunmasının yanında birliklerin büyük kısmını oluşturan erat, yaşlı kimseler ve muinsizlerden (askere alındığı zaman ailesine bakacak kimsesi olmayanlardan) oluşmaktaydı. Bunun da nedenlerinden birisi, son yıllarda redif taburlarının tekrar tekrar silahaltına alınmalarından dolayı usanmış olan askerlerin bir kısmı yapılan çağrıya uymamışlar ve nizami mevcutları tamamlamak için el altında ne bulundu ise onlar silahaltına alınmışlardı. Diğer sebep ise Sultan Abdülhamid döneminde, ulum talebesi sıfatıyla medresede kayıtlı olup da askerlikten kurtulan pek çok kişi vardı. Sultan Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında bu gibi kişilerin sayıları çok artmış ve İstanbul civarındaki vilayetlerde bulunan rediflerin çoğu bu gibi askerlerden oluşmuştu.¹¹⁷⁵

Balkan Savaşı eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda halen 1886 tarihli askere alma kanunu yürürlükteydi ve birçok açıdan güncellenmesi gerekmekteydi. Bu kanuna göre toplam süresi 20 yıl olan zorunlu askerlik hizmetinin 3 yılı aktif, diğer bir deyişle muvazzaf hizmet iken 3 yılı aktif ihtiyat, 8 yılı redif ve son 6 yılı da müstahfiz hizmeti olarak tanımlanmıştı. 1908 Devrimi'nden sonra zorunlu askerlik sistemi hakkında yeni bir genel kanun taslağı hazırlanmış olmasına rağmen yürürlüğe geçirilememiş, yeni bir

¹¹⁷² Erickson, a.g.e., s.426.

¹¹⁷³ Muhtar, a.g.e., s.170.

¹¹⁷⁴ Beşikçi, a.g.e., s.69.

¹¹⁷⁵ Muhtar, a.g.e., ss.171-172.

kanun yerine, 1909'da askerlik yükümlülüğünü imparatorluktaki farklı din ve etnik grupları daha fazla kapsayacak şekilde genişletmeyi hedefleyen bazı eklemeler yapılmıştı. Muafiyetler halen devam ediyor, başta gayrimüslimler olmak üzere çeşitli toplumsal, siyasi ve bürokratik kesim şartlı ya da şartsız olarak askerlik hizmetinden kısmen ya da tamamen muaf tutuluyorlardı. Gayrimüslimler zorunlu askerlik hizmetinin kapsamına ancak teorik olarak alınmış pratikte cizyenin yerini “*bedel-i nakdi*” olarak aktif askerlik hizmetinin dışında tutulmuşlardı. Yasal olarak gerçek anlamda askerlik yükümlülüğünün gayrimüslimlere kadar uzanması ile ilgili ilk kapsamlı düzenleme 1909 yılında yapılmış ve Balkan Savaşı'nda Osmanlı birliklerinde ilk kez ciddi anlamda gayrimüslim er istihdam edilmişti. Coğrafi muafiyetlerde de bir kısıtlama öngörülmüş, ayrıca oldukça istismar edilmiş bir uygulama olan, medrese öğrencisi olarak askerlikten muaf tutulma şartlarına da yeni düzenlemelerle belli sınırlamalar getirilmişti.¹¹⁷⁶

Osmanlı hükümeti anayasal reformu benimsemiş ve zorunlu askerlik hizmetini imparatorluktaki bütün erkek nüfusu kapsayacak şekilde genişletmişse de imparatorlukta yaşayan Yunan, Bulgar ve Sırp'ların sınırın diğer tarafındaki bağımsız devletlerde yaşayan ulusdaşlarına karşı sadakatle savaşıp savaşmayacaklarına dair bir güven sorunu söz konusuydu.¹¹⁷⁷

Bulgar askerinin bu savaşı zorunlu ve haklı bir savaş, kendi savaşı saydığını ifade eden Troçki, Osmanlı ordusunun ise çok başka bir tablo çizdiğini, bu savaşta, kitleleri fedakârlığa yöneltecek hiçbir genel hedefin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Hristiyanların orduya alınmasının, İslamın devletle ordu arasında tek manevi bağ olduğu şeklindeki inancı yok ettiğini, böylece Müslüman askerlerin zihninde çok derin bir manevi boşluk yaratmış olduğunu da eklemektedir.¹¹⁷⁸

Tüm bunlara ek olarak bir de orduda yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiş, tümenlerin kuvveti azalmış, sayısı ise artırılmıştı. Mahmud Muhtar Paşa'ya göre, sınırlarımızın düşmanla sarılı bulunduğu ve ülke içinde çeşitli güçlüklerle karşı karşıya olduğu bir zamanda yeni bir teşkilata ve tehlikeli tecrübelerle girişileceğine redifler hakkında biraz değişikliklerle yetinilip, nizamiye teşkilatını Rumeli'deki mevcutları arttırarak, olduğu gibi bırakıp, I. Meşrutiyet senesinde olduğu gibi talim ve terbiyelerine

¹¹⁷⁶ Beşikçi, a.g.e., ss.50-52.

¹¹⁷⁷ Hall, a.g.e., s.25.

¹¹⁷⁸ Troçki, a.g.e., ss.282-283.

gereken önemi vererek dikkatle devam edilmiş olsaydı Trakya’da 1.ve 2. Orduların altı nizamiye tümeni ile birkaç redif tümeni zaferi kazanmaya yeterli olacaktı.¹¹⁷⁹

Savaş öncesi ele alınmış ancak savaş başladığında tamamlanmamış bulunan teşkilatlanmanın ordu performansı üzerindeki etkisi büyük olmuştu. 1910 teşkilatı ile Osmanlı kuvvet yapısına kolordu karargâhları girmiş olmasına rağmen bu teşekkülleri yürütmeye hazır eğitilmiş kumandan ve kurmay subay kadroları bulunmamaktaydı. Teşkilat yapısındaki büyük değişimlerin sonucu, Osmanlı ordusu profesyonel yeterlilikten yoksun olarak savaşa girmiş¹¹⁸⁰ ve savaşa tam bir yapısal dönüşüm sırasında yakalanmış olduğundan çoğu birlik daha teşkilat değişimini tamamlayamamıştı. Komuta kademeleri yeniden düzenlenip tayinler henüz yeni yapıldığından, çoğu komutanlar birliğini, askerler de komutanlarını tanımıyorlardı.¹¹⁸¹

Her türlü lojistik yokluk da orduyu zor durumda bırakmıştı. Özellikle, topçu koşum hayvanatı çok eksikti.¹¹⁸² Anadolu’da seferberlik kapsamında toplanan çok sayıda binek hayvanının Trakya’ya nakledilememesi yüzünden topçu sınıfında koşum hayvanı yetersizliği oluşmuş ve bu nedenle birçok topçu birliği hareketsiz kalmıştı.¹¹⁸³ Ayrıca birinci ateşkes öncesinde, topçu desteği konusunda çok ciddi eksiklikler ortaya çıkmış, dağınık topçular, desteklemesi gereken piyade ile çoğu zaman eşgüdüm kuramamışlardı.¹¹⁸⁴

Son yıllarda yapılan peş peşe savaşlar sonucu ekonomik sıkıntı yaşayan Osmanlı Devleti, bu yokluk içinde askerinin ihtiyacı olan cephaneyi de cepheye ulaştıramamıştı. Osmanlı ordusunun harp stokları yetersiz, silah ve malzeme eksikliği had safhada bulunmaktaydı. Ordunun tabur, batarya, top, tüfek seviyesi göz önüne alındığında Balkanlar’daki dörtlü ittifak ordusundan yalnız Bulgarların askeri mühimmatı bile Osmanlı ordusundan daha fazlaydı.¹¹⁸⁵

Kısmen istihdam edilebilmiş sıhhiye bölüklerine gerekli olan tıbbi malzeme yeterli olmadığı gibi günlük tayınlar son derece kısıtlı ve yiyecek stokları da genellikle

¹¹⁷⁹ Muhtar, a.g.e., ss.175-176.

¹¹⁸⁰ Erickson, a.g.e., s.420.

¹¹⁸¹ Uyar, a.g.e., s.123.

¹¹⁸² Erickson, a.g.e., s.81.

¹¹⁸³ Güler, a.g.e., s.173.

¹¹⁸⁴ Erickson, a.g.e., ss.425-426.

¹¹⁸⁵ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.44,46.

yetersizdi.¹¹⁸⁶ Balkan Savaşı'na tanık olan herkesin altını çizdiği en önemli sıkıntıların başında askerin açlık ve sefaleti gelmekteydi. Balkan Savaşı'nda birçok ihtiyacı eksik olarak cepheye giden Osmanlı ordusunun en temel ihtiyacı olan yiyecekleri bile devlet tarafından karşılanamamıştı. Abdullah Paşa anılarında yiyecek gönderilmemesi durumunda ordunun düşmandan değil fakat açlık yüzünden felakete uğrayacağını, en önemli işleri bırakarak erzak tedarik ve temini ile meşgul olmaya başladıklarını belirtilmektedir.¹¹⁸⁷ Sahra 9.Topçu Alayı Kumandanı tarafından verilen 03 Kasım 1912 tarihli raporda da gıdasızlık nedeniyle askerlerin ve hayvanların ne halde olduklarına şöyle değinilmektedir:

*“...Yirmi bir günden beri besleyici yiyecekten mahrum kalan kumandan, zabıt ve askerler ile hayvanların güç ve kuvvetten düşerek vatana borçlu oldukları görevi yapmaktan âciz kaldıkları, yukarıda anlatılan mahrumiyetten, yani gıdasızlık yüzünden sağlıklarının bozulduğu ve sağlıklı, hastalıklı bir vücuttan istifade ve hizmet beklenilemeyeceği ve askerlerin ekmek isteriz çılgınlıklarına dayanılamadığı...”*¹¹⁸⁸

Kısa süren Lüleburgaz muharebesinin kaybedilmesi ile ilgili olarak tespitlerini yazan Lauzanne, askerlerin ekmeği ve başkumandanın da telgraf cihazının olmadığını belirtmektedir.¹¹⁸⁹ Osmanlı ordusu Balkan Savaşı'nda taktik ve stratejik girişimler uygulayabilen, birlikleri arasında düzenli koordinasyonu sağlayabilen düzenli bir silahlı güç olma özelliğini tamamen kaybetmişti. Osmanlı ordusu komutanı yiyecek bulamamasının yanı sıra, ordusundan haber de alamıyordu.¹¹⁹⁰

Ordunun yenilip erimesine etki eden en büyük nedenlerinden birisi de suların sağlığa uygun olmaması ve kolera salgınıydı.¹¹⁹¹ Redif birliklerine hizmet edecek sıhhiye gibi yardımcı kuvvetler neredeyse yok denecek kadar azdı. Savaş sırasında Osmanlı ordusuna en büyük zararı veren etkenlerden birisi, başta kolera olmak üzere salgın hastalıklar olmuştu.¹¹⁹²

Lüleburgaz-Pınarhisar felaketi sonrası, başkente doğru düzensiz geri çekilişleri sırasında yorgun düşmüş, üşümüş, ıslak, çoğu zaman yiyecek gıda, su veya barınak

¹¹⁸⁶ Erickson, a.g.e., s.81.

¹¹⁸⁷ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.47-49,51.

¹¹⁸⁸ Muhtar, a.g.e., ss.127-128.

¹¹⁸⁹ Lauzanne, a.g.e., s.53.

¹¹⁹⁰ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.61-62.

¹¹⁹¹ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., s.62.

¹¹⁹² Beşikçi, a.g.e., s.66.

bulamayan Osmanlı askerleri arasında bu koşullar ve hıfzıssıhha şartlarının eksikliği nedeniyle kolera ve dizanteri çıkmış ve çok sayıda zayiata neden olmuştu. İstanbul’a doğru kaçmakta olan muhacirler de bu hastalıkları yaymışlardı.¹¹⁹³ Kasım ayı içinde koleradan ölen ve İstanbul hastanelerine nakledilerek cepheden çekilen Türk askeri sayısı 40.000’di.¹¹⁹⁴ Tümen Kumandanı Cemal Bey’in yolladığı raporda tıbbi yardımların eksikliği konusunda şu bilgiler yer almaktaydı:

“ Kış mevsiminin başlamasıyla esasen yolları olmayan memleketimizde savaş yapan ordumuzun zaten pek noksan olan ihtiyaçlarının büsbütün yerine getirilememesi ve bu yüzden savaş hattında bulunan askerlerimizin, her türlü tıbbi yardımlardan mahrum kalarak günlerce savaş meydanlarında inleyerek mahvolması...”¹¹⁹⁵

Savaşın ve geri çekilmenin verdiği zorluk ve diğer bazı olumsuzluklardan dolayı ordu son derece yorgun ve moralsizdi. Abdullah Paşa’nın ifade ettiğine göre askerin morali sıfırın bile altındaydı.¹¹⁹⁶

Cemal Bey’in raporunda belirtildiği üzere savaşın son günlerinde Anadolu askeri arasında garip bir duygu ve düşünüş görülmeye başlanmıştı. Askerlerin, Anadolu’daki dört vilayetin kendilerine yeterli olduğunu, boş yere Rumeli için kan döktüklerini birbirlerine söylemeleri gibi bu tür duygu ve düşüncelerin oluşturduğu gevşeklik de bozgunun sebeplerinden birisiydi.¹¹⁹⁷

Kerimî de Türk askerleri içinde çok fedakârane savaşanlar bulunduğu gibi subaylar arasında ne dini hamiyet ne de milli hamiyet niteliklerine sahip olmayarak, sadece kendisini düşünüp “Zaten bu memleket düze çıkacak değil bunun için kan dökmeye ne gerek var?” diyenlerin de olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹⁸ Sarayburnu’ndan kayıklarla bazı tabutların Üsküdar’a nakledilmekte olduğunu gören Lauzanne, bunun Avrupa’da toprağa verilmek yerine Müslüman toprağında, Asya’da ebedi uykuya yatmak istedikleri için yapıldığını öğrenmesi üzerine “...Harbe giden subaylar da acaba şehit düşecekleri

¹¹⁹³ Hall, a.g.e., s.42.

¹¹⁹⁴ Öztuna, (2014), a.g.e., s.124.

¹¹⁹⁵ Muhtar, a.g.e., s.128.

¹¹⁹⁶ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.62-63.

¹¹⁹⁷ Muhtar, a.g.e., s.129. Askerin içinde bulunduğu ruh hali, sahip olduğu duygu ve düşünce ile ilgili bkz., H. Saygılı, a.g.e., s.163.

¹¹⁹⁸ Oğuzhan Saygılı vd.,(2015), *Balkan Bozgunundan 100 Yıl Sonra Tataristanlı Bir Gazetecinin Gözlemleri: Fatih Kerimî’nin ‘İstanbul Mektupları’*”, (Der.), 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara: s.178.

toprakların Müslümanların elinden alınacağına mı inanıyorlardı.” diye sorgulamaktadır.¹¹⁹⁹

Balkan Savaşı sırasında havanın yağmurlu ve soğuk olması intikalleri güçleştirdiği gibi askerin hareket kabiliyetini de kısıtlamıştı. Savaş sırasında düşmandan çok açlık ve hava şartları ile mücadele edildiği de bir gerçektir.¹²⁰⁰ İç hizmet ve seferi bilgilerden habersiz ve uygulamaktan âciz, silahını kullanmasını bilmeyen tâlim terbiyeden yoksun askerler, subaysız ve astsubaysız olarak her an düşman baskınına mâruz birlikler, cephanesiz, erzaksız ve nakliyesiz tümenler ve kolordular, konak ve teşkilat hizmetlerinden yoksun ordular, bozgun için tüm sebepleri bünyelerinde toplamışlardı. Tüm bu eksikliklere bir de hava şartları eklenmiş, yağmurun ve soğuğun bozguna uğranmasında büyük etkisi olmuştu.¹²⁰¹

Geri çekilme konusunda hazırlıksız, bilgisiz ve plansız olan Osmanlı ordusu en çok kaybı ricat sırasında vermiş, firar olayları da katbekat artmıştı.¹²⁰² Düzenli olarak geri çekilebilmenin ancak talimli ve düzenli ordulara has olduğunu söyleyen Mahmud Muhtar Paşa, Osmanlı ordusunun hiçbir vakit kaçış şeklini almaksızın geri çekilemediğini belirtmektedir. Gece vakti yapılan gerileme hareketi yolsuz ve bataklık bir arazide bozguna dönüşebilmekteydi. Ayrıca şiddetli yağmur nedeniyle bataklık haline gelmiş yollarda topların ve arabaların büyük kısmı saplanıp kalmıştı.¹²⁰³ Soğuk ve yağışlı hava şartları nedeniyle başarılı bir geri çekilme yapılamamış, top ve ağır malzemelerin büyük bir kısmı düşmana terk edilmişti.¹²⁰⁴ Kırklareli’nden çekilirken tonlarca yiyecek de düşmana terk edilmişti.¹²⁰⁵

Yenilginin sebeplerinden birisi de ulaşım sorunlarıydı. Osmanlı Devleti son yıllarını savaş halinde geçirdiğinden dolayı alt yapıya, ulaşımaya yeterli kaynağı aktaramamıştı. Bu alanda eksiklikler hemen hissedilmekteydi. Özellikle demiryolları yetersizdi. Geniş bir alana yayılan Osmanlı ülkesinde nüfus dağınık olduğu için asker sevkiyatı da güçlüklerle yapılmaktaydı. Bunun yanı sıra, Trablusgarp Savaşı ve dolayısıyla

¹¹⁹⁹ Lauzanne, a.g.e., s.40.

¹²⁰⁰ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.60-61.

¹²⁰¹ Muhtar, a.g.e., s.179.

¹²⁰² Beşikçi, a.g.e., s.69.

¹²⁰³ Muhtar, a.g.e., ss.124,39.

¹²⁰⁴ Ağanoğlu, a.g.e., s.66.

¹²⁰⁵ Alpaslan, a.g.e., s.201.

İtalyan ablukası bitmediğinden Osmanlı hükümeti asker taşımak için Ege Denizi'ni de kullanamamaktaydı.¹²⁰⁶

Büyük hatalardan birisi de Avrupa ordularını örnek alarak orduyu çokça miktarda sahra toprakları ile donatmak olmuştur. Avrupa memleketlerinin fazla miktarda şoselere sahip olması sebebiyle her mevsimde toprakların yürütülmesi mümkünken, Osmanlı Devleti'nde yağmur yağınca bu mümkün olamamıştı. Yolların olmaması yüzünden ıslak tarlalar içinde toprakları ileri veya geri sevk etmek olanaksızdı. Saplanıp kaldıkları için bırakılmış topraklardan bahseden Mahmud Muhtar Paşa'ya göre Milli Savunmamız ile çok büyük ilgisi olan Vize-Kırkkilise yolunun tamamlanmadan bırakılması malzemelerin çamura batıp kalmasına sebep olmuştur. Bu yollar yapılmış olsaydı askeri sevkiyat çok daha iyi olacağından bunun da savaşta büyük ve ayrı etkisi olacaktı.¹²⁰⁷

Karadağ'ın saldırmasıyla başlayıp diğer devletlerin de katılmasıyla savaşın geniş bir alana yayılmış olması Osmanlı'nın aleyhine olmuş, ihtiyaçlar tedarik edilse bile yerine ulaştırmakta güçlük çekilmişti.¹²⁰⁸ Anadolu'nun değişik yerlerinde konuşlu ihtiyat birlikleri, mevcut tek demiryolu hattıyla Trakya ve Batı Rumeli'ye veya Marmara Denizi yoluyla Tekirdağ ve Silivri'ye yığınak bölgelerine sevk edilmek üzere gönderilmekteydi. Trakya ve Batı Rumeli arasındaki mevcut tek demiryolu hattının Bulgaristan kara sınırı yakınından geçmesi ve Ege Denizi'nde Yunan donanmasının varlığı batıya doğru yapılacak taşımayı tehdit etmekteydi. Savaş planı gereğince Garp Ordusu'nda görevlendirilen ihtiyatlar ile diğer ordu birliklerinin bu tehditler nedeniyle sefer bölgelerine gönderilmeleri mümkün olmadığından kolordular seferberlik hazırlıklarını bölgesel kaynaklardan yapmış ve Garp Ordusu, iki kolordu mevcudu kadar askeri güçten yoksun kalmıştı.¹²⁰⁹

1912'de Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki hâkimiyeti Osmanlı savaş planlarını oldukça etkilemişti. Tehdit altındaki Gelibolu Yarımadası'nı koruyacak birliklerin tahsis edilmek zorunda kalınmasıyla Şark Ordusu muharebe nizamından iki kolordu eksilmişti. Bunun yanında Suriye ve Filistin'den deniz yolu ile Şark Ordusu'na intikal ettirilmesi planlanan ihtiyatlar, kara güzergâhlarını kullanmak zorunda kaldıkları

¹²⁰⁶ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., ss.58-59.

¹²⁰⁷ Muhtar, a.g.e., ss.40,95,177.

¹²⁰⁸ Yıldırım ve Öztürkçü, a.g.e., s.51.

¹²⁰⁹ Güler, a.g.e., ss.155-156.

için bir kolordu da ilk muharebelere yetişememişti. Yunan donanması sebebiyle sıkıntıya düşen Garp Ordusu, Suriye ve Filistin'den Selanik'e gelmesi planlanan kolordudan yoksun kaldığı gibi deniz yolu ile gönderilecek diğer ihtiyatlar, cephane ve ikmal malzemeleri de hiçbir zaman ulaştırılamamıştı. Savaş ve salgın hastalıklar nedeni ile asker mevcudu azalan ve takviye alamayan Garp Ordusu, eriyip gitmişti.¹²¹⁰

Osmanlı ordusunda standardizasyon da bir sorundu. Piyade farklı model tüfeklerle silahlanmıştı. Ayrıca Osmanlı ordusundaki karışık nüfus ve cehalet seviyesinin yüksekliği modern askeri donanımın kullanımını sorunlu hale getirmekteydi.¹²¹¹

Otuz seneden beri okullarımızda okutulan tabiye usûlü ve strateji kuralları derslerinin yenilgimize büyük etkisi olduğunun inkâr edilemeyeceğini söyleyen Muhtar Paşa, ordumuz için askeri fen kaynağı olan başlıca yerin Almanya olduğunu, Almanya'da ise saldırı düşüncesinin her şeyin üstünde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca düşmanı küçük görenler ve çabuk bozguna uğrayacaklarını düşünenler de olmuştu.¹²¹² Osmanlı genelkurmayına göre, Balkan devletlerinin askeri güçleri önemsizdi, Balkanlılar ile savaş, bir isyanı ortadan kaldırma hareketi olabilirdi ki geçmişte böyle çok Balkanlı isyanı bastırılmıştı.¹²¹³

Stratejik düzeyde, Osmanlı ordusu istihbarat toplama ve analiz etme konusunda da büyük zaaf göstermişti. Cephedeki Osmanlı kumandanları, çoğunlukla ya düşmanın kuvvetini hafife almalarına ya da aşırı abartmalarına yol açan, gerçekten çok uzak istihbarat tahminleri almışlardı.¹²¹⁴

Osmanlıların kötü eğitilmiş, kötü donatılmış ve kötü yönetilen bir piyade ihtiyatının (redif) olduğunu söyleyen Hall, rediflerin önemli bir bölümünün Türk ve İslam olmayan kişilerden oluştuğunu, çoğunun İstanbul'daki hükümete çok az sadakat duyduklarını ve Balkan Savaşları'nın seferleri sırasında da firar edeceklerini belirtmektedir.¹²¹⁵

Troçki de esirler arasında oldukça fazla sayıda Hristiyan bulunduğunu, bunların görev yaptıkları orduyla aralarında hiçbir manevi bağ hissetmediklerini ve ordunun

¹²¹⁰ Erickson, a.g.e., ss.421-422.

¹²¹¹ Hall, a.g.e., s.26.

¹²¹² Muhtar, a.g.e., s.180.

¹²¹³ Öztuna, (2014), a.g.e., s.100.

¹²¹⁴ Erickson, a.g.e., s.424.

¹²¹⁵ Hall, a.g.e., s.25.

yenilgiye uğramasından memnuniyet duyduklarını gayet açıklıkla dile getirdiklerini belirtmektedir.¹²¹⁶ Hristiyan erlerin, askerin kaçışına etkide bulunup bulunmadığının da düşünülmesi gerektiğini söyleyen Muhtar Paşa, Rum askerlerden birçoğunun ilk gerileme sırasında düşman tarafına geçtiğini belirtmektedir.¹²¹⁷

Alpaslan'ın Mehmet Ali Nüzhet'ten aktardığına göre, Kırklareli bölgesinde yaşayan Bulgar ahali savaş esnasında casusluk yapmıştı. Ayrıca Türklere düşman olan Bulgar ve Rum ahali küçük birliklere ve emir nöbetçilerine saldırmıştı. Banazlı Gazi Baba'nın anılarından aktardığına göre ise Bulgarlar ile savaş devam ederken ateşkes emri veren İsmail Paşa'nın daha sonra Bulgar olduğu anlaşılmıştı. Bu ateşkestten sonra Osmanlı askerleri düşman tarafından çember içine alınarak kuşatılmıştı.¹²¹⁸ Mahmud Muhtar Paşa'nın anılarında da ordu kendi memleketinde savaş yaptığı halde ulaşım bakımından güvenlik içinde olunmadığından ve Terkos ile Tayakadın havalisindeki Bulgar köylülerinin baltalarla Belgrad ormanına doğru çekildikleri bildirildiğinden, su yollarını bozma ihtimallerine karşı süratle bu yolların korunması gerektiğinden bahsedilmektedir.¹²¹⁹

Gayri Müslimlerin bir kısmı, ilk defa alındıkları askerlikten kaçmak için çeşitli yollara başvururlarken Müslüman Arnavutların bazıları da silah ve donatılarıyla kıtalardan kaçmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki en büyük desteği olan Arnavutlar eskisi gibi dost olmadıkları gibi Balkan devletlerini destekliyor, İtalya ve Avusturya'nın kışkırtması ile bağımsız bir Arnavutluk düşünüyorlardı.¹²²⁰

Batı Ordusu'nda seferi duruma geçen Redif birliklerden çoğunun seferi personel mevcudunu oluşturan Arnavut ve Boşnak ikmal erlerinin bulundukları kasaba ve mahallerde kullanılmak amacıyla silahlı altına alınma çağrısına kısmen veya tamamen uymamaları, seferberlik faaliyetini güçleştirmiş, planın istenilen şekilde uygulanmasını aksatmıştı.¹²²¹ Draç milletvekili Esad Toptânî Paşa, İşkodra'yı savunan Mirlivâ Hasan Rıza Paşa'yı öldürttükten sonra, 22 Nisan'da vilayet merkezi olan Arnavut şehrini Karadağlılara vermişti. Öztuna'nın belirttiğine göre, Meşrutiyet idaresinde aradıklarını

¹²¹⁶ Troçki, a.g.e., s.282.

¹²¹⁷ Muhtar, a.g.e., s.171.

¹²¹⁸ Alpaslan, a.g.e., ss.221-222.

¹²¹⁹ Muhtar, a.g.e., s.146.

¹²²⁰ Alpaslan, a.g.e., ss.186,222.

¹²²¹ Güler, a.g.e., s.174.

bulamayan Arnavutlar, savaş sırasında Türk birliklerini arkadan vurmaktan çekinmemişlerdi.¹²²²

İlk yenilgiler başlayıp, düşman yaklaşıncı bazı memurların, askeri ikmalde çok önemli rolleri olan istasyon müdürü ve hatta kaymakamın görevlerini bırakıp kaçtıkları da görülmüştü. Mülkiye görevlilerinin aileleriyle birlikte kasaba ve şehirleri terk etmeleri, o kasaba ve şehirdeki Türk halkında paniğe neden olmuş, varını yoğunu bırakıp şiddetli kış şartları içinde İstanbul'a doğru kaçmaya başlamışlardı. Ayrıca orduda görülen partizanlık, sivil mülkiye memurlarında da görülmekteydi.¹²²³

Yenilgimizi meydana getiren durumun, strateji hatalarından çok esas teşkilâtımızın ve savaş öncesi hazırlıklarımızın kötülüğüne, sosyal, siyâsi ve ahlâki bozuklukların da eklenmesi olduğunu düşünen Mahmud Muhtar Paşa, o dönemi şöyle anlatmaktadır:

*“...İlimden, sanayiden, ticaretten mahrum, yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunan ve millet sözünün dayanacağı esas şartlardan uzak, muhtelif unsurların topluluğundan meydana gelmiş, siyâsi hayatını sürdürmesi diğer devletlerin birbirleriyle olan rekabetlerine bağlı, arazisi büyük fakat kuvveti küçük bir devletçikten başka bir şey olmadığımızı anlamak istemedik...”*¹²²⁴

Saygılı da Balkanlı küçük devletler karşısında Osmanlı Devleti'nin uğradığı bozgunun, subayların politikaya karışması, siyasetçilerin dar görüşlülüğü, seferberlik hazırlıklarının tam yapılmaması gibi politik ve askeri sebeplerle açıklanmaya çalışıldığını ancak dönemin yerli ve yabancı kaynaklarında bunların ötesinde, felaketin göz ardı edilemeyecek kadar derin sosyal ve insani nedenlerine dair verilerin var olduğuna değinmektedir. İncelenen metinlerde Osmanlı Devleti'nin insan kalitesini gösteren tesbitlerin başında gelenlerin “Nitelikli insan gücü eksikliği, sosyal değerler sisteminin aşınması, halkın psikolojisindeki kayıtsızlık hali ve ordunun insan kalitesi problemi” olarak sıralanabileceğini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun günün teknik ihtiyaçlarına uygun iş gücüne sahip olmadığı Balkan Savaşı yıllarında açıkça ortaya çıkmıştı. Dönemin gözlemcilerine göre devletin Türk unsuru eğitimi, sanatı ve kültürü neredeyse tamamen ihmal etmiş durumdaydı. Eğitim, sayı ve nitelik bakımından günün

¹²²² Öztuna, (2015), a.g.e., s.18.

¹²²³ Öztuna,(2014), a.g.e., s.109.

¹²²⁴ Muhtar, a.g.e., ss.170,186.

ihtiyaçlarına cevap verememekteydi. Okuma yazma bilenlerin % 5 seviyesinin altında olmasının yanında resmi bir eğitim almış olanlar da kendilerini mesleki ve entelektüel olarak geliştirme gayreti içerisinde değillerdi. Osmanlı toplumunun neredeyse tüm kesimleri büyük bir çözülme içindeydi.¹²²⁵

Sultan Abdülhamid döneminde, kendine bağlı adamlarının ve casuslarının açgözlülüğünü tatmin edebilmek için devlet gelirinin keyfi olarak kullanıldığını söyleyen Güler, bu yüzden memurların ve subayların maaşlarının ödenemediğini belirtmektedir. Üç dört ayda bir alınmış veya alınmamış maaşların 100 kuruşunun 20 kuruşa kırdırılmasıyla ele geçen az parayla geçim imkânı bulamayan her sınıf memur, özellikle zabıta kuvvetleri, yasaya aykırı yollarla geçimini sağlamaya başlamış, ülkede adalet ve güvenlik kalmamıştı.¹²²⁶ Sultan Abdülhamid dönemine kadar devam eden cehalet ve taassubun her ilerlemeye engel olduğunu ifade eden Mahmud Muhtar Paşa'ya göre, “*Abdülhamid devri ise buna ek olarak ahlâk bozukluğu, haksızlık, eziyet ve can yakma kapılarını açtı ve ahlâk seviyesi en aşağı mertebeye düştü.*” Bu devirlerin mirasçısı ve halefi olan Meşrutiyet döneminde de keyfi idareler birbirini kovalamıştı.¹²²⁷

Tataristanlı gazeteci Kerimî de “*Türklerin üzerine serpilmiş ölü toprağından; şahit olduğu atalet ve tembellikten*” çok huzursuzdur.¹²²⁸ Ahlâki ve ilmî seviyemizin geri seviyede bulunmasından dolayı uğradığımız bozgunların ve utanç verici durumların yalnız orduya ait olmadığını söyleyen Mahmud Muhtar Paşa, bunların bütün millete ait olduğunun açık olduğunu belirtmektedir.¹²²⁹ Yenilgimize stratejik hatalardan çok, sosyal, politik ve ahlaki bozulmanın sebep olduğunu ifade eden Öztuna da köylünün durumunun gittikçe kötüleştiğini, canından başka koruyup savunacağı hiçbir şeyinin kalmadığını belirtmektedir.¹²³⁰

Hasip Saygılı'ya göre, bozgun için gösterilen bütün sebeplerde haklılık payı vardır ancak bunlar, büyük bozgunu açıklayabilecek kapsam ve ağırlıkta değildir. Savaşta yaşanan ikmal sıkıntı ve mahrumiyetlerinin bozgununda kayda değer bir etkisi olduğunun

¹²²⁵ Hasip Saygılı vd., (2015), *Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi*, (Der.), 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara: ss.149-150,153-154.

¹²²⁶ Güler, a.g.e., s.165.

¹²²⁷ Muhtar, a.g.e., s.187.

¹²²⁸ Oğuzhan Saygılı, a.g.e., s.172.

¹²²⁹ Muhtar, a.g.e., s.182.

¹²³⁰ Öztuna,(2014), a.g.e., s.142.

bilindiğini ancak Selanik garnizonu örneğinde olduğu gibi gıda ve mühimmat sıkıntısı olmayan on binlerce mevcutlu birliklerin düşmanla karşılaşmadan darmadağın olmalarının daha derinlerde yatan nedenlerinin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Manastır, Kalkandelen, Üsküp ve Gostivar’da, Müslüman ahalinin de aralarında bulunduğu mahalli halk, savaştan şehirlerinin düşmana teslim edilmesi taleplerini içeren mazbatayı düzenleyerek yetkili makamlara sunmuşlar ve yine Kosova’da İpek, Pritzen ve Yakova halkı da düşmana teslim olmayı tercih etmişlerdi. Muharebeye henüz katılmamış 40 bine yakın askerden oluşan taze bir kuvvetin bulunduğu Selanik vilâyetinin düşmana karşı konulmadan teslimi için belediye başkanı ve müftü dâhil İl İdare Meclisi mazbata düzenleyerek 5 Ekim 1912’de Garnizon Komutanlığı’na başvurmuştu.¹²³¹

Her ne kadar şehiri tecrit eden Yunan filosu denizden takviye alma ümitlerini yok etmiş olsa da teslim tarihinde Osmanlıların Makedonya’da hala önemli güçleri bulunmaktaydı. Önemli bir doğal engel olan Vardar Nehri’nin doğu yakasında bir süre direnilmediği ve nehrin üzerindeki demiryolu köprüsü tahrip edilmediği gibi görüşmeler uzatılarak ve Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki rekabetten yararlanılarak çok önemli olacak bir zaman da kazanılmamıştı.¹²³²

Birlik ruhunun olmadığına dikkat çeken Lauzanne, savaş hikayelerinin ne kadar müthiş olursa olsun göz önündeki feci manzaraya oranla yine de hafif kaldığını belirtmektedir. İstanbul’un 1 milyon 500 bin nüfusunun 1 milyona yakın kısmının Rum, Levanten, Yahudi ve Avrupalılardan oluştuğunu, doğal olarak burada birlik ruhundan bahsedilemeyeceğini söyleyen Lauzanne, Levantenlerin son derece rahat hareket edebildiklerinden, hiçbir Rum’un dükkanını kapatmaya, hiçbir Levanten’in kafeşantanlarını terk etmeye, hiçbir Avrupalının çay saatindeki valsten vazgeçmeye razı olmadığını, yaralıların ise Beyoğlu’ndan orkestra gürültüleri arasından geçtiklerini, daha da kötüsünün ise bazı kimselerin Türklerin yenilmesini beklediklerini belirtmektedir. Osmanlı Devleti savaş meydanlarında düşmanları tarafından yenilmeden önce, kendi başkentinde kendi halkı tarafından yenik ilan edilmek durumunda kalmıştı.¹²³³

Hasip Saygılı, bir toplumda şahsın uğrunda fedakârlık yapacağı bir inancı ve ideali kalmadığında, diğer bir deyişle “*maddi ve manevi insan kalitesizliğinin, büyük ve*

¹²³¹ Hasip Saygılı, a.g.e., ss.157,166.

¹²³² Hall, a.g.e., ss.83-84.

¹²³³ Lauzanne, a.g.e., s.63.

öldürücü bir bozgun” oluşturduğunun görüldüğünü belirtmektedir. Konu edilen insan kalitesi ve sosyal çözülme sorunu Balkan Savaşı sırasında ortaya çıkmış değildir. Yüzyılların birikimi olan beşeri ve sosyal sorunların yanında kültürel, sosyolojik, politik süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹²³⁴

Sonuç olarak, yenilgiyi düşmanın kuvvetinde değil, hep kendi yolsuzluklarımızda aramamız gerektiğini söyleyen Mahmud Muhtar Paşa’ya göre, “ *Bize inen darbe, düşmanın değil, ancak asırlardan beri birikmiş sorumsuz davranışlarımıza karşı mukadderatın ve tabiat kanunlarının indirdiği darbedir. Evet, askerimizi gerilemeye ve kaçmaya sevk eden kuvvet düşman orduları değildi.*”¹²³⁵

3.2. SİVİL HALKA YAPILAN MEZALİMLER VE YAŞANAN GÖÇLER

3.2.1. Balkan Savaşları Öncesinde Yaşanan Mezalimler ve Göçler

Balkan ulusçuluğunda, “*ulusal bir çoğunluk*” oluşturma işi yaşamsal olarak görülmüş ve yönetimler oldukça büyük oranlardaki azınlıkların fiziksel olarak ortadan kaldırılması ya da zorla eritilmesi politikalarını benimsemişlerdir. Çeşitli Balkan devletlerinde, bağımsızlıktan itibaren, asimile edilemeyeceği varsayılan çok sayıda Müslüman öldürülmüş veya yurtlarından sürülmüştür.¹²³⁶

17 ve 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun her toprak kaybetmesinde Türkler ve diğer Müslüman gruplar göç etmeye zorlanmıştı. Bu göçlerin ilki, Pannonia’dan ve bu bölge içerisindeki Macaristan, Hırvatistan ve Voyvodina’dan ayrılan grupların Sırbistan ve Bosna-Hersek’e göç etmesiyle gerçekleşmişti.¹²³⁷

Kuruluş ve genişleme dönemlerinde dışa dönük bir iskân siyaseti izleyen Osmanlı Devleti, 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyılda Avrupa’da toprak kaybetmeye başlamasıyla içe dönük iskân sorunu ile karşılaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nun 1683 Viyana bozgunu sonrasında, 1683-1699 yılları arasındaki Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında serhat boylarındaki Müslümanlar iç kısımlara doğru göç etmeye başlamıştı. Osmanlı-Avusturya savaşlarının devam etmesi ve Balkanlar’daki önemli şehir

¹²³⁴ Hasip Saygılı, a.g.e., ss.164-165.

¹²³⁵ Muhtar, a.g.e., ss.182-183.

¹²³⁶ Karpat, (2004), a.g.e., ss.37-38.

¹²³⁷ Çavuşoğlu, a.g.m., s.125.

merkezlerinin zarar görmesiyle birlikte ahalisi de göç etmek zorunda kalmıştı. 1689 yılında Avusturyalı General Piccolomini tarafından Üsküp şehrinin yakılmasıyla şehir nüfusunun büyük bir kısmı muhacir olmuş ve İstanbul'a ulaşabilen bir kısım göçmenler Unkapanı Cıbalı dolaylarında Üsküp mahallesini kurmuşlardı.¹²³⁸

1683'te Viyana bozgununun ardından Macaristan'da Buda'yı (Peşte) ve Sırbistan'da da bazı yerleri işgal eden Habsburglar, egemenlik alanları içindeki Müslümanları yok etmişlerdi.¹²³⁹ 1702 yılında ise Karadağ'ın Ortodoks yöneticisi Prens (aynı zamanda Piskopos) Danilo, Noel'i kutlamak için prenslikteki her Müslüman'ın katledilmesini emretmişti.¹²⁴⁰

Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarından geri çekilmesiyle birlikte göç de hızlanmış, 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Kırım'ın kaybedilmesiyle 1800'lere kadar devam eden süreçte Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerine yaklaşık 500.000 kadar insan göç etmişti. Sırp, Hırvat, Rum ve Bulgarların Türk ve Müslümanlara karşı yaptıkları mezalim sonucunda 1806-1812 yılları arasında 200.000 civarında Müslüman göç etmek zorunda kalmıştı.¹²⁴¹ Bunların bir kısmı İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçerken bir kısmı ise Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinde bulunan köy ve kasabalara ve İstanbul'a yerleşmişlerdi. 1820-1830 yılları arasında Yunan ayaklanmasının olduğu Mora'dan Türkler çıkarılmış, Eflak ve Boğdan'da da Türkler ve diğer Müslümanlar göçe etmek zorunda kalmışlardı.¹²⁴²

Dine dayalı milliyetçiliğin düşman tanımayı kolaylaştırması sebebiyle Müslümanlar her milliyetçi grup tarafından düşman olarak kabul edilmiş, yeni kurulacak ulus içinde istenmemiş ve her milli ihtilal sırasında topraklarından sürülmüşlerdi. 1821 Yunan ayaklanması Müslümanların yeni milliyetçilik akımına kurban edilmelerinin başlangıcı olmuştu. Yunan isyanında Müslümanların katledilmeleri, kendi topraklarından sökülüp atılmaları daha sonraki Osmanlı karşıtı milliyetçi isyanlara da örnek oluşturmuştu. McCarthy'nin belirttiğine göre, 1821 yılında Yunan Yarımadası'nda yaşayan 20 binin üzerindeki Müslümanların çoğu iki ay geçmeden katledilmişti. Yunan isyanı, 1821 Mart ayında, bazı Osmanlı devlet memurlarının ve görevlilerin özellikle de

¹²³⁸ Ağanoğlu, a.g.e., ss.33,113.

¹²³⁹ Karpas, a.g.e., s.26.

¹²⁴⁰ Palmer, a.g.e., s.84.

¹²⁴¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.34.

¹²⁴² Çavuşoğlu, a.g.m., s.126.

vergi memurlarının katledilmesiyle başlamış, bunu Mora’da yaşayan Türklere yapılan saldırılar izlemişti. Türk ve Arnavut olan Osmanlı askerleri pusuya düşürülerek öldürülmüş, kalelere sığınan Müslümanların geri dönme ümidini kırmak için konakları ve bağ evleri yakılmıştı. McCarthy’nin Thomas Gordon’dan aktardığına göre, dillerde dolaşan “*Mora’da hiç Türk kalmasin; hatta tüm dünyadan silinsinler.*” şarkısı, “*bir yok etme savaşının başlangıcını*” haber vermiş, isyan başladıktan sonraki üç hafta içinde şehirlere kaçabilen birkaç kişi dışında hiç Müslüman kalmamıştı.¹²⁴³

Yunanistan’da soykırıma uğramış Türklerin sayılarının 100 binden az olmadığını tahmin eden ve İngiliz tarihçi Douglas Dakin’dan Yunanistan nüfusunun 1821-1838 yılları arasında 938.765’ten 752.077’ye düştüğüne dair bilgiyi paylaşan Şimşir, nüfusun on yedi yılda 186.688 kişi azaldığını, bunun da katledilen ve göçe zorlanan Türklerden dolayı olduğunu belirtmektedir. Kısa sürede binlerce kişi öldürülmüş, kalelere sığınanlar da uzun süre açlığa dayanamayarak teslim olmuşlar ve verilen güvencelere rağmen erkek, kadın, çocuk ve yaşlılar toptan katledilmişlerdi. Buna bir örnek, İnebahtı Kalesi’ne sığınmış olan Türklerin akıbetidir. Kaledeki 3 bin kadar Türk Ağustos 1821’de teslim olmuş, 160 kişi kaçıp kurtulmuş diğerleri ise katledilmişti. Tripoliça’da da Yunan asilerine teslim olan 10 bin kadar Türk, iki gün içerisinde katledilmişti.¹²⁴⁴

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusunun geçtiği bölgelerdeki Müslümanlar katliamdan kaçabilmek için dağlara ve ormanlara sığınmışlardı. Rus ordusunun Edirne üstüne yürümesi ve Edirne’den çıkan küçük Rus birliklerinin Çorlu, Silivri ve Enez’e kadar bütün kasaba ve köyleri talan etmesi İstanbul’da panik havası yaratmış ve bundan etkilenen Güney Trakya Türkleri yurtlarını bırakarak İstanbul’a göç etmişlerdi. İçer dönmüş göçler özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru artmış ve sadece 1856-1865 yılları arasındaki göçmen sayısı 2 milyonu geçmişti. Göçmen sorunlarıyla Şehremaneti ilgilenmekteyken göçlerin gittikçe artmasıyla yetersiz kalması üzerine, 5 Mayıs 1860 yılında Muhacir Komisyonu oluşturulmuştu.¹²⁴⁵

Kırım, Kuzey Kafkasya, Rusya Ermenistan’ı ve Balkanlar’da çoğunluğu Türk milyonlarca Müslüman ölmüş, 1821-1922 yılları arasında 5 milyondan fazla Müslüman

¹²⁴³ McCarthy, a.g.e., ss.8-11.

¹²⁴⁴ Şimşir, a.g.e., ss.27,31.

¹²⁴⁵ Ağanoğlu, a.g.e., ss.34,113-114.

topraklarından sürülmüş, 5,5 milyon Müslüman da bir kısmı savaşlar sırasında katledilmiş bir kısmı da göç sırasında açlık ve hastalık sebebiyle ölmüştü.¹²⁴⁶

Kaybedilen topraklardaki Rus işgali, mali sorunlar yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'na yüzbinlerce Müslümanı göç etmek zorunda bırakmıştı. 1854-1876 yılları arasında tahminen 1 milyon 400 bin Tatar Kırım'dan göç etmişti. Rusya'nın 1863-1866 yılları arasında uyguladığı yeni iskân politikaları nedeniyle yaklaşık 600 bin Çerkez de Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kalmıştı. Jelavich'in belirttiği gibi, Balkan halklarının kaderine karşı çok duyarlı olduklarını öne süren büyük güçler, burada yardım etme gerekliliğini hissetmemişlerdi.¹²⁴⁷

1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Bulgar çeteleri Rus ordusu himayesinde Türkleri katledip mallarını yağmalamış, köy ve kasabalarını yakmışlardı. Rus ve Bulgar Panislavistlerin savaşı, tam bir "*ırk savaşı*" olarak gördüklerini söyleyen Kocabaş'a göre, Bulgar-Rus işbirliği, Müslüman Türk varlığını topyekün yok etmeye yönelik olmuş ve Türklere soykırım uygulanmıştı.¹²⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yaşadığı en büyük yenilgi olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, büyük çapta Müslüman kıyımına neden olmuş ve işgal altındaki bölgelerde bulunan birçok insan göç etmek zorunda kalmıştı.¹²⁴⁹

Savaşın başından beri Rus ordusunun Balkanlar'a doğru yürüyüşü, öncelikle Müslümanlar sonra da diğer din ve mezheplere karşı bir Ortodoks Hristiyan haçlı seferi şeklini almıştı. Balkanlar'da Rus birlikleri tarafından işgal edilen bölgelerde yaşayan bazı Bulgarlar da Müslüman nüfusa karşı hem geniş kapsamlı hem de daha önce hiç örneği görülmemiş derecede kitle katliamlarına, tecavüz ve haydutluğa girişmişlerdi. Karpat'a göre, Pan-Slavcıların yazılarının, Ignatieff'in açıklamalarının ve Ayastefanos'taki Rus temsilcilerinin sundukları isteklerin de açıkça ortaya koyduğu gibi Müslümanların Bulgaristan'dan tamamen çıkarılması önceden iyi planlanmıştı. Ateşkesin imzalanmasından sonra yenik durumdaki Osmanlı ordularına saldıran Sırbistan da Niş kenti civarında yaşayan Müslümanlara karşı benzer yok etme eylemlerine girişmişti. Karpat, Müslüman halka karşı girişilen bu barbarca eylemin kanıtlarının İngiltere Kamu

¹²⁴⁶ McCarthy, a.g.e., s.1.

¹²⁴⁷ Jelavich, a.g.e., s.313.

¹²⁴⁸ Kocabaş, a.g.e., ss.142-143.

¹²⁴⁹ Ağanoğlu, a.g.e., s.36.

Kayıtları Bürosu'nda (Public Record Office) bulunduğunu belirtmektedir. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Varna, Filibe, Rusçuk ve diğer kentlerde bulunan İngiliz konsolosları, kişisel olarak gözlemledikleri olaylar ile ilgili gerçekçi bir biçimde raporlar yazmışlardır. Sadece İngiltere arşivlerinde, Bulgaristan ve Sırbistan'daki Müslümanların kaderine dair, birkaç bin belge bulunmaktadır.¹²⁵⁰

McCarthy'ye göre Bulgaristan'ı işgal eden Rusların savaş amaçları, kitle halinde sivil Müslüman halkın katledilmesini garantiye almak olmuştur. Bulgaristan'daki Müslüman ölümleri; Bulgar ve Rus askerlerinin katletmeleri, yaşam gereksinimleri esirgendiği için açlık ve hastalıklar, göç ve çok azı da savaş nedeniyle olmak üzere 4 farklı sebeple meydana gelmişti. Şumla'da bir araya gelen yabancı basın temsilcileri, Bulgaristan'daki masum Müslüman halka uygulanan insanlık dışı davranışları gazetelerine rapor eden muhabirler olarak, gözlemlediklerinden ortaklaşa hazırladıkları bir metni imzalamışlardı. Razgrad ve Şumla'da, süvari kılıç ve mızrakları ile yaralanmış kadın, çocuk ve yaşlıları kendi gözleri ile gördüklerini, bu yaraların savaş nedeniyle oluşmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdi. Mağdurların ifade ettiklerine göre, birçok köyün Müslüman halkı tümüyle ya kaçarken ya da köylerin yağmalanması sırasında kıyıma uğratılmıştı. 1877-1878 Savaşı sırasında, Bosna Müslümanlarının üçte biri ve Dobruca Türklerinin dörtte üçünden fazlası ölmüş ya da yerlerinden yurtlarından sürgün edilmişlerdi.¹²⁵¹

Sağlam bir Bulgar devleti kurmak için o topraklardaki Türkleri ya kovmak ya da yok etmek gerektiğini savunan Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nın Başkanı Prens Vladimir Çerkaski, bir ara Rumeli Türklerini, savaş esirleri ile birlikte toptan Rusya'ya sürmeyi düşünmüş fakat Rusya Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin buna karşı çıkmıştı. Çerkaski düşüncelerini “*Yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez. Bu bir ırk ve yok etme savaşıdır.*” diye ifade etmişti.¹²⁵²

19. yüzyılda, Bulgarların Müslümanlar arasında azınlıkta kaldıklarını farkına varan Bulgar ulusçuları, Türklerin yarattıkları nüfus sorununu çözmek için onları ülke dışına atmayı önererek planlanmış bir çaba içerisinde bulunmuşlardı.¹²⁵³

¹²⁵⁰ Karpat, (2004), a.g.e., ss.218-219.

¹²⁵¹ McCarthy, a.g.e., ss. XV, 70,72.

¹²⁵² Şimşir, a.g.e., ss.55-56.

¹²⁵³ Karpat,(2004), a.g.e., s.116.

26-27 Haziran 1877 gecesi Tuna'yı geçen 14.Rus piyade tümenine mensup askerler ile Bulgar gönüllü taburu, silahlı Bulgar halkının da kendilerine katılmasıyla Ziştevi Türklerini katledip mahallelerini yağmalamışlardı. Tuna'dan güneye, Tırnova'ya doğru ilerleyen Rus orduları Türk halkına karşı sistematik olarak katliamlara girişmiş, bir “ırk ve yok etme savaşı” yürütülmüştü. Çerkaski'ye göre kurulacak olan Bulgar devletinin güvende olabilmesi için Tuna ve Edirne vilayetlerindeki yoğun Türk nüfus ya buradan kovulmalı ya da yok edilmeliydi. Bunun için ilk aşamada işgal edilen yerlerdeki tüm Türk-Müslüman halk silahsızlandırılmış, ikinci aşama olarak Bulgar gönüllü taburları, Bulgar çeteleri ve Bulgar halkı silahlandırılmış ve silahlandırılan Bulgarlar silahsız masum Türk komşularına saldırtılmıştı. Mızrakları ve ateşli silahları ile Türk köylerini basan Don Kazakları da katliamlar yapmışlardı. Ocak 1878'de Edirne'ye doğru göç etmekte olan binlerce arabanın olduğu muhacir kitlesi, Kazan geçidinde Don Kazakları ve Bulgar çeteleri tarafından toptan katledilmiş, sağ bırakılan ana kucağındaki çocuklar Tırnova civarındaki Bulgar ailelere dağıtılmışlardı. Ağustos 1877'de Bele ormanına sığınmış olan civar köylerin Türk ahalisi, Don Kazakları ve Rus ordusu tarafından kuşatılarak toptan katledilmişlerdi. Bunun yanı sıra, General Gurko güçleri de büyük çapta katliamlar yapmıştı. Ocak 1878 yılında, 40-50 bin kişilik bir Türk göçmen kitlesi, Harmanlı ile Edirne arasında Rus kuvvetlerinin saldırılarına uğramıştı.¹²⁵⁴

Kocacık'ın belirttiğine göre de Rusların ele geçirdikleri yerlerde Bulgarlar, Müslümanlara ait evleri yağmalamış, yakmış ve geride kalanları öldürmüştü. Rus ordusu ele geçirdiği yerlerdeki Müslümanların göç etmesini sağlamak için zulümler yapmış, Türk göçmen kabileleri Ruslar ve Bulgarlar tarafından yollarda öldürülmüştü. Varna'ya doğru kaçan bir Türk göçmen kafilesinin Rus süvarileri tarafından öldürüldüğü bilgisi İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'ın, Dışişleri Bakanı Derby'ye çekmiş olduğu telgrafta yer almıştır. Ayrıca bazı Türk kabileleri de Bulgarların saldırıları sonucu yok edilmiştir.¹²⁵⁵

İstanbul'daki İngiliz elçisi A.H.Layard'ın Londra'da Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda belirttiğine göre, Ruslar Balkanlar'a girdikten sonra adalet ve koruma sözleri ile kendilerine boyun eğmeye zorladıkları Müslümanları silahsızlandırarak onların

¹²⁵⁴ Şimşir, a.g.e., ss.56-58.

¹²⁵⁵ Faruk Kocacık, (1980), Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878 -1890), *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 1, İstanbul: ss.139-141.

silahlarını Bulgarlara vermişlerdi. Bununla ilgili olarak Layard “... *En barbarca dönemlerden bu yana görülmemiş, ayırım gözetmeksizin yapılan bir kan dökme ve tahribat sahnesi izlendi...*” diye söz etmiştir.¹²⁵⁶

Hem Kafkaslarda hem de Balkanlar’da defalarca tekrarlanan Rus yöntemi, evleri ve tarlaları harap edip, sahiplerini bezdirerek onlara açlık veya kaçırmaktan başka seçenek bırakmayan klasik bir zorunlu göç sistemiydi. Rus askerlerinin ve Bulgarların uyguladıkları dehşet olaylarının yanı sıra, köylere askeri birlikler halinde saldıran Kazaklar da katliam yapmışlardı. Rus askerleri tarafından sivil halkın katledilmesindeki asıl amaç, Türk köylüleri arasında korku salarak, onların Rus ordularının önü sıra kaçmalarını sağlayıp Osmanlı ordusu önünde bir engel oluşturmaktı. Bu amaçlarında başarılı olmuşlar, yolları dolduran göçmen yığınları askerlerin hareket sahasını kısıtlamış, cepheye askerleri ve ordunun donanımlarını taşıması gereken vagonlar, göçmenleri taşımak için kullanılmıştı. Müslüman halkın kaçması, Osmanlı ordularının hareket sahasını kısıtladığı gibi Osmanlı’ya bağlı güçlerin oluşturulma olasılığını da ortadan kaldırmıştı. Daha da önemlisi, Türklerin yurdu boşaltmak zorunda kalması ile savaş sonrasında bu topraklarda Slavlar ezici çoğunluk olmuşlardı. Bulgaristan’daki sivil Müslüman halka saldırmak, Rus amaçlarına hizmet eden, acımasız ve hesaplı bir Rus askeri politikasıydı. Katliam yaparak ve korku salarak kaçmalarına yol açma yöntemi için Rus ordusunda Kazak birlikleri kullanılmış, Kazaklar Türk köylerine çoğunlukla Bulgarlar ile işbirliği içinde saldırmışlardı. Rus orduları işgal ettikleri bölgelerde Türklerin silahlarını toplayarak bu silahları oradaki Bulgarlara dağıtmışlar, civardaki Müslüman köylerini yakmışlar, Rus topçu birlikleri de içinde insanların olduğu Müslüman köylerini top ateşine tutmuşlardı.¹²⁵⁷

Bulgar ve Rus zulmünden kendi başlarına kaçmak isteyen halk, birçok kere can ve mal kaybına uğramış, savaşın sonunda on binlerce her yaştan muhacir Türk halkı, daha yollarda iken Rusların ve Bulgar çetelerinin saldırıları sonucu hayatlarını kaybetmişlerdi. Selanik’e gelebilenler ise kış mevsimi olmasına karşın kapalı barınacakları bir yer bulamamışlardı.¹²⁵⁸

¹²⁵⁶ Karpas, (2004), a.g.e., ss.219-220.

¹²⁵⁷ McCarthy, a.g.e., ss.37,72-78.

¹²⁵⁸ Süer, a.g.e., s.521.

İngiltere Edirne Başkonsolos Vekili Edmund Calvert 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında, Rus işgali ve Bulgar yönetimi ile ilgili değerlendirmelerinin olduğu raporunda, Bulgarların ana amaçlarının ve hedeflerindeki sonucun Türk'ü mahvetmek ve Avrupa'daki yurdundan tamamıyla söküp atmak olduğunu belirtmiştir. Bir Fransız delegesi de muhacirlerin Filibe'deki durumu hakkındaki resmi şikâyetinde şunları yazmıştır: “*Mültecilerin karşılaştığı muamelenin, Türk varlığını yok etmeye yönelik hükümet politikasından kaynaklandığı aşikârdır.*”¹²⁵⁹

Rus askeri birliklerinin masum sivil halkı kıyımdan geçirdiğine dair delillerin çoğu, resmi Osmanlı raporlarının yanı sıra, pek de Osmanlılara sempati duymayan çatışmaları izlemiş, tarafsız kişilerin anlatımlarına dayanmaktaydı. Mütareke imzalandıktan sonra da Rus askerleri Türklere saldırmaya devam etmiş, köylülerin silahları toplanmış, köyler yağmalanmış ve kadınların ırzlarına geçilmişti. Sivil halka karşı talan ve yağmayı bir savaş aracı olarak kullanan Rusların amaçları, Türklerin geriye dönebilecekleri hiçbir mülkünün kalmamasını sağlamaktı. Bu sebeple Bulgarlar ve Ruslar tarafından Türk izlerini silercesine Türklerin evleri, dükkânları soyulduktan sonra yakılmış, köyler yok edilmiş, sürü hayvanları ve malları gasp edilmişti. Öldürülen veya kaçmak zorunda bırakılan Türklerin yerine Bulgarlar gelmiş, bir zamanlar Türklerin olan mallar, artık Bulgarların olmuştu.¹²⁶⁰

İngiliz konsolosluk raporlarında yer alan bilgilere göre, Balkanlar'da çoğu masum köylüler olmak üzere Müslüman nüfus katliama uğramış, sürgün edilmiş, camiler ve diğer kültürel kurumlar yıkılmış ya da depo olmuş, bazı durumlarda da abdesthane haline getirilmişti. 1876 yılında Filibe'de sağlam 35 cami varken 1879 yılında yalnızca 3 tanesi kullanılabilir durumda kalmıştı.¹²⁶¹

Rus Panislavistleri tarafından Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türk mallarının tamamen gasp edilmesi daha önceden planlanmıştı. İlk aşamada, Türklere ait gasp edilen malların Rus ordusunun ihtiyaçları için kullanılmasına karar verilmişti. Türklere ait mallara, hayvanlara, sürülere, tarlalardaki ve ambarlardaki zahirelere, ot ve saman yığınlarına el konulmuştu. Şimşir'in Valbert'en aktardığına göre, “*Bu sömürü hareketi, devletler hukuku ve harp hukuku kurallarının altüst edilmesi demektir.*” Rus ordusu gasp

¹²⁵⁹ McCarthy, a.g.e., ss.102,110-112.

¹²⁶⁰ McCarthy, a.g.e., ss.71-72,79,83.

¹²⁶¹ Karpas, (2004), a.g.e., ss.222-223.

edilen hububat ve hayvanların bir bölümünü Bulgarlara dağıtmış, öldürülen veya göç etmek zorunda kalan Türklerin evlerine Bulgarları yerleştirmişti. Bu yolla Türk göçmenlerin geri dönüşleri önlenmeye çalışılmıştı. Savaştan sonra geri dönenler olsa bile evsiz, malsız, mülksüz ve aç kalacaklarından yeniden göç etmek zorunda olacaklardı. Verimsiz bölgelerdeki on binlerce Bulgar ailesi, verimli ovalara sevk edilerek sistematik bir şekilde Türk evlerine yerleştirilmişlerdi. 1879 yılında Sofya'ya gönderilen ilk Osmanlı Komiseri Nihat Paşa, Bulgarların gasp ettikleri Türklere ait topraklara, taşınmaz mallara ilişkin yanında yüz sandık dolusu tapu senedi götürmüştü. Ayrıca sağ kalan göçmenlerin ellerinde de gasp edilen taşınmazlarına ait on binlerce tapu senedi bulunmaktaydı.¹²⁶²

Savaş bittikten sonra seyrek de olsa Türk köylerine saldırmaya devam eden Rus güçleri, Bulgarların da Müslüman köylere saldırımlarına yardım etmişlerdi. Kasım 1878'de Demirciler köyünün yakılması ve halkının katledilmesinde Rus askerleri Bulgarlara yardımcı olmuşlardı. Ruslar, Türklerin yurtlarına geri dönmelerine engel olmak için kaçmak zorunda kalan Türklerin evlerini yakmada Aralık 1878'e kadar Bulgarlara yardım etmeye devam etmişlerdi. Rus koruması altındaki Bulgarlar ise 1879'da bile Türk evlerini ve köylerini yakmışlardı.¹²⁶³

Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması ile savaş sona erdiğinde, göçmenler birkaç bölgede toplanmışlardı. Şumla-Varna'da yaklaşık olarak 230.000, Burgaz'da 20.000, Rodop Dağları'nda 100.000, Gümölcine'de 50.000, İstanbul'da 200.000 kadar kişi toplanmış, birçokları birkaç kez yer değiştirmek zorunda kalmışlardı. On binlercesi, Osmanlı Devleti tarafından tahliye edilerek deniz yolu ile Kıbrıs, Suriye ve Anadolu'ya gönderilmiş, geriye kalanlar da kara yoluyla İstanbul üzerinden Anadolu'ya ulaşmışlardı.¹²⁶⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların ve Bulgarların yaptıkları etnik soykırım eylemleri nedeniyle panik halde kaçan Müslüman halk demiryolu istasyonlarında yığılmıştı. Soğuk kış şartlarında istasyonlarda bekleyen Filibe'de 15.000, Çorlu'da 20.000 kişinin bir kısmı donarak ölmüştü.¹²⁶⁵ Düşmanın kılıcından

¹²⁶² Şimşir, a.g.e., ss.63-66,68.

¹²⁶³ McCarthy, a.g.e., ss.94-95.

¹²⁶⁴ McCarthy, a.g.e., ss.88-89.

¹²⁶⁵ Ağanoğlu, a.g.e., s.177.

kurtulabilmiş bu insanların çilesi bitmemiş, bir kısmı açlıktan, soğuktan ve hastalıktan kırılmışlardı. Örneğin, 1878’de Ocak-Nisan ayları arasında Edirne’de günde ortalama 160, İstanbul’da ise 800-900 muhacir hayatını kaybetmişti.¹²⁶⁶

31 Ocak 1878’de İngiltere’nin Varna Konsolosu Reade’in İstanbul’daki Büyükelçi Layard’a yolladığı raporda, Varna’da 8.000 kişinin açlıktan ölmek üzere olduğu bildirilmişti. Başka bir belgede ise aynı tarihte Varna’da 30.000 kişinin toplandığı belirtilmekteydi. 24 Mayıs 1878 tarihli bir belgede de Burgas’ta Anadolu’ya geçmek için bekleyen 12.000 muhacirden 3.000’nin öldüğü bildirilmekteydi.¹²⁶⁷

Müslümanların Bulgaristan’dan göçü, can kaybı ve zulüm bakımından tarihin en vahimleri arasındadır. 1877-1878’de Bulgaristan’dan kaçanlar göç şartlarına ek olarak bir de Rus, Kazak ve Bulgarların saldırılarına uğramış, kış şartlarında göçe zorlanmış, yol boyunca saldırıya uğrayan bu insanlar, yağma ve tecavüz edilmişlerdi. Göç edenlere Osmanlı İmparatorluğu da yeterince yardım sağlayamamıştı. Göçe zorlanan Müslümanların ölüm oranları ile çektikleri çileler, en ayrıntılı şekilde konsoloslar ve muhabirler tarafından kayıtlara geçirilmişti. Göçe zorlanan bu insanlar, Ruslar ve Bulgarların saldırılarına ek olarak kışın en soğuk günlerinde, çoğunlukla yiyecekten yoksun kaçmak zorunda kaldıklarından birçokları ya soğuktan donarak ya açlıktan ya da tifo ve dizanteriden ölmüştü. Bir Alman tren yolu memuru Tatar Pazarcık yakınlarındaki tepelerde 400 kadın, erkek ve çocuğun soğuktan donmuş vücutlarının yığılı olduğu tepecikte, hayatta kalabilmiş bir küçük kız çocuğu bulmuştu. Muhacirlerin üzerindeki yetersiz giysiler bile Rus askerleri ve Bulgarlar tarafından gasp edilmişti. Konsoloslar sürekli olarak aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu çıplak muhacir kümelerinden bahsetmekteydiler. İngiltere temsilcisi Cullen, Ruslar ve Bulgarların yaptıkları karşısında “...*Tecrübelerim ışığında, Rusların kararlılıkla Müslüman varlığını yok etme politikası uyguladığından başka bir sonuca varmam mümkün değil.*” demektedir.¹²⁶⁸

Fiilen on ay kadar süren 93 Harbi’nde, Rus kuvvetlerinin giremedikleri Tuna vilayetinin kuzeydoğu bölgesinde; Razgrad, Şumnu, Eskicuma gibi yerlerde yoğun Türk

¹²⁶⁶ Çavuşoğlu, a.g.m., s.126.

¹²⁶⁷ Kocacık, a.g.m., s.147.

¹²⁶⁸ McCarthy, a.g.e., ss.89-92.

nüfus yerinde kalmıştı. Bulgaristan Prenslığı'nın kurulduğu ve nüfusunun %50'den fazlası Türk olan Tuna vilayetinin doğu bölgelerindeki Türk nüfus ise %80'di.¹²⁶⁹

Savaşın sonra Doğu Rumeli ve Bulgaristan olarak ayrılacak olan bu topraklarda, 1877'de çoğu Türkçe konuşan 1,5 milyon Müslüman yaşamaktaydı. Müslümanların çoğunlukta olduğu Dobruca (Tulça), Berlin Kongresi'nde Romanya'ya verildiğinden o bölgenin nüfusu bu hesaplamalara katılmamıştır. McCarthy'nin verdiği bilgiye göre, 1877-1879 tarihleri arasında muhtemelen bir milyon kadar Müslüman Bulgaristan'daki evlerinden atılmışlar, bazıları geri dönmüş, 500 binden fazlası Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan topraklara sığınıp yerleşmişlerdi. Makedonya ve Trakya'ya yerleşmiş olan göçmenler Balkan Savaşları sırasında bir kez daha muhacir durumuna düşmüşlerdi. McCarthy, Bulgaristan'dan kaçmak zorunda kalan Türk göçmenlerinin 1879'a kadar sağ kalanlarının sayısının 515.000 olarak tahmin edildiğini belirtmektedir. 1877'de Bulgaristan'daki Müslüman sayısı 1.501.883 iken 1887 nüfus sayımında Bulgaristan'da Müslümanların sayısı 672.215 olarak kayıtlara geçmiştir.¹²⁷⁰

McCarthy'ye göre, 1877'de Rusya'nın Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını istila etmesi Bulgaristan'da 288.000 Müslümanın ölümüne yol açmıştır. 1877-1879'da Müslümanlar ya katliamlar nedeniyle ya da Ruslar ile Bulgarların kendilerine reva gördükleri muamele sonucunda açlık, soğuk ya da hastalıktan ölmüştür. McCarthy, kitabındaki sayılarda “*Eğer bir hata varsa o da; Müslüman ölü sayılarının olduğundan yüksek değil az gösterildiği olabilir.*” diye de ayrıca belirtmektedir.¹²⁷¹

Çavuşoğlu'nun İlker Alp'ten aktardığına göre, 93 Harbi sırasında 350.000'den fazla Türk katledilmiş, 1 milyon civarında Türk de göç etmek zorunda kalmıştır.¹²⁷² Evlerinden ve köylerinden kaçmaya zorlanan 1 milyonu aşkın Müslümanın Osmanlı'nın tehlikesiz bölgelerine geçtiklerini, bir ara sadece İstanbul'da 170.000 muhacirin olduğunu söyleyen Karpas da bu muhacirlerin binlercesinin hastalık ve açlıktan öldüğünü belirtmektedir.¹²⁷³ Şimşir'e göre ise Edirne ve Tuna vilayetlerini kırıp geçiren 93

¹²⁶⁹ Şimşir, a.g.e., ss.19-20.

¹²⁷⁰ McCarthy, a.g.e., ss.107-110.

¹²⁷¹ McCarthy, a.g.e.,ss.110,366, 398.

¹²⁷² Çavuşoğlu, a.g.m., s.127.

¹²⁷³ Karpas, (2004), a.g.e., s.221.

Harbi'nde yaklaşık olarak yarım milyon Türk katledilmiş, bir milyon kadar Türk de yurtlarından sürgün edilmiştir.¹²⁷⁴

Bu konuda çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. Bunlara göre, 93 Harbi'nde, katliamlar, açlık, soğuk ve hastalıklar sonucu, 288.000 ile 500.000 arasında, bir kaynağa göre de 500 binin üzerinde sivil Müslüman yaşamlarını yitirmiş, 1- 1.250.000 kadar Türk de yurtlarından sürgün edilmiştir.¹²⁷⁵

1878-79'dan sonra Türkler, Arnavutlar, Pomaklar, Bosnalılar, Hersekliler, Çerkezler gibi bütün ırk ve dillerden Müslümanlar, kalan Osmanlı topraklarına göç etmişlerdi. İstatistiklere göre 1864-79 yılları arasında gelen çoğu Çerkezlerden oluşan 1,5 milyon Müslümana ek olarak, 1880-1900 yılları arasında Balkanlar'dan 1 milyondan fazla Müslüman ve 1912-1918 yılları arasında da 1,5 milyon Müslüman Osmanlı topraklarına göç etmişti. 1877-78 sonrasında Balkanlar'dan göçler insan akımı yaratmış, 400.000-500.000 dolaylarında olan İstanbul'un nüfusu 1890'larda 900.000'in üzerine çıkmıştı.¹²⁷⁶

Tifo-tifüs ve çiçek hastalığına yakalanan göçmenlerin her gün yüzlercesi hastalıktan ölmekteydi. 15 Nisan ve 28 Nisan'da yazılan konsolos, büyükelçi raporlarında yer aldığına göre, Nisan 1878'den başlayarak İstanbul'a ulaşan 160.000 muhacirin 60.000 kadarı başka yerlere sevk edilmiş ve 18.000 kadarı ise hayatlarını kaybetmişti. Avrupalı konsoloslar raporlarında muhacirlerin mahkûm edildikleri yoksulluğun etkilerine yer vermiş, üzerlerindeki giysileri bile çalındığı için sokak aralarında veya yollarda birbirlerine kenetlenmiş biçimde çıplak bir halde duran Müslüman kadınlara rastladıklarını belirtmişlerdir. Eşlerini kaybetmiş kadınların %60-70'ini oluşturduğu muhacir gruplarından bahseden raporlar oldukça fazlaydı. Rus hükümeti ise İngiliz ve Fransız konsoloslarının, basın veya yardım derneklerinin vahşet olaylarını araştırmasını ve müdahalesini önlemeye çalışmıştı.¹²⁷⁷

Müslümanlara yapılan zulümlerin, cinayetlerin, çete saldırılarının devam ettiği, Müslümanların mülkiyet haklarının Bulgar makamlarınca ayaklar altına alındığı, göç

¹²⁷⁴ Şimşir, a.g.e., s.56.

¹²⁷⁵ 93 Harbi'nde yaşamlarını yitiren ve göç eden sivil Müslüman halk için bkz. Şimşir, a.g.e., s.56, Karpat (2004), a.g.e., s.221, Çavuşoğlu, a.g.m., s.127, Ağanoğlu, a.g.e., ss.38, 407, McCarthy, a.g.e., s.398.

¹²⁷⁶ Karpat, (2004), a.g.e., ss.232,237.

¹²⁷⁷ McCarthy, a.g.e., ss.93-94.

etmek zorunda kalan muhacirlerin tekrar evlerine dönmek istedikleri zaman Bulgaristan'a sokulmadıkları, Müslüman göçmenlere Bulgar sınırının kapatıldığı ve bunun Berlin Antlaşması'na aykırı olduğu, Bulgarların göçmenlerin evlerine, mallarına ve ürünlerine el koydukları için kış şartlarında dışarda kalan göçmenlerin açlıktan ve soğuktan ölmeye başladıkları, Bulgarların Türk tapularını tanımak istemedikleri, Bulgar hükümetinin Türk göçünü hızlandırmak istediği için Türk gençlerine askerlik zorunluluğu koyduğu ve bu sebeple Türkiye'ye göçlerin arttığı, göçmen kabilelerinin saldırıya uğradığı ve diğer birçok konu 1879 ve 1880 yıllarında da büyükelçi, başkonsolos, konsolos, viskonsoloslara ait yazı, telgraf ve raporlarda, Osmanlı hükümetinin yazışmalarında ve verdiği notalarda, göçmenlerin ve ahalinin yazdıkları dilekçelerde çok yoğun bir şekilde yer almaya devam etmişti.¹²⁷⁸

93 Harbi göçmenlerinin bir kısmı Anadolu'ya ve Suriye'ye yerleştirilmiş, Suriye'ye yerleştirilenlerin çoğunluğunu oluşturan Çerkezler'in Balkanlar'daki yurtlarına dönmeleri "*Berlin Antlaşması*" ile yasaklanmıştı. Bu yıllarda, Makedonya ile Doğu ve Batı Trakya'da 400 bin kadar göçmen, geri dönme zamanını bekleyerek kamp hayatı yaşamaktaydı. Berlin Antlaşması'nda yer alan hükümlere rağmen Bulgar hükümeti, göçmenlerin geri dönüşlerini sürekli olarak engellemiş, mal, can, namus, dini ve/veya etnik kimlik güvenliğinden yoksun olan Müslüman halk Türkiye'ye doğru göç etmeye devam etmişti.¹²⁷⁹

Yeni Bulgar yönetiminin 1881'de yaptığı resmi nüfus sayımına göre, Doğu Bulgaristan'daki Varna, Eskicuma, Pravadi, Razgrad, Rusçuk, Silistre ve Şumnu illerindeki toplam Ortodoks nüfus 251.612 iken, Müslüman nüfus 437.330'dur. Bu da demektir ki, Bulgar resmi rakamlarına göre, bu topraklarda nüfusun yaklaşık olarak üçte ikisi Türk, üçte biri ise Bulgardır. Şimşir'in Rusçuk'ta valilik yapmış olan ve Tuna vilayetinin ilk valisi, eski sadrazam Midhat Paşa'dan aktardığına göre ise bu vilayetin doğu bölgesindeki Türk nüfus %80 oranındaydı.¹²⁸⁰

Avusturya tarafından Bosna-Hersek'in işgali de büyük katliam ve zulümlerle gerçekleşmiş, çok sayıda Boşnak esir edilerek kötü şartlardaki kamplara gönderilmiş, mücadelenin manevi lideri Şeyh Muhammed Hacıyamakoviç Efendi başta olmak üzere

¹²⁷⁸ Şimşir, a.g.e., ss.80-100.

¹²⁷⁹ Çavuşoğlu, a.g.m., ss.126-127.

¹²⁸⁰ Şimşir, a.g.e., s.77.

büyük liderler kurşuna dizilerek öldürülmüştü. Düşman işgaline karşı direniş gösteren Saraybosnalı Boşnakların evleri yakılmış, içindekiler kadın ve çocuk dâhil kurşuna dizilmişlerdi. Avusturya'nın bu zalimane hareketlerine karşısında Osmanlı hükümeti diplomatik temaslarda bulunarak Avrupalı büyük devletlere konuyu iletmış ancak Avrupalı devletler herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardı.¹²⁸¹

1881'de zorunlu askerlik yasasının çıkarılması, resmi dil ve eğitim dili Türkçe iken, işgalle birlikte Arapça ve Türkçenin kaldırılarak Latin alfabesinin getirilmesi için harekete geçilmesi, Katolik Hırvatların desteklemesi, "*Din Değiştirme Kanunu*" çıkarılarak Boşnakların Hristiyanlaştırmaya çalışılması gibi Avusturya'nın Bosna-Hersek'te dini, askeri, eğitim alanında yaptığı uygulamalar Müslümanları göç etmek zorunda bırakmıştı.¹²⁸²

Balkanlar'daki diğer Müslümanların çektikleri sıkıntıların aynıklarına kendilerinin de tabi olacağından korkan Bosnalı Müslümanların korkularında haksız olmadıkları ortaya çıkmış, yüzlerce Bosna-Hersekli isyancı Avusturya tarafından hızlı bir şekilde yargılanıp idam edilmiş ve Saraybosna halkı kayıtsızca katledilmişti.¹²⁸³

Avusturya-Macaristan'ın 1878'de Bosna-Hersek'i işgalinden sonra, Hristiyan bir devletin işgalinde yaşamak istemeyen ve Avusturya-Macaristan'ın baskıcı egemenliğinde kalmaya dayanamayan Müslüman Boşnaklar göç etmek istemişlerdi. Devletin mali durumunun muhacirlerin nakliye ve iâşe bedellerini tam olarak karşılayacak durumda olmaması nedeniyle Osmanlı Devleti göçü önce desteklememiş hatta önlemeye çalışmıştı. Ancak Avusturya'nın yaptığı çeşitli zulümler sonucunda 1882-1900 yılları arasında 120.000 kadar Boşnak, Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştı. Bir kaynağa göre de bu yıllar arasında Bosna-Hersek'ten 120.000'den fazla göçmen Osmanlı Devleti'nin egemenliğindeki topraklara göç etmiş fakat bunların yaklaşık yarısı ileriki tarihlerde ülkelerine geri dönmüşlerdi. Başlangıçta göç Türk memurları ve kendisini tehlikede gören bazı nüfuzlu Müslümanlar ile sınırlıyken 1881'de yürürlüğe giren askerlik yasası kitlesel göçe neden olmuştu. Göçler 1900 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış ve bu tarihe kadar göç edenlerin sayısı yaklaşık 150.000 olmuştu. 1908'de Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilen Bosna-Hersek'te baskı

¹²⁸¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.41.

¹²⁸² Ağanoğlu, a.g.e., s.42.

¹²⁸³ Karpas, (2004), a.g.e., s.225.

ve zulümlerin devam etmesi sebebiyle göçler de devam etmiş, sadece 1910 yılında 17.018 kişi göç etmişti. Bosna-Hersek'ten göçler, mümkünse öncelikle Balkanlar'daki bölgelere daha sonra Anadolu'ya yapılmıştı.¹²⁸⁴

Rumlar da Girit'teki Rum ayaklanması sırasında adadaki Müslümanları kılıçtan geçirmiş ve büyük bir katliam yapmışlardı.¹²⁸⁵ 1897 yılında Batılı devletlerin baskısıyla özerk bir eyalet haline gelen Girit'te güvenliği kalmayan Müslümanlar göç etmeye başlamışlardı. Adadaki Müslüman nüfus 1821-1911 yılları arasında göç ve katliamlar sebebiyle hızla azalmıştı. Bir başka kaynakta yer alan bilgiye göre de 1878-1898 yılları arasında Girit Adası'ndan Osmanlı vilayetlerine 175.900 kişi göç etmişti.¹²⁸⁶ Birinci Balkan Savaşı sırasında Ege Adaları'nı ele geçiren Yunanistan, Girit'e de asker çıkarmış ve adadaki Türk varlığı kısa sürede katliam ve sürgünler ile sona erdirilmişti.¹²⁸⁷

Bulgar yönetiminin ise göçe zorlama politikası daha sonraki yıllarda da devam etmişti. Fransa'nın Edirne Konsolosu M. Laffon, 31 Ekim 1883 tarihli raporunda, ağustos-eylül aylarında, son üç ay içerisinde 200.000 göçmenin Edirne'den geçtiğini ve Doğu Rumeli'den ve Bulgaristan'dan Müslüman göçünün gittikçe daha büyük boyutlara ulaştığını belirtmişti. Bunlar sadece karayolu ile gelen göçmenler olup Varna, Vidin, Burgaz limanlarından denizyolu ile İstanbul'a gelen göçmenlerin de eklenmesi halinde üç ayda gelenlerin toplamı 240.000'e ulaşmaktaydı. Muhacirlerle konuşan ve onların Bulgar baskısı nedeniyle kaçtıklarını belirten Fransız konsolosu, "...Bulgarlar, Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın bütün Müslüman halkını Türkiye'ye sürmeye, Türkler de Anadolu'ya sığınmaya kararlı görünüyorlar..." diye yazmıştır. Sofya'daki Fransız diplomatik temsilcisi, 3 Nisan 1884 tarihli raporunda, 600 binden fazla Türk'ün Bulgaristan'dan göç ettiğini bildirmekteydi. 1885'te Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'a ilhak edilmesi ile göçler yeniden artmış, 1886-1890 yılları arasında, dört yılda Bulgaristan'dan Türkiye'ye 74.753 Müslüman Türk göç etmek zorunda kalmıştı. Bulgar istatistiklerine göre 1893-1902 yılları arasında, on yıl içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 70.603 kişi daha göç etmişti. Bulgar rakamlarında çocuklar hesaba katılmadığı için çocuklarla birlikte rakam muhtemelen 100.000'e ulaşmaktadır. 1883

¹²⁸⁴ Ağanoğlu, a.g.e., ss.40-41, 43-44, 121.

¹²⁸⁵ Erickson, a.g.e., s.22.

¹²⁸⁶ Ağanoğlu, a.g.e., ss.48-50.

¹²⁸⁷ Alpaslan, a.g.e., s.225.

yılında ayda 80.000 kadar göçmen gelirken yirmi yıl sonra bu rakam 7.000 dolayına düşmüş ama hiç kesilmeden devam etmiştir.¹²⁸⁸

Bir İngiliz raporuna göre, Doğu Rumeli'deki Türk, Arnavut, Çerkez ve Pomaklardan oluşan Müslüman nüfus iki yıl gibi kısa sürede %60 kadar azalmıştı. Savaştan önce Arnavutlar da dâhil olmak üzere Nişte tahminen 8.300 Müslüman varken 1879 yılında bu kentin Müslüman nüfusu 300 kişiye düşmüş ve var olan 15 camiden 1879'da sadece 3 tanesi ayakta kalmıştı.¹²⁸⁹

Balkanlar'da göçler Macaristan'ın Hristiyanlar tarafından geri alınmasından itibaren başlamış ve daha sonra da devam etmişti. McCarthy'nin belirttiğine göre, 1911 yılına gelindiğinde, Osmanlı Avrupası'nda “*milletlere*” göre nüfus oranları Müslümanlar %51, Rumlar %25, Bulgarlar %19 ve diğerleri %5 idi.¹²⁹⁰

Balkan Savaşı'nda Osmanlı'yı en çok zorlayan devlet olan Bulgaristan, 1878'de Berlin Antlaşması ile özerklik elde etmiş, 1885'te Doğu Rumeli'yi kendi topraklarına katmış ve 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmişti. Bulgaristan'ın bağımsızlığı Balkanlar'ın elden çıktığının en belirgin göstergesi olmuş, Balkan milletlerinin asırlar öncesinde kalmış sorunlarına geri dönmeleriyle de bu bölgede sağlanmış olan “*Türk Barışı*” sona ermişti.¹²⁹¹

1877-78 Savaşı ile Müslüman toprak sahibi sınıfının yok olmasının yanında Balkanlar'daki çeşitli grupların bir arada yaşamalarına olanak sağlayan hoşgörü ve karşılıklı kabul ruhu da sona ermişti. 93 Harbi ile sonrasında imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Balkanlar'da ve Osmanlı'nın elinde kalan topraklarındaki çeşitli etnik ve dinsel gruplar arasında sonu gelmeyen çatışmalar yaratmaya eğilimli yeni bir milliyet kavramı getirmişti. İngiliz elçisi Layard'ın Berlin Kongresi hakkında söylediği gibi, Doğu Sorunu'nu çözmekten uzak olan Berlin'de ortaya çıkan düzenlemeler, gelecekte savaflara yol açmazsa bile en azından gelecek huzursuzlukların ve sıkıntıların tohumlarını içermekteydi.¹²⁹²

¹²⁸⁸ Şimşir, a.g.e., ss.262-263.

¹²⁸⁹ Karpas, (2004), a.g.e., s.222.

¹²⁹⁰ McCarthy, a.g.e., s.142.

¹²⁹¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.47.

¹²⁹² Karpas, (2004), a.g.e., ss.223-224,229.

Balkanlar’da tarihin en büyük Müslüman Türk katliamının birisi, 93 Harbinde diğeri ise Balkan Savaşı’nda yaşanmış ve bu bölgedeki Müslüman Türk varlığı asgariye inmişti.¹²⁹³

3.2.2. 1912-1913 Yıllarında Müslüman Sivil Halka Uygulanan Mezalimler

Balkan Savaşı’nda orduların savaşının yanı sıra, bir de “*Harb-i Sagir*” ya da “*Küçük Savaş*” denilen düşman çetelerinin silahsız Türk halkına karşı savaşı olmuştur. Şimşir’in Balkan Savaşı’na katılmış olan emekli Albay Mehmet Belig’den aktardığına göre, coğrafi ve etnoğrafik durumu nedeniyle çetelerin harekâtına oldukça elverişli olan Balkan Yarımadası’nda, müttefik ordular çetelerden yararlanmışlardı. Komitacıların çoğu Makedonya’daki eylemlere aktif olarak katıldıkları için bomba, silah, dinamit kullanma, suikast düzenleme, yakma, yıkma gibi konularda ustalaşmış, acımasız kimselerdi. Çoğunluğu eşkıya, haydut, sabıkalı katillerden oluşmuş bu komitacılar, Edirne, Selanik, Manastır, İşkodra ve Kosova vilayetlerinde Müslüman halka zulümler yapmış, Türk köylerini yakıp yıkmış ve katliamlar yapmıştı. Balkanlar’da savaş kuralları çiğnenmiş, savaş başladıktan kısa bir süre sonra çeşitli kaynaklardan Balkan komitecilerinin Makedonya’da ve Trakya’daki Müslüman halka zulüm yaptıkları haberleri gelmeye başlamıştı.¹²⁹⁴

8 Şubat 1913 tarihli yazısında Bulgar genelkurmayına yöneltilen suçlamaları yazan Troçki, komutası altındaki ordunun ve özellikle savaşın başından beri ordu birliklerine bağlı bulunan partizanların vahşice kıyımlara giriştiklerini ve hâlâ buna devam ettiklerini, köyleri tamamen yok ettiklerini, yaralıları öldürüp esirlerin üzerlerine ateş açtıklarını, kadın ve çocuklara zarar verdiklerini belirtmiştir.¹²⁹⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda yaşanan Bulgar ve Rus mezaliminden sonra en büyük soykırım Balkan Savaşları’nda yaşanmıştır. Balkan Savaşı sırasında önce kendi topraklarında yaşayan Müslümanları, sonra da ele geçirdikleri Makedonya, Batı Trakya ve Doğu Trakya’da yaşayan Müslümanları ve bu bölgelere sığınan muhacirleri katleden Bulgarlar, Serez’i ele geçirdikten sonra da şehrin ileri gelenlerinden tutukladıkları 200 kişiyi öldürmüşlerdi. Serez’de 800 Müslüman katledilmiş, Bulgar çetesi tarafından kadın

¹²⁹³ Kocabaş, a.g.e., s.144.

¹²⁹⁴ Şimşir, a.g.e., ss.145-147, 149-150.

¹²⁹⁵ Troçki, a.g.e., s.429.

ve çocuklarla dolu bir cami havaya uçurulmuştu. İngiliz arşiv belgelerindeki konsolosluk raporlarına göre, Serez’e sığınmış olan göçmenlerden, Bulgarların güvence verip evlerine dönebileceklerini ilan etmeleri üzerine, dönüşe başlamış olan bir gruba konaklama esnasında saldıran Bulgarlar 200 kişiyi katletmişlerdi. Struma/Karasu Irmağı kıyısındaki Ormançiftlik’te de 1200 kişi katledilmişti. Serez’deki makamlardan aldıkları belgelerle evlerine dönen Hatunca köylüleri önce soyulmuş sonra da hepsi kıyımdan geçirilmişti. Drama, Serez sancakları arasında bulunan 80-100 haneli Yörükler köyünün Türk ahalisi Balkan Savaşı’nda Bulgarlar tarafından katledilmişti.¹²⁹⁶

İstanbul Cemiyeti’nce yayımlanan rapora göre, komitacılar 24 Ekim’de Serez’e girdikten sonra silahların teslim edilmesi gerektiği tellallarla duyurulmuştu. Müslümanlar bıçaklarına varıncaya kadar tüm silahlarını belediyeye teslim ettikten sonra çeteciler toplanan silahları Bulgarlara ve Rumlara dağıtmıştı. Bulgar ordusunun 25 Ekim’de Serez’e girmesinden sonra 27 Ekim’de askerler ve komitacılar katliama ve yağmaya başlamışlar, kadınlara tecavüz etmişlerdi. Rum metropolitinin Bulgar generaline gidip katliama son verilmesini rica etmesiyle durdurulan bu korkunç katliamda tahmini 4.700 kişi ölmüştü. (Diğer iki raporda bu rakam 1.700-2.000 arasında tahmin edilmiş.) Üç gün sonra, Serez’e getirilen 10-12 bin kadar esir alınmış Türk askerinin hepsi ertesi sabah Serez yakınlarında öldürülmüştü. Kasabanın ileri gelenleri, kendi hayatlarını ve ailelerinin hayatlarını kurtarabilmek için 3.000-5.000 lira kadar fidye ödemek zorunda kalmışlar, bunun yanında ellerindeki her şeyleri alınmış, kanepe, koltuk, halı, kilim ne varsa bütün ganimet Sofya’ya gönderilmişti. Halka yiyecek hiçbir şey bırakılmadığından, açlık başlamış, açlık ve tifodan 9 Aralık’a kadar Serez’de tahminen nüfusun yüzde on beşi ölmüştü.¹²⁹⁷

Komanova ve Üsküp arasında, birçok köyün evlerini ateşe veren Sırplar, ateşten kaçmak isteyenleri de kurşunlayarak öldürmüşlerdi. 200 haneli bir köy olan Kürküt’de Müslümanlar camilere doldurulup üzerlerine gaz sürülüp yakılmış, İşkeli’de ise mazlumlar diri diri gömülmüşlerdi. Savaşın başlarında, Rodop ordusu toplanarak çocuklar da dâhil olmak üzere bir Türk köyünü tamamıyla yok etmişti. Karatuna civarında General Stefanoviç, yüzlerce esiri iki sıra haline getirerek kurşuna dizdirmişti. Belgrad gazeteleri, Miralay Üsbesiç’in kumandasındaki alay Prezrin’e girdiği zaman “Öldürünüz!” diye

¹²⁹⁶ Ağanoğlu, a.g.e., ss.75, 83,85.

¹²⁹⁷ Şimşir, a.g.e., ss.153-157.

bağırmasının ardından Sırp askerlerinin evlere girerek ellerine geçenleri öldürdüklerini yazmıştı. Komanova ile Üsküp arasında 3 bin ve Priştine yakınlarında ise 5 bin kişi öldürülmüştü. Savaş meydanlarında yaralı Türk askerleri Bulgar subaylarının emretmesiyle öldürülmüşlerdi. Bulgarlar Selanik ve Siroz yöresinde cinayetler işlemişler, özellikle Taveyran yakınlarında binlerce kadın ve çocuğu balta ile öldürmüşlerdi. Yeni Turan gazetesi, o gün öldürülen masumların sayısını 12 bin olarak belirtmiştir. Nivet'in verdiği bilgiye göre, Makedonya ve Trakya'da 300 bin kadar savaş dışı Türk köylüsü sakat bırakılmış ya da öldürülmüştür.¹²⁹⁸

Kavala'da yaşayan bir madamın Viyana'da bulunan babasına gönderdiği mektubun Viyana gazetelerinde yayımlanan bölümünde Kavala zulmünden şöyle bahsedilmektedir: “*Etraf köylerden Kavala'ya gelen muhacirlere, Bulgar memurları hayatlarının korunacağına dair kendilerine teminat vermişlerdir. Buna rağmen muhacirlerin büyük bir kısmı yollarda Bulgarlarca katledilmiştir.*” 15-16 Ağustos 1913 tarihli nüshalarında yapılan katliamlara dair belgeler yayımlanmış olan İkdam gazetesindeki habere göre Kırcaali kazasının 6 köyünde 570 hanede oturan 3.430 nüfusun çocuklar da dâhil tamamı katledilmiş, Eğridere kazasının göç edemeyen kısmında kalan 11 köyde 1.490 hanenin tamamı yakılarak 7.600 kişi katledilmişti. Gümölcine'nin tamamı Türk olan 85 köyden oluşan Şeyhuma ve 25 köyden oluşan Kirli nahiyelerinin bütün köyleri yakılmış, istiladan önce göç etmiş olan ahalisi kurtulmuştu.¹²⁹⁹

Selanik Valisi Nazım Paşa'nın raporunda belirtildiğine göre, Kosova vilayetinin kazalarından Selanik'e göç etmiş bazı aileler, Bulgar ve Yunanlılara rehin vererek yurtlarına dönmüş ancak hepsi yolda öldürülmüştü. Aynı raporda, yaşanan katliamlarla ilgili olarak Avusturya Konsolosunun düşüncelerine de yer verilmiş ve konsolosun şu sözleri aktarılmıştı: “... *Bulgarların planları, Makedonya Müslümanlarını yok etmek ve Müslüman unsuru bitirmektir.*...”¹³⁰⁰

Yunanlılar, Sırp ve Karadağlılar topraklarının istilasına karşı çıkan, aralarında sivillerin de bulunduğu çok sayıda Arnavut'u öldürmüşlerdi. Kuzey Arnavutluk ve Kosova'daki Arnavut sivillere Karadağ ve Sırp orduları tarafından dehşet verici olaylar yaşatılmıştı. Danimarka gazetesi Riget'in muhabiri Fritz Magnussen, Makedonya'daki

¹²⁹⁸ Nivet, a.g.e., ss.110-114.

¹²⁹⁹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.86-87.

¹³⁰⁰ Şimşir, a.g.e., ss.161-163.

Sırp askeri faaliyetlerinin Arnavut halkın yok edilmesi şeklinde bir karaktere büründüğünü ve ordunun görülmemiş savaş suçları işlediğini yazmıştı.¹³⁰¹

Sırp askerlerinin ve subaylarının yaptıkları zulümlerin İngiliz, İtalyan, Avusturyalı ve Norveçli savaş muhabirlerinin raporları ile tespit edildiğini yazan Daily Telegraph gazetesinin özel muhabiri de tarihin en acımasız zulümlerinin General Yankoviç'in askerleri tarafından en korkunç biçimde tekrarlandığını belirtmişti. Bu askerler sadece silahlı Arnavutları öldürmekle kalmamış, silahsız ve savunmasız kadınlara, çocuklara, ihtiyarlara hatta anne kucağındaki bebeklere de saldırmışlardı. Arnavutluğu yatıştırmanın en etkili yolunun Arnavutluk'taki Müslümanları toptan yok etmek olduğunu söyleyen Sırp askerlerinin bu parolası, Sırp işgal ordusu tarafından benimsenmiş, Kumanova ile Üsküp arasında yaklaşık 3.000 kişi, Pristina dolaylarında ise 5.000 Arnavut, Sırp'lar tarafından öldürülmüştü.¹³⁰² Arnavut köyleri kuşatılarak ateşe verilmiş, sakinleri evlerinden kovalanarak vurulmuştu. Bu bölgedeki varlıklarının devamlı olmasını amaçlayan Sırp ve Karadağlılar, işgal ettikleri toprakları eski halkı ile paylaşmak niyetinde olmamışlardı.¹³⁰³

1912'de Sırp ordusunun Kosova ve Makedonya'yı işgal etmesiyle göç hareketleri başlamış, Sırp hâkimiyeti döneminde bazı zorla Hristiyanlaştırma olaylarının yaşanmasının yanında nüfus yapısını Sırp'lar lehine döndürmek için hızlı bir Sırplastırma uygulamasına da girişilmişti.¹³⁰⁴

Sırp'lar, Türkler ile Arnavutlara karşı her türlü mezalimi yapmış, özellikle Makedonya'da Arnavut ahalie karşı birçok kanlı eyleme girişmişlerdi.¹³⁰⁵ Sırp birlikleri ve çetelerinin Arnavutluk'taki zulümleri hakkında Alman gazetesi Reichpost'da yayımlanan ayrıntılı raporda belirtildiğine göre, Sırp'lar, kasabaların ve köylerin Müslüman ahalisini yok etmişler, yalnız Kosova'da 25.000 Arnavut katledilmişti. Budapeşte'de çıkan A Nap gazetesinde yayımlanan makalede, “...*Balkan Hristiyanları kurtarıcılarının yaptıkları savaş, bir yok etme savaşıdır...*” denilmekte ve Balkan müttefiklerinin yaptıkları katliamlar hakkında şu bilgiler verilmekteydi:

¹³⁰¹ Hall, a.g.e., ss.182-183.

¹³⁰² Şimşir, a.g.e., s.164.

¹³⁰³ Hall, a.g.e., s.183.

¹³⁰⁴ Çavuşoğlu, a.g.m., s.130.

¹³⁰⁵ A.Halaçoğlu, a.g.e., s.37.

“...Balkan müttefikleri ayrıca çeteleri örgütleyip devreye soktu ki bunlar, köy ve kasabaların silahsız halkını kılıçtan geçirdiler, katliam, yağma yaptılar. Türklere karşı korkunç bir insanlık avı başlatıldı. Çocuklar havaya fırlatıldı, yere düşerken barbarların süngüleriyle delik deşik edildi. Vahşiler Türkleri bağlayıp öldürünceye kadar dayak attılar. Bazı köylerdeki erkekler camilere kapatıldı, camiler dinamitlerle havaya uçuruldu. Yaban hayvanlar, zevklerine göre seçtikleri kadınlara ve kızlara tecavüz ettiler. Bu vahşetleri görmeye dayanamayan birçok anne kendilerini nehre atarak intihar ettiler. Bazı köylerin ahalisi Hristiyanlığı kabul ederek ölümden kurtuldu. Bütün Türkler soyuldu, Türk köyleri yakıldı. Türklerin imha edilmesi hareketine, başlarında rahipleriyle birlikte Hristiyan halk da katıldı ve 60.000 Arnavut ile 40.000 masum Türk barbarca öldürüldü. Binlerce Hristiyan da soyuldu... Hristiyan sığınmacılar Tanrı'ya şöyle yakardılar:

‘Tanrım, bizleri Haçlı şövalyelerden kurtar ve bizleri Türk askerlerine teslim et!’

Gerçekten Türk askeri, asil duygulara Yunan askerinden daha duyarlıdır.” ¹³⁰⁶

Lauzanne’a gelen belgelerden birisinde de Yunanlılar ve Bulgarların, Makedonya’da üzüntüye yol açacak şekilde davrandıkları, bu hareketlerin Avrupa’da öğrenilmesi durumunda nefret hissi uyandıracağı belirtilmişti.¹³⁰⁷

Kratova ile Koçana’yı yakıp yıkan çeteler, buralardaki tüm Müslüman halkı öldürmüş, Drenova’nın bütün halkı katledilmiş, işkence görmüş bazı insanlar yarı ölü yarı diri gömülmüşlerdi. L’Humanité (Paris) gazetesinde yer alan makalede Bulgar başıbozukların eylemleri hakkında şunlar yazılmıştı:

“... Yağma etme, yakıp yıkma, toplu kıyım yapma, işkence, ırza geçme, zorla din değiştirme, camileri yakıp yıkma... Hristiyan Bulgar başıbozukların başlıca eylemleri işte bunlardır. Daha da vahim olan şudur ki, resmi makamlar Bulgar eşkıyasının eylemlerine göz yummakta, hatta bu suçlara ortak olmaktadır!..” ¹³⁰⁸

Manastır vilayetinin toplam nüfusunun %40’tan fazlasını meydana getiren ve en yüksek nüfusa sahip din topluluğu olan Müslümanların çoğu, Sırp ve Bulgarların istilası üzerine ya öldürülmüş ya da göçe zorlanmışlardı. Manastır’daki İngiltere Konsolosu Greig’in raporuna göre, Müslümanların hububatları, yeniden ekebilmek için gerekli olan tohumları, hayvan sürüleri ve evlerini örten ahşap çatıları bile alınmışken Sırp hükümeti onlara hiç yardım etmediği gibi vergi toplamakta da ısrar etmişti.¹³⁰⁹

¹³⁰⁶ Şimşir, a.g.e., ss.204-206.

¹³⁰⁷ Lauzanne, a.g.e., s.104.

¹³⁰⁸ Şimşir, a.g.e., ss.195-196.

¹³⁰⁹ McCarthy, a.g.e., ss.163-164.

Balkan müttefik devletleri ortak katliamlar da yapmışlar, Sırp, Bulgar ve Yunanlılar Arnavutluk taraflarında 100.000'den fazla kişiyi katletmişlerdi. Sayıları 30.000'den az olmayan kadın ve çocuğun zorla dinleri değiştirilmişti. Bulgar ve Yunanlılar, Makedonya'da yaşayan Müslümanlardan 150.000 kişiyi çeşitli işkencelerle katletmişlerdi.¹³¹⁰

Ahi-Çelebi bölgesinin bütün Pomak köyleri yakılmış, erkelerinin neredeyse tamamı öldürülmüş, kadınlarına tecavüz edilmişti. Gümölcine'nin bazı köylerinde memedeki bebekler de dâhil tek bir erkek sağ bırakılmamıştı. Doyran'da kendilerine güvence verilen göçmenler 3.000-5.000 kişilik dört kabile oluşturarak yola çıkmışlar, çoluk çocuk ve ihtiyarlardan oluşan 4.600 kişilik ilk kafilenin tamamı yolda katledilmişti. İkinci kafilenden 4.000 kişi, üçüncü kafilenden ise 3.000 kişi katledilmiş, dördüncü kafilenin önce erkekleri sonra da serbest bırakılan kadınları öldürülmüştü. Yalnız Ustrumca civarında katledilenlerin sayısı 6.000 kadardı.¹³¹¹

Yunan, Bulgar ve Sırp çeteleri, işgal ettikleri yerlerde bulunan müslümanlara tarihte örneğine rastlanmayacak şekilde saldırılarda bulunmuşlar, Yunan ve Bulgar çetelerinin Dedeağaç'taki katliamları Cuma'dan Pazar gününe kadar devam etmişti.¹³¹²

Yine bir makalede de belirtildiği gibi insanları soyan ve zulüm yapan Yunan askerlerine, Yunan makamları göz yummuş ve himayeleri altındaki bu savunmasız insanları korumamıştı. Yunan askerlerinin Selanik'te yaptıkları mezalimi, Bulgar askerleri ve çeteleri içerlerde yapmış, Sırp'ların Arnavutluk'ta yaptıkları gibi bu yörenin de tüm Müslümanları öldürülmüştü. Alman hanedanından gelen Bulgar Kralı Ferdinand'ın, *"Bu savaş, Haç'ın Hilal'e karşı savaşıdır."* sözlerini çok iyi kavrayan çeteler, askere karşı savaşmak yerine yok edilmesi gereken silahsız ve savunmasız insanlara saldırmışlardı.¹³¹³

Berliner Tageblatt gazetesi muhabiri Selanik'teki muhacirlerin durumu hakkında gördüklerini şöyle aktarmıştı:

" Her tarafta cesetler ve at leşleri var. Dün elli kaçak açlık ve soğuktan öldüler. Şehrin durumu pek yürekler acısı. Askerlerden başka Makedonya'dan kaçan 50.000 muhacir,

¹³¹⁰ A.Halaçoğlu, a.g.e., s.38.

¹³¹¹ Şimşir, a.g.e., ss.212,214.

¹³¹² A.Halaçoğlu, a.g.e., s.38.

¹³¹³ Şimşir, a.g.e., ss.164,166.

aileleriyle birlikte sokaklara dolmuşlar. İnsan bu sefalet kabilelerini seyrederken korkunç bir izlenim ediniyor.” ¹³¹⁴

Bazı yerleşim yerlerinde Bulgarların seçtiği infaz yöntemi yerli Müslüman halkı toptan yakmak olmuştu. Bazı köylerin ahalisi camilere, samanlıklara, kahvehanenin içine doldurulup yakılmıştı. İngiltere Konsolos raporunda, Kavala ve Drama bölgesinde birçok Türk köyünde erkeklerin kitle halinde katledildikleri bilgisi yer almıştı. Drama’da kalan yaralı askerlerin hemen hemen tamamı öldürülmüş, talan yüzünden topraklarıyla birlikte tahılları da çalınan, evsiz ve yiyeceksiz bırakılan Müslümanlar, açlık ve hastalık sebebiyle hayatlarını kaybetmişlerdi. ¹³¹⁵

Kölnische Zeitung gazetesinde “*Haçlılar*” başlıklı yazıda aktarılanlara göre, belkemikleri dipçik darbeleri ile kırılmış birçok ölüye rastlanmış, zincire vurulan anne-babalara, küçük yaştaki çocuklarına tecavüzleri seyrettirilmişti. Selanik’te bir evde çırılçıplak soyulmuş ve tecavüze uğramış birçok Türk kadını ve kızı bulunmuş, Yunan subayları da bu tecavüzlere katılmışlardı. Kapısında nöbetçinin bulunduğu bu evdeki kadınlar bazı Avrupalıların girişimleri ile kurtarılmışlardı. Selanik yakınlarında bir köyün erkek, yaşlı kadın, çocuk, bütün halkı katledilmiş, yalnız geç kadınlar sağ bırakılmış, çocukların karınları açılarak cesetlerine taş ve pislik doldurulmuştu. Teslim anlaşmasına göre, galip devletler esirleri beslemekle yükümlü olmalarına rağmen esirler açlıktan ölüme terk edilmişlerdi. ¹³¹⁶

Teslim olan Osmanlı memur ve askerleri kötü muameleye uğramışlar, Stara-Zagora’da Bulgar halkı, Türk savaş tutsaklarına saldırarak 500-600 tanesini öldürmüştü. Avret-Hisar’da da terhis olup silah bırakmış, tahminen 100 kadar Osmanlı askeri öldürülmüş, Edirne’de ise esir edilen Türk askerleri kasıtlı olarak aç bırakılarak ölüme terk edilmişlerdi. ¹³¹⁷ Bir Bulgar erinin anlattıklarını aktaran Romanya’nın Universul adlı gazetesi, Sofya’ya götürülmek üzere teslim edilen 1.500 esirden 4 kişi kalıncaya kadar hepsinin Bulgar subaylarının önünde öldürüldüğünü, hangi köye girildi ise çoluk çocuk bütün Müslümanların katledildiğini yazmıştı. ¹³¹⁸

¹³¹⁴ Ağanoğlu, a.g.e., s.227.

¹³¹⁵ McCarthy, a.g.e., ss.147-149,151-153.

¹³¹⁶ Şimşir, a.g.e., ss.167,169-170.

¹³¹⁷ McCarthy, a.g.e., s.152.

¹³¹⁸ Şimşir, a.g.e., s.238.

Yaralıların süngülenerek veya hançerlenerek, esirlerin kurşunlanarak katledilmesinin sistematik bir uygulama seviyesine ulaştığını ileri süren Troçki, başkomutanla anlaşarak hareket eden Bulgar Generali Dimitriyev'in *"Eğer Türk yaralı ve esirleri nakillerimiz için güçlük yaratacaksa, o zaman bu engelleri tasfiye edecek tedbirleri alın."* emrinin orduda korkunç bir karşılık getirdiğini söylemektedir. Mesaj anlaşılmış, önce yüzlerce, sonra binlerce yaralı ve esirler katledilmişti. Bir grup Türk esirinin Bulgar askerleri tarafından öldürüldüğünü öğrenen Çar Ferdinand ise *"İyi ki, orada hiç yabancı muhabir yokmuş!"* diye bağırmişti. Kumanova'ya giderken yolda, nöbetçi askerler eşliğinde bir yere götürülen bir grup Arnavut esiriyle karşılaşan Kral Petar da şöyle bağırmişti: *"Bu adamlar benim ne işime yarar? Öldürülsünler-yalnız kurşunlanarak değil; o, cephane israfı olur; değneklerle dövülerek."*¹³¹⁹

Osmanlı asker ve subaylarının esir edilmeyeceği, silahlarının savaştan sonra iade edileceği mütareke şartlarına göre kabul edilmiş olmasına rağmen 9 Kasım'da Selanik'e giren Yunan askerleri anlaşma şartlarına uymamıştı. Yerli halka, göçmenlere, asker ve subaylara zulüm başlamış, silahlar daha sonra iade edilmemiş ve askerler esir addedilmişti. Kölnische Zeitung muhabiri Selanik'in Yunanlılar tarafından ele geçirildikten sonraki durumu hakkında şunları yazmıştı:

*"Selanik'teki Ayasofya Camii üzerinde haç yükseliyor yeniden. Haç merhametin sembolüdür, ama Rumlar kanla lekelediler onu. Talan, katliam, ırza geçme, korkunç oranlara yükseldi. Çeteler civar köylerdeki Müslümanlara yapmadıklarını komadılar. Çok sayıda muhacir açlıktan ya da süngüyle öldü"*¹³²⁰

Troçki'ye, yaralı Türklerin süngülenerek, esirlerin ise kurşunlanarak öldürüldüğünü tıpkı Belgrad'da olduğu gibi Sofya'da da bu milletlere ait asker ve subaylar tarafından anlatılmıştı. Kendi tugay komutanlarının esirlere karşı misilleme hareketlerini yasaklamasına rağmen başka yerlerde, esirlerin bizzat subaylar tarafından öldürüldüğünü söyleyen bir subay, kendisinin de adamlarına, getirilen Arnavut esirleri öldürmeyi yasaklamış olmasına rağmen bu emrine itaat edilmediğini belirtmişti. Yine bu subay, bir harekât tamamlanıp ordu ilerlediği ve komitacılar halkın elindeki silahları toplamak için geride bırakıldığı zaman dehşet dolu olayların yaşandığını, Pirlepe taraflarında Türklerin yanı sıra, Sırlara karşı da taşkınlık yapıp gaddarca suçlar

¹³¹⁹ Troçki, a.g.e., ss.383, 422-424,440.

¹³²⁰ Ağanoğlu, a.g.e., s.267.

işlendiğini anlatmıştı. Bir Bulgar sıhhiye subayı da diğer bir Bulgar subayına, muharebe sona erdiğinde, ameliyat bıçağı ile hiç acele etmeden yaralıları birbiri ardına öldürdüğünü anlatmıştı. Bir Bulgar yaralı ise çarpışma sonrası rastlanılan düzinelerce ağır yaralı Türk subay ve askerinin süngülenerek öldürüldüğünü aktarmış ve buna gerekçe olarak da şöyle söylemişti: “*Emir böyleydi, yaralıları taşıyarak, ilerlememizin ağırlaşması istenmiyordu.*”¹³²¹

Koelnische Zeitung’da yayımlanan bir yazıya göre de Gradetz köyü ve beş yüz evi top atışları ile yıkılmış, ardından tüm Müslümanlar çocuklar da dâhil komitacılar tarafından öldürülmüşlerdi. Pişitza, Podluk ve Doleni köylerinde de aynı şeyler yaşanmış, Arnavut köyleri, Boşnak köyleri yakılıp yağmalanmış, Kafadar bölgesindeki 31 köy hemen hemen tamamen yakılıp yıkılmıştı. Korkutova’da bütün Müslümanlar kadın ve çocuklar da dâhil öldürülmüşlerdi.¹³²²

Urgancılar köyünde birbirine iplerle bağlanan 90 Müslüman kasaturayla öldürülmüş, Rado ve Pişte’deki işkenceler ise Orta Çağ’ı hatırlatmıştı. İşkencelerin yanı sıra, vücut organlarının kesilmesi de uygulanan zulüm yöntemlerinden biriydi.¹³²³ Üsküp’te 2.000, Pritzen dolaylarında 5.000 Arnavut’u toptan katleden Sırp, Sırp ordusunun yolu üzerindeki Arnavut köylerini de yakıp yağmalamışlardı. Balkan Savaşı’nda Makedonya’daki katliamlara, Bulgar, Yunan, Sırp çetelerinin yanı sıra, Makedon çeteleri de katılmış, Türklerin yanı sıra, Makedonya’da yaşayan Arnavut, Boşnak, Pomak ve Torbeş Müslümanlar da katliama uğramıştı. Bunların sayısının yüzbin kadar olduğu belirtilmektedir.¹³²⁴

Bulgar çetelerinin Kılıkış’ta yaptıkları bazı katliamlara dair Le Temps muhabirine bilgi veren Kılıkış’taki misyonun başı Katolik rahip Gustave Michel’in anlattıklarına göre, erkekleri camide toplayan bir Bulgar çetesi, camiye bomba atarak, havaya uçuramayınca, ateşe vererek içinde bulunan yaklaşık yedi yüz kişiyi diri diri yakmış ve bunları seyrettirmek için kadınları caminin önüne getirmişti.¹³²⁵

¹³²¹ Troçki, a.g.e., ss.166-167, 169, 296, 395, 441.

¹³²² Şimşir, a.g.e., ss.199-200,202.

¹³²³ Nivet, a.g.e., ss.108-109.

¹³²⁴ Ağanoğlu, a.g.e., ss.93-94.

¹³²⁵ Şimşir, a.g.e., s.247.

Siroz'da aileleri öldürülen yüzlerce Müslüman kadın, Mülkiye İdadîsi'ne kapatılmış ve burada elli kadar Bulgar askerinin tecavüzüne ve kötü muamelesine uğramışlardı. Komitacılar Dedeâğaç'a gelince Rum metropoliti, Türk kadınlarını bu gibi durumlardan korumak için Rum okulunda toplamıştı. Ancak General Kanef'in okula Bulgar askerlerini yerleştirmek için metropoliti ikna etmesi üzerine yağma edilen boş evlerine dönen bu kadınlar o generalin kumandasında bulunan kıtalardaki subayların saldırılarına maruz kalmışlardı.¹³²⁶

Makedonya Jandarma Kumandanı General Bouman'ın raporunda yer alan bilgilere göre, Dedeâğaç'ta İtalyan katolik rahiplerin Fransızca eğitim yaptıkları okula sığınmış olan Türkler, Rumlar tarafından Dedeâğaç'a giren komitacılara ihbar edilmişlerdi. Okula giren komitacıların Türklerin teslim edilmelerini istemeleri üzerine rahiplerin misafirperverliklerinin felaketlerine yol açmasını istemeyen Türk seçkinlerinden Rıza Bey gelen komitacılara teslim olmuştu.¹³²⁷ Temps gazetesi muhabiri M.Jean Roders'ın da bu olayla ilgili olarak aktardığı bilgiye göre, Dedeâğaç'a bombalar atarak giren komitacılar, Türk mahallesini ateşe verip dehşet saçmışlardı. Türklere karşı yapılan insan avı günlerce sürmüş, Rum piskoposunun araya girmesi ile kadın ve çocuklar Rum metropolit kilisesine sığınmışlardı. Yerli Rumlar tarafından gösterilen Türklere ait bütün evler yağmalanmış, Rıza Bey de dâhil üç yüzden fazla insan öldürülmüştü.¹³²⁸

Dedeâğaç'ta bir Bulgar generalin başkanlık ettiği törende, sağ kalan Türkler hapsedildikleri okulun kapısından çıkarılırken kendilerine haç öptürülmüş, biraz tereddüt edenler ise hemen orada öldürülmüştü. Bulgar ordusunun önünden giden komitacıların yanı sıra, Dedeâğaç'ta bazıları en iyi ailelere mensup olan Rum soyguncular da türemiş, Türk evlerinde, hükümet binalarında ve camilerde ne varsa yağma etmişlerdi. Bulgar komitacılara yardım eden Rumlar, komitacılar şehre girince şenlik düzenlemişlerdi. Dedeâğaç Rum piskoposu, kendi cemaatine pek söz geçiremese de Bulgarlara ve kendi cemaatine karşı Türkleri korumak için tüm gücüyle çabalamıştı.¹³²⁹

Savaşın ilk başlarında, Rodop mıntıkasındaki Bulgar kuvvetleri bir Pomak köyünü top ateşine tutarak o köyde bulunan evleri, hayvanları, çiftlikleri, kadın ve

¹³²⁶ Nivet, a.g.e., ss.100-101.

¹³²⁷ Lauzanne, a.g.e., s.105.

¹³²⁸ Şimşir, a.g.e., ss.174-175.

¹³²⁹ Şimşir, a.g.e., ss.183-184,186-187.

çocuklar da dâhil her şeyi yok etmişti. Dimetoka'da ise bir süvari bölüğü esirleri ve sivil halkı, silahsız Türkleri suyun içine doğru sürükleyip yaban ördeklerine ateş eder gibi ateş etmiş ve köprüden suya atmıştı. Casusların hakkından gelme bahanesiyle Makedonya Lejyonu, karşılaştıkları tüm Türk sivillerin boğazlarını keserek öldürmüştü. Tırnova, Kırcaali ve biraz daha güneyde öldürülmüş Müslüman erkek, kadın ve çocuklara rastlanmıştı.¹³³⁰

Yusuf Kemal Bey'in raporuna göre, vahşetin en çok hissedildiği yerlerden birisi olan Dedeağaç'a giren Bulgar komitacılar, 50 kadar Müslümanın evini ve işyerini dinamitle yıkmışlar, geri kalanlarını yakmışlar, şehri alevler içerisinde bırakmışlardı. Patlamalarla birçok insanın ölmesinin yanı sıra, kaçmaya çalışanlar da süngülenerek öldürülmüşlerdi. Caminin içerisine doldurulan 300 kadar göçmen dinamitle havaya uçurulmuş, üç gün süren katliam sonunda çevre köylerde öldürülenler hariç 3.000 kadar kişi katledilmişti. Avusturya-Macaristan Viskonsolosu da bazı cinayetlere tanık olanlar arasında bulunmaktaydı. Ferecik'ten gelmekte olan 600 kadar göçmen kafilesi ise Çaybaşı denilen yerde memedeki bebekler dâhil toptan katledilmişti. Koelnische Zeitung gazetesinin Selanik muhabirinden alarak yayımladığı yazıya göre Dedeağaç'ta 3.500 kişi katledilmişti.¹³³¹

Bulgar ve Rumların Ustrumca'da kurdukları mahkemeye benzer bir ihtilal mahkemesi Pursiçan'da da kurulmuş, 300 kadar erkek nüfusa sahip bu yerde 110 kişi ölüme mahkûm edilerek cezaları süngü ve dipçikle infaz edilmişti. İki cami kiliseye çevrilmiş, birisinin minaresi dinamitle yıkılmış, fes ve sarık giymek yasaklanmıştı. Pursiçan dolaylarında çarpışmalar olurken diğer yerlerden gelen kadınlar ve çocuklardan oluşan silahsız göçmen kafilesi Bulgarlar tarafından top ateşine tutulmuştu.¹³³²

Selanik'teki İngiltere Konsolosu Lamb yazdığı raporda; Kilkiş, Doyran ve Gevgeli bölgesindeki hemen hemen bütün Müslüman ileri gelenlerinin öldürüldüğü, mallarının talan veya gasp edildiği, evleri ve tarlalarının yakıldığı, kadınların da çoğu zaman onur kırıcı muameleye tabi tutulduklarını belirtmişti.¹³³³ 19 ve 27 Kasım 1912

¹³³⁰ Troçki, a.g.e., ss.409-410.

¹³³¹ Şimşir, a.g.e., ss.180,182-183,202,204.

¹³³² Şimşir, a.g.e., ss.188-190.

¹³³³ McCarthy, a.g.e., s.152.

tarihlerinde Lamb'ın İngiltere'ye yolladığı belgelerde, Yunanlı asker ve sivillerin kenti ele geçirdikten sonra haftalarca yağmaladıkları bilgisi de yer almıştı.¹³³⁴

Kölnische Zeitung gazetesinde “*Doiran Zulümleri*” başlığı altında çıkan yazıda, Sırp süvari ve piyade askerleri ile birlikte Bulgar komitacıları tarafından işgal edilen Toyran'da soygun yapıldığı, evlerin basılıp kadınların kirletildiği, bazı kişilerin öldürüldüğü, bazı köylerde Müslümanların zorla Hristiyan yapıldıkları belirtilmekteydi. Serez'de de katliamlar yapılmış, 134.000 Müslüman nüfusu olan Serez sancağında sadece 20.000 insan kalmıştı. Bulgar köylüleri Müslümanları yok ederken Bulgar çeteleri de ganimetleri bölüşmüşlerdi.¹³³⁵

Milli bankanın bir şubesini açmak üzere İştîp'e yollanan bir devlet memurunun mektubunda anlattıklarına göre, hiç askerin olmadığı ve ortama komitacıların hâkim olduğu bu yerde partizan komutanlardan bazıları, o dönemde üç-dört bin liralık mal ve mülk ele geçirmişti. (Bir Türk lirasının değeri 23 Frank). Sivil Türk köylülerinin nedensiz yere öldürüldüklerini, mallarına ve mülklerine el konulduğunu, karılarının ve çocuklarının açlığa terk edildiğini yazan bu memur, Radovişte ve İştîp arasında çoğu kadın ve çocuk olmak üzere yaklaşık 2.000 Türk göçmenin yalnızca açlıktan öldüğünü belirtmişti.¹³³⁶

Siroz, Drama, Kavala, Nusretli, Demirhisar, Dedeoğaç ve Istrumca Bulgarlar tarafından yağmalanmış, Dedeoğaç'ta herhangi bir yanlışlığa sebebiyet vermemek için Hristiyan evlerine beyaz bir haç işareti çizilmiş ancak yağma edilecek Türk evi kalmayınca komitacılar tarafından bazı Hristiyan evlerine de girilmişti.¹³³⁷ Dedeoğaç'ta Müslüman mahallesinin bir kısmı talan edilip, harabeye çevrilirken yüzden fazla Müslüman öldürülmüş, yağma edilerek ele geçirilen 14.000 Frank değerinde Türklere ait altın yabancı posta servisleri aracılığı ile Bulgaristan'a yollanmıştı. Kavala bölgesinde talan ve işkencelerin yanı sıra, 7.000 Müslüman muhacir de öldürülmüştü. Önce Bulgarlar sonra da Sırp'lar tarafından işgal edilen Strumnitsa'daki Türklerin ölüm emri, resmi makamlarca sırf bu amaçla kurulmuş olan Sırp, Bulgar ve Yunanlılardan oluşan bir komisyon tarafından verilmişti. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da Müslümanların

¹³³⁴ Ağanoğlu, a.g.e., s.228.

¹³³⁵ Şimşir, a.g.e., ss.170-171.

¹³³⁶ Troçki, a.g.e., ss.398-400.

¹³³⁷ Nivet, a.g.e., s.92.

varlıkları talan edilmiş, talandan sonra şehrin Sırp sorumlusu tarafından Belgrad'a 80 araba yükü kadar çalınmış eşya gönderilmişti.¹³³⁸

Sırp Veliaht Prensi Aleksandar'ın, yanındaki bir subayın elinde bulunan zengin bir Arnavut'a ait altın hançere iki duka vermeyi teklif ettiğini belirten Troçki, bir takım Sırp idarecilerinin de Eski Sırbistan'dan ailelerine altın, gümüş, ipek gibi değerli eşyalardan yığın yığın yolladıklarını ve kendisinde bunların isimlerinin bulunduğunu yazmıştır. Makedonya'da ele geçirilen kasabalardan birisindeki bir Bulgar devlet memurunun, Sofya'daki diğer bir devlet memuruna yazdığı mektupta, bir çetenin cinayet ve eşkıyalık yoluyla kısa bir sürede yirmi, otuz bin franklık sermaye elde ettiği ve bu çetenin içinde, düşük kademeli idari personelin yanı sıra, yöre halkının şüphelerine göre polis bölge müdürü ve metropolitin de bulunduğu belirtilmiştir.¹³³⁹

Paris'te Belediye Başkanlığı müşavirliğinde bulunmuş olan M.J. Audlin'in Lauzanne'a getirdiği raporlara göre, savaşın sonunda Yenice'ye giren Yunanlılar kapalı Türk çarşısı ile Türk evlerini yağmalamışlar, Hristiyan Yenice halkı da yağmaya katılmıştı. Yağma işgalin hemen ardından başlamış, diğer günlerde de devam etmiş ve Türk evleri ateşe verilmişti. Belgede yazıldığına göre, yağma hırsı o kadar kuvvetliydi ki Pazar günü ayın için kiliseye sadece iki kişi gelmişti. Selanik'teki gibi davranan Yenice'de bulunan Yunanlı askerler, Hristiyanlara ait olanlar da dâhil evlere girmiş, yağma yapmış ve tecavüzde bulunmuşlardı.¹³⁴⁰

İstrumca'da ise komitacılar ve Bulgar halk işbirliği içinde önce eşraftan başlamak üzere tüm Müslüman evlerine girmişler ve Türk köylülerden alınan arabalarla bütün eşyaları taşımışlardı. Siroz ve Selanik çevresindeki Avrupalı yöntemlerle düzenlenmiş çiftliklerin büyük bir bölümü tahrip edilmiş, eşyaları alınmış, ziraat makineleri parça parça götürülmüş, hayvanlar gasp edilmiş ve sonra da binalar yakılıp yıkılmıştı.¹³⁴¹

Macar Pester Lloyd gazetesinde 14 Ocak 1913'te Balkanlar'da katliamların devam ettiği, ölen Türklerin sayılarının 240.000'e yükseldiği bilgisi yer alırken Budapesti Hirlap gazetesinde de 09 Ocak 1913'te şunlar yazılmıştı: "*Balkanlar'da Slav savaşçılarının*

¹³³⁸ McCarthy, a.g.e., ss.153,157-158.

¹³³⁹ Troçki, a.g.e., ss.422-423, 439.

¹³⁴⁰ Lauzanne, a.g.e., ss.101,103.

¹³⁴¹ Nivet, a.g.e., ss.93-94.

Türklerin kökünü barbarca kazımalarıyla ilgili haberler ağır ağır ama peş peşe geliyor...” Dresdner Anzeiger gazetesinde ise Kavala’da komitacıların yerli Rumların öncülüğünde yaptıkları yağma ve tecavüzler, yaşanan vahşet ve katliamlar yazılmış, Serez’de yirmi dört saat içerisinde 1500 kadar insanın katledildiği belirtilmişti.¹³⁴²

Edirne teslim edildikten sonra üç gün boyunca Bulgarlar ve yerli Rumlar tarafından talan edilmiş, talana Bulgar askeri zaptiyeleri de karışmış, talan ile birlikte ırza geçmeler ve katliamlar da olmuştu. Galip güçlerin eline tahminen 40.000-50.000 savaş esiri düşmüştü. Açlıktan avurtları çökmüş tutsak askerler Tunca Irmağı üzerindeki Eski Saray denilen bir adaya hapsedilerek soğuktan ve açlıktan ölmeye terk edilmişlerdi. Gözlemciler, askerlerin tutsak tutuldukları adada yığın halinde serilmiş cesetlerden, kışın açıkta uyumak zorunda kalan insanlardan, kolera vakalarından ve en çok da tutsak askerlerin hapsedildikleri adadaki ağaçların “*insan boyunun yetişebileceği seviyedeki*” kabuklarının kemirildiğinden söz etmişlerdi. Nisan 1913’e kadar esirlerin yalnızca yarısı sağ kalabilmişti.¹³⁴³

Dört-beş bin insanın yarısı kadar bir insan kitlesinin bile barınmasının mümkün olmadığı, dört tarafı bataklık ve pis kokulu “*Sarayıcı*” de denilen bu nehir adacığına Edirne’nin kahraman savunucuları istiflenmiş ve günlerce aç bırakılmışlardı. Bulgar işgali sırasında Edirne’de yaşananlar hakkında Petersburg’a rapor gönderen bir Rus görevlisi, ilk dört gün içinde 15.000 esir ve 5.000 sivil Türk’ün vahşi muameleye tabi tutulduklarını belirtmişti. Üst üste “*Saray*” adasına tıkılmış, ağaç kabuklarından ve ayakkabılarının derilerinden başka yiyecek bir şey bulamamış bu insanlar açlıktan ve soğuktan kırılıp ölmüşler, her gün yüzlercesi hayatlarını kaybetmişti. Bütün bunların zaten bilinen şeyler olduğunu söyleyen bu görevli, Müslüman evlerinin çoğunun kapı ve pencerelerinin söküldüğünü, evlerin bütün eşyalarının alındığını, bunların içinde paşaların evlerinin de bulunduğunu belirtmekteydi. Ayrıca Selimiye Camisi de dâhil hiçbir camide bir tek değerli halı bırakılmamış ve Selimiye Camisi’nin eşsiz kütüphanesine çok zarar verilmişti. Türklerin evlerinin yanı sıra, Rumların ve Musevilerin evleri de soyulmuş vagonlar dolusu eşya Sofya’ya gönderilmişti.¹³⁴⁴

¹³⁴² Şimşir, a.g.e., ss.172-174.

¹³⁴³ McCarthy, a.g.e., ss.154-156.

¹³⁴⁴ Şimşir, a.g.e., ss.236-237, 256-257.

İstrumca'da, önce yetim bırakılan genç kızlar zorla Hristiyanlaştırılmış, sonra da 5 Kasım'da şehrin kumandan ve kaymakamı, Rum metropolitine bir emir göndererek bütün göçmenlerin Hristiyanlaştırılmasını istemişti. Toplu kıyımdan sonra komitacılar, Rahmanlı'da, bütün Müslüman halkın Hristiyanlığı kabul etmesi gerektiğini ilan etmişler, 30 köyden fazla yerde yapılan bu teklifin kabul edilmemesi durumunda, dikbaşlıları camiye hapsederek havaya uçuracakları tehdidinde bulunmuşlardı.¹³⁴⁵

Petriç'te tutuklanan 300 Müslüman'dan sadece 4 kişi kurtulmuş, diğerleri süngülenerek öldürülmüştü. Amaçlanan, Türk ve Bulgar nüfus oranlarında değişiklik yaratmaktı. Amaçlarına ulaşmak için katliam yapma ve zorla Bulgarlaştırma olmak üzere iki yol kullanılmıştı. Müslüman erkekler, yaşlılar katledilmiş, genç kadın ve çocukların zorla dinlerini değiştirerek de Bulgarlaştırma yöntemi kullanılmıştı. Petriç çevresindeki köylerde katliama uğramışların sayısı 4.000 kadar olup bu köylerde zorla din değiştirmiş olanların sayısı ise daha fazlaydı.¹³⁴⁶

1 Ağustos 1913 tarihli bir askeri raporda zorla din değiştirme ve devam eden baskılardan söz edilmekteydi. Kırcaali ve Gümölcine taraflarında bulunan Bulgar eşkıyaları tarafından Müslümanlar her pazar Hristiyan ayinine gitmezlerse her sefer için 15 altın lira para cezasına çarptırılmakta ve bu konuda ısrar edenler ise gizlice idam edilmekteydi. Dini anlamda yapılan zulümler arasında cami ve tekke gibi yerlerin yıkılması ya da başka amaçlarla kullanılmaları da vardı. Trakya geri alındıktan sonra hazırlanan 12 Ağustos 1913 tarihli askeri bir raporda Bulgar işgali sırasında tahrip edilen, minaresi yıkılarak çan kulesi eklenip kiliseye çevrilen, ahır yapılan, tiyatroya çevrilen ve yıkılan camiler hakkında bilgiler vardı.¹³⁴⁷

Körkut köyünde 700, Raayan'da da 800 Müslüman, vahşice öldürülmüş, Avret-Hisar kazasının her tarafında katliamlar yapılmış, köyler yağmalanmış, Bulgaristan'a 4.000.000 okka hububat gönderilmiş, kadınlara ve kızlara tecavüz edilmiş, yüzlercesi vaftiz edilerek zorla Bulgarlarla evlendirilmişlerdi. 03 Şubat 1913 tarihli Germania'da, "*Haçlılar*" başlığı altında yaşanan vahşete dair şunlar yazılmıştı: "...Bulgarların bugün yaptıkları savaş, Otuz Yıl Savaşlarından daha beter bir savaştır. Köylerde ve kasabalarda buldukları bütün Müslüman erkekleri öldürüyor, kadınların ve kızların ırzlarına geçiyor,

¹³⁴⁵ Nivet, a.g.e., s.96.

¹³⁴⁶ Şimşir, a.g.e., ss.216-217.

¹³⁴⁷ Ağanoğlu, a.g.e., s.100.

köyleri yağmalayıp yakıyorlar...” Kavala’dan kardeşine yazan Avusturyalı bir bayan yaşanan vahşeti anlatarak Serez’de yirmi dört saat içinde bir tahmine göre 1.200, başka bir tahmine göre ise 1.900 Türkün öldürüldüğünü belirtmişti.¹³⁴⁸

Bulgar ordusunun, yüksek komuta heyetinin bilgisi dâhilinde ve önemli ölçüde inisiyatifle korkunç suçlar işlediklerini söyleyen Troçki, askeri sansürün yerine getirdiği başlıca görevin bu suçları saklamaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. Sansür kurulu, askeri sırları korumak amacıyla değil de zulümleri, savaş suçlarını, bütün insanlık dışı hareketleri saklamak ve tüm bunları Avrupa’dan gizlemek için uğraşmıştı. Hasta, yaralı ve silahsız Türk askerlerinin katledildiği gerçeği zamanında yayımlanmış olsaydı, Bulgar genelkurmayının subaylara, subaylarında askerlere dur demek zorunda kalacağını söyleyen Troçki’ye göre, bunun yerine Avrupalı gazetecilerin elleri arkadan bağlanmıştı. Ayrıca Rus basını suç ortaklığı yapmayıp en başta uyarı zilini çalmış olsaydı, Bulgaristan ve Sırbistan genelkurmayları, kendi dışişleri bakanlıklarının baskısı ile kanlı eylemleri biraz dizginlemek zorunda kalacaklardı.¹³⁴⁹

Başlangıçta bir kurtuluş davası olarak başlayıp ardından bir fetih mücadelesine ve sonunda bir katliama dönüştüğünü söyleyen Sloane, “*Sir Edward Grey Parlamento’da Avrupa’nın bu savaşlar kadar iç kapatıcı bir görünüme pek tanık olmadığını söyledi.*” diye belirtmektedir.¹³⁵⁰

Yapılan tüm bu zulümlere rağmen Avrupa devletleri tarafından Balkan devletlerine yeterince tepki gösterilmediğinden şikâyet edilmekteydi. Brüksel’de yayımlanan ve Belçika’nın en büyük gazetelerinden birisi olan Losvar gazetesine Selanik’ten gelen bir mektup ile bu durum protesto edilmekte, Selanik’te on yabancı savaş gemisi, konsoloslar, birçok Avrupa uyruklu insan ve gazete muhabirleri olmasına rağmen sadece bir gecede Vardar Mahallesi’ndeki bir kahvede bulunan 150 Müslüman muhacirin katledildiğinden söz edilmekteydi. Yine bu mektupta Bulgarların baruthaneyi ateşe vererek bin kadar Türk askerinin ölümüne yol açmalarına rağmen Avrupa’nın suskunluğu da protesto edilmekteydi.¹³⁵¹

¹³⁴⁸ Şimşir, a.g.e., ss.224-227.

¹³⁴⁹ Troçki, a.g.e., ss.407, 411-412,425, 429-430.

¹³⁵⁰ Sloane,a.g.e.,s.184.

¹³⁵¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.228.

Genellikle Balkan Savaşı'nı bir “*Kurtuluş Savaşı*” olarak gören Avrupalılar, “*Türkler Avrupa'dan atılıyor*”, “*Türk İmparatorluğu batıyor*” diye düşünerek genellikle Balkanlıların Türklere saldırılarını olumlu karşılamışlardı. Balkanlı müttefiklerin savaş yasalarını ayaklar altına aldıkları, işgal ettikleri yerleri yakıp yıktıkları, yağma ve talan ettikleri, katliam yaptıkları haberleri gelince bu haberlere inanmak istenmemişti.¹³⁵²

Müttefikler tarafından Türklere karşı yapılan cinayetlerin, zorlama ve şiddetlerin, hırsızlıkların, yağma ve çapulların, işkencelerin, ırza geçmelerin ve soykırımların basında mümkün olduğunca sessiz olarak geçirildiğine değinen Nivet de Türklerin uğradığı hezimetler, ölü sayıları, düşmana bıraktıkları toprak hakkındaki haberlerin ise ayrıntılı olarak aktarıldığını söylemektedir.¹³⁵³

Yunan askerlerinin yaptıkları katliamla ilgili Selanik olayları üzerine Jeune Turc'de yayımlanan mektupta Howell S. Cresswell şunları yazmıştı: “... *Bu katliamı yapanlar Türkler olsaydı, bir savaş gemisi gelip bahriyelilerini şehre çıkarır ve katliam yapmış olan askerlerin cezalandırılmasını isterdi...*” Mısır Kızılay'ı IV. Misyon Şefi Dr. Kâmil Teymur da raporunda, Avusturya ve İngiliz konsoloslarının kendi yanında yaptıkları görüşmede, Manastır vilayetinin Müslüman nüfusunun yaklaşık 60.000 olduğunu, oysa savaştan önce 150.000 olan Müslüman nüfusun geri kalanının ne olduğunu sorguladıklarını belirtmişti.¹³⁵⁴

Belçika'da yayımlanan Le Soir gazetesinin savaş muhabiri, Balkan Savaşı sırasında yaşanan acı olaylarla ilgili olarak şöyle yazmıştı:

“ *Selanik artık Avrupa'da değildir. Âdeti Afrika'ya nakl olunmuş gibidir. Makedonya bugün İtalya'nın eski yazarlarından Dante'nin bile tasavvur edemediği derecede hayalleri aşan bir takım mezalim ve felaketlere sahne oluyor... Yunanlılar, Bulgar ve Sırp geçtikleri havalide çocuk, kadın, ihtiyar bütün Türkler'i öldürüyorlar. Kasabaları yaktıktan, cami ve minareleri yıktıktan sonra bütün Müslümanları yok ediyorlar... Bazı kazalarda hiçbir Müslüman, hiçbir cami ve hiçbir mesken kalmamıştır. Avrupa da bu duruma karşı sukut ediyor. Siroz'da, Üsküp'te ve Manastır'da ne kadar katliamlar oluyor? Yakın bir zamana kadar Osmanlı Avrupası'nda hiçbir Müslüman kalmayacağına emin olabilirsiniz...*”¹³⁵⁵

¹³⁵² Şimşir, a.g.e., ss.150-151.

¹³⁵³ Nivet, a.g.e., ss.25,82.

¹³⁵⁴ Şimşir, a.g.e., ss.207-208, 230,233.

¹³⁵⁵ Özey, (2007), a.g.e., ss.245-246.

Kendisine gelen katliam ve mezalim haberleri karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti, bizzat savaşın içinde olduğu için katliama uğrayanları koruyamamış ve destek olamamıştı. Bazı ülkelerin konsoloslukları aracılığı ile bir şeyler yapılmaya çalışılmıştı.¹³⁵⁶

Balkanlar'da Müslümanları öldürüp onları kaçırmaya zorlayanların amacı, “*Türk izini silmek*”ti. Balkan Hristiyanları bir yandan milliyetçilik fikrinden esinlenerek öte yandan Müslümanların topraklarına ve mallarına el koyma arzusuyla kaçmak zorunda kalan Müslüman muhacirlerin geri dönmemesini ve gitmemiş olanların da gitmesini sağlayacak siyasi eylemlere girişmişlerdi. Sağ kalabilenler, evleri yıkılmış, yiyecekleri ve hayvanları çalınmış kısacası canlı cansız tüm malları ellerinden alınmış olduğundan göç etmek zorunda kalmışlardı.¹³⁵⁷

3.2.3. Balkan Savaşları'nın Yol Açtığı Göçler

Etnik ve dini farklılıklardan dolayı bir ayırma ve sistematik olarak etnik soykırıma tabi tutulma, baskı, zulüm ve ekonomik şartlar gibi etkenler genelde göçün oluşmasına yol açan en önemli sebeplerdendir. Balkan Savaşları ve sonrasında birçok yerde bu etkenlerin tümüne rastlanması dolayısıyla en önemli göç süreçlerinden birisi yaşanmıştır. Balkanlar'daki göçün en büyük nedeni Rusya ve onun Panslavist akımı altındaki Hristiyan Balkan devletlerinde oluşan Türk düşmanlığıydı. 23 Eylül 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ün aşağıda yer alan demeci bu açıdan da önem arz etmektedir.

*“Asılardan beri düşmanlarımız Avrupa kavimleri arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihniyetine yerleşmiş bu fikirler hususi bir zihniyet meydana getirmiştir. ... Avrupa'da Türk'ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren gelişime gayr-ı müsait bir adam olduğu zannedilmektedir.”*¹³⁵⁸

Almanlar Alsace-Lorraine'i ele geçirdikleri zaman Fransa'nın Fransızların sürüleceğine veya katledileceğine dair bir endişeye kapılmasına gerek olmadığını altını çizen McCarty, Avusturya'nın da İtalyan istilasından sonra, Tyrol'deki Almanların başına bu tür şeylerin gelebileceğini düşünmediğini belirtmektedir. Oysa toprakları istila edilmiş

¹³⁵⁶ Ağanoğlu, a.g.e., ss.87-88.

¹³⁵⁷ McCarthy, a.g.e., s.160.

¹³⁵⁸ Ağanoğlu, a.g.e., ss.72-73.

Osmanlı Devleti, bu durumu göz önünde bulundurma zorunluluğundaydı. Makedonya’da tutunmaya çalışmalarının amacı, sürgün ve katliama varacağını öngördükleri sonuçtan halklarını koruma çabasıydı.¹³⁵⁹

Şimşir’in Şevket Süreyya Aydemir’den aktardığı gibi, “...Rumeli göçüyordu. Sırp, Karadağ, Bulgar, Yunan askerlerinin işgal ettiği yerlerde kanlı bir katliam başlamıştı. Hayat, servet, namus, her şey ayaklar altında idi...”¹³⁶⁰

Balkan müttefikleri tarafından ele geçirilen topraklardaki Müslüman ve Türk nüfusun etnik arındırmaya tabi tutulması için insanların evleri ve tarlaları yakılıp yıkılmakta, ürün ve hayvanları gasp edilmekte ve ekonomik şartlar nedeni ile de köylülere göçmekten başka çare bırakılmamaktaydı. Kalmak için direnenler ise kasıtlı olarak konulan ağır vergiler sonucu yine de göç etmek zorunda kalmaktaydılar. Katliam ve göçe zorlamada Müslümanların ev, çiftlik, tarla ve hayvanlarına sahip olma isteği de önemli rol oynamaktaydı.¹³⁶¹ Osmanlı orduları dağıldığı veya teslim olduğunda, komitacılar Türk köylerine girerek ve muhacir konvoylarına saldırarak, her şeyi gasp edip çoğu zaman gruptakilerin çoğunu ya da tamamını öldürüyorlardı.¹³⁶²

Trakya’daki Doğu Ordusu ile Makedonya’daki Batı Ordusu arasındaki bağlantının kesilmesi ve Osmanlı ordusunun I.Balkan Savaşı’nı kaybetmesiyle Türk ve Müslüman halk cephe gerisinde ordusuz ve hükümsüz kalmış ve bundan dolayı telaşa düşmüştü. Gerek Balkan devletlerinin gizlice destekledikleri çetelerin gerekse Bulgar, Sırp, Rum ve diğer unsurlardan yerli ahalinin Müslüman halka karşı yağma ve etnik temizlik hareketine girişmeleriyle göç zorunlu hale gelmişti. Bu insanlar canlarını kurtarabilmek için ulaşım şekli olarak at ve öküz arabalarıyla vapur ve trenle araç bulamamaları durumunda da yaya olarak yollara düşmüşlerdi.¹³⁶³ İstanbul’a doğru kaçan ardı arkası kesilmeyen kabilelere rastladığından bahseden Lauzanne, kadın, çocuk, ihtiyarların şaşkın ve telaşlı olarak kaçtıklarını, hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin halinde şaşkınlık olduğunu belirtmektedir.¹³⁶⁴

¹³⁵⁹ McCarthy, a.g.e., s.354.

¹³⁶⁰ Şimşir, a.g.e., s.264.

¹³⁶¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.101.

¹³⁶² McCarthy, a.g.e., s.175.

¹³⁶³ Ağanoğlu, a.g.e., s.175.

¹³⁶⁴ Lauzanne, a.g.e., ss.47-48.

Balkan Savaşları sırasındaki Rumeli'den Türk göçlerinin en önemli sebebi müttefik Balkan devletlerinin askerleri ve komitacıları tarafından yapılan zulümler olmuştu. Bulgar askerleri, Türklere karşı uyguladıkları zulümlerde yerli Bulgarlardan yararlanmışlar, yardım etmeyen Bulgarları öldürüp köy ve çiftliklerini yakmışlardı. Sırplar özellikle Arnavutlara karşı, Yunanlılar başta Selanik olmak üzere işgal ettikleri Türk topraklarında, Türklere karşı çeşitli baskı ve katliamlarda bulunmuşlar, Karadağlılar da bazı Müslüman köylerini yakmış ve Arnavut ahalisine zulüm etmişlerdi.¹³⁶⁵

Selanik taraflarında biriken göçmenler yurtlarına geri gönderilmeye çalışılmış ancak Bulgar asker ve komitelerinin toplu katliamlar yaptıklarını haber alan göçmenler geri dönmeyi istememişlerdir. Gerçekten de Kavala'da toplanmış olan 20.000 kadar göçmen yurtlarına gitmek üzere şehirden çıkınca Bulgar çetelerinin saldırısına uğramış ve yaklaşık 7.000 kişi saldırıda öldürülmüştü. Gümölcine, Petriç, Toyran şehirlerini dolduran göçmenler de malları ve canlarının korunacağı güvencesini veren Bulgar makamları tarafından 3.000-5.000 kişilik kabileler halinde memleketlerine dönmek üzere yola çıkarılmış fakat 2 kilometre sonra Bulgar komitecilerinin ve askerlerin saldırısına uğramış ve çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 4.000 göçmen hayatını kaybetmişti.¹³⁶⁶ Halaçoğlu'na göre, iki kafileden çoğunluğu kadın ve çocuk 7.000'i aşkın kişi öldürülmüştü. Sultanyeri, Eğridere, Kırcaali taraflarından Gümölcine'ye göç edenlerin de binlercesi yolda katledilmiş, bunlardan Kırcaalili'lerin hemen hepsi yok edilmişti.¹³⁶⁷

Arnavutluk'u işgal eden Karadağlı askerlerin yol boyunca her şeyi yakıp yıkmaları ve kerestelik ağaçları devirmeleri nedeniyle askerler çekildikten sonra geri dönen muhacirler, ayakta kalabilen birkaç evin tamiri için dahi kerestelik ağaç bulamadıkları gibi ne bir lokma yiyecek ne de ekecek tohum bulabilmişlerdi. Olayları gözlemlemek amacıyla Arnavutluk'a gönderilen Avrupa Kontrol Komisyonu üyeleri raporlarında bazı yerlerde Müslüman halkın kitle halinde katledildiklerini bildirmişlerdi. Raporunda Müslüman kayıpları, katledilenler, yakılan evler ve kaçırılan hayvanlar ile

¹³⁶⁵ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.31,36-37.

¹³⁶⁶ Şimşir, a.g.e., ss.266-267.

¹³⁶⁷ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., s.53.

ilgili tespitlere yer veren İngiliz temsilcisi Lamb'ın hesabına göre Arnavutluk'taki 700.000 koyuna el konulmasıyla Müslümanlar açlığa zorlanmıştı.¹³⁶⁸

Balkan devletleri işgal ettikleri yerlerdeki Hristiyan halkın göç etmelerini yasaklayarak barış için masaya oturduklarında Avrupa kamuoyuna Türklerin azınlıkta kaldıklarını ispat etmeyi ve işgal ettikleri toprakların kendilerine bırakılmasını sağlamayı hedeflemişlerdi. Yunan hükümeti işgal ettiği topraklardaki Müslümanların terk edecekleri mal, mülk ve arazisini Hristiyan halka vermeyi planlamış, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'da da Müslüman halk aynı amaç ile göç etmeye zorlanmıştı. Yüzbaşı Cemil Efendi'nin 2 Ağustos 1913 tarihli raporunda, arazi ve malların vaadi sonucu masum insanların öldürülmesi konusunda şu bilgiler yer almaktaydı:

*“ Bulgarların bu civârı istilâsından 15-20 gün kadar sonra Türk köylerinde mezâlimin başladığını ve Bulgar hükümetinin hristiyanları, müslümanları katletmek, kalanlarını hicrete mecbur etmek sûretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi pekçok masum insanın öldürülmesine sebep olmuştur.”*¹³⁶⁹

Sırp tarafından istila edilen topraklarda kalan Müslümanlara karşı aşırı vergilendirme de bir silah olarak kullanılmış, Osmanlı döneminden kalma vergilerin yanında yeni vergilerle de borçlandırılmışlardı. Manastır bölgesindeki Sırp yöneticiler, topraklarından atılmış olan muhacirlerden, hiçbir ürün alamadıkları eski tarlalarının sanki hâlâ sahibiymişler gibi vergi almaya kalkışmışlardı. Vergilerden dolayı birçok köylü göç etmek zorunda kalmıştı.¹³⁷⁰

Halkı göçe zorlayan en önemli sebeplerden birisi de dini baskılar olmuş, Osmanlı Devleti tarafından gayr-i müslim halka tanınmış olan din hürriyeti, bu devletler tarafından Müslümanlara tanınmadığı gibi çeşitli baskılarla da dinlerini değiştirmeye zorlanmışlardı. Bulgarlar, Selanik'e girer girmez Ayasofya camii kiliseye çevrilmiş ve bu sırada, halkın kendilerine karşı geldiklerini bahane ederek Bulgar subayının ateş emri vermesi sonucu 500 kişi öldürülmüştü. Nevrekop kazasına bağlı 25, Razlık kazasına bağlı 2, Cumabâla kazasına bağlı 2, İstanimaka kazasına bağlı 1 ve Peştire kazasına bağlı 7 köyde halkın zorla dini değiştirilmişti. Gümülcine ve Kırcaali taraflarında Pazar günü Hristiyan ayinine katılmayanlardan her defasında 15 lira ceza alınmış, bu konuda ısrar

¹³⁶⁸ McCarthy, a.g.e., ss.160-162.

¹³⁶⁹ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.42-43.

¹³⁷⁰ McCarthy, a.g.e., s.165.

etmeleri durumunda ise gizlice idam edilmişlerdi. Müslümanlara Hristiyan isimleri vererek de dini baskılar uygulanmış, verilen bu isimleri kullanmayanlara para ve idam cezaları verilmişti. Ayrıca kadın ve erkeklerin giyeceklerine de müdahale edilmişti.¹³⁷¹

İşgal edilen yerlerdeki cami, türbe gibi yerlere saldırılıp, kubbelerindeki hilalin indirilerek haçın takılması Müslümanları psikolojik olarak etkilemiş ve göçleri hızlandırmıştı.¹³⁷² Balkan Müslümanları zorla din değiştirmek ihtimalinden kurtulabilmek için göç etmek zorunda kalmış ancak Bulgar birliklerinin gerisinde kalmış olanlar, dinlerini değiştirmekle ölüm arasında seçim yapmaya zorlanmışlardı.¹³⁷³

Bulgarlar ele geçirdikleri birçok yerde Türkleri ve Pomakları din değiştirmeye zorladıklarından Balkan Savaşları sırasındaki dini baskılar göçlerin en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştu. Selanik'te Bulgar veya Yunan askerlerince yakalanan fesli kişiler, feslerine haç resmi çizilerek taciz edilmişlerdi.¹³⁷⁴

Rumeli'nin Müslüman halkı karayolu, denizyolu, demiryoluyla ne araç bulursa onunla göç etmeye başlamıştı. Kasım 1912 başlarında Bulgar taarruzundan kaçan göçmen kitlesi Trakya'dan Gelibolu'ya ve İstanbul'a doğru yönelmiş, buradan İstanbul'a gelen göçmen sayısı kısa sürede 100.000'e ulaşmıştı. Rumeli göçmenlerinin en çok yığıldıkları şehirlerden birisi olan Edirne'nin nüfusu 120.000'e çıkmış, şehirde erzak sıkıntısı çekilmeye başlanmıştı. Göçmenlerin geçiş yeri olan Edirne'ye bir yandan göçmenler gelirken diğer yandan da bunların bir kısmı İstanbul'a gitmek için şehirden çıkmışlardı. Edirne yakınlarında çarpışmaların başlaması ile şehrin %25'i şehri terk etmiş ve çok sayıda Müslüman ve Musevi aileleri İstanbul'a göç etmişti.¹³⁷⁵ Bulgar ordusu Edirne'yi boşaltmadan bir gece önce, evlere zorla girerek, millet ayrımı yapmaksızın tecavüzlerde bulunmuş, bu nedenle Osmanlı ordusunun şehre girişi, müslim ve gayri müslim tüm halk tarafından sevinçle karşılanmıştı.¹³⁷⁶

Bulgar çetelerinin elinden kurtulmak isteyen muhacirlerin, tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi panik içerisinde tren vagonlarına akın etmesi askeri sevkıyatı engellemişti. Ağanoğlu, Rumeli'nin birçok kazasında kaymakamlık ve

¹³⁷¹ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.41-42.

¹³⁷² Ağanoğlu, a.g.e., s.100.

¹³⁷³ McCarthy, a.g.e., s.168.

¹³⁷⁴ Ağanoğlu, a.g.e., ss.96-97, 99.

¹³⁷⁵ Şimşir, a.g.e., ss.264-266.

¹³⁷⁶ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., s.34.

mutasarrıflık görevlerinde bulunmuş olan Tahsin Uzer'in anılarından göçmenler ile ilgili olarak şunları aktarmıştır: “*Drama, Serez ve Kavala da düşman eline geçmiş, bir göçmenler tufanı kopmuştu. Gümülcine’de göçmenler trenleri zapt ve askeri sevkiyatı geciktirecek derece de paniğe uğratmıştı.*”¹³⁷⁷

Anadolu’ya geçebilmek için Trakya göçmenleri genellikle Edirne’de, Makedonya göçmenleri de Selanik’te toplanmış ve Selanik’te bulunan göçmen sayıları bir ara 40.000 kadar olmuştu. Göçmenlerin bir kısmı cami, okul ve şehir dışına kurulan çadırlara yerleştirilirken birçokları da açıkta kalmışlardı. Açlık sorununun yanı sıra, salgın hastalıklar da ortaya çıkmış, çiçek hastalığına yakalanmış 2.000 kadar göçmen ayrı çadırlara alınmışlardı.¹³⁷⁸

Balkan Savaşı sırasında hava şartlarının kötü olması, hijyen şartlarının sağlanamaması gibi nedenlerle muhacirler kolera, dizanteri, çiçek gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanmışlardı. Soğuk, kar ve yağmurun yanı sıra, muhacirlerin geçici iskân yerlerinin izdihamdan dolayı temiz olmaması ve en önemlisi de yetersiz beslenmeden dolayı ölümler olmaktaydı.¹³⁷⁹ Sırp, Bulgar ve Yunan güçlerince ele geçirilen bölgelerden gelip Selanik’te toplanan Müslüman muhacirlerin birçokları açlık ve hastalık sebebiyle ölmüşlerdi. Tifo ve tifüs birçok muhacirin ölümüne yol açarken buna ek olarak bir de kolera ortaya çıkmıştı.¹³⁸⁰ Tekirdağ’da bulunan göçmenlerin 20-30 kişisi her gün açlıktan ölmekteydi. Anadolu’ya doğru göç etmek zorunda kalan göçmenlerin yüzlercesi araç bulamadıkları için yaya olarak yola çıkmışlardı.¹³⁸¹

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında karayolları ile ulaşımın çok zor olması nedeniyle muhacirlerin nakillerinde denizyolu önem kazanmıştı. Bu dönemde muhacirlerin çıkış yaptıkları limanlar Yunanistan’da Selanik, Kavala, Dedeoğlu, Preveze; Karadağ’da Antivari; Bulgaristan’da Balçık, Varna, Burgaz; Romanya’da Köstence ve Arnavutluk’ta Avlonya iken, Türkiye’de ise varış yerleri başta İstanbul olmak üzere İzmir, Antalya, Mersin, İskenderun, Sinop ve Samsun limanları olmuştu. Bunların yanı sıra, göçmenlerin Rumeli’den Anadolu’ya nakledilmelerinde Marmara

¹³⁷⁷ Ağanoğlu, a.g.e., ss.176-177.

¹³⁷⁸ Şimşir, a.g.e., s.266.

¹³⁷⁹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.260,264,271-272.

¹³⁸⁰ McCarthy, a.g.e., ss.174-176.

¹³⁸¹ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.49-50.

Denizi'ndeki Tekirdağ, Gelibolu, Bandırma, Gemlik, Mudanya limanları da kullanılmıştı.¹³⁸²

Yunanistan'daki muhacirlerin en önemli toplanma merkezi olan Selanik Limanı'nda biriken 40.000 dolaylarındaki muhacir çoğunlukla İzmir ve İstanbul limanlarına indirilmişti. Selanik'ten 13 Ocak 1913'e kadar iki haftalık süre içerisinde 15.000 muhacir İstanbul'a, 8.000 muhacir İzmir'e ve bir kısmı da diğer Anadolu limanlarına olmak üzere toplamda 25.000 muhacir nakledilmişti. Bulgar zulmünden kaçarak Kavala Limanı'nda bekleyen 2.500 muhacir de İstanbul ve İskenderiye'ye nakledilmişlerdi. Savaştan sonra Karadağ'ın limanlarında toplanan 10.000 kadar muhacirden 5-6 bin kadarı Samsun'a nakledilmişti.¹³⁸³ Selanik'te toplanan göçmenlerin bir kısmı da Doğu Trakya bölgesine taşınmış, Tekirdağ Limanı'na getirilerek Edirne vilayetine iskân edilmişlerdi. Kasım 1912-Mart 1914 tarihleri arasında sadece Selanik Limanı'ndan Türk limanlarına taşınan göçmen sayısı 250.000 kadar olmuştu.¹³⁸⁴

Bunların dışında, bazı göçmenler de yelkenli gemilerle kaçarak İstanbul'a gelmişlerdi. Trakya'nın belirli toplanma merkezlerine gelen göçmenler genellikle Türk gemilerinden yararlanılarak Marmara yoluyla Anadolu sahillerine sevk edilmişlerdi. Selanik Rumları ve Musevileri arasındaki nefret dolayısıyla Musevilerin Madrid veya Ankara'ya göç etmesi söz konusu olmuş, bunun yanında birçok Boşnak göçmeni de Selanik'ten Anadolu'ya gelmişti.¹³⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin elindeki gemiler çok sayıdaki göçmeni taşımaya yetmediği için Mısır, Romanya, Avusturya, Rusya, Belçika, İtalya ve İngiltere'den yardım veya kiralama yoluyla gemi istemiş, bunun dışında Yunanistan ve hangi devlete ait olduğu bilinmeyen gemiler ile de göçmen taşınmıştır. Mısır Hilâl-i Ahmer İdaresi'nin "*Bahr-i Ahmer*" ve "*Bahr-i Amâl*" vapurları ile de göçmen taşınmıştır.¹³⁸⁶

Bulgar istilasası üzerine Drama, Nevrekob ve Ropçoz'dan göç ederek Kavala'da toplanan halk, burasının da Bulgarlar tarafından işgalinin üçüncü günü açlık ile karşı karşıya kalmıştı. Bunun üzerine Mısır Hidiv'inin özel vapuru el-Mahrûse yardıma

¹³⁸² Ağanoğlu, a.g.e., s.180.

¹³⁸³ Ağanoğlu, a.g.e., ss.180-182.

¹³⁸⁴ Şimşir, a.g.e., ss.269-270, McCarthy, a.g.e., s.180,

¹³⁸⁵ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.58,60,66.

¹³⁸⁶ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.53-54,56, Şimşir, a.g.e., ss.267,269.

giderek 2500 göçmeni İstanbul'a getirmiş ve aynı vapur diğer göçmenleri getirmek üzere yine Kavala'ya hareket etmişti.¹³⁸⁷

Göçmenlerin gemilerle taşınması sırasında taşıma ücreti ile iâşe giderleri “*Muhacirin Komisyonu*” tarafından karşılanmış ve göçmenlere masraflarının karşılandığına dair birer belge verilmiş olmasına rağmen gemideki görevliler tarafından bazı göçmenlerden ücret istenmesi gibi yolsuzluklara rastlanmıştı. Bu gibi yolsuzlukların önüne geçebilmek için bazı görevliler hakkında kanuni takibat açılmıştı.¹³⁸⁸

Devlet tarafından Şark Demiryolları Şirketi'ne ödeme yapıldığından trenle nakledilen muhacirlerden de ücret alınmamaktaydı. 30 Eylül 1913 tarihli Bakanlar Kurulu kararında savaş sırasında ve sonrasında taşınan göçmenler için istenen bir milyon kuruşa yakın tutar hükümet tarafından fazla bulunmuştu. Şirketin taşıdığı muhacirler ile ilgili bir belge gösteremediği, bu vasıta ile gelebilecek muhacir sayısına oranla istenen paranın çok fazla olduğu, hatta bazı yolculardan ücret alındığı, bu miktarın ödenmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle konunun soruşturulmasına karar verilmişti.¹³⁸⁹

Demiryolu ile yaralılar getirilirken göçmenlerin de yolları doldurduğunu söyleyen Lauzanne, bir süre sonra İstanbul'un yollarının geçilmez bir hal aldığını, göz alabildiğine öküz arabası konvoyunun uzandığını, savaştan kaçıp, köylerini terk ederek canlarını İstanbul'a zor atan bu insanların sokaklarda, meydanlarda ve cami civarlarında açıkta uyuduklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Sirkeci garı da başkente akın eden göçmenlerle dolmuştu.¹³⁹⁰

Devlet, muhacirleri kabul etmesi durumunda göçün teşvik edilip Rumeli'de İslâm varlığının sona ermesi ve kabul etmemesi durumunda da katliamdan, açlıktan, soğuktan muhacirlerin yok olması gerçeği karşısında çelişki içerisinde kalmıştı. Nihayetinde Osmanlı Devleti, askeri açıdan aldığı büyük yenilginin farkında olarak muhacirleri bulundukları yerlerde koruyamayacağı gerçeği ile yüz yüze kalmış, maddi ve manevi zorluklara katlanarak teşvik etmeden muhacirlerin gelişini kabul etmişti.¹³⁹¹

¹³⁸⁷ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., s.54.

¹³⁸⁸ Şimşir, a.g.e., s.267.

¹³⁸⁹ Ağanoğlu, a.g.e., s.179, Şimşir, a.g.e., s.273.

¹³⁹⁰ Lauzanne, a.g.e., ss.61-62.

¹³⁹¹ Ağanoğlu, a.g.e., s.181.

Balkan Savaşları başlamadan önce kaybettikleri topraklarda kesin çoğunluk durumunda olan Müslümanlar, süregelen katliamlar ve göçler nedeniyle 1913 yılı sonlarına doğru, tüm Balkanlar sathında azınlık durumuna düşmüşlerdi. McCarthy'nin Toynbee'den aktardığına göre, 1912-1920 yılları arasında Balkanlar'dan gelen muhacir sayısı 413.922 olup bunun 177.352'si 1912-1913 yılları arasında gelmişti. Birinci Balkan Savaşı sırasında birçok Müslüman topraklarından ayrılmamış veya savaş biter bitmez eski topraklarına geri dönmüş, İkinci Balkan Savaşı'nda kesin olarak topraklarından sürülene dek yerlerinde kalmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında Ekim 1913'te bir antlaşma imzalanıp Trakya'daki Bulgarlar ile Bulgaristan Türk nüfusunun yer değiştirilmesinin kararlaştırılmasından sonra da Müslümanlar Osmanlı topraklarına gelmişlerdi.¹³⁹²

1912-1913 Balkan Savaşları'nda Rumeli Türklerinden ölenlerin ve Türkiye'ye göç edenlerin sayısı konusunda çok kesin rakamlar verilemediğini belirten Şimşir'in Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan aktardığına göre, Balkan Savaşı'nda toplam 440.000 kadar Türk, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Şimşir'in Murat Bardakçı'dan aktardığına göre, Balkan Savaşı'nda 413.922 göçmen, buna ek olarak da Lozan'dan sonra Türk-Yunan Mübadele Antlaşması'na göre 398.848 mübadil Türkiye'ye gelmiş ve böylece 1926 yılına kadar Balkanlar'dan Türkiye'ye 413.922 göçmen ve 398.848 mübadil olmak üzere toplam olarak 812.770 muhacir gelmiştir.¹³⁹³

3.2.4. Balkan Savaşları'nın Değerlendirilmesi

Balkan Müslümanları önceleri yönetici yetkeyle bağlantılı hâkim bir toplulukken statülerinin azınlık durumuna dönüştürülmesi 93 Harbi'nden sonra imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile onaylanarak yasal hale getirilmiş ve bu süreç 1912-1913 Balkan Savaşları ile tamamlanmıştır. Diğer bir deyişle, birinci aşaması 1683 Viyana bozgunundan sonra başlayan sürecin 2.aşaması 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları olmuş, Balkan Yarımadası'nın büyük bir kısmında bulunan Osmanlı askeri ve siyasal varlığını ortadan kaldıran 1912-1913 Balkan Savaşları ile süreç tamamlanmıştır.¹³⁹⁴

¹³⁹² McCarthy, a.g.e., ss.179-182.

¹³⁹³ Şimşir, a.g.e., ss.273-275.

¹³⁹⁴ Karpat, (2004), a.g.e., ss.283, 291-292.

1911 tarihinde Osmanlı Avrupası'nda Müslümanlar, %51 oranla az bir farkla bile olsa kesin çoğunluğa sahip olmalarına rağmen “ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi hakkını” savunanlar bölgedeki demografik istatistiklere önem vermemiş, siyasi gerçeklerle ilgili kararlar alınırken nüfus oranları umursanmamıştır. Osmanlı'nın Avrupa'da kalan topraklarına hangi milletlerin yerleşip egemen olacağı konusunu, çoğunluğun arzusu yerine, Balkan Savaşları silah zoru ile sona erdirmiştir.¹³⁹⁵

Osmanlı Devleti'ni tahrip eden korkunç olaylarla ilgili olarak çeşitli kabineler arasında aylardan beri devam eden resmi ve yarı resmi görüşmeler olmuş, Balkan Savaşları ile Avrupa diplomasisinin gerçek yüzü ortaya çıkmıştı. Nivet'e göre bu görüşmelerde, Almanya her şeyden önce Bağdat demiryollarını düşünürken; Avusturya, Adriyatik kıyısına kadar uzanmanın ve Adalar Denizi'nde ticari üstünlük kazanmanın yollarını aramakta; İtalya, Trablusgarp'a ve bu arada Küçük Asya'nın bazı adalarına yerleşmeyi amaçlamaktaydı. İngiltere, Mısır'daki egemenlik nüfuzunu güçlendirmenin yanında Küçük Asya'da yeni toprakları ve yeni adaları ele geçirme düşüncesini gerçekleştirmeye çalışırken; Rusya, Akdeniz'e inme emelinde; Fransa ise Grizu fabrikasının topları ve mermilerini satma, - yarı resmi gazetelerin açıklamalarına inanmak gerekirse - Suriye'deki Hristiyanları koruma amacındaydı.¹³⁹⁶

Balkan İttifakı'ndan haberdar olunması üzerine, savaşın çıkması durumunda Balkanlar'ın mevcut durumunda herhangi bir değişiklik yapılmasını kabul etmeyeceklerini açıklayan Büyük Devletlerin, Osmanlı Devleti yenilince düşünceleri değişmiş ve Balkanlar'ın toprak statükosunun alt üst edilmesine ses çıkarmamışlardı.¹³⁹⁷

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Antlaşması nasıl ağır toprak ve nüfus kayıplarına yol açıtıysa Balkan Savaşı ve 1913 Londra Antlaşması da Osmanlı Avrupası'nda oynanan trajedinin bir sonraki aşamasını oluşturmuştu. Savaşın sonunda Makedonya da dahil olmak üzere, Gelibolu Yarımadası ile Çatalca dışında kalan tüm topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti, 1350'lerde Süleyman Paşa'nın Avrupa'ya ayak basmasından önceki günlere dönmüştü.¹³⁹⁸

¹³⁹⁵ McCarthy, a.g.e., ss.142-143.

¹³⁹⁶ Nivet, a.g.e., s.15.

¹³⁹⁷ Şimşir, a.g.e., s.141.

¹³⁹⁸ Yılmaz, a.g.e., ss.196-197.

Balkan Savaşı'nda toprak işgalleri konusunda en kârlı Yunanistan çıkmış, Makedonya'nın kuzeybatı bölümü hariç diğer kısımlarını işgal etmiş, Yanya ve Selanik'i de ele geçirmişti. Balkan Savaşı'nın ve Makedonya sorununun lideri durumundaki Bulgaristan ise ağırlığını ve dikkatine Doğu Trakya'ya doğru yönelttiğinden, Makedonya'da daha az toprak işgal edebilmişti. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Yunanlılar Selanik vilayetini, Sırp lar da Üsküp ve Manastır vilayetlerini ele geçirerek Makedonya'nın işgalini tamamlamışlardı. Balkanlar'da oluşan bu ani ve beklenmedik gelişmeler, özellikle de Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını da ele geçirerek Adriyatik Denizi'ne ulaşması, başta Avusturya olmak üzere büyük devletleri harekete geçirmiş, İtalya ve Avusturya'nın teşvik etmesi ile Arnavutluk, 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etmişti.¹³⁹⁹

Savaştan önce Osmanlı İmparatorluğu, tâbi ülkelerle 7.213.239 km² toprağa ve 55.189.000 nüfusa sahipken (bu rakamlara Mısır, Sudan, Girit, Kıbrıs, Sisam gibi tabi ülkeler dâhil, Libya dâhil değildir), tâbi ülkeler dışında 38.019.000 nüfusa sahipti. Balkan devletlerinde ise;

- Yunanistan 64.859 km² toprak, 3.041.000 nüfustan, 120.060 km² toprak ve 4.400.000 nüfusa,
- Bulgaristan 96.345 km² toprak, 4.338.000 nüfustan, 121.602 km² toprak ve 5.322.000 nüfusa,
- Sırbistan 45.427 km² toprak, 3.000.000 nüfustan 87.300 km² toprak 4.942.000 nüfusa,
- Karadağ 9.427 km² toprak ve 274.000 nüfustan 15.017 km² toprak ve 435.000 nüfusa çıkmıştır. Bunların yanı sıra, bir de 25.734 km² genişliğinde ve 800.000 nüfuslu bir Arnavutluk da Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Savaştan önce dört Balkan devletinin toplamı 216.058 km² iken Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları (Girit hariç) 176.300 km² ve nüfusu 7.828.000 idi (Ege Adaları ve İstanbul'un Asya kısmı hariç).¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁹ Yılmaz, a.g.e., s.197.

¹⁴⁰⁰ Öztuna, (2015), a.g.e., ss.23-24. Bazı kaynaklarda toprak genişlikleri ve nüfus rakamları farklıdır. Bkz, Güler, a.g.e., s.162, A. Halaçoğlu, (1994) a.g.e., ss.25-26.

Bu yeni haritaya göre Osmanlı İmparatorluğu bir hayli küçülürken diğer Balkan devletlerinin bazısı neredeyse iki katı kadar genişlemiştir.¹⁴⁰¹ Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'ndan sonra;

- Selanik Vilayeti (Selanik, Serez, Drama, Taşoz sancakları),
- Manastır Vilayeti (Manastır, Serfice, Debre, Görice, Elbasan sancakları),
- Kosova Vilayeti (Üsküp, Priştine, İpek, Prizren, Senice, Taşlıca sancakları),
- İşkodra Vilayeti (İşkodra, Draç sancakları),
- Yanya Vilayeti (Yanya, Ergiri, Berat, Piruze sancakları),
- Cezâir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Vilayeti (Rodos, Sakız, Midilli, Limni sancakları),
- Edirne Vilayeti'nden Gümülcine ve Dedeağaç sancakları (yani Batı Trakya),
- Sisam Adası,
- Girit Adası (Hanya, Kandiye, Resmo, Laşid, İsfakiya sancakları) olmak üzere toplamda 6.582.000 nüfus, 7 vilayet (eyalet), 33 sancak (il), 158 kaza (ilçe) kaybetmiştir.¹⁴⁰²

Alpaslan, Balkanlar'ın parçalanması ile ilgili şöyle söylemektedir: “*Olay tam bir kapitülasyon zaferidir. Kapitüler devletler önceden planladıkları gibi Balkan coğrafyasını parçalamışlar, beş yüz yıllık rüyalarını Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atarak gerçekleştirmişlerdi.*”¹⁴⁰³ Zaten yoksullaşmış olan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki gelir getiren vilayetlerini kaybettiği için Doğu'nun güvenliğini sağlayacak mali kaynakları da bulamaz hale gelmişti.¹⁴⁰⁴

Balkan Savaşları başlamadan önce Osmanlı yönetimi altındaki Balkan topraklarında Müslümanlar çoğunluk nüfusa sahipti ve etnik ve dini açıdan çeşitlilik gösteren bölgede Müslümanlar en büyük nüfusa sahip tek din grubuydu.¹⁴⁰⁵

Türk görüşüne göre, 1882-1906 yılları arasında, henüz toprak kaybına uğramamış olan Makedonya'nın her üç (Vardar, Ege, Pirin) kısmına ait topraklarındaki nüfus dağılımında, Müslüman nüfus ezici çoğunluğa sahipti.

¹⁴⁰¹ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., s.25.

¹⁴⁰² Öztuna, (2015), a.g.e., ss. 25-26.

¹⁴⁰³ Alpaslan, a.g.e., s.252.

¹⁴⁰⁴ McCarthy, a.g.e., s.50.

¹⁴⁰⁵ McCarthy, a.g.e., s.141.

Tablo 3.2: 1882-1906 Yılları Arasında Makedonya Topraklarındaki Nüfus Dağılımı¹⁴⁰⁶

Gruplar	1882	1895	1904	1906
Müslüman	1.083.130	1.137.315	1.508.507	1.145.849
Rum-Ortodoks	534.396	603.249	307.000	623.197
Bulgar-Ortodoks	704.574	692.742	796.479	626.715
Katolik(Yunan)	2.311	3.315	-	2.928
Ulah	-	-	99.000	26.042
Sırp	-	-	100.717	-
Musevi vd.	151.730	68.432	99.997	30.594
Toplam	2.476.141	2.505.053	2.911.700	2.455.325

1911 yılındaki nüfus dağılımı ile ilgili McCarthy'nin verdiği bilgiye göre, Edirne, Selanik, Yanya, Manastır, İşkodra ve Kosova vilayetlerindeki toplam Müslüman nüfus 3.242.000 iken Rum 1.558.000, Bulgar nüfus ise 1.220.000 kadardı. 1911'de Osmanlı Avrupası'nda Müslümanların oranı %51 iken Rumlar %25, Bulgarlar %19, diğerleri %5 idi.

Tablo 3.3: Osmanlı'nın Avrupa Topraklarındaki Vilayetlerinde Din Temeline Dayalı “*Millet*” Topluluklarının 1911 Yılındaki Nüfus Dağılımı

Vilayet	Müslüman	Rum	Bulgar	Toplam
Edirne	760.000	396.000	171.000	1.427.000
Selanik	605.000	398.000	271.000	1.348.000
Yanya	245.000	311.000	-	561.000
Manastır	456.000	350.000	246.000	1.065.000
İşkodra	218.000	11.000	-	349.000
Kosova	959.000	93.000	531.000	1.603.000
Toplam	3.242.000	1.558.000	1.220.000	6.353.000

Yukarıda yer alan tabloda detayları verilmemiş olan Yahudiler ve Katolikler gibi gruplar da toplama dâhil edilmiştir.¹⁴⁰⁷

1905-1907 Osmanlı nüfus sayımı ile ilgili Karpat'ın verdiği bilgiye göre, Makedonya'nın Kosova, Manastır, Selanik vilayetlerinde yaklaşık olarak 1,4 milyon Müslüman ve 1,2 milyon Yunanlı, Ulah ve Bulgarlardan oluşan Hristiyan nüfus olmasına karşılık hiç Sırp bulunmamaktaydı. Makedonya'nın kuzeyi ile birlikte Kosova, bu

¹⁴⁰⁶ Çavuşoğlu, a.g.m., ss.128-129.

¹⁴⁰⁷ McCarthy a.g.e., ss.141-142.

bölgelerde önemsiz bir Sırp azınlık yaşamasına rağmen, 1913'te Sırbistan tarafından ilhak edilmişti.¹⁴⁰⁸

Balkanlı müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ele geçirdiği topraklarda, Balkan Savaşları başlamadan önce 1911 senesi nüfus dağılımına göre Yunanlıların elinde kalan topraklarda 746.485, Bulgarların elinde kalan topraklarda 327.732 ve Sırpların elinde kalan topraklarda ise 1.241.076 Müslüman yaşamaktaydı. Yunanistan'ın ele geçirdiği bazı bölgelerde, Yanya vilayetinin kazalarında olduğu gibi çoğunluk Rum nüfusa aitken geriye kalan yerlerde Müslümanlar ezici çoğunluğa sahipti. Yunanlıların, Edirne vilayetinden ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Müslüman nüfus, Rum nüfusun üç katıydı. Selanik'in Drama sancağında ise Müslüman nüfus, Rum nüfusun yedi katı idi. Balkan Savaşları'nda Bulgarların eline geçen Osmanlı topraklarında yaşayan nüfusun 1911'de %56'sı Müslüman'dı. Sırpların ele geçirdikleri Osmanlı topraklarındaki Müslümanlar da toplam nüfusun %53'ünü oluşturmaktaydı. Yunanlıların zapt ettiği topraklarda yaşayan Rumların nüfusu 797.118 iken Müslüman nüfus 746.485 idi ve Rumlar, çok az bir farkla çoğunluğa sahipti.¹⁴⁰⁹

Bir neslin yok olmasına yol açan Balkan Savaşları'nın sebep olduğu zayıat rakamları ise önemli farklılıklar göstermektedir. Hall'ün verdiği bilgiye göre, I. ve II. Balkan Savaşları'nda hastalık da dâhil, Bulgaristan'ın kaybı 66 bin ölü, 110 bin yaralıdır. Yunanlıların kaybı 7.732 ölü, 42.809 yaralı ve hasta, Karadağ'ın kaybı 3.076 ölü, 7.563 yaralıdır. Sırp kayıpları 36.550 ölü, 55 bin yaralı iken Osmanlı kayıplarını belirlemek daha zordur ve bunlar çoğu zaman gazeteciler ve gözlemcilerin tahminlerinin sonucudur. Osmanlı'nın I.Balkan Savaşı sırasındaki toplam kayıpları muhtemelen 100 bin civarındadır.¹⁴¹⁰ Erickson ise Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam zayıatını, (şehit, hastalıktan ölen, yaralı ve esir düşenlerin toplamı) 340.000 olarak varsaymaktadır. Bu varsayıma göre, Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıatı 50.000 ölü, 75.000 salgın hastalık kurbanı, 100.000 yaralı, 114.000 savaş esiridir.¹⁴¹¹

William M.Sloane ise savaş kayıplarını, Sırbistan'ın 71 bin, Karadağ'ın 11.200, Yunanistan'ın 68 bin, Bulgaristan'ın 156 bin, Osmanlı'nın 150 bin ölü ve yaralı olarak

¹⁴⁰⁸ Karpas, (2004), a.g.e., s.48.

¹⁴⁰⁹ McCarthy, a.g.e., ss.183-184.

¹⁴¹⁰ Hall, a.g.e., ss.179-180.

¹⁴¹¹ Erickson, a.g.e., ss.415-416. Öztuna, savaş kayıplarını ve Osmanlı esir sayısı daha farklı olarak vermektedir. Bkz. Öztuna (2014), a.g.e., ss.188,208.

vermiştir. Ayrıca bu sayıların ordu birliklerin kayıplarını gösterdiği, kıyım, hastalık ve diğer felaketlerle ölen sivillerin sayısının bilinemediği de belirtilmiştir.¹⁴¹² Halaçoğlu'nun verdiği zayıat rakamları ise daha farklıdır. Halaçoğlu'na göre, her iki Balkan Savaşı ile ilgili geçici istatistiklere göre, Bulgaristan 84 bin, Sırbistan 22 bin, Yunanistan 11 bin, Karadağ 6 bin kadar asker zayıatı vermiştir.¹⁴¹³ Asker kayıplarının yanı sıra, savaş, salgın hastalıklar ve katliamlar sebebiyle siviller de ölmüştür.

Balkan Savaşları sırasında yapılan katliamların o yıllarda, “*ırk harpleri*” denilen türden olduğunu söyleyen McCarty, Hristiyan müttefiklerin hepsinin Müslüman köylülerin kitle halinde katledilmesine katıldıklarını belirtmektedir.¹⁴¹⁴

Prof. Dr.Ernst Jaeckh, “*Balkan Savaşından Sonra Doğu’da Almanya*” adlı kitabının önsözünde şunları yazmıştır:

“... Ama Balkanlar’daki bu savaşın, tarihte örneğine rastlanmayan yepyeni bir özelliği vardır ki o da şudur: Muzaffer bir ordu, savaşa hiç katılmamış olan sakin ve barışçı bir halkı yok etmektedir. Balkanlar’da statükonun korunacağını ilan etmiş olan devletler de çağdaş Haçlıların bu katliam çılgınlığını durdurmak için kılını bile kıpırdatmamakta ve ağızlarını açmamaktadırlar...

... Fatih Türk, bugün Hristiyanların yaptıkları gibi yakıp yıkmamıştı. Hoşgörülü Türkler, bugünkü Hristiyan fanatiklerin yaptıklarını yapmış olsalardı, şark sorununu Türkiye’nin başından defetmiş olurlardı. Müslüman Türkler, idareleri altındaki Doğu Hristiyanlarını dinlerinde serbest bırakmış, hatta onların çok güçlü ve çok vahşi olmalarına göz yummuşlardır. Bunun sonucu olarak şimdi bütün bir halk yok edilmekte ve bütün bir ülke boşaltılıp insansız bırakılmaktadır.

Bütün bu olaylara rağmen Avrupa insanlığı hala susmaktadır!.. ”¹⁴¹⁵

Troçki de Müslüman halkın sistematik bir şekilde yok edilmesi hakkında Milletvekili Milyukov’a şu soruyu sormaktadır:

“...Yadsınamayacak ve çürütülemeyecek olgular, Makedonya’daki Bulgarların ve Eski Sırbistan’daki Sırpların pek lehlerine olmayan etnografik istatistiklerdeki verileri düzeltmeye yönelik milli davalarında, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşayan

¹⁴¹² Sloane, a.g.e., s.146.

¹⁴¹³ A.Halaçoğlu, (1994), a.g.e., ss.24-25.

¹⁴¹⁴ McCarthy, a.g.e., ss.147-148.

¹⁴¹⁵ Şimşir, a.g.e., ss.227-228.

*Müslüman ahaliyi düpedüz sistematik şekilde yok etmeye yöneldikleri sonucuna varmaya sizi zorladı mı?..*¹⁴¹⁶

Komitacıların zulümleri ve bu zulümler karşısında Avrupa'nın ilgisiz kalması ile ilgili olarak Koelnische Zeitung, Selanik muhabirinden aldığı aşağıdaki yazıyı yayımlamıştır:

*“Bulgar çetelerinin Dedeagaç'taki hareketleri, Bulgarların Makedonya'da ve Trakya'daki hareketleriyle aynı kategoridendir. Avrupa'nın bu zulümlere ilgisiz kalması, buralardaki Avrupalılar ve yerliler üzerinde tuhaf bir izlenim yaratmaktadır. Bu zulümlerin binde birini Türkler yapmış olsaydı Avrupa'da bambaşka etki yapardı; Avrupa ayağa kalkar, dünyanın donanması seferber edilirdi. Ama bu zulümleri yapan katiller ve kundakçılar Hristiyan olduklarından, bu olaylar sessiz geçirilmek isteniyor...”*¹⁴¹⁷

Arnavutluk hariç tutulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkan Avrupa'daki topraklarda yaşayan 2.315.293 Müslüman'dan 1.445.179'unun artık o topraklarda olmadığını söyleyen McCarthy, bölgedeki Müslüman nüfusun %62'sinin artık o topraklarda yaşamadığını belirtmektedir. Bunun 413.922 kişisi 1912-1920 yılları arasında, 398.849 kişinin çoğu da Türk-Yunan mübadelesi sırasında 1921-1926 yılları arasında Türkiye'ye gelmiş ve Osmanlı Avrupası'ndan göç etmek zorunda kalan Müslümanların sadece 812.771 kişisi hayatta kalabilmiştir. 632.408 kişi ölmüş, başka bir deyişle, Osmanlı'nın Avrupa'da kaybettiği topraklarında yaşayan Müslümanların %27'si hayatlarını kaybetmiştir. Osmanlı'nın elindeki topraklarının Balkan müttefiklerinin eline geçen kısımlarında savaştan önceki ve sonraki Müslüman nüfus sayıları aşağıda yer alan tabloda verilmiştir.

Tablo 3.4: Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın Eline Geçen Topraklardaki Savaş Öncesi ve Sonrasındaki Müslüman Nüfus¹⁴¹⁸

	1911'deki Müslümanlar	Geride Kalan Müslüman Sayıları	Arada Oluşan Fark
Yunanistan'da	746.485	124.460	622.025
Bulgaristan'da	327.732	179.176	148.556
Yugoslavya'da	1.241.076	566.478	674.598
Toplam	2.315.293	870.114	1.445.179

¹⁴¹⁶ Troçki, a.g.e., s.413.

¹⁴¹⁷ Şimşir, a.g.e., ss.202-203.

¹⁴¹⁸ McCarthy, a.g.e., ss.186-187

Bazı kaynaklarda 1912-1913 tarihleri arasında Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler 440.000 olarak belirtilmişken bazı kaynaklarda da Meşrutiyetten ve Balkan Savaşı'ndan sonra gelenlerin 450.000 olarak tespit edildiği belirtilmiştir.¹⁴¹⁹ Şimşir'e göre, detaylı yeni araştırmalarla daha net ve kesin bilgilere ulaşılabilecektir.¹⁴²⁰

1699 Karlofça Antlaşması ile Banat ve Temeşvar Osmanlı'da kalırken Macaristan ve Erdel (Transilvanya), Mora, Dalmaçya, Ukrayna, Podolya toprakları kaybedilmiş¹⁴²¹ ve Türklerin Avrupa'dan tasfiyesinin birinci aşaması başlamıştır. İkinci tasfiye, 1878 Berlin Antlaşması ile olmuş, Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, Bulgaristan'a otonomi (iç özerklik) verilmiştir. Asıl tasfiyenin gerçekleştiği 1913 Bükreş Antlaşması ile Osmanlı'nın Avrupa toprakları Doğu Trakya'dan ibaret kalmıştır.¹⁴²²

Balkan Savaşlarında savaşın yanı sıra, katliamlar ve salgın hastalıklar sebebiyle de sivillerin ölmesi sonucu bir nesil yok olmuştur. Hall'e göre Balkan Savaşı mezalimlerini “*yüzyıllar süren nefrete*” bağlamak, olayı fazlası ile basitleştirmek olacaktır. Buradaki tüm milletler yüzyıllarca birbirlerine nispeten yakın bir şekilde yaşamışlardır. Mezalimin önemli bir sebebini, yeni kurulacak devletlerin özünü oluşturmaları bakımından Yunanlılar, Sırp ve Bulgarlar tarafından dışlayıcı bir milliyetçi ideolojinin kabul edilmesi oluşturmuştur. Bunun sonucunda da Balkanlar'da hoşgörü bulunmaz olmuştur. Balkanlar'da sivil halka karşı yapılan mezalimin çoğunda amaç homojen bir ulus devlet yaratmaktır. Yakıp yıkma, yağma, ırza geçme ve katliamlardan amaçlanan Müslüman halkın topraklarından uzaklaştırılmak istenmesidir.¹⁴²³

O zamana kadarki en büyük göç hareketinin yaşandığı 93 Harbi, Osmanlı toplumsal yapısında nasıl önemli bir değişim yarattıysa Rumeli'de kalan Müslüman nüfusun büyük bir kısmının Anadolu'ya göç ettiği Balkan Savaşları da benzer etki yaratmıştır. Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, ekonomik, siyasal yapısını önemli ölçüde değiştirmiş, göçler ile birlikte gelen bazı önemli kişilikler sayesinde bu değişim Cumhuriyet Türkiye'si'ne de yansımıştır. Balkan Savaşları'ndan

¹⁴¹⁹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.107,305.

¹⁴²⁰ Şimşir, a.g.e., s.274.

¹⁴²¹ Erhan, a.g.e., s.60. (1718'de Pasarofça Antlaşması ile Mora, Temeşvar ve Banat... ile ilgili değişiklikler için bkz., s.63.)

¹⁴²² Öztuna, (2014), a.g.e., ss.22,67,74-75.

¹⁴²³ Hall, a.g.e., ss.180,182.

sonra kadınların toplumsal yaşamdaki yeri değişmiş, savaş sırasında kadınlar kendi cemiyetlerini kurmuşlardır.¹⁴²⁴

Balkan Savaşları'ndan sonra Avrupa topraklarının büyük bir bölümünü kaybeden imparatorlukta Türkler sayı bakımından en önemli unsur haline gelmiştir. Savaşın en önemli etkilerinden birisi Türk milliyetçiliğinin Anadolu'da filizlenmesi ve yükselmesi olmuştur.¹⁴²⁵ Müslüman-Türk unsurlar arasında gittikçe yeşeren milliyetçilik kitleselleşmiş, Müslüman tüccarlar çoğalmış, milli bilinç oluşmuştur. Ayrıca çocukları ve torunları ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne nüfus olarak etkisi 3 milyon olan göçmenler, o zamanki Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/5'i gibi bir kısmını oluşturmuşlardır.¹⁴²⁶

Balkan Savaşları'nın üç mağlubu (Türkler, Bulgarlar, Avusturyalılar) sonunda aynı ittifak içerisinde yer almışlardır. Bu savaşlardan sonra İngilizler ve Rusların, kendilerine bağlı devletler aracılığı ile Balkanlar'ı denetleme planları da suya düşmüştür. Yüzölçümlemlerini yaklaşık iki katına çıkaran Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın ise çıkarları farklılaşmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile artık ortak sınırı kalmayan Sırbistan toprak talebi için yüzünü Avusturya'ya çevirirken Sisam ve diğer Ege Adaları'nı topraklarına katan Yunanistan ise yüzünü Anadolu kıyılarına, İzmir ve çevresine çevirmiştir. 1914 baharında, Avusturya-Sırp savaşı kadar Türk-Yunan savaşı da beklenmeye başlanmıştır. Arşidük Franz-Ferdinand'ın 28 Haziran'da Saraybosna'da öldürülmesi üzerine Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan etmiş ve 2 Ağustos 1914'te de Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır.¹⁴²⁷

Balkan Savaşı'nın sona ermesinden bir yıl sonra yeni bir savaşın başlamış olmasıyla Avrupa askeri kurumları savaşın derslerini özümseyecek zaman bulamamıştır. Hall'e göre, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nın birinci aşamasıdır ve aslında her ikisi de aynı savaştır. Her iki savaşta da milliyetçi ideolojilerle motive olmuş kara askerleri çoğunlukla maddi, moral ve fiziki olarak tükeninceye kadar savaşmış, aynı silahları, taktik ve stratejileri kullanmışlardır.¹⁴²⁸

¹⁴²⁴ Tuncay Bilecen, (2011), Balkan Savaşları Sonrasında Ortaya Çıkan Göç Hareketlerinin Osmanlı Siyasal ve Sosyal Yaşamına Etkileri, *Uluslararası Balkan Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 28-29 Nisan 1911, Kocaeli: ss.543, 546, 551.

¹⁴²⁵ Bilecen, a.g.e., ss.543, 549.

¹⁴²⁶ Ağanoğlu, a.g.e., ss.70-71, 107.

¹⁴²⁷ Yerasimos, a.g.e., s.70.

¹⁴²⁸ Hall, a.g.e., ss.175-176, 178.

SONUÇ

Anadolu'da kurulan ve önce Balkanlar'a doğru genişleyen Osmanlı, bir Balkan İmparatorluğu olarak doğmuş ve Asya devleti olmadan önce Avrupa gücü haline gelmiştir. Tuna'nın güneyinde yoğunlaşan imparatorluğun kurucu unsuru Türkler, hem Anadolu'da ve hem de Balkanlar'da yoğunlaşmışlar ve Anadolu gibi bu toprakları da vatan edinmişlerdir. Bölgedeki varlıkları 4. yüzyıla kadar dayanan Türklerin Balkanlar'a yerleşmeleri yurt edinme amacı taşımaktadır. Mohaç zaferiyle beraber, Balkanlar'da en geniş sınırlara ulaşılmış ve o dönemde nüfusun %75'ini Müslümanlar oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan millet sistemi, cemaatlerin kendi kiliseleri etrafında özerk olmasına izin vermiş, Hristiyan tebanın cemaatlerine bağlılıklarını devam ettirmesine ve etnik kimlikler geliştirmesine olanak sağlamıştır. Osmanlı millet sistemi, daha sonra ulus devletler kuracak olan milletlerin varlıklarını sürdürmelerini sağlamış, kendi milliyetçi akımlarını geliştiren Balkan uluslarında 19. yüzyılda isyanlar başlamış ve aynı yüzyılda özerkliklerini ya da bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Dini hoşgörünün var olduğu imparatorlukta zayıflama belirtilerinin başlamasıyla birlikte Hristiyanları koruma bahanesi ve dini konular imparatorluğun iç işlerine karışmak için kullanılırken farklı dine sahip olma da Osmanlı karşıtı milliyetçiliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Türklerin Avrupa'dan tasfiyesi 3 aşamada gerçekleşmiş ve bunun ilk aşaması 1683 Viyana bozgunu ile başlamıştır. Geri çekilme ile birlikte işgal edilen yerlerde Müslüman kırımları ve imparatorluğun elinde kalan topraklara doğru göçler başlamıştır. İkinci aşamayı oluşturan ve ırk savaşı olarak görülen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, büyük oranda Müslüman katliamı ve yurtlarından kovulmaları ile sonuçlanmıştır.

550 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Balkanlar'da 1804'te başlayan isyanları takiben yapılan her Osmanlı-Rus savaşından sonra, bölgedeki milletler ya özerklik ya da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bölgede ulus devletler oluşturulurken, Osmanlı fethinden önce bölgedeki Orta Çağ devletlerine gönderme yapılarak çizilecek sınırlar belirlenmiştir. Yeni kurulacak devletlerde ulusal çoğunluğu oluşturabilmek için eritilip yok edilemeyeceği varsayılan Müslümanların katledilmesi ve yurtlarından sürülmesi politikaları izlenmiştir.

Dine dayalı milliyetçilik ötekini, düşmanı tanımayı kolaylaştırmış, dolayısıyla Balkanlar'da yeni ulus devletler yaratılırken buna engel olarak görülen Müslümanlar, diğer milliyetçi gruplar tarafından istenmemiş, milli isyanlar ve savaşlar sırasında katliama uğramış ya da topraklarından sürülmüşlerdir. Ulus devletler kurulurken kendi aleyhlerine olan istatistiki veriler, Müslümanları kovarak ya da yok ederek değiştirilmeye çalışılmıştır. 19 ve 20. yüzyıllardaki isyanlar ve savaşlar büyük oranda Müslümanların/Türklerin katledilmesine ve yurtlarından kovulmasına yol açmıştır.

Milliyetçilik akımı nedeniyle bazı kaynaklara göre 20-25 bin bazı kaynaklara göre ise 100 bin kadar Müslümanın katledildiği 1821 Yunan (Mora) isyanı, Balkanlar'da daha sonra ortaya çıkan milliyetçi isyanlar için örnek oluşturmuştur.

Milliyetçilik fikrinin yanında Müslümanlara ait mal ve mülklere sahip olma isteği de onların katledilmelerine ya da göç etmek zorunda kalmalarına yol açmıştır. Evleri yıkılmış, malları gasp edilmiş, hayvanları ve yiyecekleri çalınmış, camiler ve kültürel kurumlar yıkılmış ya da başka amaçlarla kullanılmış kısacası ellerindeki tüm malları mülkleri alınmış, talan edilmiştir. Dolayısıyla sağ kalan Müslümanlara göç etmekten başka çıkar yol kalmamıştır. Balkanlar'da Müslümanların katledilmesinde ve göçe zorlanmasındaki amaç, Türk izini silmek ve muhacirlerin geri dönmemesini sağlamaktır.

Sivil halka karşı yapılan katliamların en önemli nedeni, homojen milli devletler yaratılmak istenmesi ve Müslümanların da bunun önünde engel olarak görülmesidir. Katliamlar, yakıp, yıkma, ırza geçme, gasp ve soygunlardan amaç Müslümanların bölgedeki nüfus oranlarını azaltmaktır.

Osmanlı'nın Balkanlar'da yaşadığı en büyük yenilginin birisi 93 Harbi diğeri Balkan Savaşları ile olmuş 1877-1878'deki savaş büyük çapta Müslüman kıyımına ve işgal edilen topraklardaki Müslümanların göç etmek zorunda kalmalarına yol açmıştır.

93 Harbi'nden sonra 1878'de Berlin Antlaşması ile nüfusunun %50'den fazlası Türk olan ve doğu kesimlerinde bu oranın %80'lere çıktığı Osmanlı'nın Tuna vilayetinde Bulgaristan Prensliği kurulmuştur. Türkler, bu çoğunluğa sahip olmalarına karşın ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi hakkını savunanlar burada yaşayan Müslüman halka bu hakkı tanımamışlardır. Yeni kurulacak devlette ulusal çoğunluğu oluşturabilmek için bu savaşta 500 bin kadar Türk öldürülmüş, 1 milyon dolaylarında Türk de 500 yıldan

fazla yaşadıkları topraklardan sürgün edilmişlerdir. Yiyecek ve giyecekleri olmadan göç etmek zorunda kalan bu insanlar Rusların ve Bulgarların saldırılarının yanı sıra, soğuktan, açlıktan ve salgın hastalıklardan dolayı da hayatlarını kaybetmişlerdir.

Tasfiyenin 3. aşamasını oluşturan Balkan Savaşları'nda da katliama uğramaları ve göç etmek zorunda kalmaları sonucu, Müslümanların çoğunluğu teşkil etmesi sona ermiş ve azınlık haline gelmişlerdir. Balkanlar'daki Türk varlığını yok etmek için Türk yerleşim yerleri yakılmış, mal ve mülkü yağmalanmış, katliamlar yapılmıştır. Arnavutluk hariç olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da elinden çıkan topraklarda yaşayan 2.315.293 Müslüman; ölüm, göçler ve 1926 yılına kadar yapılan mübadeleler ile 1.445.179 kişi (%62) azalmıştır. Bunun 632.408 kişisi, diğer bir deyişle, %27'si ise hayatlarını kaybetmiştir.

Dışlayıcı milliyetçiliğin ve yeni kurulan devletlerde Müslümanların istenmemesinin yanında sağ kalabilenlerin tekrar topraklarına geri dönmeleri ve onlara ait tarla, çiftlik, ev, hayvan, canlı cansız her türlü mal ve mülke sahip olma gibi istekler de katliamların artmasına yol açmıştır. Kendilerine reva görülen hayat şartları nedeniyle açlık, soğuk ve salgın hastalıklar dolayısıyla da birçok Müslüman hayatlarını kaybetmiştir. Balkan Savaşı'nı bir Kurtuluş Savaşı ve Türklerin Avrupa'dan atılması olarak gören Avrupalılar, katliama ve her türlü mezalime ilgisiz kalmışlardır.

Bölgedeki Müslümanlar üzerindeki etkisi bakımından 93 Harbi'ne benzeyen Balkan Savaşları'nda yaşanan katliamlar, zulümler, ırza geçmeler, soygunlar, talanlar, dini baskılar nedeniyle Müslümanlar yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. 17. yüzyıl sonundan itibaren başlayan göçler, her toprak kaybedilişinde 19. yüzyıla kadar yavaş da olsa Osmanlı'nın elinde kalan topraklara doğru devam etmiş, 19. yüzyılda 93 Harbi ve 20. yüzyılda Balkan Savaşları'nda en üst seviyeye çıkmıştır.

1911 yılına gelindiğinde, Osmanlı Avrupa'sında nüfusun %51'ni Müslümanlar oluşturmaya karşın ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi hakkını savunanlar burada yaşayan Müslüman halka yine bu hakkı tanımamışlardır. Osmanlı'nın Avrupa'da kalan topraklarında kimlerin yaşayacağı ve egemen olacağı konusunda çoğunluk hiç dikkate alınmadığı, nüfus oranları hiç umursanmadığı gibi konu Balkan Savaşları ile silah zoruyla sona erdirilmiştir. Katliamlar, salgın hastalık, açlık ve göçler nedeniyle Müslüman

nüfusunun azaldığı bu topraklarda nüfuslarının çoğunluğu Hristiyan olan devletler kurulmuştur.

I.Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ve Balkanlı müttefikler arasında 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması imzalanmış ancak Osmanlı'nın Balkanlar'da elinde kalan topraklarının paylaşılması konusunda müttefiklerin anlaşamaması nedeniyle barış antlaşmasından çok kısa süre sonra 29 Haziran 1913'te II. Balkan Savaşı çıkmış ve Romanya da savaşa katılmıştır. Ekim 1912'de başlayan ve nerdeyse tüm Balkanlar'ı kapsayan savaş, 10 ay kadar sürmüş, Ağustos 1913'te sona ermiştir.

Balkan Savaşları sonunda Osmanlı'nın bu bölgede bulunan toprakları bir hayli küçülürken Balkanlı devletler işgal ettikleri topraklarla sınırlarını genişletmişlerdir. Osmanlı'nın mirasının paylaşılmasında en büyük payı alan Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan topraklarını yaklaşık iki katı kadar büyötmüştür. Arnavutluk yeni bir devlet olarak ortaya çıkmış, Balkanlı devletlerin topraklarını genişletmeleri ve yeni çizilen siyasi haritalar ile bölgedeki durum büyük ölçüde değişmiştir. Trakya'nın doğu köşesi dışında Osmanlı Avrupa'dan çıkarılmış, yarımada'nın sınırları alt üst olmuştur. Çok sayıda sivilin ölümüne ve göç etmesine yol açan Balkan Savaşları sonunda yine de homojen bir ulus ortaya çıkmamıştır.

Mezallimler sonucu Türkler, 550 yıl yaşadıkları ve Anadolu ile birlikte yurtları olan Balkanlar'dan göç etmek zorunda kalmışlardır. 19 ve 20. yüzyılda yaşanan isyanlar ve savaşlar sırasındaki katliamlar ve göçler sonucunda, Müslümanlar, birçok bölgesinde çoğunluğu oluşturdukları Balkanlar'da azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Yarımada'dan Anadolu'ya doğru yapılan göçler, Anadolu'nun Türk ve Müslüman nüfus oranını arttırmış, savaşlar nedeniyle azalan Anadolu'nun nüfusuna ekonomik ve askeri katkı sağlamanın yanında Milli Mücadele'ye ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına da katkı sağlamıştır.

Balkan Savaşları, savaşan devletlerin yanı sıra, Büyük Devletleri de ilgilendirmiş ve çıkar çatışmaları nedeniyle karşı karşıya gelinmiştir. Bölgedeki tüm devletler için yıkıcı olan Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı için de bir başlangıç olmuş, onun ilk aşamasını oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, yüzyıl boyunca aralıklarla devam edecek olan çatışmalar dönemi başlamış, 1945'e kadar iki dünya savaşı çıkmış ve Balkanlar, 20.yüzyılın sonlarında yeniden milliyetçi çatışmaların alanı haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, (2012), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Tarihi Göç**, İZ Yayıncılık, 7.Baskı, İstanbul.
- AKARSLAN, Mediha, (1993), **Bosna-Hersek ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- ALKAN, Necmettin, (2007), “Yugoslavya’nın Dağılması”, (Der.), **Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar**, KARATAY, Osman ve GÖKDAĞ, Bilgehan A., (Ed.), Araştırma ve Kültür Vakfı, Cilt: II, İstanbul, ss.21-43.
- ALPASLAN, Teoman, (2014), **Kapitülasyonların Sebep Olduğu Balkan Bozgunu (1912 1913)**, Kamer Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1991), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7.Baskı, Cilt: I, Ankara.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, (2010), **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1998), **31 Mart'ta Yabancı Parmağı**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- BALBAY, Mustafa,(2003), **Balkanlar**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 3. Baskı, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (T.Y.) **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yayın Dağıtım, İstanbul.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, (1999), **Balkan Savaşları İkinci Balkan Savaşı I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- BRAUDEL, Fernand, (1994), **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2**, Kılıçbay, Mehmet Ali, (Çev.), İmge Kitabevi, Yayınları Ltd. Şti.,Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2.Yayınlanış, İstanbul.
- BEŞİKÇİ, Mehmet, (2015), “Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilâtının İflâsı”, (Der.), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanç Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)**, ÇALIK, Mustafa, (Ed.), Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara, ss.45-74.

- BİLECEN, Tuncay, (2011), “Balkan Savaşları Sonrasında Ortaya Çıkan Göç Hareketlerinin Osmanlı Siyasal ve Sosyal Yaşama Etkileri”, **Uluslararası Balkan Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 28-29 Nisan 2011, Kocaeli, ss.543-557.
- BROWN, L. Carl, (2013), “Ülke ya da Bölge Olarak Osmanlı Egemenliğinin Tarih ve Süreleri”, (Der.), **İmparatorluk Mirası Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, Brown, L.Carl, (Ed.), Çağalı Güven, Gül, (Çev.), İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, ss.9-12.
- CAHEN, Claude, (2002), **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Üyepazarcı, Erol, (Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- CASTELLAN, Georges, (1993), **Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl**, Başbuğu-Yaraman, Ayşegül, (Çev.), Milliyet Yayın A.Ş., 1.Baskı, İstanbul.
- ÇAĞ, Galip, (2012), **Avrupa’nın Ötekisi Balkanlar**, Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇAVSAM), Avrasya Araştırmaları Serisi-2, Çankırı.
- ÇALIŞLAR, İzzettin, (2010), **On Yıllık Savaş, Org. İzzettin Çalışlar’ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Eklerle Genişletilmiş 1.Baskı, İstanbul.
- DELANTY, Gerard, (2013), **Avrupa’nın İcadı**, İnaç, Hüsamettin, (Çev.), Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- DELİLBAŞI, Melek, (1989), **Johannis Anagnostis, “Selanik (Thessaloniki)’ in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih” (Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- DUMAN, Halûk Harun, (2005), **Balkanlara Veda- Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı (1912-1913)-**, Duyap Yayıncılık, İstanbul.
- EMGİLİ, Fahriye, (2012), **Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri (1878–1934)**, Bilge Kültür Sanat, 1.Basım, İstanbul.

- ERICKSON, Edward J., (2013), **Büyük Hezimet Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu**, Çağalı Güven, Gül, (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- ELIOT, Sir Charles, (T.Y.), **Avrupa’daki Türkiye**, Sınar, Adnan ve Türet, Şevket Serdar (Çev.), Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt: II, İstanbul.
- ERHAN, Çağrı, (2015), “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel Rekabeti”, **Siyasi Tarih-I**, Çağrı, ERHAN ve Esra, YAKUT, (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss.50-77.
- EROĞLU, Hamza, (1990), **Türk İnkılâp Tarihi**, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- GİRGİN, Kemal, (1992), **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- GÜLER, Atilla, (2017), **Balkanlara Hüzünlü Veda Balkan Harbi, 1912-1913**, Alibi Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara.
- HALL, Richard C., (2003), **Balkan Savaşları 1912-1913 I.Dünya Savaşının Provası**, Akad, M.Tanju, (Çev.), Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.,1.Basım, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, (1994), **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912- 1913)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (2014), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara.
- Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından (1999), **Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- HORATA, Osman, (2003), “Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri”, (Der.). **Balkan Türkleri Balkanlar’da Türk Varlığı**, TÜRBEDAR, Erhan., (Ed.), ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, ss.151-167.

- ITZKOWITZ, Norman, (2013), “Algılamalar Sorunu”, (Der.). **İmparatorluk Mirası Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**. BROWN, L.Carl, (Ed.), Çağalı Güven, Gül, (Çev.), İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, ss.50-61.
- İBRAHİMGİL, Z. Mehmet, (2003), “Balkanlar’daki Kültür Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, (Der.). **Balkan Türkleri Balkanlar’da Türk Varlığı**, TÜRBEDAR, Erhan, (Ed.), ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkez Yayınları, Ankara, ss.191-223.
- İNALCIK, Halil, (1992), **Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi’nin 50.Yılı 1942- 1992)**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (1996), **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler**, Eren Yayıncılık Kitap Dağıtım Tic.ve San. Ltd. Şti., 2. Baskı, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2012), **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun Diplomasi**, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- JELAVICH, Barbara, (2009), **Balkan Tarihi 1 18. ve 19. Yüzyıllar**, Durdu, İhsan, (Çev. 1-3 bölümler), Koç, Haşim-Koç, Gülçin (Çev.4-7 bölümler), Küre Yayınları, 2.Basım, İstanbul.
- KARATAY, Osman, (2013) “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, **Balkanlar El Kitabı**, Bilgehan, Atsız GÖKDAĞ ve Osman, KARATAY (Ed.), Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Cilt: I Tarih, Ankara, ss.91-98.
- KARPAT, H. Kemal, (2004), **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Bozdemir, Recep, (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- KENAR, Nesrin, (2005), **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu**, Palme Yayıncılık, Ankara.
- KIENITZ, Friedrich Karl, (1974), **Büyük Sancağın Gölgesinde**, Kakinç, Seyfettin Halit, (Çev.), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- KINROSS, Lord, (1979), **The Ottoman Centuries, The Rise and Fall of the Turkish Empire**, First Morrow Quill Paperback Edition, New York.

- KOCABAŞ, Süleyman, (1986), **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yayınları, Kayseri
- KUTLU, Sacit, (2007), **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2015), “Fransız Devrimi”, **Siyasi Tarih-I**, Çağrı, ERHAN ve Esra, YAKUT, (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss.78-103.
- LAUZANNE, Stephane, (1990), **Balkan Acıları Hastanın Başucunda Kırk Gün**, Çulcu, Murat, (Çev.), Kastaş A.Ş.Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- MALCOLM, Noel, (1999), **KOSOVA Balkanları Anlamak İçin**, Arıkan, Özden, (Çev.), Sabah Kitapçılık San. ve Tic. A.Ş., 1. Baskı, İstanbul.
- MCCARTHY, Justin, (2014), **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı (1821-1922)**, Sarıkaya, Fatma, (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- MUHTAR, Mahmud, (2012), **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri/Mahmud Muhtar**, Gurulkan, Kemal (Ed.), A. Basad KOCAOĞLU, Günümüz Türkçesiyle Yayına Hazırlayan, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul.
- NABİ, Yaşar, (1999), **Balkanlar ve Türklük I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (2002), **Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ORAN, Baskın, (2012), “Sevres Barış Antlaşması”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın, ORAN (Ed.), İletişim Yayınları, 17.Baskı, (Cilt: I, 1919-1980), İstanbul, ss.113-138.
- ORHONLU, Cengiz, (1987), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, (2007a), **Osmanlı Barışı**, Timaş Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, (2007b), **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 3, Üç Kıtada Osmanlılar**, Timaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

- ORTAYLI, İlber, (2011), **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, 8.Baskı, İstanbul.
- OSTROGORSKY, Georg, (2011), **Bizans Devleti Tarihi**, Işıltan, Fikret, (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7.Baskı, Ankara.
- ÖZEY, Ramazan, (2005), **Dünya ve Ülkeler Coğrafyası**, Aktif Yayınları, Genişletilmiş 6.Baskı, İstanbul.
- ÖZEY, Ramazan, (2007), **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasî Coğrafya**, Aktif Yayınları, Genişletilmiş 5.Baskı, İstanbul.
- ÖZEY, Ramazan, (2016), **Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası**, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz, (2014), **93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı**, Ötüken Neşriyat A.Ş., 16. Basım, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz, (2015), "Balkan Savaşlarının Kısa Tarihi", (Der.) **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanç Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)**, ÇALIK, Mustafa, (Ed.), Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara, ss.13-36.
- PALMER, Alan, (1995), **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çorakçı Dişbudak, Belkıs, (Çev.), 5.Baskı, Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul.
- POTYEMKİN, Vladimir, (2009), **Uluslararası İlişkiler Tarihi 2 (Diplomasi Tarihi)**, (Yönetiminde), Tokatlı, Atilla, (Çev.), Evrensel Basım Yayın, 1.Baskı, Cilt: II, İstanbul.
- RUSINOW, Dennison, (2013), "Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası", (Der.). **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**. BROWN, L.Carl, (Ed.), Çağalı Güven, Gül, (Çev.), İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, ss.113-143.
- SANDER, Oral, (2016), **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, 31. Baskı, Ankara.
- SAYGILI, Hasip, (2015), "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi", (Der.), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanç Verici**

- Bir Hezîmetin Muhasebesi**), ÇALIK, Mustafa, (Ed.), Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara, ss.149-168.
- SAYGILI, Oğuzhan, (2015), “Balkan Bozgunundan 100 Yıl Sonra Tataristanlı Bir Gazetecinin Gözlemleri: Fatih Kerimî’nin İstanbul Mektupları”, (Der.), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanc Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)**, ÇALIK Mustafa, (Ed.), Cedit Neşriyat, Ankara, ss.169-188.
- SLOANE, William M., (1987), **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**, Özbudun, Sibel, (Çev.), Süreç Yayıncılık ve Tanıtım Ticaret Ltd. Şti., 1.Baskı, İstanbul.
- SÜER, H.Hikmet, (2004), **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, Genelkurmay Basımevi, 2.Baskı, Ankara.
- ŞİMŞEK, Halil, (2000), “Balkanlar’daki gelişmeler ve Türkiye’ye etkileri”, **21’nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye’nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Harp Akademileri Basım Evi, 07-08 Aralık 1999, İstanbul, ss.99-112.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., (2017), **Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)**, Bilgi Yayınevi, 1.Baskı, Ankara.
- TODOROVA, Maria, (2013), “Balkanlar’daki Osmanlı Mirası”, (Der.), **İmparatorluk Mirası Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**. BROWN, L.Carl, (Ed.), Çağalı Güven, Gül, (Çev.), İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, ss.70-112.
- TODOROVA, Maria, (2015), **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, Şendil, Dilek, (Çev.), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- TROÇKİ, Lev, (2012), **Balkan Savaşları**, Güney, Tansel, (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 1.Baskı, İstanbul.
- UYAR, Mesut, (2015), “Osmanlı Askerî Rönenansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek”, (Der.), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanc Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)**, ÇALIK, Mustafa, (Ed.), Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara, ss.115-132.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1972), **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: I, 3.Baskı, Ankara.
- VÁSÁRY, István, (2008), **Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler 1185- 1365**, Akkoyunlu, Ali Cevat, (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- NIVET, Henry, (2011), **Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi**, Rıfkı, Ragıp (Çev.), Özgü Yayınları, İstanbul.
- WITTEK, Paul, (2013), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, Berkday, Fatmagül, (Çev.), Pencere Yayınları, 3.baskı, İstanbul.
- YERASİMOS, Stefanos, (2002), **Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, Tekeli, Şirin, (Çev.), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- YILDIRIM, Tahsin ve ÖZTÜRKÇÜ, İbrahim, (2012), **1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtırâtı**, (Hazırlayan), Dün Bugün Yarın Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- YILMAZ, Veli, (1998), **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.

Ansiklopediler

- DARKOT, Besim (2001), “Balkan”, **İslâm Ansiklopedisi**, M.E.B., 5.BASKI, c.II, Eskişehir, ss.280-283.
- İNALCIK, Halil (2001), “Rumeli”, **İslâm Ansiklopedisi**, M.E.B., c.IX, Eskişehir, ss.766-773.
- KARPAT, Kemal H. (1992), “Balkanlar”, M.R. Balaban ve M.Beşir Ağa (Ed.), **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, c.V, İstanbul, ss.25-32.
- Yeni Hayat Ansiklopedisi, (1982), “Yarımada ve Adalar Üzerine Kurulmuş, Bir Balkan Ülkesi Yunanistan”, c.VI, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, ss.3374-3381.

Dergiler

- AKTEPE, M. Münir, (1953), “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: X, İstanbul, ss. 299-312.
- ALKAN, Mehmet Ö., (2018), “Türk-Rus Harbi’nin iki asırlık izleri”, **Atlas Tarih**, Sayı:51, No: 2018/51, İstanbul, ss.54-63.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1942), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin, Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı:2, Ankara, ss.279-386.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1953), “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı:1-4, İstanbul, ss.209-237.
- BAYRAKTAR, Zülfikar, (2013), “Balkanlar’da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı:36, Ankara, ss.223-234.
- BİRİNCİ, Necat, (1995), “Sırp, Hırvat, Arnavut ve Makedon Dilleri Üzerine Türkçenin Etkisi”, **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri**, Sayı:1, İstanbul, ss.83-90.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim, (2007), “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, **Bilig, /Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:41, Ankara, ss.123-154.
- DUKA, Ferit, (1991), “XV.-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi (OTAM)**, Sayı:2, Ankara, ss.63-71.
- GÖKÇEL, Ragıp, (2012), “Romen-Türk Kültürel Etkileşiminin Romen Diline Yansımaları”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Balkan Özel Sayısı: 2012/2, İstanbul: ss.67-82.
- GÖKDAĞ, A.Bilgehan, (2012), “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı:32, Ankara, ss.1-27.

- İNALCIK, Halil, (2011), “Balkanlar’da Osmanlı Fetihleri’nin Sosyal Koşulları”, **Adam Akademi**, 2011/1, Ankara, ss.1-10.
- KALESHİ, Hasan, (1981), “Türkler’in Balkanlar’a Girişi ve İslâmlaştırılma (Arnavud Halkının Etnik ve Milli Varlığının Korunmasının Sebepleri)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10-11, İstanbul. ss.177-194.
- KOCACIK, Faruk, (1980), “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler (1878 -1890)”, **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: 1, İstanbul, ss.137-190.
- OKİÇ, Tayyip, (1973), “ Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı: Aleksandar Vasiljević-Solovjev”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt: V, Cüz:1-4, İstanbul, ss.205-222.
- SAATÇİ, Meltem Begüm, (2009), “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt: VI, Sayı:23, Ankara, ss.13-28.
- ŞENTÜRK, M.Hüdai (1993), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, **Belleten**, Cilt: LVII, Sayı:218, Ankara, ss.89-112.
- YILMAZÇELİK, İbrahim ve ÖZDEM, Ali Gökçen, (2013), “Düvel-i Muazzama’nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: I, Sayı:2, Bitlis: ss.5-38.
- YETİM, Fahri, (2011), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:25, Konya, ss. 285-296.

Tezler

- AKMAN, Halil, (2006), “Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk’un Balkan Ülkeleri ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri”, Yüksek Lisans Tezi, **Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

- AKYOL, Gürkan, (2007), “Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)” Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta.
- ALTUNAN, Sema, (1999), “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu”, Doktora Tezi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir.
- ARSLAN, Sezer, (2008), “Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları”, Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne.
- BAKIRCILAR, Nimet Ayşe, (2003), “XIX. Yüzyılda Balkanlarda Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Antalya.
- ÇOLAK, Kamil, (1996), “XIV-XVI Yüzyıllarda Balkanlar’da İslamlaşma”, Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- GÖKTAŞ, Oktay, (1995), “Balkanlar’ın Anahtar Ülkesi Arnavutluk”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- LİMON, İlker, (2013), “Balkanların Jeopolitiği Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne.
- ÖKSÜZ, Hikmet, (1996), “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)”, Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, İstanbul.
- ŞAYBAK, Arzu, (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar”, Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- TOLAN, Öner, (2014), “Karadeniz’in Kuzeyinde ve Balkanlarda Türk Varlığı (IV.-X.Yüzyıl)”, Doktora Tezi, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Elazığ.

TOPRAK, Serap, (2011), “XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

ÜÇYILDIZ, Ceyda, (2006), “Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasında AB’nin Rolü” , Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

ZAHOVİÇ, Amela, (2005), “1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

ZEYREK, Suat, (2012), “Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri” Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

AKALIN, Şükrü Halûk, (2016), “Balkanlarda İslam’ın ve Türklüğün Yayılmasında Bir Öncü: Sarı Saltuk”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).

Bulgar tarihçi ezber bozuyor, (2016), **Balkan Haber**, Mayıs 2016. <http://balkanhaber.blogspot.com/2016/05/bulgar-tarihci-ezber-bozuyor.html> (07.06.2017).

EKER, Süer, (2006), “Bosna’da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine”, **Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sayı:72, Ankara, https://www.researchgate.net/profile/Sueer_Eker/publication/287999630_BOSNA%27DA_ETNO-LINGUISTIK_YAPI_VE_TURK_DILI_VE_KULTURU_UZERINE (27.01.2017).

Ethnologue: Languages of the World, (2017), “**A Language of Greece**”, Simons, Gary F.ve Charles D. FENNIG (Der.), 20.baskı, Dallas, ABD, <https://www.ethnologue.com/language/ell.>, (24.02.2017).

- GEMİL, Tahsin, (2016), “**X - XIV. Yüzyıllarda Orta ve Doğu Avrupa’da İslâm Varlığı**”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).
- HOCA, Fadıl, (2016), “**Balkanlar’da İslamiyet’in Yayılmasında Sarı Saltuk’la İlgili Efsaneler ve Rivayetlerin Önemi**”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).
- İNALCIK, Halil, (1993), “**Balkanlar**”, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, İstanbul, www.inalcik.com/images/pdfs/15810373TURKLER_VE_BALKANLAR.pdf (12.11.2012).
- İZETİ, Metin, (2016), “**Balkanlarda İslâm’ın Yapıcı ve Evrensel Paradigması ve Osmanlı Döneminden Günümüze İrfan Ocakları: Tekkeler ve Tarikatlar (Arnavutluk, Kosova ve Makedonya Örneği)**”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).
- KAÇMAZ, Muhammed, (2014), “**Balkan Coğrafyası**”, Türk Tarihinde Balkanlar, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: I, Sakarya, <http://muhammetkacmaz.com/wp-content/uploads/2014/12/balkancografyasi.pdf> (02.11.2016).
- KORALP, İdris, (2008), “**Balkanlarda Türkler**”, RUYİAD, İstanbul, <http://www.ruyiad.org.tr/balkanlarda-turkler>, (13.03.2017).
- MORINA, İrfan, (2016), “**Osmanlı Türkleri Vasıtasıyla Arap Yarımadasından Balkanlara Taşınan Kültürel Miras**”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).
- OKÇAL, Hakan, (2012), “**Balkanlar ve Türkiye**”, GAMER, I, 1, Ankara, ss. 197-207 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/66/1680/17921.pdf> (22.04.2018).
- ORUÇ, Zülküf (2009), “**Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi**”, **Journal of Azerbaijani Studies**, <http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/903/1/4.pdf> (02.11.2016).

PARLAK, Nizamettin, (2016), “İki Yarımada da Yarım Kalmış Bir Serüven: İberya ve Balkan Yarımadalarında İslâm Varlığı”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).

VIRMIÇA, Raif, (2016), “Balkanların İslamlaşmasında Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve İdari Anlayışı-Yapısı”, TİKA Yayınları, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Cilt: II, Ankara. <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/2.cilt.pdf> (07.12.2016).

DİZİN

1

- 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, 122, 160
 1821 Yunan isyanı, 6, 93
 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 116, 160, 178, 246
 1853-1856 Kırım Savaşı, 162
 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 165, 295
 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, v, 85, 141, 145, 165, 189, 247, 251, 252, 260, 281, 285
 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı, 137

9

- 93 Harbi, v, 5, 141, 168, 253, 255, 256, 285, 293

A

- Adriyatik, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 27, 28, 43, 44, 110, 112, 114, 116, 125, 147, 150, 191, 202, 204, 205, 209, 211, 286, 287
 Anadolu'dan Türk Göçleri, 62
 Arnavutlar, 1, 2, 18, 19, 22, 25, 40, 41, 45, 50, 51, 91, 95, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 207, 240, 241, 255, 259, 263
 Avarlar, v, 1, 16, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 53, 55, 63, 69, 118
 Avrupa-i Osmani, 10
 Avusturya-Macaristan, 24, 81, 84, 112, 116, 117, 118, 133, 137, 139, 150, 152, 155, 165, 170, 180, 181, 190, 204, 205, 209, 212, 257, 270, 294
 Ayastefanos Andlaşması, 114, 125, 141, 145
 Ayastefanos Antlaşması, 145, 146, 154, 168, 169, 170, 171, 189, 214, 252

B

- Bâbiâli, 125, 130, 132, 145, 146, 149, 200, 221, 224

Bağımsızlık Hareketleri, 89

- Balkan, v, vi, x, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 54, 55, 57, 58, 60, 63, 65, 68, 69, 70, 73, 76, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 103, 110, 111, 112, 114, 116, 119, 122, 123, 129, 130, 131, 134, 138, 139, 141, 144, 148, 149, 151, 156, 158, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 247, 254, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 268, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312
 Balkan bağlaşıp devletleri, 198, 199, 204, 214, 217, 218
 Balkan Bağlaşması, 212
 Balkan Bozgunu, 226, 299, 305
 Balkan devletleri, 4, 92, 148, 149, 185, 186, 194, 195, 212, 213, 225, 280
 Balkan Savaşı, v, 8, 26, 86, 114, 148, 158, 184, 185, 189, 191, 192, 196, 197, 198, 200, 205, 206, 207, 210, 217, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 232, 235, 237, 241, 244, 258, 259, 260, 268, 276, 277, 278, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 299, 310
 Balkan Savaşları, v, 5, 7, 8, 10, 86, 87, 149, 156, 165, 172, 189, 216, 220, 239, 244, 254, 260, 277, 279, 281, 282, 285, 286, 288, 290, 291, 293, 294, 299, 301, 304, 305, 309

BALKAN SAVAŞLARI, iv, v, vi, vii, v, 78, 86, 188, 189
 Balkan Yarımadası, 3, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 27, 35, 39, 54, 60, 69, 87, 151, 170, 189, 192, 260, 285
 Batı Ordusu, 192, 278
 Berlin Andlaşması, 114, 125, 141, 146, 147, 149, 154
 Berlin Antlaşması, 84, 95, 114, 118, 140, 141, 145, 147, 154, 170, 171, 172, 180, 181, 189, 195, 199, 205, 256, 259, 285, 286, 293, 296
 Birinci Balkan Savaşı, 290
 Bizans, 1, 3, 12, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 45, 46, 47, 51, 53, 55, 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 83, 89, 92, 93, 95, 102, 103, 121, 125, 126, 154, 300, 304
 Bizans İmparatorluğu, 28, 30, 44, 57, 66, 70, 83, 92, 93, 102, 103, 121, 125
 Bogomilizm, 47, 49, 64, 70, 308
 Bogomiller, 46, 47, 48, 49, 115
 Bosna-Hersek, 14, 18, 23, 58, 83, 90, 100, 113, 114, 115, 117, 118, 133, 137, 138, 139, 150, 152, 166, 167, 168, 171, 180, 181, 182, 185, 190, 244, 257, 310
 bozgun, 69, 141, 237, 242
 Bulgar, 2, 6, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 41, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 69, 80, 89, 91, 106, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 145, 146, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 166, 167, 168, 170, 172, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 228, 233, 240, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 289, 292, 302, 310
 Bulgar Eksarhlığı, 131
 Bulgarlar, v, 1, 16, 18, 22, 29, 34, 40, 48, 51, 53, 56, 57, 58, 63, 66, 67, 69,

91, 95, 118, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 140, 141, 151, 152, 154, 155, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 197, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 216, 219, 221, 223, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 258, 259, 260, 262, 270, 271, 273, 279, 280, 281, 283, 289, 293, 294
 Bükreş Anlaşması, 98, 217, 218
 Bükreş Antlaşması, 83, 98, 99, 100, 110, 160, 218, 293
 Büyük Güçler, 79, 83, 155, 170, 172, 182, 185, 191, 205, 209, 210, 211, 308
 Büyükelçiler konferansı, 205
 Büyükelçiler Konferansı, 110, 205, 206, 213, 219

D

Dağlar, 1, 16
 Doğu Ordusu, 192, 202, 232, 278
 Doğu Rumeli, 141, 171, 172, 258
 Doğu Sorunu, v, 4, 5, 7, 8, 79, 80, 81, 85, 112, 138, 160, 166, 177, 199, 259

E

Etnik, 4, 15, 16, 17, 92, 277, 303, 307, 308
 etnik soykırım, 252

F

Fransız İhtilali, 86, 93, 97, 103, 123

G

Gagauz, 24, 54
 Girit isyanı, 110
 Göçler, v, 1, 2, 27, 71, 244, 249, 257, 277, 305, 307, 308
 Güney Slavlar, 18

H

Hırvat, 22, 25, 43, 55, 245, 307
 Hunlar, 1, 16, 21, 27, 53, 55, 56, 63, 69, 118
 Hunlar,, 1, 16, 27, 55, 63, 69, 118

I

I.Balkan Savaşı, 191, 210, 217, 298
İslahat Hareketleri, 172

İ

İkinci Balkan, 285
İkinci Balkan Savaşı, 285
İkinci Viyana Kuşatması, 81
İllirler, 1, 26
İllirya, 18, 19, 26, 42
İskân, 1, 30, 50, 61, 69, 71, 72, 73, 75,
135, 244, 247, 282, 283
İslamiyet, 64, 115, 311
İstanbul Anlaşması, 110, 218, 220
İstanbul Antlaşması, 110, 171, 218, 220
İşyanlar, v, 89

K

Karadağ, 5, 6, 13, 14, 29, 33, 39, 40, 51,
83, 97, 98, 100, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 122, 124, 135, 137,
139, 143, 146, 147, 148, 150, 166,
167, 168, 170, 171, 181, 184, 185,
187, 190, 191, 192, 196, 197, 198,
205, 209, 210, 215, 217, 223, 238,
245, 262, 278, 282, 283, 287, 290,
293, 294, 308
Karlofça Antlaşması, 14, 81, 90, 111,
120, 293
Katolikler, 44, 48, 115, 142, 289
Kıpçak, 2, 21, 42, 55, 57, 58, 59, 62, 63
Kıpçak Sultanlığı, 62
Kuman,, 18, 25, 55, 60, 61
Kumanlar, v, 16, 20, 21, 30, 31, 32, 43,
53, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 70, 306
Küçük Kaynarca Antlaşması, 82, 83,
85, 90, 93, 94, 121, 122, 162, 245

L

Londra Anlaşması, 107, 161, 215, 220
Londra Antlaşması, 109, 148, 166, 198,
206, 219, 286

M

Makedonya, x, 1, 2, 10, 14, 19, 20, 23,
26, 30, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 46,
47, 48, 51, 52, 58, 61, 66, 71, 83, 91,

95, 104, 110, 125, 141, 143, 149,
150, 151, 152, 153, 154, 155, 156,
157, 168, 169, 170, 172, 177, 183,
185, 186, 187, 189, 190, 191, 192,
197, 200, 201, 209, 210, 211, 212,
214, 217, 219, 220, 224, 243, 254,
256, 260, 262, 263, 264, 265, 268,
269, 270, 272, 276, 278, 282, 285,
286, 287, 288, 289, 291, 292, 307,
311

Makedonya Sorunu, 149

Makedonyalılar, 18

Meşrutiyet, 157, 166, 172, 173, 175,
176, 177, 181, 190, 191, 227, 228,
233, 240, 242

Mezallimler, v, 244, 260, 298

Mısır Krizi, 177

Midye-Enez Hattı, 214, 215, 216

millet sistemi, 3, 4, 89, 295

milliyetçilik, v, 86, 87, 89, 90, 93, 97,
101, 115, 117, 158, 189, 245, 277,
294

Mora isyanı, 104

N

Navarin, 107, 108, 122, 161, 177

O

Oniki Adalar, 184

Ortodokslar, 44, 47, 48, 115, 142

Osmanlı Devleti, v, 1, 3, 4, 7, 14, 37,
46, 51, 52, 53, 61, 66, 68, 72, 73, 76,
79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104,
107, 108, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 118, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 126, 130, 131, 132, 133, 134,
136, 137, 138, 139, 141, 143, 144,
146, 147, 148, 152, 155, 156, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
167, 168, 169, 170, 171, 172, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 182, 183,
184, 187, 189, 190, 191, 194, 196,
199, 209, 210, 212, 214, 215, 216,
219, 220, 221, 222, 223, 225, 227,
228, 231, 234, 237, 238, 241, 243,
244, 247, 252, 257, 259, 277, 278,

280, 283, 284, 286, 287, 288, 298,
303, 308, 309, 312

Osmanlı İmparatorluğu, v, 3, 4, 5, 7, 8,
11, 14, 24, 25, 37, 39, 53, 65, 66, 68,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 89, 92, 94, 95, 101, 102,
103, 107, 111, 115, 116, 120, 124,
126, 128, 129, 132, 134, 135, 136,
139, 145, 148, 150, 152, 153, 155,
156, 158, 160, 161, 162, 163, 164,
166, 167, 171, 172, 173, 183, 184,
185, 186, 189, 190, 193, 199, 200,
203, 204, 205, 210, 211, 213, 215,
217, 218, 220, 221, 223, 228, 232,
240, 244, 247, 253, 254, 285, 287,
288, 290, 292, 293, 294, 301, 302,
303, 304, 306, 307, 308

P

Panislavist, 114, 116, 117, 131, 132
Pasarofça Antlaşması, 82, 83, 93, 96,
115, 293
Peçenek, 2, 18, 25, 30, 31, 42, 55, 57,
58, 60, 61, 69
Peçenekler, v, 1, 16, 21, 30, 31, 43, 53,
54, 57, 58, 63, 69, 70

R

Reval, 156, 176, 180
Roma, 12, 13, 20, 23, 24, 26, 27, 30, 34,
36, 41, 44, 45, 46, 50, 55, 122, 142,
143, 150, 182, 190
Romalılar, 11, 16, 18, 23, 26, 118
Romenler, 18, 19, 95, 122, 125, 191
Rumeli, v, 1, 5, 10, 11, 25, 26, 65, 66,
67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 83,
114, 126, 136, 137, 138, 140, 141,
153, 154, 168, 170, 171, 172, 175,
190, 193, 198, 199, 205, 210, 216,
221, 222, 223, 228, 233, 236, 238,
240, 245, 248, 254, 258, 259, 278,
281, 282, 284, 285, 293, 301, 304,
305, 307, 308, 309
Rusya, 17, 20, 22, 41, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106,
107, 108, 109, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 120, 121, 122,

123, 124, 125, 128, 129, 131, 132,
133, 135, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 144, 145, 147, 149, 150, 152,
155, 156, 157, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 178, 179, 180, 181,
182, 186, 187, 190, 191, 195, 199,
203, 205, 212, 221, 246, 247, 248,
277, 283, 286

S

Sarı Saltuk, 2, 62, 63, 64, 65, 310, 311
Sırp, 6, 22, 25, 29, 33, 34, 36, 37, 41,
43, 45, 55, 66, 67, 69, 88, 89, 95, 96,
97, 98, 99, 101, 106, 114, 115, 125,
128, 132, 135, 137, 145, 147, 150,
151, 154, 165, 182, 185, 186, 187,
189, 190, 197, 200, 201, 202, 205,
209, 211, 213, 214, 228, 245, 262,
263, 264, 265, 267, 268, 271, 272,
278, 280, 282, 289, 290, 294, 307
Sırpalar, 22, 28, 33, 40, 44, 48, 66, 91,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 117, 135, 137,
150, 152, 153, 154, 182, 184, 185,
187, 189, 191, 195, 197, 200, 201,
210, 211, 212, 213, 261, 262, 263,
268, 271, 276, 279, 280, 287, 293
Slav, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28,
29, 30, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 50,
54, 55, 56, 60, 85, 105, 106, 116,
125, 126, 137, 140, 147, 150, 165,
167, 168, 186, 196, 214, 220, 272
Slavlar, 1, 16, 21, 26, 27, 28, 29, 57, 60,
63, 85, 118, 119, 250
Sosyal, vi
Sürgün, 4, 75, 303

Ş

Şark Meselesi, 79, 80, 81, 86, 160

T

Tersane Büyükelçiler Konferansı, 175
Trablusgarp Savaşı, 147, 182, 184, 190,
222, 237
Traklar, 1, 16, 19, 20, 26
Tuna Nehri, 13, 14, 15, 28, 29, 68, 72,
150, 161, 168, 170

Türkler, v, 1, 3, 7, 10, 18, 21, 22, 24,
45, 50, 53, 54, 56, 60, 62, 64, 67, 71,
72, 73, 76, 80, 81, 102, 106, 107,
140, 156, 166, 175, 176, 181, 184,
204, 206, 216, 218, 244, 245, 255,
258, 263, 264, 268, 269, 276, 291,
292, 294, 307, 311

U

Ulahlar, 2, 19, 20, 60, 154
Ulusçuluk, 92, 158, 302, 310
Uz, 2, 69
Uzlar, v, 1, 16, 21, 54, 57, 58

V

Valah, 20
Viyana Sistemi, 158

Y

Yaş Antlaşması, 83
Yunanlılar, 1, 11, 16, 18, 25, 33, 87, 88,
92, 95, 106, 151, 152, 154, 184, 187,
189, 191, 197, 200, 201, 202, 203,
207, 210, 211, 212, 213, 216, 218,
243, 262, 264, 265, 267, 272, 276,
287, 293

